

ISSN 2413-0613

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Філологічний факультет

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗБІРНИК

Заснований у 1996 р.
Випуск 21

Чернівці
„Букрек”
2017

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
УДК 808.1(082)
ББК 81.41я43
С 481

Рекомендовано до друку вченою радою філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 2 від 26.10.2017 р.)

Збірник зареєстровано у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України 05.07.04 р.
Свідчення: серія КВ № 8929 **Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України**
(Додаток 12 до наказу Міністерства освіти і науки України від 11.07.2016, № 820)

Сайт видання: <http://slovzbir.onu.edu.ua/> Журнал реферується та індексується в таких базах даних:

Архів-репозитарій ОНУ імені І. І. Мечникова; „Наукова періодика України” НБ України імені
В. І. Вернадського; Україніка наукова; Українські наукові журнали;
Ulrich's Periodicals Directory; Google Академія; Base-search. ICV 2016: 59.70

Рецензенти:

проф., д-р філол. наук Зофія Чапіга, проф., д-р філол. наук Маріяна Хрстова Парзулова, проф., д-р філол. наук
Л. П. Васильєва, проф., д-р філол. наук М. Ф. Шацька

Головний редактор: д-р філол. наук, професор О. А. Войцева. **Editor-in-chief:** Olena A. Voytseva

Заступники головного редактора: канд. філол. наук, доцент Г. Ю. Касім; канд. філол. наук, доцент О. А. Лимаренко.
Vice-editors: Galina Yu. Kasim, Olena A. Lymarenko

Члени редколегії: Карпенко О. Ю., д-р філол. наук, професор; Ковалевська Т. Ю., д-р філол. наук, професор; Колесник В. О., д-р філол. наук, професор; Кондратенко Н. В., д-р філол. наук, професор; Малиютіна Н. П., д-р філол. наук, професор; Яковлева О. В., д-р філол. наук, професор. **The editorial board:** Olena Yu. Karpenko, Tetiana Yu. Kovalevska, Valentyna O. Kolesnyk, Natalya V. Kondratenko, Natalya P. Maluyutina, O. V. Yakovleva

Редакційна рада: Н. Ф. Баландіна, д-р філол. наук, професор, зав. каф. журналістики Полтавського національного педагогічного ун-ту імені В. Г. Короленка; Л. П. Васильєва, д-р філол. наук, професор кафедри слов'янської філології Львівського національного ун-ту імені Івана Франка; Драсана Мришевич-Радович, д-р філол. наук, професор, голова Міжнародного славистичного центру при філол. факультеті Белградського ун-ту (Республіка Сербія); Маріяна Хрстова Парзулова, д-р філол. наук, професор кафедри болгарської мови та літератури Бургаського ун-ту „Проф. д-р Асен Златаров” (Республіка Болгарія); Н. П. Тропіна, д-р філол. наук, професор кафедри слов'янської філології Херсонського державного ун-ту; Зофія Чапіга, д-р філол. наук, професор, зав. кафедри порівняльного мовознавства Жешівського ун-ту (Республіка Польща); Т. О. Черниш, д-р філол. наук, професор кафедри слов'янської філології Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка; М. Ф. Шацька, д-р філол. наук, професор кафедри російської мови Волгоградського державного соціально-педагогічного ун-ту (Росія). **The editorial council:** Nadiya F. Balandina (Ukraine), Lyudmyla Vasylyeva (Ukraine), Dragana Mrshevich-Radovich (Serbia), Mariana Khristova Parzulova (Bulgaria), Nina P. Tropina (Ukraine), Zofya Chapiga (Poland), Tetiana O. Chernysh (Ukraine), Marina F. Shatskaya (Russia)

„Слов'янський збірник” № 21 доступний за ліцензією Creative Commons визнання авторства 4.0. Міжнародна. Авторські права належать Одеському національному університету імені І. І. Мечникова. Публікацію здійснено за фінансової підтримки в межах доручень канцелярії Сенату Республіки Польща для допомоги польській діаспорі та полякам за кордоном у 2017 р. Дозволяється його використання за умови збереження вищезазначеної інформації про застосувану ліцензію, власника авторських прав, а також про надання дотації на його публікацію в 2017 р. Публікацію профінансовано додатково у межах проекту „Координація і підтримка вищого поліоністичного навчання в Україні – продовження 2” Фондом „Свобода і демократія” у 2017 році.

С 481 **Слов'янський збірник** : 36. наук. праць. – Чернівці : Видавничий дім „Букрек”, 2017. – Вип. 21. – 344 с.

ISBN 978-966-399-934-0

Статті, розміщені у збірнику, охоплюють широке коло проблем лінгвістичної славистики – від питань історії та діалектології, граматики і словотвору, лексикології, стилістики слов'янських мов до інтердисциплінарних досліджень і вивчення літератури та фольклору слов'ян. Публікації відображають погляди авторів, що пропонують нові шляхи вирішення актуальних слов'янознавчих проблем. У розділі „Наші ювілеї” міститься інформація про вчених – професорів А. К. Смольську, Ф. П. Сергєєва, О. А. Войцеву, діяльність яких пов'язана з кафедрою загального та слов'янського мовознавства ОНУ імені І. І. Мечникова.

Для викладачів вищих і середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов'янознавства.

УДК 808.1(082)

ББК 81.41я43

ISBN 978-966-399-934-0
ISSN 2413–0613

© Одеський національний університет, 2017
© Видавничий дім „Букрек”, 2017

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ДІАЛЕКТОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

В. А. Глущенко. Історія слов'янських „глухих” голосних у концепції П. О. Лавровського.....	9
Ів. Г. Ілієв, М. Р. Георгієва. Залишки „е широкого” (ê) в бессарабських болгарських говірках	23
В. О. Колесник. Діагностуючі риси болгарської говірки с. Великий Буялик (Благоєво)	35
Я. Г. Мар'янюк, О. Ю. Зайцева. Український дизайн як окрема галузь декоративно-прикладного мистецтва та становлення його термінології	55

ГРАМАТИКА І СЛОВОТВІР СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

О. Б. Бурковська. Структурні типи аналітичних українських термінів лісівництва.....	57
В. В. Горбань. Граматичні ігри як засіб „комунікативного зваблювання”	66
С. В. Горностаєв. Дериваційне освоєння англомовних номінацій галузі інтерактивних розваг	76

О. О. Євланова. Комунікативні стратегії президентів Вацлава Гавела та Вацлава Клауса у засобах масової інформації.....	91
К. Окано. Дієслова коливального руху в сербській і словенській мовах: семантика і дистрибуція.....	103
Н. М. Хрустик. Активні процеси словотворення в сучасній українській мові: відіменникові дієслівні деривати	117
М. Ф. Шацька Про деякі особливості діатези у мовній грі.....	127
 ЛЕКСИКА, ФРАЗЕОЛОГІЯ, СТИЛІСТИКА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ	
Л. П. Васильєва. Маскулінність і фемінність у мові (на матеріалі слов'янських та неслов'янських мов)	141
Н. В. Вдовиченко. Метафора речовини як спосіб концептуалізації <i>Гріха</i> в українській мовній картині світу	156
О. А. Войцева. Мовний образ світу польського моряка в мариністичному дискурсі Зигмунда Батка	166
Г. Ю. Касім. Різновиди антонімічних трансформацій інтертекстуальних одиниць у текстах сучасних українських ЗМІ	177
Н. В. Кондратенко. Іміджево-презентаційні жанри українського політичного дискурсу	190
Е. Е. Мінкевич. Семантизація неозапозичень у текстах українських ЗМІ на початковому етапі їхньої адаптації	200
О. М. Скляренко. Ономастичний етюд: родові назви міфологічних створінь (типологічний аспект).....	210

СЛОВ'ЯНСЬКІ ЛІТЕРАТУРИ, КУЛЬТУРА І ФОЛЬКЛОР

А. Аліпієва. Роман „Хитър Петър” Григорія Марковського і болгарський магічний реалізм	221
Й. Баум. Чи існує дефініція людства? Поетика монодрам Є. Гришковця	231
Е. Бенковська. Елементи театрального видовища у футбольних атрибутах вболівальників команди <i>Лехія</i> (Гданськ)	242
С. І. Георгієва. Календарна обрядово-святкова лексика бессарабських болгар: формальна структура і генеза хрононімів	252
Е. Лехотська. Вармінсько-мазурський <i>kadyk</i> у народних піснях.....	262
Н. М. Раковська. Топологія письма як осягнення інтимної філософії В. Розанова	280
Н. П. Тропіна. Віршований Інтернет-жанр „пиріжки” та постмодерністська гра прецедентними текстами	290
О. В. Яковлєва. Символічне значення міфонімів в поетичних текстах літератури XVIII ст.	304
НАШІ ЮВІЛЕЇ	316

CONTENTS

QUESTIONS ON HISTORY AND DIALECTS OF SLAVIC LANGUAGES

- V. A. Glushchenko.** The history of Slavonic „voiceless”
vowels in P. Lavrovskiy’s conception 9
- Iv. H. Ylyev, M. R. Heorhiyeva.** Remains of „e wide” (ê)
in the Bessarabia Bulgarian manner of speaking 23
- V. O. Kolesnyk.** Diagnostic features of the Bulgarian
dialect of the village of Bolshoy Buyalyk (Blagoevo) 35
- Ya. H. Mar’yanko, O. Yu. Zaytseva.**
Ukrainian design as a separate branch of arts
and crafts and formation of its terminology 55

GRAMMAR AND DERIVATION OF MODERN SLAVIC LANGUAGES

- O. B. Burkovska.**
Structural types of Ukrainian analytical forestry terms 57
- V. V. Gorban’.** Grammatical game units (igrem)
as means of „communicative seduction” 66
- S. V. Hornostayev.** Mastering of derivational processes
in Anglicisms in the sphere of interactive entertainments 76
- O. O. Yevlanova.** Communication strategies of presidents
Vaclav Havel and Vaclav Klaus in the mass media 91

K. Okano. Verbs of oscillation in Serbian and Slovene: semantics and distribution	103
---	-----

N. M. Khrustyk. Denominative verbs as an active modern trend development in the Ukrainian language	117
--	-----

M. F. Shatskaya. About some features of forming diathesis in language game	127
--	-----

VOCABULARY, PHRASEOLOGY AND STYLISTICS OF SLAVIC LANGUAGES

L. P. Vasyl'yeva. Femininity and masculinity in language (based on Slavic and non-Slavic languages)	141
---	-----

N. V. Vdovychenko. Metaphors of substance as means of conceptualizing SIN in Ukrainian linguistic world image	156
---	-----

O. A. Voytseva. Polish sailor's worldview in the marine discourse of Zygmunt Batko	166
--	-----

H. Yu. Kasim. Variations of antonymous transformations of intertextual units in the texts of modern Ukrainian mass media	177
--	-----

N. V. Kondratenko. Image-presentation genres of the Ukrainian political discourse	190
---	-----

E. E. Minkevich. Semantization of neoderivations in the texts of Ukrainian mass media in the initial period of their adaption	200
---	-----

O. N. Sklyarenko. Onomastic etude: collective proper names of mythological creatures (typological aspect)	210
---	-----

SLAVIC LITERATURE, CULTURE AND FOLKLORE

A. Alipiyeva. The novel „Cunning Peter” („Хитър Петър”) by Georgi Markovski and Bulgarian magic realism	221
J. Baum. Is there definition of humanity? Poetics of monodramas by E. Grishkovetz.....	231
E. Benkovska. The elements of theatrical performance in show created during the football matches by the fans of <i>Lechia</i> Gdańsk	242
S. I. Heorhiyeva. Calendar ritual and holiday lexis of the Bulgarians in Bessarabia: formal structure and genesis of chrononyms	252
E. Lekhotska. Warmian and Masurian kadyk in folk songs	262
N. M. Rakovskaya. Topology of writing as understanding of intimate philosophy of V. Rozanov	280
N. P. Tropina. Internet poetic genre „patties” and postmodern game with precedent texts.....	290
O. V. Yakovleva. Symbolic meaning of mythonyms in poetic texts of the literature of the XVIII century	304
OUR ANNIVERSARIES	316

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ДІАЛЕКТОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

УДК 808.3+808.2:801

В. А. Глущенко,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”,
вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ Донецької обл.,
84122, Україна,
тел.: 0626232354,
sdpunauka@ukr.net

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ „ГЛУХИХ” ГОЛОСНИХ У КОНЦЕПЦІЇ П. О. ЛАВРОВСЬКОГО

П. О. Лавровський зробив вагомий внесок у дослідження історії слов'янських „глухих” (редукованих) голосних **ѣ, ѥ**. Слідом за О. Х. Востоковим та І. І. Срезневським Лавровський розглядав **ѣ, ѥ** як праслов'янську спадщину в слов'янських мовах. На думку П. О. Лавровського, термін Востокова *натівголосні* є не зовсім вдалим; щодо **ѣ, ѥ** треба говорити про голосні звуки. Лавровський довів, що Г. П. Павський, говорячи про „придихи”, фактично відстоює консонантну природу **ѣ і ѥ**. Значну увагу вчений приділив походженню звуків **ѣ, ѥ**: праслов'янський **ѣ** походить від праіндоєвропейського *и* короткого, а праслов'янський **ѥ** – від *і* короткого. Отже, П. О. Лавровський подав найбільш повну для свого часу характеристику **ѣ, ѥ** з погляду їх природи й походження. Подальшу історію **ѣ та ѥ** Лавровський, так само як О. Х. Востоков і І. І. Срезневський, моделював як утрату слов'янських редукованих у слабкій позиції та їх перехід у голосні повного творення *о* та *е* в сильній позиції.

Ключові слова: „глухі” (редуковані) голосні, праслов'янська мова, старослов'янська мова, давньоруська мова, слов'янські мови, П. О. Лавровський.

Яскравою постаттю в європейській компаративістиці 20-х–60-х рр. XIX ст. був Петро Олексійович Лавровський (1827–

1886), видатний російський та український мовознавець. Лавровський – поряд з М. О. Максимовичем і Я. Ф. Головацьким – став одним із перших представників порівняльно-історичного методу в Україні [3, с. 23–31].

Разом зі своїм учителем І. І. Срезневським П. О. Лавровський стояв біля джерел Харківської лінгвістичної школи; Лавровський був учителем О. О. Потебні – фундатора й головного теоретика цієї славетної школи. Учений вирізнявся різнобічністю наукових інтересів. Славистичні праці П. О. Лавровського присвячено мові й палеографічним особливостям давніх писемних пам'яток південних, західних і східних слов'ян, відношенням між слов'янськими мовами в різні епохи їхнього розвитку, лексичним, фонетичним і граматичним особливостям слов'янських мов [9].

Серед студій ученого, присвячених східним, південним і західним слов'янам, їхнім мовам, розглядуваним і в сучасному стані, і в історії, можна назвати „О языке северных русских летописей” (1852), „О русском полногласии” (1858), „Описание семи рукописей имп. Санкт-Петербургской публичной библиотеки” (1858), „Житие царя Лазаря по списку XVII в.” (1860), „Кирилл и Мефодий как православные проповедники у западных славян” (1863), „Этнографический очерк кашубов” (1866), „Коренное значение в названиях родства у славян” (1867), „Черногория и черногорцы” (1871) та ін.

Лавровського особливо цікавила проблема походження й розвитку українського етносу та його мови; учений досліджував споконвічні риси української мови, з'ясовував історичну взаємодію української мови з іншими слов'янськими. Значну увагу П. О. Лавровський приділяв сербській мові. Можна відзначити, зокрема, такі лексикографічні праці вченого, як „Сербско-русский словарь” (1870) і „Русско-сербский словарь” (1880).

Однією з цікавих (і з тих, що мали тривалі наслідки) гіпотез П. О. Лавровського стала теза про генетичну близькість української мови до сербської. Видається аксіоматичним, що Лавровський, представник компаративістики 20-х – 60-х рр. XIX ст., у цілому працював у межах так званої „парадигми Шлейхера” (цей термін можна зустрі-

ти, зокрема, в Е. Кьорнера [12]). Ми маємо на увазі насамперед славнозвісну модель „родовідного дерева” [3, с. 10, 28].

Шлейхер уявляв собі розвиток мов як постійну й послідовну дивергенцію. При цьому дивергенція інтерпретувалася як одномоментний процес: у певний момент індоевропейська прामова розпалася на слов'яно-германську (яка пізніше розділилася на германську і балто-слов'янську) і аріо-греко-італо-кельтську [10, с. 91–92]. Далі, зокрема, балто-слов'янська прामова також у певний момент розділилася на прабалтійську і праслов'янську [10, с. 92], а праслов'янська (якщо дещо модифікувати трактування А. Шлейхера, спираючись на праці його послідовників, у тому числі українських і російських) – на пражіхтослов'янську, пражіхтослов'янську та пражіхтослов'янську (давньоруську).

Прахіхтослов'янська мова, у свою чергу, також у певний момент розпалася на українську, російську й білоруську; ці останні три мови інтерпретувалися як близькосторіднені. Подальшим кроком у такому трактуванні моделювався процес розпаду, зокрема, української мови на наріччя, а наріч – на говори. Саме так висвітлював процес утворення східнослов'янських мов І. І. Срезневський: „Давніми, але не споконвічними є риси, які відділяють одне від одного наріччя північне та південно-великоруське та малоруське; не такими вже давніми є риси, які роз'єднали на півночі наріччя східне – власне великоруське та західне – білоруське, а на півдні наріччя східне – власне малоруське та західне – русинське, карпатське; ще більш новими є риси відмінності говорів місцевих, на які поділилося кожне з наріч руських” [8, с. 38–39].

У П. О. Лавровського, учня Срезневського, спостерігається значний відхід від цієї традиційної схеми. Ідеться про велику статтю „Обзор замечательных особенностей наречия малорусского сравнительно с великорусским и другими славянскими наречиями” (1859). Спочатку Лавровський [5] слідом за І. І. Срезневським визнавав пражіхтослов'янську мову [3, с. 29], залишаючись, таким чином, у межах „парадигми Шлейхера”.

Проте з часом погляди П. О. Лавровського змінилися: від визнання прасхіднослов'янської мови він у зазначеній вище статті прийшов до констатації лише „найближчої спорідненості” української та російської мов. У процесі аналізу конкретних мовних явищ прасхіднослов'янська мова не береться до уваги (так, *i* в слові *за-між* учений виводить безпосередньо з носового голосного) [там само]. З іншого боку, дослідник генетично зближує українську мову із сербською, знов-таки генетично „віддаляючи” її від російської (білоруської мови вчений не виділяв). П. О. Лавровський висунув твердження про наявність в українській мові багатьох явищ, спільних із сербською, що робить її перехідною від російської мови до південнослов'янських. До таких явищ учений відніс, зокрема, *γ* (*h*) фрикативний [там само].

Ці міркування викликали опір з боку П. Г. Житецького, який вважав, що Лавровський розглядає неістотні ознаки української та сербської мов, лишаючи поза увагою істотні. Користуючись такою методикою, можна значно збільшити кількість спільних українсько-сербських явищ, довести таку саму близькість української мови до чеської [там само]. На нашу думку, однією з причин непереконливості аргументації П. О. Лавровського є те, що вчений обмежувався матеріалом лише літературних української та сербської мов, без урахування даних сучасних діалектів. Тим не менш теза Лавровського про генетичну близькість української мови із сербською виявилася продуктивною в мовознавстві першої третини ХХ ст. Її підняли на щит С. Й. Смаль-Стоцький і Т. Гартнер, а слідом за ними – і Є. К. Тимченко [там само, с. 110–111].

Постановка проблеми. Вагомим є внесок П. О. Лавровського у вивчення генезису й еволюції „глухих” (редукованих) голосних *ъ*, *ь* у праслов'янській і давньоруській мовах та подальшої історії *ъ* і *ь* у слов'янських мовах. *Аналіз останніх досліджень.* Проте це питання в лінгвістичній історіографії залишається недостатньо вивченим. Стисло про погляди П. О. Лавровського на *ъ*, *ь* писали В. А. Глущенко [3, с. 29] і О. Л. Жихарева [4, с. 32]. Цим голосним В. А. Глущенко

присвятив і окреме дослідження [2]. Підготовка пропонованої статті зумовлена бажанням автора викласти питання якнайповніше.

Метою розвідки є розкриття поглядів П. О. Лавровського на генезис і еволюцію голосних **ѣ, ѥ** у контексті української й російської компаративістики 20-х – 60-х рр. XIX ст., установлення внеску Лавровського у вивчення історії **ѣ, ѥ**.

Ця мета конкретизується в таких *завданнях*: 1) розкрити погляди на **ѣ, ѥ** попередників П. О. Лавровського у вивченні цих звуків / фонем / літер; 2) виявити, що найбільш цінне було успадковане Лавровським; 3) проаналізувати аргументовану критику П. О. Лавровським деяких тез О. Х. Востокова й Г. П. Павського; 4) встановити внесок Лавровського у вивчення історії голосних **ѣ, ѥ**.

Об'єктом дослідження виступають редуковані (в термінології І. І. Срезневського, П. О. Лавровського та інших компаративістів XIX ст. – початку XX ст. вони називалися „глухими”) голосні **ѣ, ѥ** як лінгвіоісторіографічний феномен (голосні **ѣ, ѥ** є історико-фонетичним явищем, що по-різному інтерпретувалося упродовж існування слов'янського порівняльно-історичного мовознавства). *Предметом* є артикуляційні властивості звуків / фонем **ѣ, ѥ** у трактуванні П. О. Лавровського (в контексті попередніх і сучасних ученому досліджень). При цьому ми беремо до уваги, що компаративістам XIX ст. – початку XX ст. було притаманне інтуїтивне розмежування звука й фонем та трактування фонем як звукотипу (уперше фонему і звук чітко розмежовано в студіях І. О. Бодуена де Куртене). Артикуляційні властивості **ѣ, ѥ** ми розглядаємо в діахронії.

У нашій розвідці використано *актуалістичний метод* як метод праць з лінгвістичної історіографії. Доцільність застосування цього методу в студіях лінгвіоісторіографічного спрямування аргументовано у нашій монографії [3, с. 6–7]. При цьому ми виходимо з того, що лінгвістичний метод як такий і порівняльно-історичний зокрема доцільно інтерпретувати як складну логічну одиницю гетерогенного характеру; у межах цієї одиниці ми моделюємо три різні компоненти: онтологічний, телеологічний і операційний [там само, с. 12; 11].

Онтологічний компонент включає в себе певні принципи й підходи; для порівняльно-історичного методу це принципи історизму, причиновості, системності, загального зв'язку явищ та історичний, причиновий, системний підходи [3, с. 5, 13–15].

Телеологічний компонент пов'язаний з метою дослідження; щодо порівняльно-історичного методу слід говорити про реконструкцію прамовних станів і моделювання мовних процесів від прамов до сучасних мов (фактологічний аспект) і про встановлення історичних, причинових, системних зв'язків на матеріалі сім'ї, групи, підгрупи споріднених мов, тобто про реалізацію на цьому матеріалі принципу загального зв'язку явищ (методологічний аспект) [там само, с. 12–15, 182].

Операційний компонент порівняльно-історичного методу включає в себе такі прийоми та процедури, як 1) генетичне ототожнення фактів, 2) лінгвістична реконструкція архетипу та фонетичного закону, 3) хронологізація і 4) локалізація мовних явищ і їхніх системно пов'язаних сукупностей [там само, с. 14].

У пропонованій статті ми звертаємося до феноменів, що цікавлять нас переважно як фрагменти системи, реконструйовані завдяки застосуванню саме цих прийомів і процедур. Паралельно з О. Х. Востоковим на матеріалі германських та інших індоєвропейських мов працювали німецькі лінгвісти Ф. Бопп та Я. Грімм і данець Р. Раск. Саме цих чотирьох мовознавців лінгвоісторіографи вважають засновниками компаративістики та основоположниками порівняльно-історичного методу.

Як відомо, дослідження **ѣ, ѥ** започаткував О. Х. Востоков (праця Востокова „Рассуждение о славянском языке” уперше вийшла друком у 1820 р.). Установлення звукового значення кириличних юсів і ерів стали найвидатнішими досягненнями Востокова; саме вони означували застосування порівняльно-історичного методу до матеріалу слов'янських мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. О. Х. Востоков першим дійшов висновку про те, що букви **ѣ, ѥ** у давніх писемних пам'ятках

позначали певні звуки, відмінні від *o*, *e* у східнослов'янських мовах. При цьому Востоков спирався на матеріал тогочасних слов'янських мов, де на місці давніх сильних **ъ**, **ь** представлені різні голосні звуки: укр. *сон, день*, рос. *сон, день*, польськ. *sen, dzień*, чеськ. *sen, den*, болг. *сън, ден*, серб. *сан, дан* та ін. Востоков назвав **ъ**, **ь** „напівголосними” [1, с. 7–10], підкресливши тим самим їхню вокалічну природу. Термін *напівголосні* слідом за О. Х. Востоковим почав уживати М. І. Греч. Г. П. Павський трактував **ъ**, **ь** як „придихи”, про що докладно йтиметься далі (його працю „Филологические наблюдения над составом русского языка” було вперше видано в 1841 р.).

Першим мовознавцем, який назвав **ъ**, **ь** власне голосними, став І. І. Срезневський. В „Мыслях об истории русского языка” (перше видання – 1849 р.) він зазначив: сучасні слов'янські мови незаперечно свідчать про те, що **ъ**, **ь** у давньоруській, старослов'янській та інших давніх слов'янських мовах були голосними. Слідом за О. Х. Востоковим Срезневський розглядав **ъ**, **ь** як праслов'янську спадщину в давніх мовах слов'ян. І. І. Срезневський назвав ці звуки / фонemi „глухими” (термін *редуковані* – пізнішого походження) й зазначив, що вони були короткими, чим споконвічно відрізнялися, наприклад, від голосних *o*, *e*. Голосний **ъ** уживався у „складах твердих”, а **ь** – „у м'яких”. При цьому в історії східнослов'янських мов „чисті” (тобто *o*, *e*) виникли з „глухих”, а не навпаки [8, с. 29]. Остання теза була дуже важливою й актуальною для того часу, беручи до уваги, що М. О. Максимович реконструював перехід *o*, *e* > **ъ**, **ь**, причому він вважав *o*, *e* праслов'янськими архетипами, а **ъ**, **ь** – специфічною інновацією македонського діалекту, що ліг в основу старослов'янської мови; Максимович розглядав редуковані **ъ** і **ь** як специфічну старослов'янську рису, не притаманну іншим давнім слов'янським мовам [6, с. 71, 76] (праця М. О. Максимовича „Начатки русской филологии” вийшла друком у 1848 р.).

Оскільки у східнослов'янських пам'ятках XIII–XIV ст. букви **ъ** і **ь** уживалися „правильно” (тобто відповідно до етимології), І. І. Срезневський зробив висновок про те, що в діалектах східних слов'ян **ъ**, **ь** зберігалися ще в XIV ст. [8, с. 43–44]. Варто відзначити, що, роз-

криваючи свої погляди на природу **ѣ** і **ѥ**, І. І. Срезневський не згадує студій своїх сучасників О. Х. Востокова, М. І. Греча, Г. П. Павського, М. О. Максимовича; вважаємо, що можна певним чином говорити про полеміку Срезневського з цими лінгвістами, проте ця полеміка мала прихований характер. Як показав подальший розвиток слов'янського порівняльно-історичного мовознавства, погляди І. І. Срезневського на природу **ѣ** і **ѥ** стали важливим кроком уперед. Необхідно було більш докладно викласти ці погляди, подавши критичну оцінку праць сучасників Срезневського, насамперед О. Х. Востокова й Г. П. Павського. Це завдання поставив перед собою П. О. Лавровський (книга „О языке северных русских летописей”).

Перш за все наголосимо, що Лавровський слідом за О. Х. Востоковим і І. І. Срезневським розглядав **ѣ**, **ѥ** як праслов'янську спадщину в давньоруській мові [5, с. 24], що відзначила О. Л. Жихарєва [4, с. 32]. П. О. Лавровський починає з констатації того, що питання про **ѣ**, **ѥ** „не цілком розв'язане”, але близьке до розв'язання завдяки порівняльно-історичному вивченню слов'янських мов. Оскільки в давніх пам'ятках букви **ѣ**, **ѥ** уживаються „правильно”, **ѣ**, **ѥ** не є „беззмістовними знаками”, вони мають „особливе значення” [5, с. 25] (тут Лавровський іде за О. Х. Востоковим і І. І. Срезневським).

На думку Лавровського, термін О. Х. Востокова *напівголосні* є не зовсім коректним: він означає голосні „наполовину”, але голосних „наполовину” бути не може; стосовно **ѣ**, **ѥ** треба говорити про голосні звуки [там же, с. 26] (отже, Лавровський поділяє погляд І. І. Срезневського). Значне місце в книжці П. О. Лавровського приділено полеміці з Г. П. Павським, який, як відзначалося вище, розглядав **ѣ**, **ѥ** як „придихи” [7, с. 39–42]. Лавровський довів, що „придихи” Павського нічим принципово не відрізняються від приголосних; звідси випливає, що **ѣ** і **ѥ**, за Г. П. Павським, є приголосними звуками [5, с. 26–27].

Однак протиріччя позиції Павського на цьому не закінчуються. Кваліфікувавши **ѣ**, **ѥ** як „придихи”, Г. П. Павський далі пише про те, що букви **ѣ** і **ѥ** у найдавніших кириличних пам'ятках використовувалися для позначення твердості та м'якості приголосних і „для заміни

збіглих голосних”, тобто „не мали самостійного значення, як особливі літери” [7, с. 75]. На думку П. О. Лавровського, тут спостерігається нерозмежування значень літер **ѣ, ѥ** у давньоруській мові й у сучасній російській: значення сучасних російських літер **ѣ, ѥ** переноситься на літери **ѣ, ѥ** у давньоруських рукописах [5, с. 27–28].

„Правильне” вживання літер **ѣ, ѥ** у найдавніших давньоруських пам’ятках (X – XII ст.) пояснюється тим, що в цю епоху вони ще „жили в народі”; із занепадом звуків **ѣ, ѥ** літери **ѣ, ѥ** починають змішуватися з літерами **о, е** [там само, с. 29]. Проаналізувавши давньоруські грамоти XIV ст., П. О. Лавровський дійшов висновку, що „приблизним періодом” занепаду „глухих” на східнослов’янському мовному терені можна вважати „початок другої половини XIV століття”. Якщо ж літери **ѣ, ѥ** трапляються й пізніше, „навіть і в XV столітті”, то це є певним „анахронізмом” і пояснюється орфографічною традицією [там само, с. 32]. Отже, подальшу історію **ѣ і ѥ** Лавровський, так само як О. Х. Востоков і І. І. Срезневський, моделював як утрату східнослов’янських редукованих у слабкій позиції та їх перехід у голосні повного творення **о** та **е** в сильній позиції.

Яким же, з погляду П. О. Лавровського, є походження звуків **ѣ, ѥ**? Посилаючись на праці Ф. Міклошича, В. Копітара, Ф. І. Буслаєва, Г. М. Каткова, у яких наведено паралелі із санскриту, латини, готської й литовської мов, Лавровський зазначає, що компаративістика „зближує **ѣ** зі звуком **у**, **ѥ** зі звуком **и**” [там само, с. 31]. Використовуючи сучасну термінологію, слід говорити про те, що праслов’янський **ѣ** походить від праіндоевропейського **и** короткого, а праслов’янський **ѥ** – від праіндоевропейського **і** короткого.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1. До виходу монографії П. О. Лавровського „О языке северных русских летописей” мовознавці характеризували **ѣ, ѥ** суперечливо: з одного боку, йшлося про вокалічну природу **ѣ, ѥ** (О. Х. Востоков, І. І. Срезневський), з іншого – про **ѣ, ѥ** як „придихи” або навіть про те, що **ѣ, ѥ** „не мали самостійного значення, як особливі літери” (Г. П. Павський). 2. У дослідженні **ѣ, ѥ** П. О. Лавровський ішов слідом за О. Х. Востоковим і І. І. Срезневським; зокрема, він бачив у **ѣ, ѥ** літери,

що позначали певні звуки; Лавровський стверджував вокалічну природу **ѣ, ѥ** і розглядав їх як праслов'янську спадщину в давньоруській мові. 3. П. О. Лавровським було наведено аргументовану критику деяких тез його сучасників. Лавровський вважав термін Востокова напівголосні не зовсім вдалим; щодо **ѣ, ѥ** треба говорити про голосні звуки. Г. П. Павський фактично відстоював консонантну природу **ѣ** і **ѥ**. З іншого боку, у викладі Павського спостерігається нерозмежування значень літер **ѣ, ѥ** у давньоруській мові й у сучасній російській. 4. Подальшу історію **ѣ** і **ѥ** у слов'янських мовах П. О. Лавровський, так само як О. Х. Востоков і І. І. Срезневський, моделював як утрату редукованих у слабкій позиції та їх перехід у голосні повного творення *о* та *е* в сильній позиції. 5. Значну увагу П. О. Лавровський приділив походженню звуків **ѣ, ѥ**: праслов'янський **ѣ** походить від праіндоевропейського *и* короткого, а праслов'янський **ѥ** – від *і* короткого. 6. Отже, П. О. Лавровський подав найбільш повну для свого часу характеристику **ѣ, ѥ** з погляду їх генезису й еволюції. Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у фронтальному поглибленому вивченні студій П. О. Лавровського, присвячених історії слов'янських мов.

Список використаних джерел та літератури

1. Востоков А. Х. Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным памятникам / А. Х. Востоков // Филологические наблюдения. – Санкт-Петербург, 1865. – С. 1–27.
2. Глущенко В. А. П. О. Лавровський про природу й походження редукованих голосних / В. А. Глущенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Філологічні науки / редкол. : С. М. Ніколаєнко (відп. ред.) та ін. – К. : Міленіум, 2016. – Вип. 248. – С. 14–20.
3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / В. А. Глущенко. – Донецьк : [б.в.], 1998. – 222 с.

4. Жихарєва О. Л. П. О. Лавровський і питання походження східнослов'янських мов // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии. – Славянск, 2001. – Вып. IX. Ч. 1. – С. 31–36.

5. Лавровский П. А. О языке северных русских летописей / П. А. Лавровский. – Санкт-Петербург, 1852. – 160 с.

6. Максимович М. А. Начатки русской филологии : об отношении русской речи к западнославянской / М. А. Максимович // Собрание сочинений. – Киев, 1880. – Т. 3. – С. 25–155.

7. Павский Г. П. Филологические наблюдения над составом русского языка : первое рассуждение. О буквах и слогах / Г. П. Павский. – 2-е изд. – Санкт-Петербург, 1850. – XXIII. – 141 с.

8. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка / И. И. Срезневский. – Москва : Учпедгиз, 1959. – С. 16–81.

9. Широкопад С. Х. Лавровський Петро Олексійович // Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, С. О. Тараненко, М. П. Зяблюк, С. А. Карпіловська та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2013. – С. 267.

10. Шлейхер А. Компендий сравнительной грамматики индоевропейских языков (предисловие) / А. Шлейхер // Хрестоматия по истории языкознания XIX – XX веков / сост. В. А. Звегинцев. – М. : Учпедгиз, 1956. – С. 91–92.

11. Glushchenko V. Method Structure in Russian and Ukrainian Linguistic Tradition / V. Glushchenko // Collected Articles of the 3rd International Linguistics Conference (Taganrog, Russia) / edited by G. T. Polenova and T. G. Klikushina. – Newcastle upon Tyne, 2014. – P. 293–300.

12. Koerner E. F. K. Towards a Historiography of Linguistics: 19th and 20th Century Paradigms / E. F. K. Koerner // History of Linguistics Thought and Contemporary Linguistics / edited by H. Parret. – Berlin ; New York, 1976. – P. 685–718. References

References

1. Vostokov A. X. Rassuzhdenie o slavyanskom yazyke, sluzhashchee vvedeniem k grammatike sego yazyka, sostavlyаемой po drevneyshim onogo pis'mennym pamyatnikam / A. X. Vostokov // Filologicheskie nablyudeniya. – Sankt-Peterburg, 1865. – P. 1–27.

2. Hlushchenko V. A. P. O. Lavrovs'kyy pro pryrodu y pokhodzhennya redukovanykh holosnykh / V. A. Hlushchenko // Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Filolohichni

nauky / redkol. : S. M. Nikolayenko (vidp. red.) ta in. – K. : Milenium, 2016. – Vyp. 248. – P. 14–20.

3. Hlushchenko V. A. Pryntsypy porivnyal'no-istorychnoho doslidzhen-nya v ukrayins'komu i rosiys'komu movoznavstvi (70-i rr. XIX st. – 20-i rr. XX st.) / V. A. Hlushchenko. – Donets'k, 1998. – 222 p.

4. Zhykharyeva O. L. P. O. Lavrovs'kyy i pytannya pokhodzhennya skhidnoslov'yans'kykh mov // Teoreticheskie i prikladnye problemy russkoy filologii. – Slavyansk, 2001. – Vyp. 9. Ch. 1. – P. 31–36.

5. Lavrovskiy P. A. O yazyke severnykh russkikh letopisey / P. A. Lavrovskiy. – Sankt-Peterburg, 1852. – 160 p.

6. Maksimovich M. A. Nachatki russkoy filologii : ob otnoshenii russkoy rechi k zapadnoslavyanskoy / M. A. Maksimovich // Sobranie sochineniy. – Kiev, 1880. – T. 3. – P. 25–155.

7. Pavskiy G. P. Filologicheskie nablyudeniya nad sostavom russkogo ya-zyka : pervoe rassuzhdenie. O bukvakh i slogakh / G. P. Pavskiy. – 2-e izd. – Sankt-Peterburg, 1850. – XXIII. – 141 p.

8. Sreznevskiy I. I. Mysli ob istorii russkogo yazyka / I. I. Sreznevskiy. – Moskva : Uchpedgiz, 1959. – P. 16–81.

9. Shyrokorad Ye. Kh. Lavrovs'kyy Petro Oleksiyovych // Ukrayins'ka mova : entsyklopediya / V. M. Rusanivs'kyy, S. O. Taranenko, M. P. Zyablyuk, Ye. A. Karpilovs'ka ta in. – K. : Ukrayins'ka entsyklopediya, 2013. – P. 267.

10. Shleykher A. Kompendiy sravnitel'noy grammatiki indoevropeyskikh yazykov (predislovie) / A. Shleykher // Khrestomatiya po istorii yazykoz-naniya XIX – XX vekov / sost. V. A. Zvegintsev. – M. : Uchpedgiz, 1956. – P. 91–92.

11. Glushchenko V. Method Structure in Russian and Ukrainian Linguis-tic Tradition / V. Glushchenko // Collected Articles of the 3rd International Linguistics Conference (Taganrog, Russia) / edited by G. T. Polenova and T. G. Klikushina. – Newcastle upon Tyne, 2014. – P. 293–300.

12. Koerner E. F. K. Towards a Historiography of Linguistics: 19th and 20th Century Paradigms / E. F. K. Koerner // History of Linguistics Thought and Contemporary Linguistics / edited by H. Parret. – Berlin ; New York, 1976. – P. 685–718.

ИСТОРИЯ СЛАВЯНСКИХ „ГЛУХИХ” ГЛАСНЫХ В КОНЦЕПЦИИ П. А. ЛАВРОВСКОГО

П. А. Лавровский сделал весомый вклад в исследование истории славянских „глухих” (редуцированных) гласных ъ, ь. Вслед за А. Х. Востоковым и И. И. Срезневским Лавровский рассматривал ъ, ь как праславянское наследие в славянских языках. По мнению Лавровского, термин Востокова полугласные является не совсем удачным; относительно ъ, ь нужно говорить о гласных звуках. Лавровский доказал, что Г. П. Павский, говоря о „придыханиях”, фактически отстаивает консонантную природу ъ и ь. Значительное внимание Лавровский уделил происхождению звуков ъ, ь: праславянский ъ происходит от праиндоевропейского *h* краткого, а праславянский ь – от *i* краткого. Таким образом, П. А. Лавровский дал наиболее полную для своего времени характеристику ъ, ь с точки зрения их природы и происхождения. Дальнейшую историю ъ и ь Лавровский, так же как А. Х. Востоков и И. И. Срезневский, моделировал как потерю славянских редуцированных в слабой позиции и их переход в гласные полного образования *o* и *e* в сильной позиции.

Ключевые слова: „глухие” (редуцированные) гласные, праславянский язык, старославянский язык, древнерусский язык, славянские языки, П. А. Лавровский.

V. V. Glushchenko,

Doctor of Philology, Full Professor,

Chair of German and Slavonic Philology Department,

Donbass State Pedagogical University,

19, General Batuk Str., Sloviansk, Donetsk region, 84116, Ukraine,

tel.: +380 626232354,

e-mail: sdpunauka@ukr.net

THE HISTORY OF SLAVONIC „VOICELESS” VOWELS IN P. LAVROVSKYI'S CONCEPTION

Summary

The famous Russian and Ukrainian linguist P. Lavrovskyi (1827–1886), together with M. Maxymovych and Y. Holovatskyi, became one of the first representatives of the comparative historic method in Ukraine.

Lavrovskyi fruitfully researched the history of phonetic phenomena of Eastern Slavonic languages. He made a great contribution to the study of nature and origin of the reduced vowels **ѣ**, **ѥ** in the Old Russian language. Nevertheless this problem in the history of linguistics still remains unsolved. It is known that the study of **ѣ**, **ѥ** was started by A. Vostokov. He was the first to come to the conclusion that **ѣ**, **ѥ** in old Cyrillic texts denoted definite sounds different from **о**, **е** in the Eastern Slavonic languages. Upon that Vostokov used the material of the Modern Slavonic languages that have different vowels instead of old **ѣ**, **ѥ**. Vostokov called **ѣ**, **ѥ** „semivowels” and stressed their vocal nature. The term semivowels subsequently started to be used by N. Grech. G. Pavskyi regarded **ѣ**, **ѥ** as „breathed sounds”.

The first linguist who called **ѣ**, **ѥ** vowels proper was Sreznevskyi. He admitted that they were short. The vowel **ѣ** was used in „hard syllables” and **ѥ** – in „soft ones”. Upon that in the history of Eastern Slavonic languages **о**, **е** originated from **ѣ**, **ѥ**, but not conversely. The last statement was very significant taking into account the fact that Maxymovych reconstructed the shift **о**, **е** > **ѣ**, **ѥ** along with this he treated **о**, **е** as Common Slavonic archetypes, but **ѣ**, **ѥ** – as specific innovation of the Old Slavonic language. Sreznevskyi's ideas about the nature of **ѣ** and **ѥ** became an important breakthrough. It was necessary to represent these ideas in detail giving the critical evaluation of the works of the contemporaries. Lavrovskyi, the follower of Sreznevskyi, set this task himself.

As well as Vostokov and Sreznevskyi, Lavrovskyi regarded **ѣ**, **ѥ** as Common Slavonic heritage in the Old Slavonic language. Lavrovskyi thought that Vostokov used the term semivowels improperly. He found it necessary to call **ѣ**, **ѥ** vowel sounds. Lavrovskyi proved that Pavskyi, when speaking about „breathed sounds”, in fact defended the consonant nature of **ѣ** and **ѥ**. However, the discrepancy of Pavskyi's treatment of **ѣ**, **ѥ** doesn't end with it. Pavskyi further writes that **ѣ** and **ѥ** in the most ancient Cyrillic texts were used for defining hardness and softness of the consonant sounds as well as for substitution of vowels that fall together. Lavrovskyi stressed that here the insensibility of meanings of the letters **ѣ**, **ѥ** in the Old Russian and the Modern Russian languages can be traced. Lavrovskyi paid a great attention to the origin of the sounds **ѣ**, **ѥ**. Making reference to the works by

F. Mikloshych, V. Kopitar, F. Buslayev, where the parallels from the Sanskrit, Latin, Gothic and Lithuanian languages are given, Lavrovskiy stated that Common Slavonic ъ originated from Proto-Indo-European short *u*, and Common Slavonic ѣ – from Proto-Indo-European short *i*. So Lavrovskiy gave the most overall for its time record of Old Russian ъ, ѣ from the point of their nature and origin.

Key words: „voiceless” (reduced) vowels, the Common Slavonic language, the Old Slavonic language, the Old Russian language, the Slavonic languages, P. Lavrovskiy.

Надійшла до редакції 10.10.2017 р.

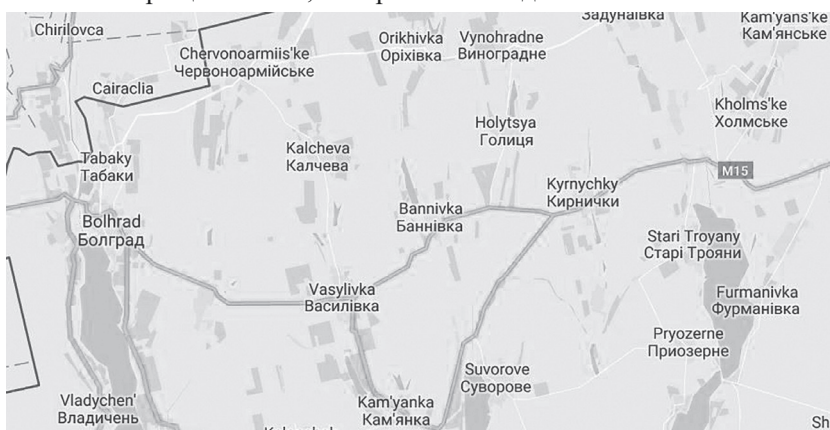
ІІ. ІІ ІІІІІ,
 ІІІІІІ ІІІІІІ,
 - ІІІІІІІІ ІІІІІІІІІІ І ІІІІІІ „ІІ ІІІ ІІІІІІІІІІ”,
 ІІІІ „ІІІІІІІІІІІІ” 26, ІІІІІІ ІІІІ, 6600, ІІІІІІІІІІ,
 ІІІІ : +359886787696,
 ivan_iliev20002000@yahoo.com
 І . ІІ ІІІІІІІІІІІІ,
 ІІІІІІІІІІ
 - ІІІІІІІІІІ ІІІІІІІІІІІІ І ІІІІІІ „ІІ ІІІ ІІІІІІІІІІІІ”,
 ІІІІ „ІІІІІІІІІІІІІІ” 26, ІІІІІІ ІІІІ, 6600, ІІІІІІІІІІІІ,
 ІІІІ : +359887083661,
 mrg2002@abv.bg

ОСТАТЪЦИ ОТ ЕРКЕЧКОТО ШИРОКО Ê В БЕСАРАБСКИ БЪЛГАРСКИ ГОВОРИ

В статията се разглежда наличието на специфичния звук широко ê на мястото на старобългарската голяма носовка и на старобългарския голям ер в два бесарабски български говора – тези на селата Калчево и Виноградное, Болградско. Досега явлението не е било забелязано от изследователите на българските говори в Украйна, включително от авторите на *Атлас българских говоров в СССР* и от Светлана Топалова, която е написала монография за калчевския говор. Авторите на статията показват редица примери за употреба на споменатия звук, като изказват хипотеза, че той е пренесен в Калчево и Виноградное от жители на съседното село Голица, където звукът първоначално е бил в нормална употреба, но вече не се пази, тъй като оригиналният голички говор е изчезнал.

Ключови думи: български език, български диалекти, българска диалектна фонетика, Бесарабия.

Постановка на проблема. В настоящата статия се разглежда наличието на звука *ѐ* на мястото на старобългарските Ж, ъ в бесарабските български говори, конкретно в тези на селата Калчево и Виноградное, Болградско. Явлението досега не е отбелязвано в наличните публикации върху българските говори в Бесарабия, което прави изследването актуално. Въпросният звук е характерен за така наречения еркечки балкански говор в България. Той обхваща селата Козичино (Еркеч), Поморийско, и Голица, Варненско, както и редица села колонии в Североизточна България. Важна особеност на еркечкия говор е изговорът на удължено широко *ѐ* на мястото на старобългарските голяма носовка и голям ер: *мѣ:ш* 'мъж', *зѣ:п* 'зъб', *дѣ:ш* 'дъжд' [1, с. 116]. Тъй като село Голица, Болградско, е заселено от жители на Голица, Варненско, предполага се, че в миналото явлението се е срещало и там, макар че в наши дни това вече не е така.

Карта на района с изследваните български села в Бесарабия (Източник: google maps).

Анализ на предишните постановки по въпроса. В излязлата досега литература върху българските говори в Бесарабия употреба на

ê на мястото на старобългарската голяма носовка и на големия ер се отбелязва за няколко селища, но не и за изследваните от нас Калчево и Виноградное. В АБГ СССР – карта N: 2 [2, с. 43], наред с произношение на Ж, ъ под ударение в средата на думата като обикновено ъ; като веларно Ъ в селата Главан, Криничное, Кубей, Кирсово, и т. н.; произношение като ä (ê) е показано за олшанския български говор и по-рядко за говора на село Терновка (днес квартал на град Николаев), Акимовски район на Запорожка област. С примери от Бунина [3, с. 19] за олшанския диалект това изглежда почти по същия начин като в еркечкия говор: *măi* (= *měi*) 'мъж', *zăn* (= *zěn*) 'зъб', *năm* (= *nēm*) 'път'.

В АБГСССР не се показва рефлекс ê на старобългарската голяма носовка и на големия ер в говора на Голица, Бесарабия, и това е логично, понеже в резултат на размествания на населението, започнали още след Кримската война от 1853–1856 година, сега той е балкански говор от подбалкански сливенски тип, което се потвърждава и от нашите наблюдения – ние също не отбелязахме употреба на ê в съвременния бесарабски голишки говор. Поради посочената причина по отношение на говора в село Голица, Болградско, авторите на цитирания АБГСССР на с. 31 дори отбелязват, че са се отказали от възстановяване на традиционните му черти.

Село Калчево е създадено между 1857–1862 г. и първоначално населението му е било доста смесено, като в него постепенно се налага чийшият говор на туканите от Болград, който вече не се говори там [4, с. 13; 5, с. 18, 24]. Говорът на Калчево е доста подробно изследван в посочената работа на покойната Светлана Топалова, с която единият от авторите на статията се познаваше лично. В работата [Пак там, с. 35] авторката все пак отчита факта, че в говора на Калчево, в който според нея има 6 гласни (*a*, *e*, *o*, *ъ*, *и*, *у*), които почти не се отличават от съответните гласни в книжовния български език, гласната ъ след меки съгласни под ударение понякога се доближава до *e*: *върв'ът/вървѐт*, *лип'ъ/лип'ѐ*. Но тя е пропуснала факта, че в някои случаи не става въпрос за обикновено *e*, а именно за широкото ê, така характерно за еркечкия говор. И не е потърсила обяснение на явлениято.

Село Виноградное (Хасанбатър) е основано по различни източници или през 1821 година [6, 7], или след Руско-турската война от 1828–29 г. [8, с. 11] от изселници от село Маломир (Карапча), Ямболско. Потвърждение на въпросната информация получихме и от господин Йордан Маринов Тодоров – кмет на село Маломир, Ямболско, и от господин Иван Василиевич Михайлов – кмет на село Виноградное, Болградско. Петрова и Берова [9, с. 95] определят неправилно говора на населението в село Маломир (Карапча) като казанлъшко-карловски (подбалкански). Освен това те неправилно използват термина *подбалкански* като синоним на казанлъшко-карловски, защото *подбалкански* по принцип се назовават говорите между Сливен и Стара Загора. Подбалканска (в смисъл на сливенска) особеност на описания накратко и в БДА [10] маломирски говор, който наистина има някои отлики от говорите на съседните ямболски села, е употребата на глаголи от типа *читà*, *митà* (лични наблюдения).

Говорът на село Виноградное е почти неизвестен. В коментарите към АБГСССР за него почти не се дава информация. За него все пак се знае (примерно от цитираните по-горе работи на Колесник и Топалова), че спада към балканските говори, които използват член *-ъ* за мъжки род единствено число и в които се употребяват глаголи на *-а* в 1 л. ед. ч. сег. вр. (*четà*, *метà* и т. н.). Това се потвърждава и от нашите наблюдения. Главните особености на говора в село Виноградное ще бъдат обект на отделно проучване.

Цел на статията. Статията ни цели да покаже примерите, в които се среща звук *ê* на мястото на старобългарските Ж, ъ в двата български говора, за които звукът първоначално не е бил обичаен (Калчево и Виноградное, Болградско), както и да обясни откъде е пренесено това явление. Материалът за изследването беше събран по време на две посещения в Бесарабия през 2016 и 2017 година.

Преглед на диалектния материал. А. От село Калчево. Още по пътя към Калчево от таксиметровия шофьор, който беше родом от същото село и се казваше Дмитри – бивш военен, служил и в Ирак, беше чула думата *пѣт* 'път'. От анонимна възрастна информаторка, с която бе разговаряно в кметството на селото, бе записан примерът

свит 'авъ свитѣнь вудѣ, прѣскъ 'осветява светена вода, пръска'. Макар че въпросната информаторка нямаше желание за разговор, тя ни заведе при по-приказливи жители на селото, а именно при дядо Кольо и баба Клава Гиневски. От тях бяха регистрирани редица примери, в които вместо голямата носовка и големия ер се използваше или обикновено *е*, или широко *ѣ*: *ут кѣштъ нъ кѣштъ ѿдѣтъ; т'а върви, кунѣте гъ дѣрпѣтъ; със вудѣ; пу бѣлгарски; дѣрвен; вървѣтъ.*

Най-много примери за употреба на *ѣ*, наред с *ъ* и *е*, обаче бяха записани от Валя Плачкова, на средна възраст, която работи като библиотекарка в Българския център в Болград и също е от Калчево. Някои от тях (а и от другите, включително във Виноградное) са с дълго широко *ѣ*: като в еркечкия говор. Например: *Ас ми устѣна съдѣ идѣн зѣп <...>, зѣп; Ас сънувахъ идѣн стрѣшъ ѣн сѣн <...>, стрѣшън сѣн; Удѣри гу със прѣчкѣтъ, удѣри гу със прѣчкѣтъ <...>, удѣри гу със прѣчкѣтъ пу гърбѣ <...>, дѣ му стѣгни ѣкѣла; дѣ пусѣхни <...>, дѣ б'ѣе тѣнкѣ курѣтъ; чѣпкъм вѣлнѣ <...>, жѣ гъ упирѣ: <...> вичирѣтъ; фкусъ и кѣф бѣши <...>; кѣкто 'както (обикновено произнасяно както кѣкто)'; бѣчва; трѣтка 'трѣтка'; за суфрѣта; скѣпу бѣши; л'убуфтѣ; свикѣрва; трудѣ; бѣкѣри; чурбѣ; чѣвѣн – гѣтвихми чурбѣ ф нѣгу <...> чурбѣ, кѣвѣрмѣ, чурбѣ; А жѣ изл'ѣа нѣ пѣт'ѣ <...>, нѣ пѣт'ѣ.*

Разбира се, честотата на употреба на *ѣ* варира при отделните информатори. В отделни случаи, освен *ѣ* или *е*, на мястото на *ъ* от старобългарските Ж, *ъ* много рядко се среща веларно Ъ (шуменска особеност, характерна за различни села от региона) или ударено Милетичево *ѣ*: *на к ра, бѣлгари*. За достоверност образци от говора на село Калчево, Болградско, могат да се чуят в интернет (youtube.com: Българска диалектология: Калчево, Бесарабия).

Б. От село Виноградное. Когато при второто посещение в Бесарабия през 2017 година споменатото явление беше отбелязано и в друго съседно на Голица село – Виноградное, стана ясно, че тук няма случайност или изолирана употреба на широкото *ѣ*, а определено става въпрос за закономерност, дължаща се на влиянието на стария голишки говор. Поради ограничения във времето за написването на статията беше прегледан материалът само от две информа-

торки, без да успеем да подготвим аудиофайл, но и това ще стане в бъдеще. Характерно за Виноградное е вариативното произношение на въпросителното наречие 'как', което по принцип се произнася *кък* в много български говори. Бяха регистрирани варианти като *кык*, *кйк*, също така и с веларно – , наред с *кѣкту* 'както'. Но да се върнем на примерите с *ѐ/е/ъ*.

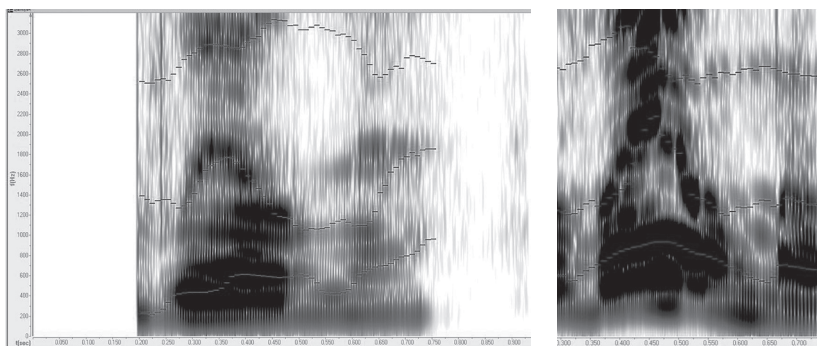
От Мария Велева (72-годишна) бяха записани следните думи и фрази: *с мъжѐ си* 'с мъжа си'; *скѝру шѝ бѐе двѐ гудѝни* 'скоро ще бъде <...>'; *ка̀звѐт* (извън ударение); *туп 'ѐт* 'топят'; *и ми гу дунисѐт* 'и ми го донесат'; *разбѐркам и гу загѐна* <...>, *загѐна гу*; *и съ цидѐт* 'и се цедят'; *то̀ кѣту нѣпѣлни кѣстру̀лкѣтъ* <...>; *удрѣжѣт*, *изнисѣт* *им нѣ пѣт 'а*; ... *ку до̀йат у мѣсецѣ идѝн пѣт* 'ако дойдат един път в месеца'; *у кѣшти*; *о̀деа пу кѣра* <...>, *по кѣра*; *и то̀ зѣмрѣ̀зни*.

От Мария Михайлова (80-годишна) също бе извлечен ценен материал: „*скѣпу*” *дѝмѣми* <...>, *дѝмѣми* „*ск ъпу*”; *кѣкту*; *ка̀тъ себу̀тъ* 'всяка събота'; амо : *!*; *рѣсим* 'рѣсим'; *шѝ бѣде* 'ще бъде'.

Когато накрая на разговора баба Маруся беше попитана: „Нали не се измори много?” – тя отговори: – *Нѐ, на гѣс сид 'а̀х! Нѣ гѣс кѣту сидѝш, то̀ пучѝвѝш*. – На какво седиш? – *Ми нѣ гѣс, нѣ жѝпѣтъ съ дѝмѣ* <...> И на сбогуване тя пожела „*Лѣк пѣт!*”

В. Позиции на употреба на *ѐ*. Изследвайки употребите на *ѐ* в двата посочени говора, може да се види, че този звук се използва закономерно в средата на думата (*гѣс*, *пѣт*, *скѣпу*, *прѣчкѣтъ*, *ѣкѣла*, *зѣмрѣ̀зни*); в окончанието на глаголите за 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. сег. вр. (*жѣ упирѣ*, *плитѣ*; *вървѣт*, *дунисѣт*); в ударения определителния член за м. р. ед. ч. (*гѣрбѣ*, *трудѣ*, *с мъжѣ си*); в удареното окончание на имената от ж. р. ед. ч., което е наследник на старото винително окончание -Ж (*вудѣ*, *чурбѣ*, *кѣвѣрмѣ*, *курѣтъ*). По-необяснима е употребата на *ѐ* в члена за ж. р. ед. ч. (*л 'убуфѣтѣ*, *вичирѣтѣ*). Вероятно тя се е появила чрез преосмисляне на членната морфема в окончание за ед. ч. Вижда се, че по аналогия замяната може да се извършва и в чужди заемки (*ѣкѣла*).

Г. Произход на явлението. С. Топалова не съобщава за преселване на жители на Голица в Калчево, но някои от нашите информаторки от

Графики на думата *вълнѣ* в говорите на Калчево (вляво) и Козичене (вдясно).

второто село посочват изрично такива данни (вж. аудиофайла). Александра Желязкова, на средна възраст, читалищен работник в Калчево, казва, че „прѣдките” на покойния ѝ мъж дошли в Калчево точно от Голица. Няма съмнение, че по същия начин най-важната особеност на еркечкия голички говор е проникнала и във Виноградное. За сравнение може да се видят графиките на думата *вълнѣ* 'вълна' от Калчево и от Козичене. За второто село материалът е взет от www.youtube.com: Българска диалектология: Козичене, Поморийско. Там може да се чуе произношението на още много думи с *ѣ* в еркечкия говор.

Д. Евентуално разпространение на *ѣ* и в други селища. В още някои изследвания също се споменава за наличие на звук *ѣ* в други български села в Украйна, като не винаги той се разграничава от веларното или от други *ѣ*-звукове. В. Колесник [11, с. 140] отбелязва, че в гюлменския говор на с. Евгеновка (говорен от преселници от ямболското село Гюлмен – сега Роза), *ѣ* от стб. *ѣ*, *ѣ*, под ударение се произнася по-напрегнато, отколкото в литературния български, каквото произношение според нея се среща и в говора на селата Кирнички, Кирютня, Ореховка и в олшанските говори, затова при писане местните жители го отбелязват с *э* (авторката явно смесва звука *ѣ* в Кирнички, който ще коментираме по-долу, с широкото *ѣ* в олшанския говор, което бе коментирано по-горе). Примерът, който В. Колесник използва, показва, че в гюлменския говор става

въпрос по-скоро за *ê*: тя отбелязва, че в резултат на смесването на гласните се получава омонимия от типа *пр`чка – прчка*. Произношението *прчка*, според Колесник, е недопустимо, защото съвпада с *прчка* (рус. *помеха*). На друго място [12, с. 10–11] В. Колесник в съавторство със З. Барболова обсъжда фонемата *ъ* в смесения балканско-мизийско-рупски говор на село Кирнички, Бесарабия, също със сливенско-ямболска съставка [Пак там, с. 7]. Според В. Колесник и З. Барболова „на мястото на *ъ* под ударение местните жители (от Кирнички) с филологическо образование редовно изписват руската буква *э*: *вэнкашен, бэчва, сэн, мэш* <...> Това е звук, който слухово се възприема като *ъ*, но със слаб призвук на *е*, поради което се създава впечатление за дифтонг *ъе*. Специално изследване със съответна апаратура не е направено, поради което не се наемаме (В. Колесник и З. Барболова) да правим подробно описание на учленителния процес на този звук. Със сигурност може да се твърди само, че мястото му на учленение е значително по-напред, отколкото на характерния за българския книжовен език вокал *ъ* под ударение. По своето звучене този звук се доближава до родопското широко *ъ*.”

За съжаление не разполагаме (Илиев и Георгиева) с диалектен аудио материал от село Кирнички, което също е съседно на Голица (!) – виж приложената карта, но трябва да отбележим, че ако мястото на учленение на звука *ъ* в Кирнички наистина е по-напред, тогава този звук се доближава до Милетичевото *е* (сравни с Калчево!), ако е над обикновеното *е*; а произношението му се доближава и до *ê*, ако стои под обикновеното *е*. Освен това е логично местните жители с филологическо образование с буквата *э* да отбелязват именно широкото *ê*, което се използва и в някои заемки в руски – като *маэстро, поэт* и др. А споменатото родопско широко *ъ*, което познаваме много добре, е по-задан звук, който се намира между *ъ*, *а* и *ô*. Интересно е, че С. Топалова [Цит. съч., с. 20] неволно отбелязва произношение на *ê* и в Калчево – когато казва, че второто, по-малко известно, име на Калчево е *Къшилъ* (*ъ* = *э*), *Къшили*. По-нататък [Пак там, с. 20–23] тя погрешно тълкува името като форма за множествено число с окончание *-е*, а всъщност тук става въпрос за стара акузативна форма (*Къшилê*), превърнала се в обща.

Изводи. Макар че в съвременния говор на село Голица, Болградско, вече не се среща употреба на звука *ѐ*, наличието му в говорите на съседни села – Калчево и Виноградное, и евентуално в говора на Кирнички (по косвени данни), както и информацията за преселване на българи от Голица поне в Калчево, не оставят съмнение, че явлението е пренесено в тези села от голичани, които за се заселили сред коренното население на селата Калчево и Виноградное (и евентуално на Кирнички). Разбира се, в потока на речта звукът *ѐ* не се изговаря еднакво всеки път от информаторите от Калчево и Виноградное, а с различна ширина, чак до обикновено *e* – изтъквано е [13, с. 19], че в различни български говори се срещат различни типове широко *ѐ*. Но при всички положения данните за явлението променят някои стари виждания за българската диалектна фонетика в Бесарабия.

Библиография

1. Стойков Ст. Българска диалектология / Ст. Стойков. – София : Издателство на БАН, 1993.
2. Атлас болгарских говоров в СССР. Вступительные статьи. Комментарии к картам. Сост. : С. Б. Бернштейн, Е. В. Чешко, Э. И. Зеленина; под ред. С. Б. Бернштейна. – М. : Изд-во АН СССР, 1958.
3. Бунина И. К. Лексический состав говора ольшанских болгар : Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР / И. К. Бунина. – М. : Изд-во АН СССР, 1953. – С. 3–86.
4. Бернштейн С. Б. Болгарские говоры южного Буджака / С. Б. Бернштейн // Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. – М., 1952. – Вып. 3. – С. 5–20.
5. Топалова С. Говорът на село Калчево, Болградско – Бесарабия. Речник / С. Топалова // Българските говори в Украйна. – Том 5. – Одеса, 2009.
6. URL: www.bulgarnation.com/ (Одеска област, Южна Бесарабия, Болградски район).
7. Болгарское народное собрание. География болгар в Украине. URL: <http://ua-bg.com/bessarabian-bulgarians/>
8. Колесник В. А. Говорите по-български правилно. Болгарско-руско-украинский диалектный словарь / В. А. Колесник. – Одеса : Маяк, 1991. – 176 с.
9. Петрова А., Берова Д. Топонимията на Ямболско. – Велико Търново : Астарта, 2013. – 498 с.

10. Стойков Ст., С. Берншейн. Български диалектен атлас. 1. Югоизточна България. Част първа. Карти; Част втора. Статии, коментари, показалци. – София : Изд-во на БАН, 1964.

11. Колесник В. Евгеновка (Арса) : ономастика. Говор. Словарь / В. Колесник. – Одесса : Гермес, 2001. – 287 с.

12. Барболова З., Колесник В. // Българските говори в Украйна. – Одеса : Астропринт, 1998. – Вип. 1. – 158 с.

13. Жобов В. Звуковете в българския език / В. Жобов. – София : Сема РИШ, 2004. – 123 с.

АБГ СССР – Атлас болгарских говоров в СССР

БДА – Български диалектен атлас

References

1. Stoykov St. Blgarska dialektologiya / St. Stoykov. – Sofiya : Izdatelstvo na BAN, 1993.

2. Atlas bolgarskikh govorov v SSSR. Vstupitel'nye stat'i. Kommentarii k kartam. Sost. : S. B. Bernshteyn, E. V. Cheshko, E. I. Zelenina; pod red. S. B. Bernshteyna. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1958.

3. Bunina I. K. Leksicheskiy sostav govora ol'shanskikh bolgar : Stat'i i materialy po bolgarskoy dialektologii SSSR / I. K. Bunina. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1953. – P. 3–86.

Bernshteyn S. B. Bolgarskie govory yuzhnogo Budzhaka / S. B. Bernshteyn // Stat'i i materialy po bolgarskoy dialektologii SSSR. – M., 1952. – Vyp. 3. – P. 5–20.

5. Topalova S. Govort na selo Kalchevo, Bolgradsko – Besarabiya. Rechnik / S. Topalova // Blgarskite govori v Ukrayna. – Tom 5. – Odessa, 2009.

6. URL: www.bulgarnation.com/ (Odeska oblast, Yuzhna Besarabiya, Bolgradski rayon).

7. Bolgarskoe narodnoe sobranie. Geografiya bolgar v Ukraine. URL: <http://ua-bg.com/bessarabian-bulgarians/>

8. Kolesnik V. A. Govorite po-bolgarski pravil'no. Bolgarsko-russko-ukrain-skiy dialektnyy slovar' / V. A. Kolesnik. – Odessa : Mayak, 1991. – 176 p.

9. Petrova A., Berova D. Toponimiyata na Yambolsko. – Veliko Trnovo : Astarta, 2013. – 498 p.

10. Stoykov St., S. Bernsheyn. Blgarski dialekten atlas. 1. Yugoiztochna Blgariya. Chast prva. Karti; Chast vtora. Statii, komentari, pokazaltsi. – Sofiya : Izd-vo na BAN, 1964.

Ив. Г. Илиев, М. Р. Георгиева

ОСТАТКИ „ШИРОКОГО Е” (ê) В БЕССАРАБСКИХ БОЛГАРСКИХ ГОВОРАХ

В статье рассматривается проблема особенностей фонетического состава словоформ бессарабских болгарских говоров населения сел Калчево и Виноградное Болградского района: наличие в них особого звука, так называемого „е широкого” (ê), вместо староболгарского *о* носового и ъ. Данное явление осталось за рамками научных изысканий исследователей болгарских говоров Украины, включая авторский коллектив создателей *Атласа болгарских говоров в СССР* и автора монографии о калчевском говоре С. Топалову. Статья содержит ряд примеров употребления фонемы „е широкое”, а также авторскую гипотезу о том, что в диалектные болгарские говоры жителей сел Калчево и Виноградного данная фонема проникла из утраченного в настоящее время говора жителей села Голица, в котором она употреблялась.

Ключевые слова: болгарский язык, болгарские диалекты, болгарская диалектная фонетика, Бессарабия.

Yv.H.Ylyev,

Candidate of Philology,

Associate Professor,

Plovdiv University Lyuben Karavelov, Branch Kardzali,

26 Belomorski Blvd., 26, Kardzali, 6600, Bulgaria,

tel: +359 886 787 696,

ivan_iliev20002000@yahoo.com

M.R.Heorhiyeva,

Assistant,

Plovdiv University Lyuben Karavelov, Branch Kardzali,

26 Belomorski Blvd., 26, Kardzali, 6600, Bulgaria,

tel: +359 887 083 661,

mrg2002@abv.bg

ДИАГНОСТИРУЮЩИЕ ЧЕРТЫ БОЛГАРСКОГО ГОВОРА с. БОЛЬШОЙ БУЯЛЫК (БЛАГОЕВО)

В статье исследуются основные фонетические, морфологические и лексические маркеры говора села Большой Буялык (старые названия: Кошково, Благоево), который относится к юго-восточным болгарским говорам фракийского типа. Черты юго-восточных болгарских говоров фиксируем на всех уровнях. На фонетическом уровне это рефлексы ятя, стабильность консонантов *х* и *ф*, наличие протетического *х*, йотирование гласных в начале слова, особый тип ударения – на первом слоге в существительных среднего рода и глаголах повелительного наклонения, слабая редукция безударных гласных и др. На морфологическом уровне это наличие специфических местоимений (*йас*, *незин*, *незина*), которые характерны для говоров фракийского типа, и частица будущего времени *ке*. Значительное количество лексических маркеров указывает на фракийский тип говора. Это такие лексические маркеры: *разбой* ‘ткацкий станок’, *хуртувам* ‘говорить’, *хурата* ‘слово’, *дзубринки* ‘шкварки’, *карпуза* ‘арбуз’, *синия* ‘низенький столик’ и другие. К раритетным принадлежат лексемы *дал*, *далче* ‘ветка, веточка’, *транка* ‘колокольчик’, *бацкам* ‘целовать, ударить’, *бубота* ‘кукурузная мука’, *ватральче* ‘кочерга’ и другие. Большое количество заимствований из украинского языка (*балакам*, *балакуч*, *балачка*, *бо*, *бричка*, *бреша*, *бичок*, *виделка*, *драбина*, *клямка*, *шпак*, *хмара*, *хмарно*, *сирники*) обусловлено украиноязычным окружением. Типичной для фракийских говоров является свадебная терминология (*главеш* ‘помолвка’, *главеник* ‘жених’, *слугиня* ‘кухарка’). Уникальными являются названия некоторых праздников, не зафиксированные в других болгарских диалектах Бессарабии (*Лажички*).

Ключевые слова: болгарская диалектология, болгарские переселенческие говоры, фракийские говоры, фонетические, морфологические и лексические маркеры, украинизмы.

Село Большой Буялык (до 1802 г. – Кошково) основано в 1802 г. В котловине реки Кошка недалеко от Одессы беженцами из болгарских сел Буюк Буялык и Пашакьой Адрианопольского вилайета Османской империи. Первоначально в 1802 г. в село прибыло 476 душ [3, с. 18]. В результате многочисленных миграционных процессов в настоящее время в селе проживают носители нескольких болгарских говоров, о чем свидетельствуют вариативные пары: *дуда-*

ла – черница (шелковица), папашой – улашка (кукуруза), зеле – лахна (капуста), балтия – брадва (топор), синия – сухра (маленький низкий столик) и др. Село разделено на 7 кварталов, которые жители села называют *парцаля*. Это, как правило, носители разного типа говоров, но преобладает так называемый фракийский тип говоров, который относится к группе юго-восточных болгарских говоров.

В Одесской области носители юго-восточных фракийских болгарских говоров проживают также в селах Кулевча, Кубанка, Лощиновка, Новосельское, Островное, Старые Трояны, Суворово, Холмское, Знаменка (Катаржино), Терновка (Николаевская область), частично в селах Василевка (Вайсал) и Заря. Относительно диалектного окружения фракийские говоры делят на две группы – Одесскую и Измаильскую. К Одесской группе фракийских говоров относят говоры сел Кубанка, Сverdлово, Знаменка, Кулевча [см. 5, с. 8–20].

Наиболее яркими являются фонетические особенности исследуемого говора. Традиционно болгарские говоры делятся на восточные и западные по рефлексам ятя. Граница, отделяющая эти две основные группы болгарских говоров, проходит от устья реки Вит через города Плевен, Луковит, Пазарджик, Мельник к городу Солунь (Фессалоники). К западу от этой линии гласный *ять* произносят всегда как гласный *е*: *хлеб, лето, вера, хлебен, летен, верен*. К востоку от этой линии *ять* произносится в зависимости от различных фонетических условий (от твердости или мягкости последующего согласного), то как *я*, то как *е*. Это так называемое „я променливо”: *хляб, но хлебен, лято – летен, вяра – верен, тясно – тесен* и т. п. Эта закономерность лежит и в основе литературного болгарского языка. Она свойственна и балканским говорам. Однако в юго-восточных болгарских говорах *ять* под ударением произносится как *я*, независимо от качества предыдущей согласной: *хлябен, лятен, вярен, тясен, дя, къдя, дубря*. Именно этот тип произношения ятя характерен для бласоевского говора. Здесь произносят: *в'ажди, н'айди, р'асни, р'ажя, св'аш, ср'аштам, с'ами, т'ами, цв'ати, йад'ани, м'асиц, н'асна, н'айа, л'атин, в'ар'ен, гул'ами, л'ашник и т.п.* (ср. болг. лит. *вежди, нейде, ресни, режа, свещ, срецам, семе, теме, цете, ядене, месец, песен, пея, летен, верен, големи, лешник*).

Диагностирующим признаком является также и степень редукции безударных гласных – для северо-восточных болгарских говоров характерна сильная редукция безударных гласных *о* и *е* (*никуй, дувезаха, йадинту, убличат, султъ, нешту, мумата, негувата*), в юго-восточных говорах степень редукции слабее (*никой, довезаха, йаденето, обличат, солтъ, нешто, момата, неговата* и др.).

Для юго-восточных говоров характерна стабильность консонанта /х/, а в северо-восточных *х*, как правило, выпадает в начале слова, в середине и в конце (*убав, уро, ора, айта, агъл, аресам, арман, ил'ада: муйа, дрейа, снаа, маала; б'ау, тию и т.п.*), в благоевском говоре: *хубав, хуро, хора, хайта, хагъл, харесам, харман, хил'ада, муха, дреха, снаха, махла, б'ах, тих, прах* и т.п. Кроме того, *х* употребляется в заимствованиях из украинского или русского языка на месте *г*: *хулубец* (голубець), *хустинци* (гостинці), *хулуба краска* (голуба), *харди-рон* (гардероб), *халстук* (галстук), *ухол* (угол), *хас* (газ), *харба* (гарба), *крухла* (кругла), *ухля* (уголь) и др. Подобное явление, на наш взгляд, обусловлено наличием в говоре особого придыхательного согласного *г*, характерного и для турецкого языка. В некоторых словах находим и протетическое *х*: *Хадес* (Одесса), *Ханюта* (Анюта), *харапник* (арапник) и др. Отсутствие *х* в начале слова находим только в слове *хрумна* (в говоре *румна: Йас ми румна*).

Характерной особенностью всех юго-восточных говоров является и так называемое „*преметнато*” ударение – на первом слоге в формах повелительного наклонения и некоторых существительных: *гОдина* (*Яс бях три гОдинки*), *Обици, врАпче* (врабче), *жЕни, брАшно*, в глаголах (*Играха хуро. Ши нАправа*) и др.

Для образования форм будущего времени в благоевском говоре используется две частицы – *ки* и *ши*, что свидетельствует о смешанном характере говора. Частицы будущего времени *ке/ки* характерны для юго-восточных болгарских говоров, в Благоево встречаются реже, чем *ши*: *Ки дойдем в нези. Ки си изригам ч'ервата. Ма йат, ки са из'ам. И съ т'ухкаши да усп'ей да сваря на мъжъ, бу той скороу ки си дойди ут рабута. Май, ки направа вар'еники.*

С частицей *ши, ше, ш:* *Ква мандж'а н'еска ши готвиш? Бабити по ше знаят. Ми са спи, жад'ан съм за сън, шида да си л'егна. Кой по-скору ши уткрадни ицата – камън'чита, ши пуб'еди. На утри ши направим баница. Ш та направа на дармон. Ш та кон'ч'ат. Въй, ши ми ид'е гъзъ! Уд ништу ши направи н'ашту.* Иногда в одном и том же предложении употребляют и *ки*, и *ши*: **Ки** *збир'еши гроздиту и ши направим'е вину и ут дж'убри.*

В исследованных нами юго-восточных болгарских говорах Украины частица *ки* образует будущее время в говорах сел Терновка, Катаржино, Парканы, а *ши* – в Кулевче. В области морфологии дифференцирующими также являются окончания глаголов настоящего времени в 1 л. ед. и 3 л. мн. числа. Для выходцев из Ямбольского округа характерно, например, особое соотношение окончаний глаголов в 1 л. ед. ч. и 3 л. мн.: *ас рабута, рива, кришта, но те рабутът, ривът, криштът* (ср. лит. *аз работя, те работят*). Эта особенность характерна и для благоевского говора: *йас спа, свира, врава, гона, са глава, носа, права, помна, пърла, прата, спа, свира, тегла* (ср. болг. лит.: *гоня, глава се, нося, правя, помня, пърля, пратя, спя, свиня, тегля*), *те йадът, пуйдът, пуигрът, танцувът, благословът, дугуварът, са главът* и т. п.

Среди других фонетических и морфологических особенностей следует отметить следующие: 1) сочетание *-ръ-*: *дръпам, кърпа, дръжа, дръвян, гърди, сръбам, тръса, врава* (в литературном болгарском языке в этих случаях употребляется *-ър-*: *дърпам, кърпа, държа, дървен, гърди, сръбам, тръся, вървя, но зърну, гърлу, гърмел*); 2) лабиализация гласных *е*, *и* в *у* в лексемах: *жуу, жувяха, ячумик, чуляк, джурри*; 3) элизия согласной *в* в некоторых лексемах: *удиница* (воденица), *удувец* (вдовец), *чаун* (чавун), *уда* (и *вуда*), *улови* (волове); 4) наличие африкаты *дз*: *дзардзала, мърдзелив, надзъдя, дзъдната (задната)* и др.; 5) йотация в лексемах *йедар, йефтин, йас* (ср. лит. *едър, евтин, аз*); 6) наличие специфических юго-восточных форм местоимений: *яс, незин, незина, незяна (падрушка незяна), незини, нейзи, това* (вм. *този*); 7) артикль существительных мужского рода *ъ* (под ударением: *на прагъ, кракъ, снегъ*), *а* (в безударном слогe: *на стола, на кривета*);

8) наличие специфического глагольного суффикса -ува- в формах настоящего времени: *вразувам, дарувам, казувам, запалувам, замясувам, заключавам, дукарувам, са махнувам, булкувам, харизувам/харизуам* и др.

На лексическом уровне при разграничении север – юг наиболее характерны противопоставления *дъщеря – щерка* ‘дочь’, *стан – разбой* ‘ткацкий станок’, *зеле – лахна* ‘капуста’, *гълча – хуртувам* ‘говорить’, *черница, ягода – дудала* ‘шелковица’, к ним можно добавить также лексемы, характерные для фракийских говоров, – *джубринки* ‘шкварки’, *пашмол* ‘кокон’, *кутел, върбило, карпуза, куптор, л’улек* ‘аист’ и др. В Благоевском говоре у жителей 2 квартала нами не зафиксированы лексемы *лахна, дудала, люлек*, их соответствия в говоре – *зеле, черница, штьркел*. Но активно употребляются типичные для юго-восточных говоров лексемы *разбой, хуртувам, хурата, джубри, джубринки, карпуза* (диня ‘арбуз’), *синия* (софра), *шумник* (туалет), а также раритетные лексемы *улашка* (царевница ‘кукуруза’), *зунга* (дъга ‘радуга’), *чест* (гъст), *кунди* (мальк пръст ‘мизинец’), *интишия* (гривна ‘браслет’), *кирда* (‘отара овец’), *паликош* (‘костер’), *цълкън* (салкъм ‘акация’), *дал, далче* (клон, клонче ‘ветка’), *кози рог* (сорт пипер), *галбушина* (сухи листа на царевница), *латура* (триеница), *камара* (кровянка), *транка* (трака), *бацкам* (целувам; удрям), *калеку* (муж маминой сестры), *куда* (главно лице на Коляда), *бубота* и др. Лексема *върба* в говоре имеет обобщающее значение – дерево. Лексема *баница* употребляется в Благоево и в некоторых других юго-восточных переселенческих говорах, а также в Огородном (Чийшия), в остальных болгарских бессарабских селах слоеный пирог с брынзой или творогом называется *милина*. Другие названия изделий из теста в исследуемом говоре: *прянник, кукличка, кулач, плачинки, лангиди* и др.

Почти все переселенческие юго-восточные болгарские говоры испытали огромное влияние украинского языка. Назовем некоторые наиболее частотные заимствования: *бо, байдужи, байструк, бричка, брехлив, бреша, брошка, бриль, бичок, виделка, картус, улик, чобути, драбина, коadlo, шкода, череда, клямка, шпак, хмара, хмарно, хрусти-*

ки, сирники, пирушки, хеть, хоть, фартух, сподник, сподня, тельник, твинчи и др. Наиболее активной в словообразовательном отношении является лексема *балакам*, от которой образованы производные: *балачка* (*сediaнка*), *забалакам*, *прубалакам*, *балакуч* и др.

К диагностирующим чертам юго-восточных болгарских говоров следует отнести и лексемы свадебной терминосистемы. Это лексемы: *главеж*, *главеник*, *главеница*, *препив*, *замески*, *слугняк*, *измекчия*, *либовник*. Лексема *главеш* фиксируется только в южноболгарских говорах, которые представлены в селах Благоево, Кубанка, Свердлово, Знаменка, Терновка, Кулевча, Суворово. В остальных селах употребляется лексема *годеж* (как и в литературном болгарском языке). Этимология лексемы *главеш* объясняется Н. Державиным следующим образом: „Нередко во время помолвки молодые соединяли головы, что, вероятно, для болгарской культурной традиции было особенно значимо, поскольку вызвало к жизни разнообразные термины, образованные от общей основы *глав-*: *углава*, *оглава*, *главеник*, *главеница* и др.” [2, с. 89]. Однокоренным является и название подушки в этих говорах – *главница*, а также название перстня – *главенич*, который обязательно дарят на помолвке. В Благоево во время помолвки дарят *пръстьян* – *гу дават на главеша*.

Диагностирующими для севера и юга являются названия предсвадебного обряда *засевки* – *засяф*, *засефки* в северо-восточных говорах и *замески*, *замяски*, *замиски* в южных (фракийских), в том числе и в благоевском говоре. *Замяски* в Благоево проходят обычно в четверг. Среди названий обрядовых лиц диагностирующими в исследуемых говорах могут быть названия сватов. Так, в метрополии в Восточной Болгарии сватов называют *сватовници*, *женихли*, во Фракии – *слугаре*, *сгодичаре*, *прателци*, *прателници*, *момаре* (Родопи, Фракия), в Страндже – *слюбници* у рупцев, *главешници* – у загорцев, *прателници* – у тронков. В Благоево сохранилась характерная для фракийских говоров лексема *слугник* – *сватовник*.

В календарной обрядности среди наиболее ярких особенностей представителей основных этнографических групп бессарабских болгар исследователи отмечают: длительное сохранение праздника *Кук-*

ровден у фракийских болгар, не зафиксированного в других группах. Если *таласъми*, *самудиви*, *орисници* известны почти всем носителям переселенческих говоров, то лексема *караконджол* фиксируется только в юго-восточной Болгарии и соответственно и в юго-восточных переселенческих говорах, в том числе и в Благоево. Специфическим для Благоево является праздник *Лажички*: *Лажички пирит Масл'аница. На Лажички са збираха на баира хора, прават хуро пу дв'а мумичита, п'асни пу оч'ер'ет' п'аха. На Лажичит'е п'ейат на баира п'асни, играиха хуро в махлата.*

Таким образом, анализ диагностирующих диалектных элементов дополняется глубинными „этнокультурными сигналами”, многие из которых скрываются в самих закономерностях организации мотивационной структуры обрядовой терминосистемы. Как видим, фракийские переселенческие говоры не являются едиными. Их объединяет южный тип рефлексов *ятя*, тип ударения, стабильность консонантов *х* и *ф*, употребление *ъ* после плавного в сочетаниях *-ръ*, *-лъ*-, причастия *душли*, *били*, глагольная форма *бих*, специфическая свадебная терминология. Все они испытали значительное влияние украинских говоров. В отличие от других фракийских говоров одесской подгруппы, в исследуемом благоевском говоре фиксируем артикль существительных мужского рода *ъ* и вариативные пары лексических маркеров, что свидетельствует о смешанном типе говора. Важность изучения южных болгарских, в том числе и фракийских, говоров неоднократно отмечалась славистами. Это обусловлено отчасти и тем фактом, что они представляют собой естественное продолжение родопских и солунских говоров, носителями которых, как известно, были Кирилл и Мефодий. Не следует забывать и о том, что говор села Сухо близ Солуни, описанный В. Облаком в 1898 г., принадлежит также к южным болгарским диалектам.

В южном ареале распространены сохранившиеся староболгарские формы винительного падежа на *-ен* – *камен*, *ремен*, *кремен*, *ечмен*, что говорит о древности границы север – юг, о чем не раз говорили и ранее диалектологи. Как отмечает известный болгарский

диалектолог И. Кочев, деление север – юг является наиболее архаичным: „Если бы мы снова попытались ответить на вопрос, поставленный некогда Б. Цоневым, „Какие новоболгарские говоры находятся ближе всего к староболгарским?“ (но уже комплексно на всех уровнях, т.е. не только на лексическом), то ответ определенно может быть только один – юго-восточные” [4, с. 27]. В результате исследования юго-восточных болгарских говоров Т. Бояджиев приходит к выводу, что общность южнофракийских говоров с солунскими является не результатом взаимодействия, а следствием „былой и настоящей общности всех южноболгарских диалектов” [1, с. 89].

Список использованной литературы

1. Бояджиев Т. Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия / Т. Бояджиев. – София : Св. Климент Охридски, 1991. – 276 с.
2. Державин Н. С. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии) / Н. С. Державин. – София : Мартилен, 1914. – 260 с.
3. Дихан М. 200 години Благоево / М. Дихан. – Одесса : Черноморие, 2002. – 224 с.
4. Кочев И. За диагностиращите черти на българските диалекти / И. Кочев // Български език, – 1991. – № 4. – С. 27–44.
5. Колесник В. Към вопроса за произхода на Кулевчанския говор (Украйна) / В. Колесник // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Чернівці : Букрек, 2016. – Вип. 20. – С. 8–20.

References

1. Boyadzhiev T. Blgarskite govori v Zapadna (Belomorska) i Iztochna (Odrinska) Trakiya / T. Boyadzhiev. – Sofiya : Sv.Kliment Okhridski, 1991. – 276 s.
2. Derzhavin N. S. Bolgarskie kolonii v Rossii (Tavrisheskaya, Khersonskaya i Bessarabskaya gubernii) / N. S. Derzhavin. – Sofiya : Martilen, 1914. – 260 s.
3. Dikhan M. 200 godini Blagoevo / M. Dikhan. – Odessa : Chernomorie, 2002. – 224 s.

4. Kochev I. Za diagnostirashchite cherti na b"lgarskite dialekti / I. Kochev // Blgarski ezik, – 1991. – № 4. – S. 27–44.
5. Kolesnik V. K"m voprosa za proizkhoda na Kulevchanskiya govor (Ukrayna) / V. Kolesnik // Slov'yans'kyi zbirnyk: zb. nauk. pr. – Chernivtsi: Bukrek, 2016. – Vyp. 20. – S. 8–20.

В. О. Колесник

ДІАГНОСТУЮЧІ РИСИ БОЛГАРСЬКОЇ ГОВІРКИ с. ВЕЛИКИЙ БУЯЛИК (БЛАГОЄВО)

У статті досліджуються основні фонетичні, морфологічні та лексичні маркери говірки села Великий Буялик (старі назви: Кошково, Благоєво), яка належить до південно-східних болгарських говірок фракійського типу. Риси південно-східних болгарських говірок фіксуємо на усіх рівнях. На фонетичному рівні це рефлексія, стабільність консонантів *x* та *φ*, наявність протетичного *x*, йотація голосних на початку слова, особливий тип наголосу – на першому складі в іменниках і дієсловах наказового способу, слабша редукція ненаголошених голосних та ін. На морфологічному рівні це наявність специфічних займенників (*йас*, *незин*, *незина*), які характерні для говірок фракійського типу, та частка майбутнього часу *ке*. Значна кількість лексичних маркерів вказує на фракійський тип говірки. Це такі лексичні маркери: *разбой* ‘ткацький верстат’, *хуртувам* ‘говорити’, *хурата* ‘слово’, *джубринки* ‘шкварки’, *карпуза* ‘кавун’, *синия* ‘низенький столик’ та інші. До раритетних належать лексеми *дал*, *далче* ‘гілка, гілочка’, *транка* ‘дзвіночок’, *бацкам* ‘цілувати, вдарити’, *бубота* ‘кукурузне борошно’, *ватральче* ‘кочерга’ та інші. Велика кількість запозичень з української мови (*балакам*, *балакуч*, *балачка*, *бо*, *бричка*, *бреша*, *бичок*, *виделка*, *драбина*, *клямка*, *шпак*, *хмара*, *хмарно*, *сирники*) зумовлена україномовним оточенням. Типовою для фракійських говірок є весільна термінологія (*главеш* ‘заручини’, *главеник* ‘наречений’, *слугиня* ‘кухарка’). Унікальними є назви деяких свят, не зафіксованих в інших болгарських діалектах Бессарабії (*Лажички*).

Ключові слова: болгарська діалектологія, болгарські переселенські говірки, фракійські говірки, фонетичні, морфологічні та лексичні маркери, українізми.

V. M. Kolesnik,

Doctor of Philology,

Professor of Bulgarian Philology Department

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: +380487252488

DIAGNOSTIC FEATURES OF THE BULGARIAN DIALECT OF THE VILLAGE OF BOLSHOY BUYALYK (BLAGOEVO)

Summary

The article deals with the basic phonetic, morphological and lexical markers of Blagoevo village's dialect (previous name: Koshkovo, Great Buyalyk) which is one of the south-eastern Bulgarian dialects of the Thracian type. We fix the features of the southeastern Bulgarian dialects at all levels. On the phonetic level: yatya reflexes, stability of the consonants *h* and *f*, the presence of prosthetic *x*, iotation vowel at the beginning of words, special type of stress – on the first syllable of nouns and verbs in the imperative, weaker reduction of unstressed vowels, and others. At the morphological level, there is the presence of specific pronouns (*yas*, *nezin*, *nezina*), which are typical for Thracian dialects and the particle of the future time *ke*. A significant amount of lexical markers indicates the Thracian type of the dialect. These lexical markers are: *razboy* (loom), *hurtuvam* (to talk), *hurata* (word), *dzhubrynky* (cracklings), *karpuz* (watermelon), *siniya* (a low table – sofa) and others. Rare markers are: *dal*, *dalche* (twig), *trunka* (bell), *batskam* (kissing, hit), *bubota* (maize flour), *vatralche* (poker) and others. Due to the Ukrainian-speaking environment there are a large number of loan words from the Ukrainian language (*balakam* (to talk), *balakuch* (talkative), *balachka* (gathering), *bo* (because), *brichka* (waggon), *bresha* (lie), *bychok* (bull calf), *vydelka* (fork), *drabyna* (stairs), *klyamka* (a type of lock), *shpak* (starling), *hmara* (cloud), *hmarno* (cloudy), *simyky* (matches). Wedding terminology is typical for Thracian dialects (*glavesh* engagement", *glavenik* bridegroom", *sluginya* cook"). There are also unique names of the holidays that are not recorded in any other Bulgarian dialects of Bessarabia (*Lazychka*).

Key words: Bulgarian dialectology, Bulgarian resettlement dialects, Thracian dialects, phonetic, morphological and lexical markers, Ukrainisms.

Надійшла до редакції 20.07.2017 р.

✉✉ 81'1+001.4+81'373.46

Ya. H. Mar'yanko,

Candidate of Philology,

Associate Professor of Department of Foreign Languages

Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture,

4 Didrihsona st., Odesa, 65029, Ukraine,

tel.: +380487233342,

maryanko.yanina@gmail.com

O. Yu. Zaytseva,

Candidate of Philology,

Associate Professor of Foreign Languages Department

Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture,

4 Didrihsona st., Odesa, 65029, Ukraine,

tel.: +380487233342

UKRAINIAN DESIGN AS A SEPARATE BRANCH OF ARTS AND CRAFTS AND FORMATION OF ITS TERMINOLOGY

Summary

It is impossible to investigate any terminology without the study of this branch origin, its history, characteristic features. The Ukrainian design terminology is the integral system of linguistic units; there are design names and nominative elements from other related branches (building, architecture, art) among them. The terminology of the design is characterized by a long history of development, which increases the importance of studying its terms, and today it remains the subject of in-depth enoho study.

Key words: term, terminology, scientific and technological terminology, term system, design.

Today, the flow of scientific and technical information that contributes to the development of technical terminology dramatically increases; therefore, the full study of the Ukrainian language vocabulary and the ways of its formation, as well as the study of many linguistic problems

without a comprehensive analysis of Ukrainian scientific and technical terminology, can not be considered complete.

In order to understand the peculiarities of the Ukrainian design terminology formation, we must make a brief excursion into the history of design in general, to consider extralinguistic and linguistic factors that influenced the development of its terminology.

The art of design in the historical and cultural aspect was the subject of increased attention of many scholars who considered the design problems, the integration of art and technology, the connection of design and decorative arts, the definition of aesthetic qualities. Until now there is no consensus about the reasons for the appearance and the exact period of design formation as a profession. The oldest date – more than 100 years old – is defined in the English language by the connection of arts and crafts, the greatest figure of which was a theorist of art, public figure and artist-practitioner W. Morris. It was then, in the 70's and 80's of the XIX century, within the framework of this movement, the main provisions of the theory and the principles of design, the concept of the subject environment were formulated. According to another point of view, the origin of the design is associated with the beginning of the twentieth century. Due to the fact that the artists occupied leading positions in certain spheres of industrial production, a symbiosis of artistic works of the subject environment of the future and new technical forms emerged, which, entering the spontaneously developing material environment, acquire the qualities of artistic, stylistic forms [2].

Obviously, the design as a separate branch started to exist from the moment when the first graduate specialists were released; schools, their teaching methods, the circle of teachers who could outline the limits of their profession were formed. It falls on the 20's of the twentieth century, when there appeared Russian high art and technical workshops and the Bauhaus school, which produces specialists in the field of subject-space arts, opened in Germany.

There are 5 stages of design formation in the historical and artistic aspect. I stage (XVIIth – XVIIIth centuries) – the period of integration and disintegration of art and technology at the level of artistic craft technologies, mechanical combination of technical form and aesthetic surface. By the

XVIIth century the prototype of technology was mostly nature. The artisan production existed without any changes until the end of the Middle Ages, when the machine-tool production came to replace the craft industry.

II stage (XIXth-XXth centuries) became the period of the integral process of reproduction of the objective world: a) XIXth century – the stage of functionalism of technical constructions; gradual creation of the conditions for the implementation of the ideas of designers in speeches; b) the end of the XIXth – XXth century – the stage of the movement for the art renovation; the dominant line of design activity formation in Ukraine lay through the engineering and technical environment; c) the beginning of the XXth century – the stage of identifying the aesthetic and technical, the artistic and utilitarian in design. It was a period of peculiar aesthetic asceticism, the search for new principles of formulation on the basis of the structural and functional characteristics of the product or architectural element.

III stage (20-30's of the XXth century) – the formation of the functionalism principles. Relying on the aesthetics of functionalism, the theorists and practitioners of the „Bauhaus“ put forward the principle of the unity of form and function. A special art-study approach requires the development of design in Ukraine in the 20-30's. It is important to draw attention to the heterogeneity of the theory and practice of design in Ukraine in the Eastern and Western Ukraine, which had a great influence on the formation and development of Kiev and Kharkiv design schools that were formed under the influence of Russian designers' art. As a result, the number of printed Ukrainian-language products in design decreased.

IV stage (30-90's of the XXth century) – the stage of rationalistic functionalism and polarization of the project activity. The new situation in the domestic art is actually in the middle of the 1980s, when the artistic life of the Soviet Union is going through a boom, when political leaders announce a course to rebuild the Soviet society in the field of cultural life. There is a distinction between the areas of professional interests between architectural and design schools. It is interesting that, until the 1960's, domestic dictionaries did not include the definition of „design“ at all. There are positive effects of the activities of the new design associations that arose after the Second World War, the first designer literature appears.

V stage (the end of XXth century – the beginning of XXIth century) – the stage of the author's design, creation of the author's collections and models. XXth century gave a lot of useful designs, because it was during this century, the design was finally formed into an independent kind of professional activity. It should be noted that during this period a conscious formation of Ukrainian terminology of design began by accumulating terminological material, laying the theoretical foundations of the codification of the design terminology. The processes of establishing the Ukrainian terminology of design are evidenced by the works of such authors as: E. Antonovich, M. Stakunkych, V. Danilenko, S. Migal, M. Selivachov, P. Tatievsky, V. Torkatyuk, L. Khominsky, O. Shypanov, V. Shcherbak, O. Polishchuk, Y. Legenky, T. Malik, O. Khmelovskiy.

The formation and development of Ukrainian terminology of design are closely connected with the history of the development and formation of the field of design as a separate science and the Ukrainian literary language in general. In our opinion, the stages of development of Ukrainian terminology of design are related to the stages of formation of Ukrainian scientific and technical terminology in general, since the terminology studied by us is an integral part of it. In view of this, we distinguish the following periods of formation of the Ukrainian terminology of design: 1) XVIIIth – the beginning of XIXth century; 2) the second half of the XIXth – beginning of the XXth century; 3) 20-30's of the XXth century; 4) 40-90's of the XXth century; 5) modern period.

The first stage of the development of the UDD (XI-XIX centuries) is „pre-scientific“. This is the period of origin of the specified terminology; qualify it as the initial one; it has 57% of the terms in such lexical-thematic groups as: special names of ornaments (16%), special names of decor (14%), special names of small architectural forms (14%), special names of ornaments (12%), building elements (12 %), special names of tools (10%); special names of technological processes (8%), special names of materials (6%), special names of design technicians (4%), special names of elements of landscape design (4%) [7; 8; 9; 10; 11].

Cultural-historical approach to the formation and development of design is important in the context of the development of Ukrainian design

education. Based on the analysis of historical theoretical sources, it was revealed that prophetic design education in pagan Ukraine was a religion that contributed to solving complex state, political, economic, scientific, cultural and domestic problems. The form of propaedeutic design education in the conditions of the pagan culture of Ukrainians was a Christian culture, and another aspect of the empirical experience of Ukrainian design education was traditional ritual holidays. In addition, one of the first building schools was created in the Pechersk Monastery in the XIth, then (the end of the XIth – the beginning of the XIIth century) two more architectural schools appeared: Halytska and Pereyaslavska, where education and production were based on the direct transfer of mastery from a teacher to a student.

Soon Kyivska Rus appeared; during the 3 centuries of its existence the art and technique of Kyivska Rus achieved a high level at that time. Decorating in the form of ornaments and other decorations explains the ideological principles of our ancestors. The Ukrainian hut was a model of the nature-related organization of the subject-spatial environment and was a synthesis of „substantially expressed arts at the level of functional technologies of its time“ [3].

The second stage (XIXth – XXth centuries) is associated with the conscious formation of design as an industry and its terminology. The development of artistic and industrial education in Ukraine was conducted in accordance with the social, political and economic circumstances of the contemporary life. The centers of folk art became the basis for the founding of the first educational establishments. Thus, in Kharkiv (1767), classes of painting, painting and architecture were founded, which later (1805) became a part of Kharkiv University. In 1844 the „Technical Academy“ was opened, which became the beginning of design education in Lviv. In 1920 the Department of Architecture and Construction was opened in Lviv Polytechnic. At the beginning of the XXth century Free Academy of Arts was founded in Lviv, where the aim of the institution was to strive for the versatility of artistic expression in various arts – architecture, graphics, design, painting, sculpture and applied arts. The beginning of deliberate creation of the terminology of design (6%) falls on the second half of the

XIXth century, when new ideas, forms and styles were developed. Most of the terms of this period are special names of landscape design elements, special names of ornaments, special design terms.

With the industrial revolution at the end of the XIXth century there appeared a design that replaced the man-made thing with the object of industrial production. The separation of technology took place only in the XVIIth and XVIIIth centuries and acquired paradoxical forms in the middle of the XIXth century, when the finished product was decorated. Consequently, it can be assumed that the origins of the formation of the actual design terms fall precisely on this period. Trends of World Design of the second half of the XIXth – XXth centuries affected the peculiarities of Ukrainian design. In domestic science, the phenomenon of design and its terminology was generally ignored for a long time, and giving it the status of scientific branch occurred primarily in aesthetic studies by V. Glazychev, L. Shchedrovitsky, L. Kagan, L. Novikova. Another group of researchers (R. Buchanan, J. Johns, E. Lazarev, Y. Lehenky, T. Maldonado, S. Migal, A. Mol, G. Simon) considers the design not within its internal laws and properties, but as a manifestation of the design culture as a whole.

The third stage (20-30's of the 20th century) involves purposeful terminological work, in particular the active work of the Institute of the Ukrainian Scientific Language of the Academy of Sciences (1921) on the formation of an independent Ukrainian language of science and technology. The need for Ukrainian-language dictionaries and textbooks is growing. Within a year (1918–1919) more than 20 terminological dictionaries were published in Ukrainian in different branches of knowledge. The aesthetic values created in those years, with all their ambiguity, controversy, will remain in the history of our culture. Historically, design began in the industry. Its interests were the design of individual industrial products, their complexes and ensembles and the production environment. The design, aimed at simultaneous and interrelated development of utilitarian and aesthetic parameters of a separate industrial product, got the name „artistic design“ in the Ukrainian terminology. The design is at the junction of two distinctive branches of human activity – technical and aesthetic creativity,

and has a direct connection with both of them. It is considered a type of art or a special, specific type of technical aesthetic creativity. The main difficulty in disassembling the design as an independent activity is that it rarely exists in its pure form, but is accompanied by a decorative art, advertising techniques, stylization, and secondary imagery.

Traditionally, the design distinguishes three areas: design of industrial products, graphic design and design of the environment. It is possible to distinguish between the spheres of specific design: design-landscape, design, decorative and applied and design-public. The scope of the design should include the following subspecies: design management, design environment, landscape design, industrial design, textile design, costume design, graphic design, design of jewelry, futurodesign, stage design, television, theatrical sights, visor-design, phytodesign and some others, which have not had a clear definition yet. Summing up, it can be seen that design as artistic designing manifests itself in all spheres of activity, but each of them involves a different combination of form formation means.

The fourth stage (30's and 90's of the XXth century) is marked by the stagnation in the development of Ukrainian scientific terminology. In the postwar years, the development of design and its terminology system somewhat revived, although the reform of 1934 deprived institutes of artistic-industrial profile and, in general, the times of contempt for the theory of „productive art“ came. The first definitions of design appeared in the 1950's and were formulated primarily by theorists of art. The main task of design began to consider the development of recommendations to industry representatives on the range of products, its appearance. In such an interpretation it reflected the old ties of design with decorative and applied arts. Later, in the 1960's, when such an interpretation seemed to be too narrowly construed, it was complemented by a number of indicators that reflected design links with social production and consumption [1, p. 49]. Development of the terminology of design since the 1930's, in our opinion, is marked by the influence of extra-language factors (primarily political ones). The design terms (33%) were fixed on designations of techniques, types of decor, elements of landscape design and ornaments.

The fifth stage (since 1991) – Ukraine became an independent state, the Ukrainian language is the state one. The need for vocational dictionar-

ies and textbooks for the training of young specialists became acute [6, p. 1]. At this time there is the appearance of the term „design“ („creative activity whose purpose is to determine the formal qualities of industrial products“ [2, p. 6]). „Thanks to the dedicated work of specialists and with the participation of expert scientists in philology, an unprecedented fact of the development of more than 600 State Standards of Ukraine on „Terms and Definitions,, became possible, in 1996 the State Standard on Design and ergonomics was adopted. While reviewing the development of the Ukrainian terminology of design as a whole, it is necessary to distinguish between two tendencies: the first of them (20's and 30's) suggests orientation of the national terminology on the native-speaking soil, the avoidance of foreign words and their components. The second tendency implies maximum approximation of Ukrainian. Thus, the Ukrainian terminology of design is the result of centuries of development, the reflection of the world and domestic construction and architectural affairs, its formation clearly reflected the national specificity and international experience. In addition, the development of modern terminology of design was influenced by general tendencies of language development. The terminology of the design is characterized by a long history of development, which increases the importance of studying its terms, and today it remains the subject of in-depth enoho study.

Список використаних джерел та літератури

1. Аронов В. Р. Архитектура и дизайн / В. Р. Аронов. – М. : [б. и.], 1975. – 40 с.
2. Глазычев В. Л. Зарождение зодчества / В. Л. Глазычев. – М. : Стройиздат, 1983. – 126 с.
3. Кутарева Л. В. Лексико-семантический способ образования научно-технических терминов / Л. В. Кутарева // Вопросы общего и славянского языкознания. – Днепропетровск : Днепропетровский ун-т. – 1976. – С. 124–129.
4. Лазарев Е. Н. Основы технической эстетики и художественного конструирования / Е. Н. Лазарев. – Ленинград : [б. и.], 1971. – 26 с.

5. Наконечна Г. В. До історії унормування української науково-технічної термінології / Г. В. Наконечна // Мовознавство. – 1992. – № 6. – С. 41–47.
6. Тищенко О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII–XVIII ст.) / О. Тищенко. – К. : Либідь, 1992. – 192 с.
7. Антонович Є. А. Російсько-український словник-довідник з інженерної графіки, дизайну та архітектури / Є. А. Антонович, Я. В. Васишин, В. А. Шпільчак. – Львів : Світ, 2001. – 240 с.
8. Декоративно-ужиткове мистецтво: Словник: У 2 т. – Львів : Афіша, 2000. – Т.1–2.
9. Ничкало С. А. Мистецтвознавство : Короткий тлумачний словник: Архітектура. Живопис. Скульптура. Графіка. Декоративно-ужиткове мистецтво / С. А. Ничкало. – Київ : Либідь, 1999. – 208 с.
10. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. / П. Я. Черных. – 3-е изд., стер. – М. : Русск. яз., 1999.
11. Этимологический словарь русского языка / Под. ред. Н. М. Шанского. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1973.

References

1. Aronov V. R. Arkhitektura i dizayn / V. R. Aronov. – М. : [b. i.], 1975. – 40 p.
2. Glazychev V. L. Zarozhdenie zodchestva / V. L. Glazychev. – М. : Stroyizdat, 1983. – 126 p.
3. Kutareva L. V. Leksiko-semanticheskiy sposob obrazovaniya nauchno-tekhnicheskikh terminov // Voprosy obshchego i slavyanskogo yazykoznaniya. – Dnepropetrovsk: Dnepropetrovskiy un-t. – 1976. – P. 124–129.
4. Lazarev E. N. Osnovy tekhnicheskoy estetiki i khudozhestvennogo konstruirovaniya / E. N. Lazarev. – Leningrad : [b. i.], 1971. – 26 p.
5. Nakonechna H. V. Do istoriyi unormuvannya ukrayins'koyi naukovo-tekhnichnoyi terminolohiyi / H. V. Nakonechna // Movoznavstvo. – 1992. – № 6. – P. 41–47.
6. Tyshchenko O. Istoriya dekoratyvno-prykladnoho mystetstva Ukrayiny (XIII–XVIII st.) / O. Tyshchenko. – K. : Lybid', 1992. – 192 p.
7. Antonovych Ye. A. Rosiys'ko-ukrayins'kyy slovnyk-dovidnyk z inzhenernoyi hrafiky, dyzaynu ta arkhitektury / Ye. A. Antonovych, Ya. V. Vasylyshyn, V. A. Shpil'chak. – L'viv : Svit, 2001. – 240 p.
8. Dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo: Slovnyk: U 2 t. – L'viv : Afisha, 2000. – T.1–2.

9. Nychkalo S. A. Mystetstvoznavstvo : Korotkyy tлумachnyy slovnyk: Arkhitektura. Zhyvopys. Skul'ptura. Hrafiка. Dekorativno-uzhytkove mystetstvo / S. A. Nychkalo. – Kyiv : Lybid', 1999. – 208 p.

10. Chernykh P. Ya. Istoriko-etimologicheskyy slovar' sovremennogo russkogo yazyka: 13560 slov : V 2 t. / P. Ya. Chernykh. – 3-e izd., ster. – M. : Russk. yaz., 1999.

11. Etimologicheskyy slovar' russkogo yazyka / Pod. red. N. M. Shanskogo. – M. : Izd-vo Moskovskogo un-ta, 1973.

М. Я. Яніна,
Українська міжвузівська асоціація
Українська міжвузівська асоціація
М. Яніна, Українська міжвузівська асоціація, Українська міжвузівська асоціація,
Київ, Україна, 4, М. Яніна, 65029, Україна,
Тел.: +380487233342,
maryanko.yanina@gmail.com

М. Я. Зайенка,
Українська міжвузівська асоціація
Українська міжвузівська асоціація
М. Яніна, Українська міжвузівська асоціація, Українська міжвузівська асоціація,
Київ, Україна, 4, М. Яніна, 65029, Україна,
Тел.: +380487233342,
zayenka.57@gmail.com

УКРАЇНСЬКИЙ ДИЗАЙН ЯК ОКРЕМА ГАЛУЗЬ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА ТА СТАНОВЛЕННЯ ЙОГО ТЕРМІНОЛОГІЇ

Дослідження термінології будь-якої галузі неможливе без вивчення походження цієї галузі, її становлення, історії, характерних особливостей. Українська термінологія дизайну є цілісною системою мовних одиниць, серед яких розрізняємо власне дизайнерські найменування та номінативні елементи з інших споріднених галузей, зокрема сфери будівництва, архітектури і мистецтва.

Ключові слова: термін, термінологія, науково-технологічна термінологія, терміносистема, дизайн.

В.В.В. ВВВВВВВВ, В.В.В. ВВВВВВВВ

УКРАИНСКИЙ ДИЗАЙН КАК ОТДЕЛЬНАЯ ОТРАСЛЬ ДЕКОРАТИВНО- ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА И СТАНОВЛЕНИЕ ЕГО ТЕРМИНОЛОГИИ

Исследование терминологии любой отрасли невозможно без изучения происхождения этой отрасли, ее становления, истории, характерных особенностей. Украинская терминология дизайна является целостной системой языковых единиц, среди которых различаем собственно дизайнерские наименования и номинативные элементы из других родственных отраслей, в частности сферы строительства, архитектуры и искусства.

Ключевые слова: термин, терминология, научно-технологическая терминология, терміносистема, дизайн.

Надійшла до редакції 15.07.2017 р.

ГРАМАТИКА І СЛОВОТВІР СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

УДК 811.161.2'373.46:62

О. Б. Бурковська,

аспірант кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79602, Україна,
тел.: +0322394355,
olenochka444@ukr.net

СТРУКТУРНІ ТИПИ АНАЛІТИЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРМІНІВ ЛІСІВНИЦТВА

У статті здійснено аналіз структури аналітичних українських термінів лісівництва. Визначено структурні типи українських термінів лісівництва. З'ясовано, що в українській термінології лісівництва серед аналітичних термінів найбільшу кількість становлять двокомпонентні терміни. Встановлено структурні моделі двокомпонентних термінів української термінології лісівництва.

Ключові слова: термін, лісівництво, українська термінологія лісівництва, структурний тип, структурна модель.

Важливою умовою всебічного та детального дослідження термінологічних систем є здійснення аналізу структури термінів. У будові термінів галузевих термінологій можна простежити ті самі тенденції, які характерні для загальноновживаних слів. Проте термінологічна лексика характеризується певними специфічними структурними ознаками. Вказуючи на специфіку термінологічного словотворення, відомий український термінолог Л. Симоненко зазначає, що, на відміну від загальномовного, воно має деякі особливості, пов'язані

насамперед із самою специфікою терміна як лексичної одиниці обмеженої сфери вживання. При термінологічному словотворенні простіше поєднуються запозичені та національні словотвірні елементи, спостерігається також зміна семантики загальномовних морфем [6, с. 62].

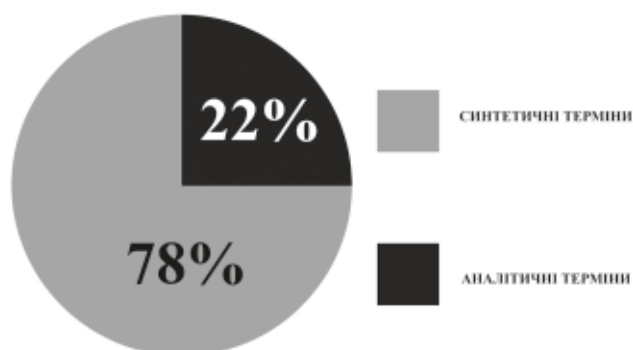
Питання структурної організації термінів окремих терміносистем у різних аспектах розглядають М. Богуцька, Т. Кияк, І. Кочан, А. Крижанівська, В. Марченко, В. Овчаренко, З. Сікорська та ін.

Мета статті – визначити структурні типи українських термінів лісівництва, здійснити аналіз структури аналітичних українських термінів лісівництва та встановити структурні моделі двокомпонентних термінів української термінології лісівництва.

Поповнення системи термінів різних галузей наук відбувається різними способами. Як зазначають термінознавці, „українська науково-технічна термінологія характеризується чотирма основними критеріями, що беруть участь у творенні нового терміна: 1) використання старої, наявної у мові назви для позначення певного наукового поняття; 2) використання іншомовних слів для найменування нових понять; 3) використання наявних у мові словотворчих моделей для творення нових назв; 4) використання словосполук для найменування наукових понять” [5, с. 160–161]. Процес збагачення галузевої термінології зумовлений багатьма чинниками, однак підпорядковується законам української мови й відбиває загальні тенденції творення термінів різних галузей науки й техніки.

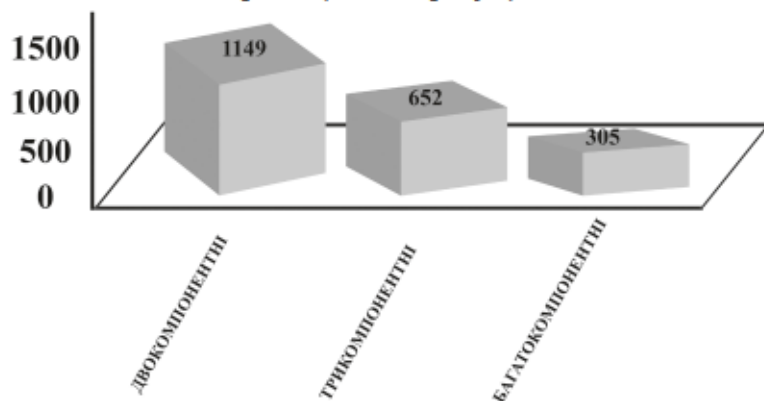
Українська терміносистема лісівництва (УТЛ) складається з термінологічних одиниць двох типів: синтетичних термінів (однокомпонентних термінів) та аналітичних термінів (дво-, три- та багатокомпонентних).

Кількість синтетичних термінів у терміносистемі лісівництва порівняно незначна (577 одиниць, або 22 % від загальної кількості досліджуваних термінів). Значно більшу кількість становлять аналітичні терміни (2106 одиниць, або 78 % від загальної кількості досліджуваних термінів) (див. діаграму 1).

Діаграма 1. Відсоткове співвідношення синтетичних і аналітичних термінів УТЛ

Аналітичний (синтаксичний) спосіб словотвору є одним із найпродуктивніших способів поповнення термінології лісівництва, результатом якого є складені терміни – синтаксичні конструкції, утворювані „поєднанням двох чи більше повнозначних слів на основі підрядного або сурядного зв’язку” [2, с. 617]. Відповідно до кількісних показників складені терміни УТЛ можна поділити на двокомпонентні, трикомпонентні та багатоконпонентні, серед яких переважають двокомпонентні терміни (див. діаграму 2).

2.

Застосування комбінаторних методів вивчення термінологіки, зокрема моделювання, дає змогу виокремити структурні моделі термінів-словосполучень, які увиразнюють морфологічний склад компонентів, а також розташування елементів у зазначеному терміні [1, с. 63].

Двокомпонентні терміни УТЛ утворюються за такими структурними моделями (див. табл.1):

Структурні моделі двокомпонентних термінів УТЛ та їхні варіанти	Приклади	Кількість термінів
Adj + N	<i>аварійне дерево, бере- гозахисні ліси</i>	477
N + Adj	<i>акти лісові, база лісо- насінна</i>	455
N + N	<i>бонітет деревоста- ну, вітростійкість лісостану</i>	195
N + Prep + N	<i>лісосіка за стиглі- стю, очищення від сучків</i>	32
Всього		1149

Табл. 1. Структурні моделі двокомпонентних термінів УТЛ

Прикметник + іменник (Adj + N). У системі двокомпонентних термінів лісівництва за структурною моделлю прикметник + іменник (Adj + N) утворено 405 термінів, наприклад: *аварійне дерево, бере-гозахисні ліси, букетні посадки, буково-соснові ліси, вербові ліси, вибіркове рубання, високостовбурний ліс, ділова деревина, стиглодеревинна порода, широкосудинна деревина, ялиновий груд* та ін. У таких словосполученнях головним словом є іменник, а ознаку поняття, ним названого, позначає прикметник. На думку Д. Лотте, у термінології „сполучення прикметника з іменником є зручнішим, ніж сполучення

двох іменників” [4, с. 14].

Іменник + прикметник (N + Adj). У лексикографічних працях з лісівництва дуже часто зафіксовано терміносполучення, в яких атрибутивний компонент міститься в постпозиції, а терміни утворені за моделлю іменник + прикметник (N + Adj) (412 термінів), наприклад: *акти лісові, база лісонасінна, база лісосировинна, деревина абсолютно-суха, деревина вітряно-суха, узлісся багатокомпонентне, ядро несправжнє, ярусність надземна* та ін.

Нерідко ті самі терміни в різних термінографічних джерелах подано як конструкції, побудовані за різними структурними моделями: іменник + прикметник або прикметник + іменник. Такі структурні трансформації термінів спостерігаємо в межах тієї самої словникової статті, пор.: *деревостан пристигаючий і пристигаючий деревостан* [3, с. 100]; або в різних словникових статтях того самого лексикографічного джерела, пор: *вибіркові рубки* [3, с. 50] і *рубки вибіркові* [3, с. 329]; або в різних лексикографічних працях, пор.: *культури лісові* [3, с. 186] і *лісові культури* [7, с. 429].

У мовознавстві немає єдиного погляду щодо порядку компонентів у таких термінах. Дехто з дослідників вважає, що в науковій літературі нормою є постпозиція атрибута, а декотрі дотримуються думки, що порядок мовних одиниць у багатокомпонентних термінах має бути таким самим, як і в сполуках загальнолітературної мови (лише ускладнений дотриманням родо-видових відношень) [8, с. 163]. Невизначений порядок компонентів складених термінів не сприяє уніфікованості терміносистеми, руйнує її цілісність. Стійкість та непорушність компонентів терміносполучень сприяє унормованості термінології та надзвичайно полегшує процес пошуку відповідного терміна в лексикографічних працях.

Іменники та прикметники як компоненти терміносполучень характеризуються різними властивостями: 1) прикметник та іменник мають термінологічний характер, наприклад: *багаторярусний деревостан, березові ліси, болотні ліси, буковий груд, вегетативне поновлення, вегетативний деревостан, вільхові ліси, дубовий груд, дубово-соснові ліси* та ін.; 2) прикметник є терміном, а іменник – за-

гальновживаним словом, наприклад: *агротехнічні заходи, вегетаційний період, глеєві процеси, господарська частина, едафічна сітка, природний ряд, таксаційний опис* та ін.; 3) прикметник є загально-вживаним словом, а іменник – терміном, наприклад: *багатоцільове лісочористування, безперервне лісовпорядкування, допоміжні дерева, мертва деревина, вторинна ксилема* та ін.

Іменник + іменник (N + N). За структурною моделлю іменник + іменник (N + N) утворено 175 термінів лісівництва. Залежно від відмінкової форми іменників терміни цієї структурної моделі мають різні модифікації: а) опорний іменник має форму називного відмінка однини, а залежний – родового відмінка однини, наприклад: *аерація ґрунту, аеровисівання лісу, анізотропія деревини, багатство ґрунту, біомаса лісостану, біостійкість деревини, бонітет деревостану, напрям лісосіки, омолодження підліску, поясність лісів, рубання лісу, стратифікація насіння, технологія підсочки, ярусність деревостану* тощо; або множини, наприклад: *варіанти едагонів, вимерзання сіянів, штабелювання лісоматеріалів* та ін. Компонентами таких конструкцій можуть бути не лише загальні, але й власні назви, наприклад: *рубки Каутца, рубки Корнаковського, рубки Кравчинського, рубки Лейбундута, рубки Філіпа, шкала Крафта*; б) опорний іменник має форму називного відмінка однини, а залежний – непрямого відмінка однини або множини з прийменниками *зі, про, на, за, в, для, від, проти*, наприклад: *вставка зі шпону, вчення про ліс, деревостан на корені, ділянка для лісозаготівлі, догляд за насадженнями, дренаж в меліорації, колода для стовпів, лісосіка за стиглістю, очищення від сучків, посадка на пень, стійкість проти стирання, тріщина в деревині* та ін.

Двокомпонентні терміносполучення лісівництва побудовані за моделями підрядного зв'язку між компонентами, зокрема таких його різновидів, як узгодження, наприклад: *вибіркове рубання, високостовбурний ліс, ділова деревина* та ін., та керування, наприклад: *вітростійкість лісостану, довжина лісосіки, елемент лісу* та ін. Серед двокомпонентних терміносполучень переважають структурні моделі, побудовані на узгодженні форм їхніх компонентів. Такі термінос-

получення більш зручні для використання, ніж терміносполучення, утворені на основі керування. Однак у системі термінів лісівництва поширені обидва види терміносполучень.

Отже, аналіз структури українських аналітичних термінів лісівництва засвідчив, що синтаксичний спосіб термінотворення є найбільш продуктивним для української терміносистеми лісівництва. Наявність великої кількості аналітичних терміносполучень зумовлена насамперед прагненням якнайточніше виразити суть наукового поняття. В УТЛ переважають двокомпонентні терміносполучення. Для цих аналітичних термінів характерна прозора мотивація, семантична цілісність, точність відбиття змісту поняття. Дослідження структурної організації термінів лісівництва дало змогу виявити структурні моделі терміносполучень УТЛ та констатувати потребу в унормуванні та стандартизації українських термінів лісівництва на сучасному етапі.

Список використаних джерел та літератури

1. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учеб. пособие. / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
2. Клименко Н. Словоскладання / Н. Клименко // Українська мова: енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Українська енциклопедія імені М. Бажана, 2004. – 824 с.
3. Лісотехнічний термінологічний словник : український, російський, англійський / за ред. Ю. Ю. Туниці, В. О. Богуслаєва. – Львів : Піраміда, 2014. – 967 с.
4. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии : вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М. : АН СССР, 1961. – 158 с.
5. Панько Т. І. Українське термінознавство : Підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
6. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування та функціонування / Навч. посіб. для студ. природн. ф-тів / Л. О. Симоненко. – Умань : РВЦ „Софія”, 2006. – 104 с.
7. Українська енциклопедія лісівництва : у 2 т. / За ред. С. Генсірука. –

Львів : НВФ „Українські технології”, 1999. – Т. 1. – 464 с. ; 2007. – Т. 2. – 470 с.

8. Фецько І. Термінологія музейництва : формування, системно-структурна організація, термінотворення : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / І. Фецько. – Львів, 2015. – 20 с.

References

1. Kiyak T. R. Lingvisticheskie aspekty terminovedeniya : ucheb. posob. / T. R. Kiyak. – K. : UMK VO, 1989. – 104 p.

2. Klymenko N. Slovoskladannya / N. Klymenko // Ukrayins'ka mova: entsyklopediya. – 2-he vyd., vypr. i dop. – K. : Ukrayins'ka entsyklopediya imeni M. Bazhana, 2004. – 824 p.

3. Lisotekhnichnyy terminolohichnyy slovnyk : ukrayins'kyy, rosiys'kyy, anhliys'kyy / za red. Yu. Yu. Tunytsi, V. O. Bohuslayeva. – L'viv : Piramida, 2014. – 967 p.

4. Lotte D. S. Osnovy postroeniya nauchno-tekhnicheskoy terminologii : voprosy teorii i metodiki / D. S. Lotte. – M. : AN SSSR, 1961. – 158 p.

5. Pan'ko T. I. Ukrayins'ke terminoznavstvo : Pidruchnyk / T. I. Pan'ko, I. M. Kochan, H. P. Matsyuk. – L'viv : Svit, 1994. – 216 p.

6. Symonenko L. O. Biolohichna terminolohiya: formuvannya ta funktsionuvannya : Navch. posib. dlya stud. pryrodn. f-tiv / L. O. Symonenko. – Uman' : RVTs „Sofiya”, 2006. – 104 p.

7. Ukrayins'ka entsyklopediya lisivnytstva : u 2 t. / Za red. S. Hensiruka. – L'viv : NVF „Ukrayins'ki tekhnolohiyi”, 1999. – Т. 1. – 464 с. ; 2007. – Т. 2. – 470 p.

8. Fetsko I. Terminolohiya muzeynytstva : formuvannya, systemno-strukturna orhanizatsiya, terminotvorenniya : Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / I. Fetsko. – L'viv, 2015. – 20 p.

СТРУКТУРНЫЕ ТИПЫ АНАЛИТИЧЕСКИХ УКРАИНСКИХ ТЕРМИНОВ ЛЕСОВОДСТВА

В статье осуществлен анализ структуры аналитических украинских терминов лесоводства. Определены структурные типы украинских терминов лесоводства. Выяснено, что в украинской терминологии лесоводства среди аналитических терминов наибольшее количество представляют двухкомпонентные термины. Установлены структурные модели двухкомпонентных терминов украинской терминологии лесоводства.

Ключевые слова: термин, лесоводство, украинская терминология лесоводства, структурный тип, структурная модель.

O. B. Burkovska,
Postgraduate,
Applied Linguistics Department
Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universitets'ka Str., 79602, Lviv, Ukraine,
tel.: +0322394355,
olenochka444@ukr.net

STRUCTURAL TYPES OF UKRAINIAN ANALYTICAL FORESTRY TERMS

Summary

Purpose. It is the analysis of term structure that is a critically important condition for a comprehensive and detailed study of term systems. The purpose of the present article is to determine the structural types of Ukrainian forestry terms, to analyze the structural characteristics of Ukrainian analytical forestry terms, and to establish the structural models of two-component terms within Ukrainian forestry terminology. *Methodology.* The use of combinatorial methods of terminology studies, in particular, modeling, makes it possible to distinguish the structural models from phrasal terms that express the morphological composition of components, as

игры альтернативную картину мира. Языковая игра оказывает эффективное влияние на глубинные структуры психической организации потребителя рекламы. “Коммуникативное обольщение” может быть достигнуто за счёт различных игр; в нашей статье проанализированы грамматические игры в классе прилагательных и глаголов.

Ключевые слова: языковая игра, манипуляция, суггестия, „коммуникативное обольщение”, грамматические игры.

*Как уст румяных без улыбки,
Без грамматической ошибки
Я русской речи не люблю.*

А. С. Пушкин

Ах, эти милые неточности языка! Глядя на них, мы можем снисходительно улыбнуться, саркастически пошутить, почувствовать своё превосходство. Но если они выявляются в рекламном тексте, то еще неизвестно, кто в итоге будет улыбаться: тот, кто обнаружил ошибку, или тот, кто её допустил. Размышления Г. Гадамера о тексте, перед которым стоит задача „пробудить дремлющий в словах смысл, не прибегая ни к чему иному, кроме самих слов” [5, с. 67], как нельзя удачней подходят к рекламному тексту. „Но герменевтические условия нашей языковой практики гораздо лучше высвечивает другая форма герменевтической рефлексии, направленная не столько на сказанное в речи, сколько на то, что с помощью речи утаивается. Способность речи к сокрытию своего собственного содержания обнаруживается в таком речевом феномене, как ложь <...> Современный лингвист говорит в таких случаях о текстах с сигналами лжи. Благодаря последним опознаются высказывания, нацеленные на сокрытие. Ведь ложь не есть утверждение чего-то неистинного. Она представляет собой речь, скрывающую и знающую о том, что она скрывает” [5, с. 67–68]. А скрывает она в рекламных текстах желания манипулировать потребителем, потому что её основная цель – суггестия, потому что „производитель более заинтересован не в раскрытии реальных характеристик продукта, а в приспособлении его к восприятию, возможности воздействия на поведение индивида” [15, с. 167].

Изучению рекламного воздействия посвящены работы многих специалистов: Б. И. Бессонова [3], М. Н. Дымшица [8], Е. Л. Доценко [6], М. Р. Душкиной [7], Н. В. Кутузы [13], Т. Ю. Ковалевской [11], О. С. Иссерс [10] и др. Не прибегая к подробному анализу данных работ, изложим их ключевые положения: 1. Реклама приобретает „новый семантический статус <...> если в Толковом словаре 1998 г. наряду с *рекламой* можно найти зафиксированными и лексикографированными также такие слова, как *рекламист, рекламка, рекламный, рекламодатель* [ТС 1998, с. 542–543], то в Толковом словаре 2001 г. это и рекламоноситель, рекламораспространитель, рекламщик [ТС 2001, с. 670–671], что свидетельствует и об актуальности, и о “модности”, если можно так сказать, этого рода человеческой деятельности” [9, с. 23]. 2. Суть рекламы – уход от стандартов в содержании и форме: „эффективность рекламы находится в прямо пропорциональной зависимости от её оригинальности. Оригинальным должно быть и то, что вы говорите, и то, как вы говорите” [6, с. 35]. 3. Реклама – это особый жанр, т. к., по справедливому замечанию М. М. Бахтина, „вся речь выливается в жанры. Основной определяющей чертой каждого речевого жанра является цель, коммуникативная интенция” [1, с. 259].

Рассмотрев 4 типа речевых жанров, выделяемых Т. В. Шмелёвой в соответствии с коммуникативной целью (информативные, цель которых состоит в различных операциях с информацией; императивные, цель которых состоит в том, чтобы вызвать осуществление особого события, поступка; оценочные, цель которых заключается в том, чтобы изменить самочувствие участников общения, соотнося их поступки, качества и все другие манифестации с принятой в данном обществе системой ценностей; перформативные, целью которых является формирование событий социальной действительности [17, с. 89]), В. В. Зирка утверждает, что рекламный текст включает в себя все перечисленные компоненты, т.е. „он – поликомпонентное образование и не может быть охарактеризован в рамках одного из классов речевых жанров по Т. В. Шмелёвой, т.к. включает информативные, оценочные, императивные речевые акты, организованные в единый

текст в соответствии с определённой моделью с целью оказания максимального воздействия на эмоции и разум адресата” [9, с. 34].

В процессе коммуникативного акта, каковым является и реклама, формируются личностные смыслы адресанта и адресата. „*Особистісний смисл адресанта* формується внаслідок дії значної кількості чинників, пов’язаних з комунікативними інтенціями адресанта, обраною стратегією і тактиками її втілення, із особливостями його мовної і комунікативної особистості, поточним когнітивним, фізичним, психологічним станами” [2, с. 84]. „Особистісний смисл адресата виявляється в тому, що адресат, який перебуває у конкретному фізичному, когнітивному, психологічному станах, сприйнявши комплекс мовних і позамовних засобів, з допомогою конкретних фільтрів і орієнтації на стан каналу комунікації, можливі комунікативні шуми, перекодовує сприйняті узуалізовані значення в свої особистісні смисли. Особистісні смисли адресата лише частково збігаються з особистісними смислами адресанта і являють собою психокогнітивну реакцію на установки та інтенції адресанта” [2, с. 85].

Для того, чтобы личностные смыслы адресата и адресанта совпали или стали максимально похожими, необходимо использовать „коммуникативное обольщение”. Информация в рекламе должна быть „представлена в сжатой, художественно выраженной, эмоционально-окрашенной форме” [3, с. 36]. Речевая экспрессия „создается различными лексическими, фразеологическими средствами. Поэтому-то реклама приковывает к себе внимание, что предопределяет необходимость нестандартного, эмоционального, экспрессивного материала” [9, с. 5]. Вот почему следует признать удачным следующее определение рекламного текста, предложенное Т. Н. Лившиц: „Это неличное нестандартное представление информации, эмоционально окрашенное, рассчитанное на произвольное внимание читателя” [14, с. 38].

В нашей статье мы рассмотрим, как используются грамматические средства для „коммуникативного обольщения”, причём внимание максимально будет уделено „грамматическим ошибкам”, т.е. намеренному искажению правил языка, которое приводит к созданию

языковой игры. Обращение к игре – наиболее эффективный путь к достижению цели, т.к. посредством игры человек открывает свои способности *к восприятию чего-то нового* (выделено нами – В. Г.) и к пониманию неизвестного. Игра расширяет контекст существования человека, выступая способом самопонимания и самопознания. В игре происходит выход человека за собственные пределы, трансцендирование к новым смыслам и ценностям [4, с. 193]. При формировании смыслов возникают грамматические игрымы – „одиниці, що формуються на основі цілеспрямованих порушень граматичних норм, обмежень для досягнення комунікативно-прагматичних цілей” [12, с. 116]. В манипулятивных текстах, к которым относится реклама, всегда присутствует манипулятивный компонент – „конкретное речевое воплощение приёма манипулятивной игры, социальное значение которой заключается в общем плане в регулировании поведения окружающих” [10, с. 97]. Грамматические игрымы функционируют во всех частях речи, но чаще – в именах прилагательных. Манипулятивным компонентом выступают искажённые формы степеней сравнения. Грамматическая норма – образование степеней сравнения от качественных прилагательных – является универсальной для всех индоевропейских языков. Запрограммированное отклонение от узуса должно квалифицироваться не как ошибка, а как стилистический приём создания комического. Чаще всего происходит образование сравнительной и превосходной степени сравнения у относительных прилагательных, т.е. своеобразное „окачествление” относительных прилагательных, причём процесс этот идёт в языке всё время” [7, с. 75]. Обычно в рекламном тексте употребляется аналитическая форма (что вполне объяснимо её спецификой): *Самый провансальный провансаль* (майонез „Балтимор”). *Самая бухгалтерская газета* (газета „Налоги и бухгалтерский учёт”). Но может создаваться и синтетическая форма: *Посетите Прованс! Одно из виноградарнейших мест Франции!*

Как уже говорилось выше, для достижения эффективности рекламы необходимо использовать „коммуникативное обольщение”. Приведем примеры рекламных слоганов, где это проявлено макси-

мально. Реклама компьютерной фирмы „Амата” заканчивается слоганом *Амата. Самый домашний компьютер*. Копирайтеры грамотно использовали архетипы, описанные К. Юнгом: Хранитель, который олицетворяет собой комфорт, расслабленность, покой, наслаждение, в качестве дополнительного выступает Ребёнок, олицетворяющий радость жизни, беззаботность, новое сознание. В подсознании сразу всплывает картинка уютного дома, тепла, покоя, благополучия. Реклама помады „Pour la vie” от „Буржуа Париж” заканчивается слоганом: *Самый французский поцелуй!* Здесь также не только используется грамматическая игра, но и эффективно воздействующие на нас архетипы: Анима и Анимус – мужское и женское, напор и нежность, а также архетип Любовник – это означает сексуальность, страстность, чувственность. А завершают манипулятивное обольщение мифологемы: *Париж – город любви, французы – лучшие любовники*. И всё! Потребитель(ница) рекламы идёт к кассе, представляя себя на берегу Сены, в жарких объятиях... страстный поцелуй... изысканность... нежность... любовь...

Но более аномально воспринимаются степени сравнения от частей речи, для которых эта категория не характерна, т.к. степень сравнения указывает на большее или меньшее проявление признака. В художественной литературе встречаются образования от причастий, местоимений, существительных. Например, у А. Твардовского: „Пусть ты чёрт. Да наши черти Всех чертей В сто раз чертей”. Рекламный текст даёт нам следующий пример: *Кубики „Maggi”! З ними борщ ще борщіший!* Замечено, что для данной группы характерно образование в основном сравнительной степени, причём только синтетически. Особенностью описанных выше слов является не только нарушение законов синтагматики (суффиксы степеней сравнения присоединяются не к тем основам), а и затруднение в определении их статуса. Что перед нами? Новые формы (именно они образуются при создании степеней сравнения) или всё же новые слова? Рассмотрим пары *сильный – сильнее* и *борщ – борщіший*. В первой паре правый член указывает на то, что в нём признака (сильный – „обладающий большой физической силой”) больше, чем в левом члене, т.е. больше

силы. Во второй паре такая пропорция не наблюдается. *Боршііший* – это не содержащий больше борща (борщ – суп со свеклой и другими овощами), а более ароматный, концентрированный, вкусный. А это всё новые лексические семы, а не грамматические. Следовательно, можно говорить о процессе словообразования, т.е. перед нами новый дериват. Довольно значительное количество подобных прилагательных позволяет говорить об активации грамматических игр форм сравнения в рекламной практике.

Окказиональное образование словоформ от имён существительных наблюдается не только в классе имён прилагательных, но и глаголов. При этом создаются грамматические игры: *шейканемо! мамбуют! джинсуют! футболіємо!* Для рекламы напитка „Shake” создана глагольная форма от имени существительного: *Шейканемо, бейбі!* Вероятно, определённую роль сыграла передача „Шиканемо!”, которая шла по украинскому телевидению. Окказиональный глагол *шейкануть* ассоциативно связан с узуальным глаголом *шикануть* – легко потратить деньги, что программирует потенциального покупателя на определённые действия. Оригинально прорекламирован новый бар: *На 12 станції Фонтана открыт новый бар „Мамбо”. Мамбуют все!* Эффект комического возрастает за счёт аллюзии с фильмом „Иван Васильевич меняет профессию”, в котором лжецарь выкрикивает: „Танцуют все!”. Слоганы копирайтера и царя совпадают синтаксически, ритмически, грамматически, прагматически. На базе той же прецедентной фразы создан слоган *Джинсуют все!* (реклама мобильной связи „Джинс”). При помощи такого приёма создан дериват, где сам рекламируемый товар показан в действии, что является очень важным для программирования потенциального покупателя, таким способом товар показан как выгодный и действенный. Призыв поддержать украинскую сборную по футболу заканчивается словами: *футболіємо за наших!* Дериват создан по аналогии с *вболіваємо! підтримуємо!*

Подводя итоги, следует отметить: при декодировании подобных рекламных текстов внимание адресата приковывает не содержание

текста, а его неканоническая форма, что „усыпляет бдительность” реципиентов. Механизм подобных реакций описал еще З. Фрейд: „Мы склонны приписать мысли то, что понравилось нам в остроумной форме, и, кроме того, не имеем больше желания искать неправильное в том, что доставило нам удовольствие, боясь закрыть себе таким образом источник удовольствия” [16, с. 134]. Грамматические игремы всегда способствуют „коммуникативному обобщению” вследствие разрыва шаблона, что является техниками наведения трансовых состояний с целью воздействия на реципиента.

Список использованной литературы

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Собрание сочинений. – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5: Работы 1940–1960 гг. – С. 159–206.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології: Навчальний посібник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2006. – 248 с.
3. Бессонов Б. И. Пропаганда и манипуляция / Б. И. Бессонов // Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход. – М. : Издательский Дом „Бахрах-М”, 2007. – С. 703–726.
4. Бородецкая А. Игра как способ понимания / А. Бородецкая // *Дόξα / Докса. Збірник наук. праць з філософії та філології. Стратегії інтерпретації тексту: методи і межі їх застосування.* – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2006. – Вип. 10. – С. 188–193.
5. Гадамер Г. Актуальность прекрасного / Г. Гадамер. – М. : Искусство, 1991. – 367 с.
6. Доценко Е. Л. Психология манипуляции. Феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – М. : ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
7. Душкина М. Р. Психология влияния / М. Р. Душкина. – СПб. : Изд-во „Питер”, 2004. – 224 с.
8. Дымшиц М. Н. Манипулирование покупателем / М. Н. Дымшиц. – М. : Омега-Л, 2004. – 252 с.
9. Зирка В. В. Манипулятивные игры в рекламе: Лингвистический аспект. Изд. стереотип / В. В. Зирка. – М. : Книжный дом „ЛИБРОКОМ”, 2014. – 260 с.
10. Иссерс О. С. Речевое воздействие / О. С. Иссерс. – М. : Флинта: Наука, 2011. – 224 с.

11. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: Монографія / Т. Ю. Ковалевська. – Вид. 2-е, випр. та доп. – Одеса : Астропринт, 2008. – 324 с.

12. Космеда Т. А. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ігра (теоретичне осмислення дискурсивної практики) / Т. А. Космеда, О. В. Халіман. – Дрогобич : Коло, 2013. – 228 с.

13. Кутуза Н. В. Рекламний та PR-дискурс: аспекти впливу / Н. В. Кутуза. – К. : Видавничий дім „Бураго”, 2015. – 288 с.

14. Лившиц Т. Н. Реклама в прагмалінгвістическом аспекте / Т. Н. Лившиц. – Таганрог : Изд-во Таган. пед. ин-та, 1999. – 212 с.

15. Морозова И. Г. Слагая слоганы / И. Г. Морозова. – М. : РИП-Холдинг, 1996. – 168 с.

16. Фрейд З. Остроумие и отношение к бессознательному / З. Фрейд. – Санкт-Петербург : Азбука, 2015. – 288 с.

17. Шмелёва Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелёва // Жанры речи. – Саратов : Колледж, 1997. – Вып.1. – С. 88–99.

References

1. Bakhtin M. M. Problema rechevykh zhanrov / M. M. Bakhtin // *Sobranie sochineniy*. – М. : Russkie slovari, 1996. – Т. 5: Raboty 1940–1960 gg. – Р. 159–206.

2. Batsevych F. S. Vstup do linhvistychnoyi henolohiyi: Navchal'nyy posibnyk / F. S. Batsevych. – К. : Vydavnychyy tsentr „Akademiya”, 2006. – 248 p.

3. Bessonov B. I. Propaganda i manipulyatsiya / B. I. Bessonov // *Reklama: vnushenie i manipulyatsiya. Media-orientirovanny podkhod*. – М. : Izdatel'skiy Dom „Bakhrakh-M”, 2007. – Р. 703–726.

4. Borodetskaya A. Igra kak sposob ponimaniya / A. Borodetskaya // «Δόξα / Doksa. Zbirnik nauk. prats' z filosofii ta filologii. Strategii interpretatsii tekstu: metodi i mezhi ikh zastosuvannya. – Одеса : ONU im. I. I. Mechnikova, 2006. – Vip. 10. – Р. 188–193.

5. Gadamer G. Aktual'nost' prekrasnogo / G. Gadamer. – М. : Iskusstvo, 1991. – 367 p.

6. Dotsenko E. L. Psikhologiya manipulyatsii. Fenomeny, mekhanizmy i zashchita / E. L. Dotsenko. – М. : CheRo, Izdatel'stvo MGU, 1997. – 344 p.

7. Dushkina M. R. Psikhologiya vliyaniya / M. R. Dushkina. – SPb. : Izd-vo „Piter”, 2004. – 224 p.

8. Dymshits M. N. Manipulirovanie pokupatelem / M. N. Dymshits. – M. : Omega-L, 2004. – 252 p.
9. Zirka V. V. Manipulyativnye igry v reklame: Lingvisticheskiy aspekt. Izd. stereotip / V. V. Zirka. – M. : Knizhnyy dom „LIBROKOM”, 2014. – 260 p.
10. Issers O. S. Rechevoe vozdeystvie / O. S. Issers. – M. : Flinta: Nauka, 2011. – 224 p.
11. Kovalevs'ka T. Yu. Komunikativni aspekty neyrolingvistichnoho prohranuvannya: Monohrafiya / T. Yu. Kovalevs'ka. – Vyd. 2-e, vypr. ta dop. – Odesa : Astropynt, 2008. – 324 p.
12. Kosmeda T. A. Movna hra v paradyhmi interpretativnoyi lingvistyky. Hramatyka otsinky. Hramatychna ihrema (teoretychne osmyslennya dyskursyvnoyi praktyky) / T. A. Kosmeda, O. V. Khaliman. – Drohobych : Kolo, 2013. – 228 p.
13. Kutuza N. V. Reklamnyy ta PR-dyskurs: aspekty vplyvu / N. V. Kutuza. – K. : Vydavnychy dim „Buraho”, 2015. – 288 p.
14. Livshits T. N. Reklama v pragmalingvisticheskom aspekte / T. N. Livshits. – Taganrog : Izd-vo Tagan. ped. in-ta, 1999. – 212 p.
15. Morozova I. G. Slagaya slogany / I. G. Morozova. – M. : RIP-Kholding, 1996. – 168 p.
16. Freyd Z. Ostroumie i otnoshenie k bessoznatel'nomu / Z. Freyd. – Sankt-Peterburg : Azbuka, 2015. – 288 p.
17. Shmeleva T. V. Model' rechevogo zhanra / T. V. Shmeleva // Zhanry rechi. – Saratov : Kolledzh, 1997. – Vyp.1. – P. 88–99.

✂. ✂. ✂✂✂✂✂✂

ГРАМАТИЧНІ ІГРЕМИ ЯК ЗАСІБ „КОМУНІКАТИВНОГО ЗВАБЛЕННЯ”

Статтю присвячено мовній маніпуляції в російськомовній та україномовній рекламі. В статті окреслено теоретичні аспекти рекламного дискурсу як особливого полікомпонентного жанру, який включає інформативні, оцінні, імперативні мовленнєві акти, що максимально впливають на емоції та свідомість реципієнта. В останні роки прагматична та маніпулятивна функції відсувають на другий план інформативну функцію, створюючи для свого адресата за допомогою мовної гри альтернативну картину світу. Мовна гра ефективно впливає на глибинні структури психічної організації реципієнта. «Комунікативного зваблення» можна досягти за рахунок різних ігор; у напій статті проаналізовані граматичні ігри в класі прикметників і дієслів.

ДЕРИВАЦИОННОЕ ОСВОЕНИЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ НОМИНАЦИЙ СФЕРЫ ИНТЕРАКТИВНЫХ РАЗВЛЕЧЕНИЙ

В статье освещаются вопросы, связанные с адаптацией номинаций-англицизмов сферы индустрии интерактивных развлечений. Внимание уделяется их деривационному освоению: рассматриваются способы словообразования, виды словообразовательных процессов, а также состав и структура словообразовательных гнезд. Установлено, что для большинства дериватов исходным производящим словом является существительное английского языка, в котором морфологический статус слова может быть синкретичным. Подавляющее большинство неoderиватов несут предикатную характеристику (являются глаголами или отглагольными прилагательными и существительными).

Ключевые слова: деривация, игровая индустрия, модификация, мутация, словообразовательное гнездо, способы словообразования.

Индустрия интерактивных развлечений является одной из востребованных сфер досуга современной жизни. Лексика современного русского языка пополняется огромным количеством слов, причем как заимствованных, так и образованных уже непосредственно в языке-реципиенте. В данной работе мы хотели бы осветить вопросы, связанные с деривационным освоением англицизмов указанной выше тематической группы, расширением их словообразовательного потенциала и выявлением наиболее типичных способов словообразования, которые используются в построении словообразовательных гнезд различных типов.

Предметом нашего исследования стал лексикон сферы индустрии интерактивных развлечений. Теоретическую базу статьи составили работы Е. А. Земской, Е. С. Кубряковой, И. С. Улуханова и И. А. Ширшова. *Материалом* послужили номинации, извлеченные путем сплошной выборки из журнала „Игромания”, Интернет-источников и живой разговорной речи, представленной на Интернет-форумах и в чатах. В качестве основного в работе использован описательный метод; из частнометодических мы обращались к кон-

текстуальному, сравнительному, семантико-стилистическому, словообразовательному и компонентному анализам.

Новые слова образуются в языке по определенным правилам, моделям, схемам в рамках определенной системы – системы словообразования, которую можно представить как „совокупность словообразовательных типов языка в их взаимодействии, а также совокупность словообразовательных гнезд” [5, с. 137]. И. А. Шишов определяет словообразовательное гнездо как „структурно-семантическое целое, в котором смысловые отношения между словами представлены на фоне их структурных связей, а семантический и деривационный аспекты сливаются неразрывно” [7, с. 22]. Разветвленная деривационная структура заимствованных слов современной игровой индустрии помогает обнаружить различные словообразовательные гнезда, что свидетельствует об активном освоении этой тематической группы языком-реципиентом. Проанализируем, какие способы словообразования и виды словообразовательных процессов (модификация, мутация, транспозиция) наблюдаются при построении неoderиватов [см.: 5, с. 136–137; 2, с. 120].

В ходе образования новых слов в той или иной мере происходит изменение семантики производящего: при модификационном словообразовании наблюдается частичное изменение или уточнение значения исходного слова [3, с. 147], а производные содержат в своем значении дополнительный мотивирующий (модификационный) признак. Мутационные же процессы приводят к значительным изменениям в семантике деривата и не зависят от его частеречной принадлежности [6, с. 149]. Предварительный анализ номинаций игровой индустрии показал, что транспозиционные процессы в производных словах отсутствуют, однако модификационные и мутационные отмечены. В приводимых ниже схемах мы маркировали мутационные словообразовательные процессы зеленым цветом.

Обратимся к презентации результатов исследования. Гнезда-пары являются самой большой в количественном отношении группой, которая насчитывает более 30 конструкторов. Все производящие слова являются существительными, однако способы словообразования и

производные единицы различны. Самым регулярным способом является суффиксация (20 единиц), высокую частотность имеет суффикс *-н-* (6 лексем), с помощью которого образуются прилагательные, обозначающие „признак, относящийся к предмету, явлению, названному мотивирующим словом. Среди основных значений: „свойственный и состоящий” [5, с. 270]: *аркада* (жанр видеоигры) → *аркадный, олдскул* (что-либо в старом стиле) → *олдскульный*. Вторым по частотности является суффикс *-и-* (3 номинации), с помощью которого образуются глаголы со значением „совершать действия, свойственные тому, кто (что) назван(о) мотивирующим существительным” [5, с. 332]: *бурст* (большое количество урона за минимальный промежуток времени) → *бурстить, ГМ* (администратор, руководитель) → *ГМить*.

Такое же количество единиц образовано с помощью суффикса *-ов-*: *офлайн* (не в сети) → *офлайновый, файтинг* (жанр видеоигры, в котором персонажи дерутся) → *файтинговый*. Подобные прилагательные называют признаком, относящимся к тому или свойственный тому, „что названо мотивирующим словом” [5, с. 277]. Мотивирующие в данном случае – неодушевленные существительные с конкретным значением. С помощью суффикса *-ер-*, который обозначает лицо по отношению к предмету [5, с. 188], образованы 2 единицы: *мод* (некая модификация игры сторонними людьми) → *моддер, спидран* (прохождение игры на скорость) → *спидраннер*.

Кроме того, в словообразовании участвуют и другие суффиксы. Так, отсубстантивные прилагательные *геймдизайнерский* от *гейм-дизайнер* (специалист, который отвечает за дизайн игры и её общее виденье) и *графический* от *графика* (визуальное отображение игры) образованы с помощью суффиксальных алломорфов *-ск-* и *-еск-* (эти аффиксы образуют прилагательные, относящиеся к тому или свойственные тому, „что названо мотивирующим словом” [5, с. 279]).

Производным глаголом, образованным с помощью суффикса *-а-*, является слово *дропать* от *дроп* (предметы, которые выпадают из убитых монстров). Этот дериват „означает действие, имеющее отношение к тому, что названо мотивирующим существительным” [5, с. 343]. Лексема *кинцо* (от *кино*) в своей словообразовательной

структуре содержит суффикс *-и-*, который несёт „уменьшительно-уничижительное значение” [5, с. 208–209].

Кроме суффиксального способа, с помощью усечения образовано 8 слов: *авиасимулятор* (жанр видеоигры, отображающий управление самолётами) → *авиасим*, *аккаунт* (учетная запись) → *акк*, *локация* (некое ограниченное внутриигровое пространство) → *лока* и др. Приставочным способом образована одна лексема: *издание* (выпуск видеоигры) → *переиздание*. Приставка *пере-* здесь обозначает „повторность действия или явления, названного мотивирующим словом” [5, с. 226]. Гнёзда-цепи представлены в меньшем количестве – их 9. Прослеживаются однотипные в деривационном отношении ряды: *бан* (запрет) → *банить* → *забанить*, *ПК* (убийство мирного игрока) → *пкшить* → *запкшить*. Во всех презентованных цепочках на второй ступени производности присутствуют глаголы несовершенного вида, образованные путём суффиксации – при помощи аффикса *-и-*, с помощью которого образуются предикаты со значением „совершать действия, свойственные тому, кто (что) назван(о) мотивирующим существительным” [5, с. 332]. На третьей ступени производности также появляются глаголы, но уже совершенного вида, образованные с помощью приставок *за-* и *по-* с семантикой „совершить (довести до результата) действие, названное мотивирующим глаголом” [5, с. 359, 365]. Еще в одном гнезде – *зерг* (инопланетная выдуманная раса) → *зергать* → *зергануть* – все производные образованы суффиксальным способом с помощью аффиксов *-а-* и *-ану-* (значения этих морфем: „однократное действия, названное мотивирующим глаголом” [5, с. 347]), однако благодаря мутационным процессам неодериваты стали обозначать процесс „нападения „всей толпой” с целью быстрой и бездумной победы”. Производные в словообразовательной цепи *кайт* (удержание монстра на расстоянии) → *кайтить* → *кайтинг* также задействуют суффиксацию, причем на третьей ступени производности процессуальное существительное образуется с помощью суффикса *-инг* [5, с. 163].

В следующих двух цепочках представлены усечение (в первом ряду на второй и третьей ступени производности; во втором ряду на

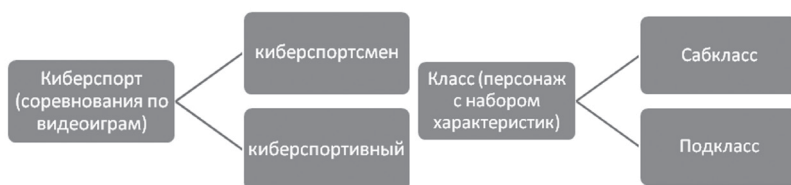
второй ступени) и суффиксация (во втором ряду на третьей ступени производности использование аффикса -к-, семантика которого – добавление „уменьшительного значения, обычно сопровождающегося экспрессией ласкательности” [5, с. 207]): 1) *профессионал* (специалист в своей области) → *профи* → *про*; 2) *демо-версия* (демонстрационная версия продукта) → *демо* → *демка*. В 22 гнёздах-пучках исходное производящее слово – имя существительное. В 6 гнёздах производные единицы образованы путём чистого сложения основ, встречается и одна аббревиатура (*ММОПП*).

Следующие 4 гнезда объединяет то, что одно из производных слов является глаголом, образованным с помощью суффиксов *-и-* и *-а-*; другое использует суффиксы *-ер-* и *-щик-*, которые обозначают лицо по отношению к предмету [5, с. 182, 188]. Кроме того, есть одна приставочная номинация – *рекаст* (*ре-* „повтор действия” [5, с. 227]). Представим названные выше гнёзда:

Дериваты гнезд могут содержать и другие словообразовательные аффиксы и задействовать различные способы словообразования (суффиксацию, префиксацию, усечение). Так, с помощью суффиксов *-н-* и *-ивн-* образованы прилагательные со значением „свойственный, принадлежащий тому, что названо мотивирующим словом” [5, с. 270]: *консольный, кооперативный, косплейный, киберспортивный*. Присутствует и уменьшительно-ласкательный суффикс *-к-* (*консолька*) [5, с. 207], и суффикс *-смен-*, называющий „лицо по отношению к предмету, занятию, учреждению, названному мотивирующим словом” [5, с. 195], а также приставки *под-* и *саб-* со значением „часть-целое” [5, с. 226] (*сабкласс / подкласс*) и усечение – *кооп.* Примеры таких гнезд:

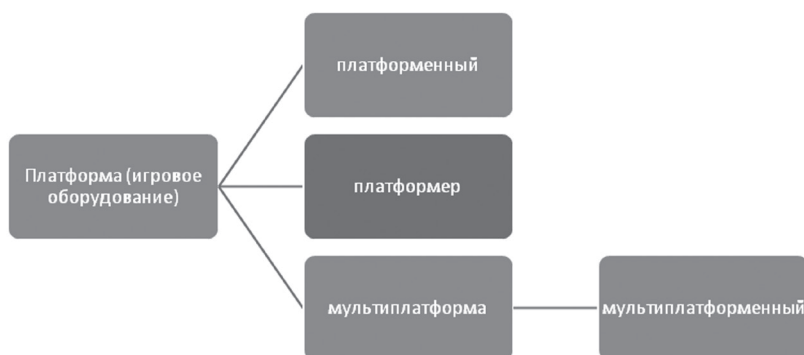

Номинации индустрии интерактивных развлечений формируют также гнезда-деревья, сочетающие в себе веер и цепочку. Нами было обнаружено три гнезда-деревя, в состав которых входит четыре единицы, в частности:

В этих гнездах присутствуют слова, образованные суффиксальным (*-ер-* – обозначает лицо по отношению к предмету [5, с. 188]; *-и-* – „действие, свойственные тому, кто (что) назван(о) мотивирующим

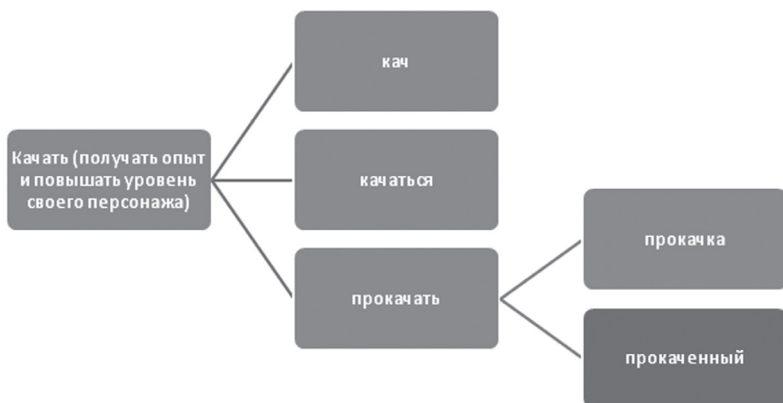
существительным” [5, с. 332]; процессуальный субстантивный *-инг-* [5, с. 163]) и префиксальным способами словообразования (*за-* со значением „совершить (довести до результата) действие, названное мотивирующим глаголом” [5, с.359]; *пре-* – „предшествующее (во времени) тому или находящееся впереди того, что названо мотивирующим словом” [5, с. 227]). Следующая группа – три гнезда, в состав которых входит пять единиц:

В этих гнездах используются суффиксальный и префиксальный способы словообразования. К ранее названным суффиксам *-и-* и *-ер-* добавились *-ск-* (значение: „относящийся к тому или свойственный тому, что названо мотивирующим словом” [5, с. 279]), *-енн-* (семантика: „свойственный тому, что названо мотивирующим словом” [5, с. 270]). Префиксация отмечена в слове *отрейдить*, где *от-* имеет значение „интенсивно, полностью, окончательно совершить действие” [5, с. 362]). Подчеркнем, что в одном из гнёзд в деривате присутствует префиксоид *мульти-* – *мультиплатформа*. Лексема *платформер* обозначает жанр игр, в которых платформы могут отсутствовать: таким образом произошло расширение лексической семантики названной выше номинации. Единица *читерский* используется для обозначения слишком сильных способностей (или сильных персонажей). Одно гнездо-дерево включает в свой состав шесть единиц:

Помимо суффиксации и префиксации, в приведенном выше гнезде присутствует усечение (*кач*) и постфиксация (*качаться*). Кроме ра-

нее описанного суффикса *-енн-*, используется суффикс *-к-* (*прокачка*), который „совмещает в своем значении присущее мотивирующему глаголу значение процессуального признака (действия, состояния) со значением существительного как части речи” [5, с. 155, 158]. Префиксальным способом образовано слово *прокачать* (приставка *про-* несет семантику „совершить (довести до результата) действие, названное мотивирующим глаголом” [5, с. 368]). Единица *прокаченный* расширила своё лексическое значение за счет семы „сильный”. Следующие четыре гнезда содержат по 7 единиц, например:

Как видим, здесь присутствует и суффиксация, и префиксация, включая префиксоид *овер-*, и усечение. Кроме названных выше, используются суффиксы: *-л-* (при помощи него формируется существительное, которое называет „предмет (одушевленный или не-

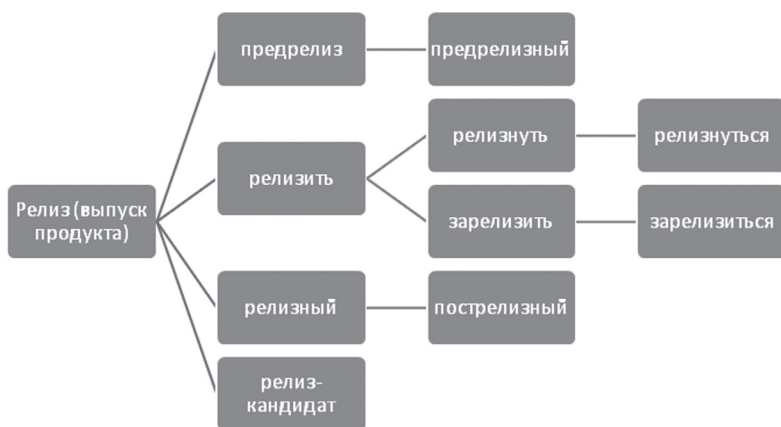

одушевленный), производящий действие, названное мотивирующим словом” [5, с. 147]); *-ящ-* (образует прилагательное со значением „характеризующийся действием, названным мотивирующим глаголом” [5, с. 297]); *-ну-* (служит для образования глагола с семантикой „однократно совершить действие, названное мотивирующим глаголом” [5, с. 346]); *-ану-* (глагольный суффикс, обозначающий: „однократно и, как правило, интенсивно или экспрессивно, резко совершить действие, названное мотивирующим глаголом” [5, с. 347]); *-т-* (передает значение прилагательного: „подвергшийся действию, названному мотивирующим словом, и содержащий результат этого действия” [5, с. 296]). Среди приставок отмечены *пере-* („с помощью действия, названного мотивирующим глаголом, превзойти другого исполнителя того же действия” [5, с. 364]) и *с-* („однократно совершить действие, названное мотивирующим глаголом” [5, с. 369]). Кроме того, встречается префиксоид *овер-*, отсутствующий в русском языке, но выступающий в качестве приставки *пере-*. Нами зафиксировано и десятикомпонентное гнездо:

В нем присутствуют такие способы словообразования, как приставочный, суффиксальный и сложение (*стрим-снайпинг*). К названным

выше аффиксам добавляется использование следующих суффиксов: *-к-* („существительные со знач. лица женского пола, мотивированные существительными мужского рода со значением лица” [5, с. 197]); *-ш-* („модификационное значение лица женского пола” [5, с. 199]; *-ов-* („относящийся к тому или свойственный тому, что названо мотивирующим словом” [5, с. 277]). Следующее гнездо состоит из одиннадцати компонентов:

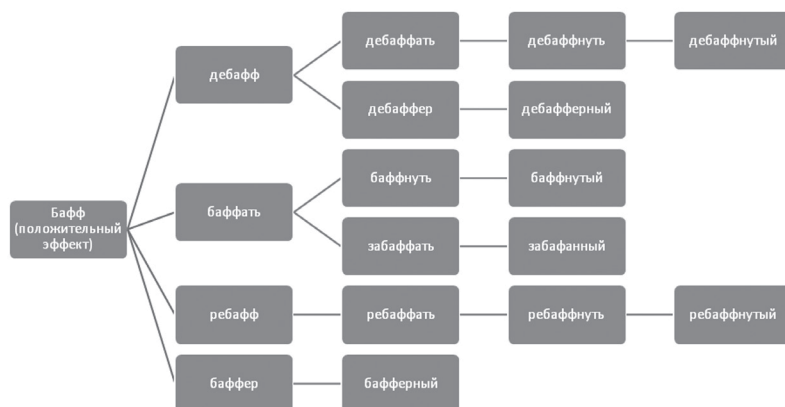

В дериватах этого гнезда также используется суффиксация, префиксация и сложение. Среди суффиксов „новым” является *-н-* („признак, относящийся к предмету, явлению, названному мотивирующим словом” [5, с. 270]). Употребляются приставки: *пред-* („нечто предшествующее”, „непосредственно предшествующий” [5, с. 227, 306]) и *пост-* („совершающийся или совершившийся после того, что названо словом, которым в свою очередь мотивировано суффиксальное мотивирующее прилагательное” [5, с. 306]).

Самым большим, по данным нашей картотеки, является гнездо-дерево с 18 единицами.

Несмотря на обширный количественный состав, в нем присутствуют только два способа словообразования – префиксальный и

суффиксальный. Назовем не описанные ранее морфы, которые есть в дериватах: суффикс *-ан-* („относящийся к тому, что названо мотивирующим словом” [5, с. 276]); приставки *де-* („противоположное, обратное тому, которое названо мотивирующим словом” [5, с. 225]) и *ре-* („повторность действия, явления, названного мотивирующим словом” [5, с. 227]).

Обращает на себя внимание тот факт, что в системе словообразовательных гнезд номинаций индустрии интерактивных развлечений можно обнаружить объединения более высокого порядка – *словообразовательные ансамбли*, имеющие в своем составе общие сложные слова. Так, например, корень лексемы *игра*, которая сама образует гнездо, входит в состав следующих производящих основ: *онлайн* (*онлайн-игра*), *инди* (*инди-игра*), *зомби* (*зомби-игра*), *стелс* (*стелс-игра*), *видео* (*видеоигра*), *про* (*про-игра*), *внутри* (*внутриигровой*) и т. д. Такая же ситуация наблюдается и с лексемой *видео*: *гайд* (*видеогайд*), *игра* (*видеоигра*), *карта* (*видеокарта*), *ролик* (*видеоролик*) и т. д. Подобные лексические единицы сплетаются между собой, образуя сложную и разветвленную структуру.

Итак, самыми распространенными способами словообразования в производных номинациях сферы игровой индустрии являются

суффиксация и префиксация. Наибольшую регулярность имеют суффиксы *-и-* (свыше 20 слов), *-ер-* (16 слов), *-н-* (12 слов), а также приставка *за-* (13 слов). Нерегулярными аффиксами в этой тематической группе являются суффиксы *-иц-*, *-л-*, *-яиц-* и др.; а также *-ск-*, *-енн-*, *-ну-* и др. Обнаруживаются также и префиксоиды (*овер-*, *мульти-*). При помощи сложения образовалось более 30 номинаций, при помощи усечения – 14 слов. Для большинства дериватов исходным производящим словом является существительное. Проанализированные нами номинации были заимствованы из английского языка, в котором морфологический статус слова может быть синкретичным: определение его зависит от ряда грамматических факторов данного аналитического языка (прежде всего, наличия соответствующего служебного слова – *to* или *a/the*, а также порядка слов). Однако если слово уже функционировало в русском языке, а в настоящее время произошла его семантическая неологизация, то производящей основой может быть назван глагол (*качать* → *кач*), так как грамматическая семантика процессуальности закреплена именно за этой частью речи. Также обратим внимание на то, что мутационные процессы происходят значительно реже, чем модификационные, что объясняется, на наш взгляд, тем, что совместно с деривационным освоением происходит и семантическое. Так как эти два процесса протекают медленно, на начальном этапе происходит лишь небольшое изменение в значении слова, что характерно именно для модификации. Обращает на себя внимание и тот факт, что подавляющее большинство неoderиватов несут предикатную характеристику (являются глаголами или отглагольными прилагательными и существительными), что свидетельствует о тесной взаимосвязи языковой и внеязыковой действительности: динамика, присущая самой игре как процессу, находит свое лингвальное отражение.

Активное расширение словообразовательного потенциала доказывает освоенность проанализированного лексико-тематического пласта русским языком и его значимость для современного общества.

Список использованных источников и литературы

1. Журнал „Игромания”. URL: <https://www.igromania.ru/>
2. Земская Е. А. Русская разговорная речь / Е. А. Земская, М. В. Кистайгородская, Е. Н. Ширяев. – М. : Наука, 1981. – 276 с.
3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 199 с.
4. Новостной форум „Noob Club”. URL: <http://www.noob-club.ru/>
5. Русская грамматика, 1980 – Русская грамматика: в 2 т. – М. : Наука, 1980.
6. Улуханов И. С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 232 с.
7. Ширшов И. А. Теоретические проблемы гнездования / И. А. Ширшов // Принципы составления толково-словообразовательного словаря современного русского языка: учеб. пособие по спецкурсу. – Грозный : Чеч.-Инг. изд.-полигр. об-ние „Книга”, 1991. – С. 5–74.

References

1. Zhurnal „Igromaniya”. URL: <https://www.igromania.ru/>
2. Zemskaya E.A. Russkaya razgovornaya rech' / E. A. Zemskaya, M. V. Kistaygorodskaya, E. N. Shiryayev. – M. : Nauka, 1981. – 276 p.
3. Kubryakova E. S. Tipy yazykovykh znacheniy. Semantika proizvodnogo slova / E. S. Kubryakova. – M. : Nauka, 1981. – 199 p.
4. Novostnoy forum „Noob Club”. URL: <http://www.noob-club.ru/>
5. Russkaya grammatika, 1980 – Russkaya grammatika: v 2 t. – M. : Nauka, 1980.
6. Ulukhanov I. S. Edinitsy slovoobrazovatel'noy sistemy russkogo yazyka i ikh leksicheskaya realizatsiya. – M. : Izd-vo LKI, 2008. – 232 p.
7. Shirshov I. A. Teoreticheskie problemy gnezhdvaniya / I. A. Shirshov // Printsipy sostavlениya tolkovo-slovoobrazovatel'nogo slovarya sovremenno-go russkogo yazyka: ucheb. posobie po spetskursu. – Groznyy : Chech.-Ing. izd.-poligr. ob-nie „Kniga”, 1991. – P. 5–74.

ДЕРИВАЦІЙНА АДАПТАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ НОМІНАЦІЙ СФЕРИ ІНТЕРАКТИВНИХ РОЗВАГ

У статті висвітлюються питання, пов'язані з адаптацією номінацій-англіцизмів сфери індустрії інтерактивних розваг. Увага приділяється їхній дериваційній адаптації, розглядаються способи творення, види словотвірних процесів, а також склад і структура словотвірних гнізд. Встановлено, що для більшості дериватів твірними є іменники англійської мови з синкретичним морфологічним статусом. Переважна більшість неoderиватів має предикативну характеристику (є дієсловами або віддієслівними прикметниками і іменниками).

Ключові слова: деривація, ігрова індустрія, модифікація, мутація, словотвірне гніздо, способи словотворення.

S. V. Hornostayev,

Postgraduate,

Department of the Russian Language and Methods of its Teaching

Volgograd State Pedagogical University,

27, Lenin avenue, Volgograd, 400066, Russia,

tel.: 8442302825

MASTERING OF DERIVATIONAL PROCESSES IN ANGLICISMS IN THE SPHERE OF INTERACTIVE ENTERTAINMENTS

Summary

The work is devoted to the description of the derivational development of Anglicisms in the sphere of the interactive entertainment industry. The subject is the lexicon of the above-mentioned thematic group. The aim of the work is to analyze different types and ways of word formation, as well as word-forming nests. The

language material was the interactive entertainment lexicon extracted from the magazine "Igromania", Internet sources. The main method used in this work is the descriptive method; also contextual, comparative, semantic-stylistic, word-formative and component analyses. Theoretical significance of the research: this work contributes to the development of problems of lexicography, derivatology, grammar and naming theory. Practical significance: it is possible to use materials in studying university courses "Modern Russian Language", in lexicographic practice, at Russian lessons at school and in extracurricular activities. The conducted research has shown that the most widespread ways of word formation are suffixation and prefixation. For most derivatives, the original word of production is a noun, because the names we have analyzed are Anglicisms and, in the source language, their morphological status may be syncretic, depending on a number of grammatical factors. But if the word already functioned in the Russian language, then the verb can be called the producer, because the semantics of procedurality is fixed in this grammatical class. The regularity of modification processes (in comparison with mutational ones) is explained by the following: the derivational and semantic mastery of words proceeds slowly, by insignificant changes in the lexical meaning. The overwhelming majority of neoderivatives carry a predicate characteristic: this indicates a close relationship between linguistic and extralinguistic reality. So, the active expansion of the word-building potential proves the mastery of this thematic layer of vocabulary by the Russian language and its significance in the life of modern society.

Key words: derivation, game industry, modification, mutation, word-building nest, word-formation methods.

Надійшла до редакції 1.09.2017 р.

UDC 811.161.1

Л. І. Ієвланова,

доктор філологічних наук, професор кафедри російської мови та літератури

Дніпропетровського національного університету імені Шевченка

Дніпро, вул. Гоголя, 4, к. 10001, Дніпро, Україна

Тел.: +38 0442790292,

a.ievlanova@gmail.com

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПРЕЗИДЕНТІВ ВАЦЛАВА ГАВЕЛА ТА ВАЦЛАВА КЛАУСА У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті досліджуються засоби та тактики маніпулятивного впливу на цільову аудиторію в політичному дискурсі президентів Чеської Республіки – Вацлава Гавела та Вацлава Клауса. Розглянуто терміни *інтерв'ю*, *політичне інтерв'ю*, *телевізійні (політичні) дебати та дискусії*, що використовуються для опису маніпулятивного процесу. Розглядаються такі стратегії здійснення мовленнєвої маніпуляції: спроба уникнути відповіді, применшення важливості проблеми, пропаганда власної партії, використання беззмістовних фраз, суцільний повтор вже зазначеної інформації, критика модератора та особистостей, за допомогою яких президенти Чеської Республіки досить майстерно впливають на аудиторію.

Ключові слова: політичний дискурс, маніпулятивні стратегії, політична поведінка, Вацлав Гавел, Вацлав Клаус.

Постановка проблеми. Оскільки питання дослідження комунікативних стратегій ґрунтовно опрацьоване в численних лінгвістичних студіях вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, зосередимо нашу увагу на відображенні цих стратегій на політичному дискурсі президентів Чеської Республіки – Вацлава Гавела та Вацлава Клауса.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо досліджувати область медійної комунікації, медійного дискурсу та приділяти увагу різним жанрам медійних діалогів та їх інших стилів, безперечно, виходить на перший план термін *interview*; цим жанром в Україні займалися О. Голік [2], О. Чекмишев [5], Н. Василенко [1], О. Рутковський [4], І. Михайлин [3], в Чеській Республіці – М. Чмейркова [3], М. Гавлік [7], Я. Гоффманова [3], Й. Бартошек [6], О. Мюлерова [14], Ї. Земан [17], у Польщі – М. Кіта [12], у Англії – Д. Сілверман [15], який охарактеризував нинішнє суспільство як *interview society* [15, с. 17]. Наприклад, терміни *interview*, *political (news) interview* далекі

від класичного уявлення про інтерв'ю за участі одного гостя та одного ведучого, який ставить питання. До вищезазначених термінів належить і тип діалогу, який чеські та словацькі дослідники (Я. Бартошек, М. Слезак, В. Патраш) називають *televizní (politické) debaty*, *televizní (politické) diskuse*, *televizní diskusní pořady* [6, с. 11]. У працях англійських та американських дослідників (у першу чергу, тих, які займаються мовним аналізом) знаходимо, наприклад, поняття *public debate* (І. Гутчбі) [10, с. 3].

Мета нашого дослідження – проаналізувати основні комунікативні стратегії у політичному дискурсі президентів Чеської Республіки – Вацлава Гавела та Вацлава Клауса – та обґрунтувати їх використання.

Дебати та дискусії, які перш за все належать до сфери телевізійної публіцистики, представлені переважно діалогами з більшою кількістю учасників – тут, крім модератора, зазвичай беруть участь двоє чи більше гостей. У кожному випадку мова йде про публічні діалоги, в яких, перш за все, надається перевага інформативній та переконувальній функціям. Учасники намагаються переконати модератора, а головним чином публіку та політичного суперника у своїх твердженнях, тому тут часто конфронтаційний та агресивний стиль розмови переважає над ввічливим та кооперативним [9, с. 14]. У цьому випадку модератор повинен наполягати на своєму, протидіяти ухильницьким стратегіям своїх гостей. Тривалість цих діалогів є зазвичай усталеною (наприклад „таймінг”) [16, с. 42].

На питання модератора політики можуть давати відповіді за допомогою їх прямого чи непрямого уникання. Типи та причини уникання можуть бути різноманітними. Причиною може бути проста необізнаність, коли політик не володіє інформацією, про яку запитує модератор. Своїм неточним тлумаченням він інколи маскує те, що відповіді не знає; інколи навпаки: знає, але свідомо її замовчує, використовуючи досить хиткі формулювання. Часто дуже важко відрізнити справжню необізнаність від „заперечення”, за допомогою якого мовець оминає відповіді. Подібно до того у випадках, коли модератор ставить додаткові питання, щоб політик свою відповідь аргументував конкретними

даними чи доказами, політик інколи визнає, що потрібними даними та доказами не володіє, час від часу цей недолік оминає чи його відповідь свідчить, що жодних даних він не бажає чи не може навести. Протягом усього часу повторюється ситуація, коли модератор партнера „притискає до стіни” та прохає, щоби той навів імена конкретних осіб. Причиною уникання відповідей є інколи необізнаність, найчастіше ми є свідками того, що політик (хоча б приблизно) знає імена, але не може їх оголосити чи йому їх називати заборонено [8, с. 247]. Таку стратегію ми можемо побачити з відповіді Вацлава Клауса на питання, чому його книги спонсорує компанія „Лукойл”. На це питання другий президент Чеської Республіки не надає чіткої відповіді: „Chtěl bych ocenit pomoc firmy Lukoil a zejména jejího prezidenta Vagita Alekperova, který byl hlavním iniciátorem projektu <...>” [11].

Вацлав Гавел нерідко ухилявся від питань висловами типу: *říká se, mluvílo se o tom, zaslechl jsem, doneslo se ke mně, běžně se povídá, všichni přece víme, každé malé dítě ví* та ін. Якщо політик використовує аргументацію, що виражається такими словами, як „v mediálních kuloárech se říká“, модератор буде „тиснути” на доповідача словами: „řekněte konkrétně od koho jste to slyšel”, то доповідач буде уникати відповіді словами: „mediální kuloáry nemají jméno, no comment” [13]. Існують також політики, які не використовують цю техніку. Наприклад, під час виборчих дебатів В. Клаус на запитання модератора відповів: „<...> není pravda že všichni vědí. To je obrat který bychom neměli používat v debátách. Protože já například nevím, a možná že je nás víc kteří nevíme, neřekjme všichni vědí” [13]. Невизначені, непрямі, стратегії уникнення відповіді можуть мати різну мотивацію (необізнаність, бажання замаскуватися та ін.). Мова політиків не повинна затягувати діалог. Нечіткість може бути і звичкою. Доповідачі, наприклад, В. Гавел, котрий замість конкретного формулювання у деяких ситуаціях ухиляється від відповіді, зазвичай використовують слова типу *věc, záležitost, otázka, problém, řešení (máme problémy; hledáme řešení; podnikli jsme určité kroky)*. До цього стилю вираження належить врешті і перелічення: політик, який хоче свої твердження ілюструвати прикладами, згадає лише один чи два, а потім забути ком-

пенсус виразами *a tak dále, a podobně, a další*. Існують і протагоністи політичної сцени (В. Клаус), які мають у своїй мові досить високий рівень неточності, у доповідях підвищується повторювальність неозначених прислівників, наприклад *jaksi*: „<...> **jaksi** toto je takové **jaksi** období kdy to lidé více prožívají; já pokud vím tak ta účast **jaksi** je, sou tam zástupci státu ale ti sou složeni i z různých poslanců a podobně” [13]. Цей прийом використовують політики задля точного підтвердження своїх слів, але інколи вони намагаються використовувати його протягом тривалого часу, що є надмірним.

Невизначеність може бути також проявом щирості та серйозності мовця. Політик часто обговорює дуже складні питання, його мова відображає певне небажання, вагання (яку позицію зайняти у цьому складному питанні); або ж мовець намагається зрозуміти справжній стан речей, але констатує цей факт як спірний, проблематичний чи не цілком зрозумілий. Наприклад, реакція В. Гавела з приводу участі Чеської Республіки у війні в Іраку: „*přiznám se že na to nemám úplně hotový názor; že pochopitelně ta situace je vážná na druhou stranu asi je důležité aby se na tom dohodlo mezinárodní společenství, že to nemůže být rozhodnutí jenom jednoho státu, ale říkám hotový názor na to ještě nemám, a je to příliš vážná věc než abych řekla ano ne*” [13].

З іншого боку, є політики, які в бесіді з журналістами використовують виразні показники ступеня невизначеності (в основному – неозначені займенники і прислівники) як засіб, щоб виразити власну пиху, зарозумілість, презирство (наприклад, проти політичних опонентів): „*jakýchsi možných nových konkurentů jsme již viděli několik <...>*” [13]; до цієї категорії можна віднести і „плюралізацію” прізвища, до якої у багатьох випадках звертається В. Клаус: – *páni Cyrilové Svobodové koketují se sociální demokracií*; – *i když, říkám teď v uvozovkách, Teličkové něco vyjednávají*; – *podvod páchaný na národu pány Doležaly a lidmi tohoto nešťastného typu*; – *sféry pánů Grégrů, Fenclů, Špidlů, Kužvartů a podobně* [13].

Це свого роду вираження неозначеності, розмитості, компрометація особи політичного суперника, що також є вираженням зневаги. Невизначеність може, таким чином, бути виражена іронією, глузу-

ванням, що свідчить не про тактику уникнення, а про „ураження” опонента своїми аргументами.

Наступною тактикою „заплутування” політиків є спроба уникнути відповіді. Сюди відносимо, наприклад, стратегію, що її можна визначити як „і так, і так”. В. Клаус на питання, як він оцінює чеську політику за певний період, відповідає: „politika je podle mne jako každé jiné řemeslo, dá se dělat dobře, dá se dělat špatně” [13]. Приклади подібних формулювань В. Клауса: – *to z toho automaticky nevyplývá, ale současně to ani není vyloučeno; – to tvrzení lze buď potvrdit nebo vyvrátit; – ta situace je zvláštní a má v sobě jak prvky stability, tak prvky nestability* [13].

Інша стратегія спрямована на применшення проблеми: замість того, щоб чітко констатувати суть проблеми, В. Гавел намагається переконати, що „toto není jediný problém...jsou tu i jiné, větší <...>” [13]. На питання, чи потрібен певний закон, він відповів: „já sem připraven ten zákon projednávat, ale všechny důvody proč by tento zákon měl být přijat se dají ošetřit v jiných zákonech těch případů kdy je potřeba nějakým způsobem ošetřit tuto věc najdeme v životě naší společnosti celou řadu” [13].

Існує ще велика кількість інших широко застосовуваних способів, як „втєкти” від питання (модератор часто говорить *vy ste mi z té otázky utekl*). Наприклад, прийом ухилення від відповідей, самопропаганди: замість того, щоб відповідати на питання, В. Клаус звертається до пропаганди себе та своєї політичної сили: „My se jmenujeme Občanská demokratická strana a hájíme rovnost všech občanů před zákonem. Hájíme standardní demokratická pravidla a jsme strašlivě citliví na to když sou porušována” [13]. Реакція модератора на цю відповідь була така: „pane předsedo teď jste si tady svým způsobem udělal i velké politické přár” [13]. Політики часто вдаються до посилення, яке також слугує тактикою уникнення. В. Клаус використовує цитування при кожному зручному випадку, декламуючи передвиборчу кампанію своєї політичної партії. Іноді цитування перевищує допустиму межу і модератори не в змозі зупинити політика: „já vás přeruším, nechejme ten citovat článek, to přeháníte už budete tady citovat článek, tak už stop pane, doopravdy stop” [13].

Доказовим методом маніпуляції є використання загальних, беззмістовних фраз. Найбільшу їх кількість вжив В. Гавел під час відповіді на питання, що сприйняв як виклик модератора словами „Děkujeme, odejděte”: „pro mne to byla zkušenost, a zkušenost může být dobrá i špatná paradoxně i špatná zkušenost může být dobrá když si z ní vezmeme poučení a pro mě to poučení zní že vedle slov sou důležité činy a pro mě činy znamená konkrétní práce kterou dělám dnes a denně a že život stejně tak jako politika je maratón běh na dlouhou trat’, a je potřeba si ten cíl odpracovat, to je moje poučení, že vedle slov je potřeba vidět a dělat konkrétní činy, konkrétně si to odpracovat” [13]. Уникати питань можна і суцільним повторенням одного й того самого, коли політик не звертає увагу на „тиск” модератора. Перш за все деякі учасники дебатів і дискусій задовольняються тим, що навіть незначна затримка комунікації порушує ритм питань та відповідей метамовними і метамовленневими міркуваннями, зосереджуючи увагу (зазвичай надмірну) на конкретному слові (реченні), яке прозвучало в репліці модератора чи наступного учасника діалогу. В. Клаус, наприклад, уникає належної реакції на запитання модератора, яке стосувалося його особистого ставлення до В. Гавела і „першої леді”. У цьому випадку питання „перенаправляє” у тлумачення поняття „першої леді”: “Jaká má být úloha první dámy v České republice já sem říkal to slovo neznám, to je uměle vnesené slovo, druhá dáma, třetí dáma, patnáctá dáma? Já myslím, že se to má jmenovat manželka prezidenta” [13].

У В. Клауса особливо ефективною є заміна відповіді тиском на наступного учасника дебатів шляхом експресивного метамовного коментаря, у поєднанні з емоційним ставленням політика: „Jestli někdo se chce bavit jako pan poslanec se slovy rozvrat rozkradená a vytunelovaná, tak to já se s ním odmítám prost) to je dětinské směšné pane poslanče ODS zůstane svá proti lidem jako ste vy a proti podvodným větám které vy tady prostě používáte ocenění úspěchu jestli tohleto je věta která vám vadí bůh s námi a bůh s naší zemí” [13]. Подібним ефективним способом „знищення” дебатів є прийоми, які багато політиків відмінно використовують: орієнтуватися на модератора, ставити питання чи критикувати його питання, атакувати та нападати на нього; чи напругу вказати, що „цей злий модератор не надасть мені ані слова” та „все залежить

від журналістів та ЗМІ”. Деякі телевізійні модератори можуть критикувати промовця: „Pane redaktore, pane redaktore, vy načnete téma člověk se vám pokouší odpovědět, vy vůbec neposloucháte, protože si tady přede mnou čtete tu další otázku předem připravenou takže kdybych řek cokoli tak vy budete zase říkat další otázku” [13].

В деяких випадках В. Клаус, намагаючись скорегувати дебати, переходить до критики особистостей: „Pane redaktore neurážejte mě už to přesahuje všechny meze spolupráce ODS – ČSSD nebyla my sme s nimi nevládli ví to každé malé dítě neví to pár zaprodaných novinářů České televize nevím mám to říkat po tisící po miliónté nebo kolik trvám na tom, že fakt každé malé dítě a je smutné když to někdo vopravdu pořád nechce vědět ptá se čtyři roky v tomto pořadu dělá takového, že mu to nedošlo ještě a mně se to zdá spíš, nevím jestli úsměvné nebo možná spíš smutné” [13].

Висновки. Слід зазначити, що список тактик, за рахунок яких реалізуються ті чи інші стратегії, може бути продовжений. Таким чином, аналіз представленого матеріалу демонструє, що маніпулятивна стратегія – провідна комунікативна ланка політичного дискурсу, а маніпулятивні тактики і прийоми, використані Вацлавом Гавелом і Вацлавом Клаусом, численні та вельми різноманітні (спроба уникнути відповіді, применшення важливості проблеми, пропаганда власної партії, використання беззмістовних фраз, неозначених займенників і прислівників, суцільний повтор вже зазначеної інформації, критика модератора та особистостей) та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій, які досліджують питання маніпулятивного впливу в політичному дискурсі, комунікативні стратегії президентів Вацлава Гавела та Вацлава Клауса залишаються не до кінця з’ясованими. Це повинно стати предметом подальших розвідок.

Список використаних джерел та літератури

1. Василенко Н. В. Манипулятивный потенциал речевой тактики комплимента / Н. В. Василенко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – Київ, 2009. – Вип. 26. – Ч. 1. – С. 148–152.

2. Голік О. В. Особливості використання маніпулятивних технік у рекламному повідомленні / О. В. Голік // Наукові записки Інституту журналістики. – Київ, 2013. – Т. 50. – С. 124–128.
3. Михайлин І. Л. Журналістика як всесвіт : вибрані медіадослідження / І. Л. Михайлин. – Харків: Прапор, 2008. – 512 с.
4. Рутковський О. Український словник-довідник екранних медіа : лексикон кіно, телебачення, відео та Інтернету. – Київ : ІМФЕ імені М. Т. Рильського НАН України, 2007. – 302 с.
5. Чекмишев О. В., Ярошенко Л. А. Діяльність ЗМІ під час парламентських виборів на прикладі матеріалів моніторингу загальнонаціональних телеканалів (листопад 2005 – березень 2006) / О. В. Чекмишев, Л. А. Ярошенко // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2006. – Т. 24. – С. 129–142.
6. Bartošek J. K televizním politickým debatám / J. Bartošek // Tvar. – 1997. – č. 11. – S. 11–17.
7. Havlík M. The role of prosody in a Czech talk-show. – Amsterdam, 2012. – 280 s.
8. Čmejrková S. Televizní interview a jiné dualy. Mediální dialog jako žánr veřejného projevu / S. Čmejrková // Slovo a slovesnost. – 1999. – Č. 60. – S. 247–268.
9. Čmejrková S. Hoffmannová J. Jazyk, média, politika / S. Čmejrková. – Praha, 2003. – 260 s.
10. Hutchby I. Building alignments in public debate: A case study from British TV / I. Hutchby // Text. – 1997. – No. 2. – 180 s.
11. Jaa J. Klausovu knihu sponzorovala ruská ropná společnost. 19.08.2008 / J. Jaa // Aktuálně cz. URL: <http://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/klausovu-knihu-sponzorovala-ruska-ropna-spolecnost/r~i:article:614125/>
12. Kita M. Wywiad prasowy. Język – gatunek – interakcja / M. Kita. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1998. – 215 s.
13. Korpus DIALOG Ústavu pro jazyk český AV ČR. URL: www.fusie.ujc.dialogy.cz/
14. Müllerová O. Mluvený text a jeho syntaktická výstavba / O. Müllerová. – Praha, 1994. – 145 s.
15. Silverman D. Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction / D. Silverman. – London, 1993. – 448 p.
16. Slezáková M. Jazyková analýza televizního diskusního pořadu Respektování / M. Slezáková. – Praha, 1998. – 145 s.
17. Zeman J. Základy české ortoepie / J. Zeman. – Hradec Králové, 2008. – 149 s.

References

1. Vasilenko N. V. Manipulyativnyy potentsial rechevoy taktiki komplimenta / N. V. Vasilenko // *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu* : zb. nauk. pr. – Kyiv, 2009. – Vyp. 26. – Ch. 1. – P. 148–152.
2. Holik O. V. Osoblyvosti vykorystannya manipulyatyvnykh tekhnik u reklamnomu povidomlenni / O. V. Holik // *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*. – Kyiv, 2013. – T. 50. – P. 124–128.
3. Mykhaylyn I. L. Zhurnalistyka yak vsesvit : vybrani mediadoslidzheniya / I. L. Mykhaylyn. – Kharkiv: Prapor, 2008. – 512 p.
4. Rutkovs'kyy O. Ukrayins'kyy slovnyk-dovidnyk ekrannykh media : leksykon kino, telebachennya, video ta Internetu. – Kyiv : IMFE imeni M. T. Ryl'skoho NAN Ukrayiny, 2007. – 302 p.
5. Chekmyshev O. V., Yaroshenko L. A. Diyal'nist' ZMI pid chas parlaments'kykh vyboriv na prykladi materialiv monitorynhu zahal'no-natsional'nykh telekanaliv (lystopad 2005 – berezen' 2006) / O. V. Chekmyshev, L. A. Yaroshenko // *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*. – K., 2006. – T. 24. – P. 129–142.
6. Bartošek J. K televizním politickým debatám / J. Bartošek // *Tvar*. – 1997. – č. 11. – P. 11–17.
7. Havlík M. The role of prosody in a Czech talk-show. – Amsterdam, 2012. – 280 p.
8. Čmejrková S. Televizní interview a jiné dualy. Mediální dialog jako žánr veřejného projevu / S. Čmejrková // *Slovo a slovesnost*. – 1999. – č. 60. – P. 247–268.
9. Čmejrková S. Hoffmannová J. Jazyk, média, politika / S. Čmejrková. – Praha, 2003. – 260 p.
10. Hutchby I. Building alignments in public debate: A case study from British TV / I. Hutchby // *Text*. – 1997. – No. 2. – 180 p.
11. Jaa J. Klausovu knihu sponzorovala ruská ropná společnost. 19.08.2008 / J. Jaa // Aktuálně.cz. URL: <http://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/klausovu-knihu-sponzorovala-ruska-ropna-spolecnost/r~i:article:614125/>
12. Kita M. Wywiad prasowy. Język – gatunek – interakcja / M. Kita. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1998. – 215 p.
13. Korpus DIALOG Ústavu pro jazyk český AV ČR. URL: www.fusie.ujc.dialogy.cz/
14. Müllerová O. Mluvený text a jeho syntaktická výstavba / O. Müllerová. – Praha, 1994. – 145 p.

15. Silverman D. *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction* / D. Silverman. – London, 1993. – 448 p.

16. Slezáková M. Jazyková analýza televizního diskusního pořadu Respektování / M. Slezáková. – Praha, 1998. – 145 p.

17. Zeman J. *Základy české ortoepie* / J. Zeman. – Hradec Králové, 2008. – 149 p.

✉. ✉. **Ievlanova,**

Postgraduální studentka Národní akademie věd Ukrajiny Ústavu jazyk
vědy O. O. Potebni,

ul. Hruševského 4, m. Kyjev, 01001, Ukrajina,

telefonní číslo: +38 044 2790292,

a.ievlanova@gmail.com

KOMUNIKAČNÍ STRATEGIE PREZIDENTŮ VÁCLAVA HAVLA A VÁCLAVA KLAUSE VE MEDIA

V tomto článku jsem se soustředila na velmi výrazně zastoupenou rovinu politické manipulace prezidentů České republiky – Václava Havla a Václava Klause. Pokusila jsem se představit vyhýbavé a neurčité odpovědi prezidentů na otázky moderátorů i různé motivace těchto odpovědí, jako je neznalost fakt, potřeba manifestovat svou diskrétnost, určitá zdrženlivost a opatrnost – ale i záměry kamuflážní, ironické či dehonestáční; a především únik od otázky do sebepropagace, zbytečného citování, fráží a banalit nebo subjektivních metajazykových komentářů. Samozřejmě můžeme najít i ostře konturované dialogy nebo dialogické pasáže, kde se politici vyjadřují velmi přesně, dokážou předvést systematickou a konkrétně podloženou analýzu problému, ukázkově spolupracují s moderátorem. Techniky manipulativní a strategie úhybné jsou však pro styl politické komunikace v každém případě symptomatické a nikdy z něj nezmizí.

Klíčová slova: politický diskurz, manipulační strategie, politické chování, Václav Havel, Václav Klaus.

А.А. Ієвланова,
Postgraduate,
National Academy of Sciences of Ukraine
O. O. Potebnia Institute of Linguistics,
4, Hrushevsky St., Kyiv, 01001, Ukraine,
tel.: +38 0442790292,
a.ievlanova@gmail.com

COMMUNICATION STRATEGIES OF PRESIDENTS VACLAV HAVEL AND VACLAV KLAUS IN THE MASS MEDIA

Summary

The purpose of the paper is to show the problem of strategies in the political discourse of Presidents of the Czech Republic – Vaclav Havel and Vaclav Klaus and justify their use. This article is devoted to the study of means of manipulative influence in political discourse. *The material* of the study are articles by V. Havel and V. Klaus and Korpus DIALOG (National academy of sciences of the Czech Republic), published at different times (from 1990 to 2013). *Methodology*: the descriptive method. *Finding*. Linguistic manipulation in Czech political discourse is revealed through the study of strategies of linguistic manipulation (strategy of “avoiding” the author of the answer by using a strong indicator of uncertainty, general use of meaningless phrases; strategy of interrupting the guest and delaying the dialogue). The defined terms are used to describe the manipulative process and examples of strategies by Vaclav Havel and Vaclav Klaus. *Practical value*. I think the article may be recommended to researchers, postgraduates and students in the field of linguistics. *Results*. The Czech presidents V. Havel and V. Klaus repeatedly used manipulative strategies to achieve their political goals.

Key words: political discourse, manipulative strategies, political behaviour, Vaclav Havel, Vaclav Klaus.

Надійшла до редакції 15.04.2017 р.

☒☒ K 811[163.4+163.6]

Kaname Okano,

Student doktorskih studija „Jezik i književnost“,

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu,

2, Novi Sad, 21101, Srbija,

tel.: +38121459626,

okanovickaname@gmail.com

GLAGOLI OSCILACIJE U SRPSKOM I SLOVENAČKOM JEZIKU: SEMANTIKA I DISTRIBUCIJA

U radu se razmatra semantika i distribucija srpskih i slovenačkih glagola koji izražavaju oscilatorno kretanje. Rad, s jedne strane, nastavlja tipološko proučavanje semantike glagola oscilacije u južnoslovenskim jezicima, a s druge strane, predstavlja kontrastivnu analizu leksičkog sistema dvaju bliskosrodnih jezika. Oslanjajući se na rezultate analize kako podataka iz korpusa i rečnika tako i ankete sprovedene sa izvornim govornicima, pokušavamo da razjasnimo relevantne semantičke parametre za dato semantičko polje.

Ključne reči: semantika, leksikologija, kontrastivna analiza, glagoli oscilacije, srpski, slovenački.

1. *Uvod.* Ovaj prilog proučava semantiku i distribuciju srpskih i slovenačkih glagola koji opisuju situaciju oscilatornog kretanja. Glagoli oscilacije zauzimaju periferno mesto u leksičkom sistemu glagola kretanja i, u poređenju sa drugima glagolima kretanja, do današnjeg dana nisu dovoljno istraženi u okviru srpske i slovenačke lingvistike (o drugim jezicima – v. [6; 7; 8; 9; 10]). Glavni cilj ovog priloga jeste da kontrastira leksički sistem glagola oscilacije u srpskom i slovenačkom jeziku i da sistemski razjasni njihove sličnosti i razlike, a takođe da osvetli strategiju leksikalizacije semantičkog polja oscilacije.

2. *Semantičko polje oscilacije.* Prototipska situacija oscilatornog kretanja može da se definiše kao „objekat pričvršćen jednim od svojih krajeva pokreće se sa jedne strane na drugu ili gore-dole iz nekog razloga“

[7, s. 1]. Oscilacija je po svojoj prirodi lokalizovano kretanje i njena suština „se sastoji u cikličnom odstupanju tela predmeta od centra ravnoteže“ [7, s. 1]. U argumentnoj strukturi date radnje, kao što primećuje T. Velejšikova, najvažnije elemente predstavljaju komponente „subjekat kretanja (figure)“, „razlog oscilacije (cause)“ i „orijentir kretanja (landmark)“ [6, s. 55]. Ali međutim, pri analiziranju svake leksičke jedinice iz semantičkog polja oscilacije, neophotno je da se uzimaju u obzir i drugi semantički parametri jer datom semantičkom polju obično pripada od pet do desetak glagolskih leksičkih jedinica i njihova semantička organizacija je dovoljno složena [6; 8; 9; 10]. Primenjujući leksičko-tipološki pristup analizi semantike glagola oscilacije u germanskim i slovenskim jezicima, Velejšikova je sistematizovala tipove oscilatornog kretanja i predstavila klasifikaciju relevantnih semantičkih parametara za dato semantičko polje.

Tabela 1. Struktura sematičkog polja oscilacije

I. O. čvrstog objekta usled nestabilnosti	I.1. O. okačenog objekta	I.1.1. O. animatnog objekta
		I.1.2. O. neživog objekta
	I.2. O. objekta pričvršćenog na jednom od svojih krajeva	I.2.1. O. vertikalnog objekta
		I.2.2. O. horizontalne površine
		I.2.3. O. na potpornoj površini
II. O. gipkog objekta usled nestabilnosti	II.1. O. neživog objekta	II.1.1. O. vertikalnog objekta
		II.1.2. O. horizontalnog objekta
III. O. usled deformacije objekta	III.1. O. bez suštinske promene mesta	III.1.1. O. animatnog objekta
		III.1.2. O. neživog objekta
	III.2. O. progresivnim kretanjem	III.2.1. O. animatnog objekta
		III.2.2. O. neživog objekta

Kao što se vidi u tabeli, semantičko polje oscilacije se sastoji od tri glavne zone: (I) zona oscilacije čvrstog objekta usled nestabilnosti, (II) zona oscilacije gipkog (/elastičnog) objekta usled nestabilnosti, (III) zona

oscilacije usled deformacije objekta [6, s. 55]. Prva zona se deli na dve podzone: oscilacija okačenog objekta (I.1.) i oscilacija objekta pričvršćenog na jednom od svojih krajeva (I.2). Za prvu podzonu ove semantičke zone su relevantni semantički parametri „animatnost“ i „veličina amplitude“ koji imaju uticaj na upotrebe glagola u nekim jezicima (npr. opozicija između oscilacije sa velikom i malom amplitudom – nem. *schwingen/pendeln*; polj. *kiwać się/huštać się*) [6]. Druga podzona se deli na tri oblasti po semantičkom parametru „forma objekta koji osciluje“: oscilacija vertikalnog objekta (I.2.1), oscilacija horizontalne površine (I.2.2), oscilacija na potpunoj površini (I.2.3). U oblasti oscilacije vertikalnog objekta parametar „animatnost“ takođe ima uticaj na upotrebu nekih glagola (npr. bug. *клинам* i *кљомам* za svesnu i nesvesnu oscilaciju gornjeg dela animatnog objekta [8]). Na drugu zonu polja oscilacije odnosi se oscilacija gipkog neživog objekta usled nestabilnosti. U datoj zoni je relevantan parametar „forma objekta koji osciluje“ koji se deli na zonu vertikalnog i horizontalnog objekta (II.1.1. i II.1.2). U nekim jezicima relevantan je semantički parametar „razlog oscilacije“ i takvi jezici često poseduju posebne lekseme za izražavanje oscilacije gipkog objekta usled vetra ili vanjske snage – npr. bug. *веза се* i mak. *вее се* [8, s. 19; 9, s. 96].

Treća zona se deli na dve podzone po parametru „lokalizovanost kretanja“: na prvu podzonu se odnosi oscilacije bez suštinske promene mesta (III.1), a na drugu se odnosi oscilacije sa progresivnim kretanjem (III.2). Na upotrebu glagola iz date zone često ima uticaj parametar „animatnost“, a ređe su relevantni parametri „veličina amplitude“ i „oblik oscilacije“. Relevantnost ovih gore pomenutih parametara odražava se na različit i relativan način, i trebalo bi uzeti u obzir mogućnost postojanja dodatnih relevantnih semantičkih parametara prilikom detaljne analize.

3. *Srpski i slovenački glagoli oscilacije*. U srpskom i slovenačkom jeziku situaciju oscilacije opisuju sledeće glagolske lekseme: srp. *ljudjati se, njihati se, klimati se, drmati se, klimati* + NInstr, *oscilovati* (*/oscilirati*), *lelujati (se), lepršati, vijoriti (se), klatiti se; slnč. nihati, zibati se, gugati se, ućkati se, kimati* z + NInstr, *mahedrati, plapolati, majati se*. Bez obzira na to da ova dva jezika pripadaju istoj, odnosno zapadnoj podgrupi južnoslovenskih jezika i predstavljaju blisko-srodne jezike, srpski i slovenački glagoli oscilacije se razilaze po broju i po poreklu.

3.1. *Ljuljati se ~ njihati se* vs. *nihati*. U srpskom jeziku centar semantičkog polja oscilacije predstavlja glagol *ljuljati se*. Prototipska situacija koja se označava glagolom *ljuljati se* jeste oscilacija okačenog objekta. Pri izražavanju oscilacije okačenog objekta može da stoji na poziciji subjekta neživ i živ objekat (npr. *Ljuljaška se ljulja po inerciji; Deca se ljuljaju na ljuljašci*). Osim toga, ovim glagolom može se izražavati i oscilacija objekta pričvršćenog jednim od svojih krajeva: *Sećam se, lampa sa svilenim abažurum bacala je svetlo na zlatne kovrdže Mime Laševske, a po Knez Mihajlovoj je zviždala košava, bilo je hladno – svetljke su se ljuljale na vetru koji je prodirao kroz moj tanki mantil* (KSSJ). Pošto glagol *ljuljati se* označava najneutralnije oscilatorno kretanje, on pokriva skoro sve semantičke zone oscilacije čvrstog objekta usled nestabilnosti i često zamenjuje druge glagole koji izražavaju konkretnija značenja. Ali pri zamenjivanju se ne prenose pojedinačne nijanse koje se izražavaju drugim glagolima (up. *Čamac se ljulja / se njiše na talasima; Klatno je prestalo da se ljulja / se klati; Ljulja se / klima se sto*). Trebalo bi istaći da glagol *ljuljati se*, za razliku od ostalih glagola oscilacije, može se koristiti u generičkom kontekstu – npr. *Ova stolica može da se ljulja / se *njiše / se *klima / se *klati / se *drma*. Srpski glagol *njihati se* predstavlja sinonim za glagol *ljuljati se* i njegovo osnovno značenje definiše se u *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* kao „pomerati se, micati se ravnomerno tamo-amo, ljuljati se, klatiti se“ [4, t. 3, s. 832]. Glagol *njihati se*, s jedne strane, pokriva različite semantičke zone oscilacije neživog objekta (npr. *Klatno / stolica za ljuljanje se njiše*), ali, s druge strane, ovaj glagol često zahteva gipki i elastičan objekat za subjekat i izražava lagano i relativno sporo kretanje objekta (npr. *Lišće se njiše na laganom povetarcu*). Za razliku od drugih glagola oscilacije, glagol *njihati se* može označavati oscilaciju horizontalne površine i oscilaciju dela ljudskog tela (v. 3.5). U slovenačkom jeziku glagol *nihati* istupa kao centralni glagol semantičkog polja oscilacije i ima najveću frekvenciju među slovenačkim glagolima oscilacije. Tipična situacija koja se opisuje datim glagolom jeste kretanje klatna sa jedne strane na drugu stranu (npr. *Nihalo niha enakomerno 'Klatno se ljulja ravnomerno'*). Dati glagol može se koristiti za izražavanje oscilacije okačenog objekta (npr. *Lestenec niha 'Luster se*

ljulja'), vertikalnog objekta (npr. *Drvesa nihajo v vetru* 'Drveta se njiše na vetru') i horizontalne površine (npr. *Gladina vode niha* 'Površina vode se talasa'), ali, za razliku od srpskog *ljuljati se*, nije sklon da izražava oscilaciju na potpornoj površini, odnosno na prevoznim sredstvima (npr. *Prepoln avtobus se je začel nihati* 'Prepuni autobus je počeo da se ljulja'). Kao i srpski ekvivalent, glagol *nihati* se upotrebljava u generičkom kontekstu, dok ostali glagoli oscilacije se ne koriste za izražavanje potencijalnosti oscilatornog kretanja – npr. *S kolikšno največjo amplitudo lahko niha / se *ziblje / se *maja nihalo?* 'Kolikom najvećom amplitudom se može ljuljati klatno?'. Pored nevedenih značenja, glagol *nihati* izražava i različite tipove oscilacije okačenog objekta uključujući ravnomerno mehaničko kretanje – npr. *Na sredi stara pisarniška miza, nad njo spod stropa visi na dolgi žici prižgana žarnica s pločevinastim senčnikom. Narahlo niha. Franc sedi na postelji in se poskuša sezuti* 'Na sredini je stari kanceralijski sto, iznad njega ispod plafona visi na dugačkoj žici upaljena sijalica sa limenim štitnikom. Blago se ljulja. Franc sedi na krevetu i pokušava da izuje' (NB).

3.2. *Klimati se ~ drmati se vs. zibati se*. Srpski glagol *klimati (se)* pretežno označava oscilaciju vertikalnog fiksiranog objekta (može da bude živ i neživ) i nije sklon da izražava oscilaciju okačenog objekta, oscilaciju horizontalne površine ili oscilaciju na potpornoj površini – npr. *Oko nje stražare tamni visoki jablanovi klimajući polako* (KSSJ). Srpski glagol *drmati se* uvek traži neživ fiksiran objekat i upotrebljava se za izražavanje sitne oscilacije celine objekta. Semantika datog glagola je vrlo bliska semantici glagola sa značenjem vibracije, ali, za razliku od tih glagola, situacija koja se obično opisuje glagolom *drmati se* jeste prouzrokovana od vanjskog faktora – npr. *Udari su se ponavljali, vrata su se drkala* (KSSJ). Ekvivalent za ova dva srpska glagola predstavlja slovenački glagol *zibati se* koji izražava ravnomernu i ritmičnu oscilaciju. Objekat oscilatornog kretanja je najčešće fiksiran dole ili na njegovim jednom kraju – npr. *Divja roža se tik njega ziblje...* 'Divlji cvet se pored njega ljulja...' (NB). Pored toga, dati glagol može da izražava oscilaciju na prevoznim sredstvima, dok sinonimičan glagol *nihati* nije sklon da se koristi za izražavanje date situacije – npr. *Avtobus se je nenadoma začel zibati in kar naenkrat se je*

znašel na „zadnjici“ ‘Autobus je iznenada počeo da se ljulja i odjednom se našao na „zadnjici“’ (Internet).

3.3. *Klimati + Ninstr vs. kimati z + NInstr*. Za izražavanje semantičke podzone oscilacije gornjeg dela objekta postoje srpski glagol *klimati* i slovenački glagol *kimati* koji su povezani etimološki. Dati glagoli izražavaju kretanje glavom u znak saglasnosti, odobravanja, potvrđivanja i pozdrava – npr. srp. *On mi, smešeći se, odgovara pogledom kroz prozor i lagano klima glavom* (ASP); slnč. *Profesor kima z glavo dalje, suče brado, zateguje vele ustne in suho in počasno razklada...* ‘Profesor klima glavom dalje, suče bradu, zateže osušena usta i suvo i sporo razglaba...’ (NB). Ova dva glagola se takođe koriste u kontekstu gde se opisuje nesvesno kretanje glavom, odnosno klimanje glavom pri dremanju – npr. srp. *Pa drema, klima glavom i mlatara nogama* (ASP); slnč. *Lisko je kimal z glavo in počasi mu je v noge prihajala utrujenost* ‘Lisko je klimao glavom i ponekad mu je u noge stizao umor’ (NB).

3.4. *Oscilovati*. Srpski glagol *oscilovati* (/oscilirati) se obično pojavljuje u naučnim ili stručnim kontekstima i najčešće izražava ravnomerno mehaničko kretanje klatna – npr. *Fizičko klatno je kruto telo koje pod dejstvom sile Zemljine teže osciluje oko nepomične horizontalne ose* (Internet). U vannaučnim kontekstima dati glagol se upotrebljava u figurativnom smislu i označava promenu iz jednog stanja u drugo – up. *Glas mu je prestao da oscilira između basa i soprana* (RMS). U slovenačkom jeziku ne postoji posebna leksema za značenje mehaničnog kretanja, dato značenje se leksikalizuje pomoću glagola *nihati*.

3.5. *Gugati se ~ ućkati se*. Slovenački glagoli *gugati se* i *ućkati se* opisuju oscilaciju animatnog objekta na okačenom objektu i na potpornoj površini. Od ovih dvaju glagola ima veću frekvenciju glagol *gugati se*, a glagol *ućkati se* dosta retko se pojavljuje u značenju oscilacije animatnog objekta na okačenom objektu – npr. *Fantek se guga / se ?ućka na gugalnici*. Drug fantek neprevidno priteče mimo in gugalnica ga zadene v hrbet ‘Dečak se ljulja na ljuljašci. Drugi dečak nepažljivo protrči pored i ljuljaška ga udari u leđa’ (NB). Data dva glagola se upotrebljavaju i u značenju oscilacije na potpornoj površini – npr. *Potem se je naslonil na okno: vrabci se gugajo na telefonski žici in večerno sonce jih je pozlatilo*

<...> 'Zatim se naslonio na prozor: vrapci se ljuljaju na telefonskoj žici <...>' (NB). U srpskom jeziku, međutim, za izražavanje navedenih značenja ne postoji posebna leksema i opotrebljava se neutralni glagol oscilacije *ljuljati se*.

3.6. *Lelujati (se) vs. mahedrati*. Srpski glagol *lelujati (se)* izražava oscilaciju gipkog ili tankog vertikalnog objekta nezavisno od sredine u kojoj se vrši data radnja i nezavisno od razloga koji prouzrokuje oscilaciju – npr. *Gledam uvis, i vidim: kroz lišće se, prema nebu, odslikava meki cvet uzrelog maslačka; leluja se, klizi niz kosu nevidljivu nit, i pada na zemlju* (ASP). Ali međutim, glagol *lelujati (se)* ne pokriva semantičku podzону oscilacije gipkog horizontalnog objekta ili površine, u tom slučaju se upotrebljava glagol *njihati se* koji najčešće upućuje na oscilaciju određenog dela ljudskog tela kao stomaka punog čoveka, grudi ženske osobe i dr). Trebalo bi primetiti da se ova semantička zona često preseca sa semantičkim poljem vibracije i neki izvorni govornici smatraju da je upotreba glagola vibracije za navedeni tip situacije ispravnija – npr. *Njihova tela kao da trepere pred sjajnim izgledima koji im se pružaju noći. To su zdrave, mlade žene čije se grudi njišu ispod letnjih haljina* (KSSJ). U slovenačkom jeziku situacija gipkog objekta leksikalizuje se glagolom *mahedrati*. On pretežno izražava oscilaciju gipkog objekta, ali pri tome, za razliku od srpskog ekvivalenta *lelujati (se)*, nije relevantna niti forma objekta niti razlog oscilacije – npr. *Idila, podkletene dače, med brezami so napete vrvi za perilo, otroško perilo mahedra v soncu 'Idila, podrumske vikendice, između breza su napeti konopci za veš, dečiji veš leluja na suncu'* (NB).

3.7. *Lepršati ~ vijoriti (se) vs. plapolati*. U ranijim istraživanjima ne razmatra se detaljno uska semantička podzona oscilacije usled vetra, ali ona zauzima posebno mesto u zoni oscilacije gipkog objekta i često se leksikalizuje pomoću posebnih leksema. Srpski glagoli *lepršati* i *vijoriti (se)* izražavaju oscilaciju koja je prouzrokovana vetrom. Prvi glagol odgovara na ulozu izražavanja intenzivne i brze oscilacije tankog objekta koji je obično pričvršćen na jednom kraju, dok se drugi glagol koristi za opisivanje gipkog i dugačkog objekta – ur. *Kad su se osušili i presvukli, žena je, kao obično, otišla na trg, u kupovinu, a on je ostao*

na terasi za svojim stolom na kom su, kao fini talasi, lepršali okrajci razastrtih hartija (ASP). U slovenačkom jeziku data semantička oblast leksikalizuje se pomoću posebnog glagola *plapolati* koji, prema definiciji *Rečnika slovenačkog književnog jezika* [14], izražava talasnu oscilaciju prouzrokovanu kretanjem vazduha i ne razlikuje formu objekta koji vrši oscilaciju – npr. *Peljala se je na kolesu in dolgi lasje so ji plapolali 'Vozila se biciklom i duga kosa joj je lepršala'* (SSKJ).

3.8. *Klatit se* vs. *majati se*. Situacija koja se opisuje glagolom *klatiti se* podrazumeva ritmično i ravnomerno oscilatorno kretanje sa relativno velikom, odnosno vizuelno-perceptivnom amplitudom: *Kada prethodni element „Lančane reakcije“ oslobodi glavu čekica, ona će početi da se klata i moći će da gurne drugi predmet* (Internet). Dati glagol se takođe koristi za izražavanje oscilacije čvrstog objekta pričvršćenog na jednom od svojih krajeva usled nestabilnosti. Pri tome oscilacija koja se označava datim glagolom podrazumeva ritmičnu oscilaciju sa relativno velikom amplitudom – npr. *Đorđe se klata nad posteljom a na zidu pored kreveta njegova senka je bokal s dve ručice* (ASP). Pošto je njegova semantika povezana sa oscilacijom velike amplitude, glagol *klatiti se* izražava i oscilaciju kako živog tako i neživog objekta bez suštinske promene mesta usled deformacije – npr. *Zubi su mi se klatili, ali sam na kurjaka ličio* (ASP). Glagol *gegati se*, koji ne pripada grupi glagola oscilacije, nego grupi glagola oteženog kretanja, pokriva užu i konkretniju semantičku zonu. On opisuje oscilaciju živog subjekta usled deformacije koja je praćena progresivnim kretanjem – npr. *I od klupe do klupe, od hladovine do hladovine, sluša kako hrču majstori na tezgama, u polivenim dućanima, i gleda kako se teško gegaju i šeću guske po vrućnoj kaldrmi, a u hladu bosa i голуždrava deca igraju piljaka i čavrljaju kao i vrapci pod strejama* (ASP). Slovenački glagol *majati se* ima ulogu da izrazi oscilaciju usled deformacije bez suštinske promene mesta, ali, za razliku od srpskog ekvivalenta, ne može da se upotrebi za označavanje oscilacije animatnog objekta – ur. *Šum dežja, še zmeraj. Pod stropom lestenec, z medlo svetlobo, rahlo se maje. Klavir je potisnjen popolnoma v ozadje* 'Šum kiše, još uvek. Ispod plafona luster, sa blagom svetlošću, rastresito se klata. Klavir je potisnut potpuno u pozadinu' (NB). Zona oscilacije animatnog

objekta usled deformacije obično se leksikalizuje glagolom zibati se koji ne izražava tu radnju eksplicitno. U slovenačkom jeziku se takođe uočava upotreba glagola oteženog kretanja za izražavanje oscilacije usled deformacije sa progresivnim kretanjem. Glagol *racati* može da pokriva ne samo oblast oscilacije ljudskog bića, ali i oblast oscilacije životinje – npr. *Račke so racale po dvorišču* ‘Patkice se gegaju po dvorištu’ (SSKJ). Kao i srpski ekvivalent, on ne može da se koristi za izražavanje oscilacije neanimatnog objekta – npr. *V jutrnjem mraku so racali s hriba v dolino; konja sta hrskala* ‘U jutarnjem mraku se gegali sa brda u dolinu; dva konja su ržala.’ (NB).

4. *Distribucija glagola oscilacije i relevantni semantički parametri.* Na osnovu rezultata analize sprovedene u ovom radu, distribucija srpskih i slovenačkih glagola oscilacije može se prikazati u sledećim tabelama (v. tabela 2 i 3). Glagoli oscilacije u dva analizirana jezika, s jedne strane, imaju dosta sličnosti u distribuciji i značenju, ali, s druge strane, ipak se razlikuju u određenoj meri.

Tabela 2. Distribucija glagola oscilacije u srpskom jeziku

<i>ljuljati se</i>	oscilatorno kretanje čvrstog objekta usled nestabilnosti (objekat može da bude i živ i neživ, nezavisno da li je okačen ili pričvršćen na jednom od svojih krajeva)
<i>njihati se</i>	oscilatorno kretanje čvrstog i elastičnog objekta usled nestabilnosti (objekat je obično fiksiran horizontalno ili vertikalno)
<i>klimati (se)</i>	oscilatorno kretanje vertikalnog čvrstog objekta
<i>drmati se</i>	oscilatorno kretanje fiksiranog čvrstog obejktka sa sitnom amplitudom
<i>oscilovati</i>	mehanično i ritmično oscilatorno kretanje čvrstog objekta
<i>klimati</i> + N _{instr}	svesno i nesvesno kretanje gore-dole gornjeg dela čovekovog tela
<i>lelujati (se)</i>	oscilacija gipkog i tankog objekta koji je fiksiran vertikalno

<i>lepršati</i>	intenzivna i brza oscilacija tankog objekta usled kretanja vazduha
<i>vijoriti (se)</i>	oscilacija dugačkog objekta pričvršćen na jednom kraju usled kretanja vazduha
<i>klatiti se</i>	oscilatorno kretanje živog i neživog objekta sa velikom amplitudom usled nestabilnosti i usled deformacije objekta bez suštinske promene mesta

Tabela 3. Distribucija glagola oscilacije u slovenačkom jeziku

<i>nihati</i>	oscilatorno kretanje neživog čvrstog objekta usled nestabilnosti
<i>zibati se</i>	ravnomerna oscilacija fiksiranog dole objekta ili na potpornoj površini usled nestabilnosti
<i>gugati se</i>	oscilacija živog subjekta pomoću okačenog objekta ili fiksiranog dole objekta
<i>ujčkati se</i>	oscilacija živog subjekta pomoću fiksiranog objekta ili na potpornoj površini
<i>kimati z + N_{Instr}</i>	svesno i nesvesno kretanje gore-dole gornjeg dela čovekovog tela
<i>mahedrati</i>	oscilacija gipkog i tankog objekta nezavisno od oblika objekta i razlog oscilacije
<i>plapolati</i>	oscilacija dugačkog objekta pričvršćen na jednom kraju usled kretanja vazduha
<i>majati se</i>	oscilatorno kretanje neživog objekta sa velikom amplitudom usled nestabilnosti bez suštinske promene mesta

Zoni čvrstog objekta usled nestabilnosti pripadaju srpski glagoli *ljuljati se*, *njihati se*, *klimati (se)*, *drmati se*, *klimati + NIntr*, *oscilovati*, *klatiti se* i slovenački glagoli *nihati*, *zibati se*, *gugati se*, *ujčkati se*, *kimati z + NIntr*. U oba jezika postoji glagol koji istupa kao centralni glagol i ima najveću frekvenciju među glagolima oscilacije (srp. *ljuljati se* i slnč. *nihati*), ali semantičko ponašanje centralnog glagola se razlikuje po upotrebi u svakom jeziku i drugačije je organizovan leksički sistem. Ostali glagoli iz date semantičke zone imaju konkretnije značenje i različiti semantički parametri imaju uticaj na njihove upotrebe. U srpskom jeziku su relevantni

parametri „karakter oscilacije“ (neutralno kretanje – *ljuljati se*; mehanično oscilatorno kretanje – *oscilovati*; oscilacija sa velikom amplitudom – *klatiti se*; sitna oscilacija bez promene mesta – *drmati se*) i „tip objekta“ (vertikalan objekat – *klimati se*; gipki i elastičan objekat – *njihati se*; gornji deo animatnog objekta – *klimati* + *NIntr*). U slovenačkom jeziku su takođe relevantni parametri „karakter kretanja“ (neutralno kretanje – *nihati*; ravnomerno kretanje – *zibati se*) i „tip objekta“ (objekat pričvršćen dole – *gugati se/zibati se*; oscilacija na potpornoj površini – *gugati se/ujčkati se*). Zoni oscilacije gipkog objekta usled nestabilnosti pripadaju srpski glagoli *lelujati (se)*, *njihati se*, *lepršati*, *vijoriti (se)* i slovenački glagoli *mahedrati*, *plapolati*. U srpskom jeziku data zona je organizovana dosta složeno: relevantni su parametri „tip objekta“ (gipki i tanki objekat – *lelujati [se]*; gipki i horizontalni objekat – *njihati se*) i „razlog oscilacije“ (intenzivna oscilacija tankog objekta usled vetra – *lepršati*; oscilacija gipkog i dugačkog objekta – *vijoriti [se]*). U slovenačkom jeziku parametar „razlog oscilacije“ ima uticaj na upotrebu glagola *plapolati*, a glagol *mahedrati* pojavljuje se nezavisno od faktora koji uzrokuje oscilaciju.

Srpski jezik ima relativno jasnu granicu između zona oscilacije usled nestabilnosti i usled deformacije i zona oscilacije usled deformacije se leksikalizuje uglavnom pomoću glagola *klatiti se*. Podzona oscilacije animatnog objekta usled deformacije izražava se glagolom *gegati (se)* koji spada u grupu glagola oteženog kretanja. U slovenačkom jeziku se oscilacija usled deformacije ne izražava toliko eksplicitno u poređenju sa srpskim. Glagol *majati se* sklon je da izražava oscilaciju sa velikom amplitudom koja uzrokuje deformaciju neanimatnog objekta na mestu, dok oscilacija ljudskog bića ili životinje koja se vrši pri kretanju leksikalizuje se pomoću glagola oteženog kretanja *racati*.

5. *Zaključak*. U ovom radu sprovedena je kontrastivna analiza semantike i distribucije glagola oscilacije u srpskom i slovenačkom jeziku. Naša analiza pokazuje da postoji određeni broj razlika između srpskog i slovenačkog leksičkog sistema glagola oscilacije i da u svakom jeziku postoje relevantni semantički parametri po kojima se stvaraju sistemska suprotstavljanja leksičkih jedinica. Za leksički sistem oscilacije

u dva jezika najrelevantniji su semantički parametri „odsustvo/prisustvo deformacije“, „karakter kretanja“, „tip objekta“ i „razlog oscilacije“, ali, kao što smo uočili gore, navedeni parametri utiču drugačije na upotrebu leksema u svakom sistemu.

Spisak korišćene literature i izvora

1. ASP – Јошић-Вишњић М. Антологија српских приповедача XIX и XX века. – Београд, 1999. – 814 s.
2. KSSJ – Душко В. и др. Корпус савременог српског језика. – Београд, 2013. URL: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html/>
3. NB – Nova beseda. – Ljubljana, 2012. URL: [//bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html/](http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html/)
4. RMS – Речник српскохрватскога књижевног језика. I–III. – Нови Сад – Загреб; IV–VI, Нови Сад, 1967–1976.
5. SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika. Spletna izdaja. – Ljubljana, 2000. URL: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html/>
6. Велейшикова Т. В. Глаголы колебания: семантика и типология (на материале германских и славянских языков) / Т. В. Велейшикова // Вестник ТГПУ. – 2010. – 7(97). – С. 55–60.
7. Дворникова Л. В. Изучение глаголов колебательного движения в современной лингвистике / Л. В. Дворникова. URL: <http://nkras.ru/nt/2010/Dvornikova.pdf/>
8. Окано К. Глаголи за осцилация в българския език (в сравнение с руския и сръбския език) / К. Окано // Българска реч. – 2015. – 21, кн 2. – С. 14–20.
9. Окано К. Глаголи осцилације у македонском језику: уводна анализа / К. Окано // Fiatal Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája V. – Budapest, 2017. – S. 94–98.
10. Прокофьева И. А. Русские и польские глаголы колебательного движения: семантика и типология / И. А. Прокофьева, Е. В. Рахилина // Язык, личность, текст: Сб. ст. к 70-летию Т. М. Николаевой; отв. ред. В. Н. Топоров. – М. : Языки славянских культур, 2005. – С. 304–314.
11. Рахилина Е. В. О лексико-семантической типологии / Е. В. Рахилина, В. А. Плунгян // Глаголы движения в воде: лексическая типология / Ред. Т. А. Майсак, Е. В. Рахилина. – М. : Индрик, 2007. – С. 9–26.
12. Рахилина Е. В. Фреймовый подход к лексической типологии / Е. В. Рахилина, Т. И. Резникова // Вопросы языкознания – 2013. – № 2 – С. 3–31.

References

1. ASP: Joshih-Vishnih M. Antologija srpskikh pripovedacha XIX i XX veka. – Beograd, 1999. – 814 p.
2. KSSJ: Dushko V. i dr. Korpus savremenog srpskog jezika. – Beograd, 2013. URL: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html/>
3. NB: Nova beseda. – Ljubljana, 2012. URL: [//bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html/](http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html/)
4. RMS: Rechnik srpskokhrvatskoga knizhevno jezik. I–III. – Novi Sad – Zagreb; IV–VI, Novi Sad, 1967–1976.
5. SSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika. Spletna izdaja. – Ljubljana, 2000. URL: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html/>
6. Veleysnikova T. V. Glagoly kolebaniya: semantika i tipologiya (na materiale germanskikh i slavyanskikh yazykov) / T. V. Veleysnikova // Vestnik TGPU. – 2010. – 7(97). – P. 55–60.
7. Dvornikova L. V. Izuchenie glagolov kolebatel'nogo dvizheniya v sovremennoy lingvistike / L. V. Dvornikova. URL: <http://nkras.ru/nt/2010/Dvornikova.pdf/>
8. Okano K. Glagoli za ostsilatsiya v blgarskiya ezik (v sravnenie s ruskiya i srbskiya ezik) / K. Okano // Blgarska rech. – 2015. – 21, kn 2. – P. 14–20.
9. Okano K. Glagoli ostsilatsije u makedonskom jeziku: uvodna analiza / K. Okano // Fiatal Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája V. – Budapest, 2017. – P. 94–98.
10. Prokofeva I. A. Russkie i pol'skie glagoly kolebatel'nogo dvizheniya: semantika i tipologiya / I. A. Prokofeva, E. V. Rakhilina // Yazyk, lichnost', tekst: Sb. st. k 70-letiyu T. M. Nikolaevoy; otv. red. V. N. Toporov. – M. : Yazyki slavyanskikh kul'tur, 2005. – S. 304–314.
11. Rakhilina E. V. O leksiko-semanticheskoy tipologii / E. V. Rakhilina, V. A. Plungyan // Glagoly dvizheniya v vode: leksicheskaya tipologiya / Red. T. A. Maysak, E. V. Rakhilina. – M. : Indrik, 2007. – S. 9–26.
12. Rakhilina E. V. Freymovyy podkhod k leksicheskoy tipologii / E. V. Rakhilina, T. I. Reznikova // Voprosy yazykoznaniya – 2013. – № 2. – S. 3–31.

ДІЄСЛОВА КОЛИВАЛЬНОГО РУХУ В СЕРБСЬКІЙ І СЛОВЕНСЬКІЙ МОВАХ: СЕМАНТИКА І ДИСТРИБУЦІЯ

У статті розглядаються семантика і дистрибуція сербських і словенських дієслів, які позначають коливальний рух. Ця праця, з одного боку, продовжує типологічні дослідження семантики дієслів коливального руху в південнослов'янських мовах, а з іншого боку, здійснює порівняльний аналіз лексичної системи двох близькоспоріднених мов. Спираючись на результати аналізу і на вибірки з мовних корпусів, анкетування мовців, виявлено релевантні семантичні параметри цього семантичного поля.

Ключові слова: семантика, лексикологія, порівняльний аналіз, дієслова коливального руху, сербська мова, словенська мова.

ГЛАГОЛЫ КОЛЕБАТЕЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ В СЕРБСКОМ И СЛОВЕНСКОМ ЯЗЫКАХ: СЕМАНТИКА И ДИСТРИБУЦИЯ

В статье рассматриваются семантика и дистрибуция сербских и словенских глаголов, обозначающих колебательное движение. Данная работа, с одной стороны, продолжает типологические исследования семантики глаголов колебательного движения в южнославянских языках, а с другой стороны, представляет собой сопоставительный анализ лексической системы двух близкородственных языков. Опираясь на результаты анализа выборок из корпусов и словарей, анкетирование носителей языков, удалось выявить релевантные семантические параметры для данного семантического поля.

Ключевые слова: семантика, лексикология, сопоставительный анализ, глаголы колебательного движения, сербский язык, словенский язык.

PhD Student of the program "Language and Literature",
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad,
2, Novi Sad, 21101, Serbia,
tel.: +38121459626,
okanovickaname@gmail.com

VERBS OF OSCILLATION IN SERBIAN AND SLOVENE: SEMANTICS AND DISTRIBUTION

Summary

This paper examines semantics and distribution of Serbian and Slovene verbs describing oscillatory motion, such as *ljuljati se*, *klimati se*, *klatiti se* in Serbian and *nihati*, *zibati se*, *majati se* in Slovene. Our study, on one hand, continues typological research on semantics of oscillation verbs in the South Slavic languages. On the other hand, it presents a contrastive analysis of the lexical system of the oscillation verbs in two closely related languages. Based on the results of the analysis of the data gathered from corpora, dictionaries, and the results of informant questionnaire, we will attempt to reveal relevant semantic parameters for the semantic field of oscillation.

Key words: semantics, lexicology, contrastive analysis, verbs of oscillation, Serbian, Slovene.

Надійшла до редакції 28.09.2017 р.

811.161.2:81'373.611

☐ . ☐ . ☐☐☐☐☐☐

[illegible]

24 / 26. 65058.

☎: 0993194217.

kafukrmovaonu@ukr.net

АКТИВНІ ПРОЦЕСИ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ВІДІМЕННИКОВІ ДІЄСЛІВНІ ДЕРИВАТИ

Стаття присвячена дослідженню активних процесів словотворення в сучасній українській мові на матеріалі ЗМІ. Розглянуто питання творення відіменникових дієслівних дериватів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*. Визначено й проаналізовано причини, якими зумовлена активізація словотвірних типів, за зразком яких вони утворюються. Доведено, що зростання продуктивності цих словотвірних типів є виявом національної специфіки українського словотворення.

Ключові слова: розвиток української мови, ЗМІ, активні процеси словотворення, словотвірний тип, відіменникові дієслівні деривати.

На особливості сучасного українського словотворення, до яких зараховують префіксальне видове творення дієслів, зокрема тих, що означають різні види інтелектуальної діяльності людини й утворені від іменників чи прикметників іншомовного походження, звертає увагу в одному зі своїх досліджень Л. П. Кислюк [3, с. 33]. Йдеться про зростання продуктивності, а інколи – відродження словотвірних типів, які в тридцятих роках ХХ ст. називали „націоналістичними”. До цих словотвірних типів уналежноємо також деякі типи, за зразком яких продукуються відіменникові дієслова з суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*. З’являються нові лексеми, а також повертаються до вжитку давно утворені слова, які несправедливо забуті українцями. Нерідко ці лексеми фіксуються словниками. *Напр.: виснóвувати, недок.* Віснувати 1. Робити висновок, висновки. Виводити з чого-небудь певне твердження. 2. *рідко.* Створювати в уяві [2, с. 112]; *парадува́ти* 1. Брати участь у параді. 2. *перен.* Робити що-небудь для параду, показу, для здійснення ефекту. 3. *розм.* Невчасно вбиратися в новий, парадний одяг, взувати нові чоботи і т. ін. [2, с. 704] тощо. Проте замість українських питомих утворень мовці під впливом російської мови й нині послуговуються переважно словосполученнями, які позначають відповідні поняття. *Пор.: висновувати – робити висновки; парадувати – проходити парадом, брати участь у параді тощо.*

Зростання продуктивності відіменникових дієслівних словотвірних типів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-* належить до сучасних тенденцій розвитку українського словотворення. Ця активізація словотвірних типів показова як якісна ознака дериваційного процесу. Так, нині спостерігається продукування дієслів за зразком названих вище словотвірних типів не лише від тих іменників, які порівняно недавно з'явилися в українській мові (пор.: *Гугл* → *гуглити*, *люстрація* → *люструвати*), але й від тих, які вже давно в ній існують. Відповідно виникає закономірне запитання, яке стосується причин активізації цієї твірної бази. Акцентуючи увагу на зростанні продуктивності творення відіменникових дієслів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*, відзначаємо також такий цікавий дотичний факт, як активізація вживання слів, давно утворених за зразком цих словотвірних типів, які маркуються у словниках як застарілі, рідковживані. Наприклад: **кандидува́ти** – *рідко*. Виступати кандидатом [2, с. 413]; *оплєскувати* – *рідко*. Те саме, що й *аплодувати* [2, с. 674]; **справува́тися** – *заст.* 2. Успішно виконувати яку-небудь роботу, якісь обов'язки [2, с. 1186]; **толерува́ти** – *заст., книж.* Виявляти толерантність до кого-, чого-небудь; терпіти [2, с. 1254] тощо. Спостерігається, як зазначає О. А. Стишов, стилістичне перегрупування словника [7, с. 12].

Мета нашої статті – дослідження активізації продукування відіменникових дієслів, утворених суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*, як однієї із закономірностей розвитку процесу словотворення в сучасній українській мові. **Об'єкт** вивчення – сучасний процес словотворення в українській мові. **Предмет** нашого аналізу – зростання продуктивності відсубстантивних дієслівних словотвірних типів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-* як ознака дериваційного процесу. Своє завдання вбачаємо в тому, щоб узасаднити творення відсубстантивних дієслів за допомогою суфіксів *-ува-*, *-и-*, *-і-* як одну з ознак сучасного дериваційного процесу в українській мові, а також з'ясувати, якими причинами зумовлена активізація продукування слів цим способом. У дослідженні використано описовий і функціональний методи, а також елементи морфемного та словотвірного аналізу.

Питання вивчення тенденцій розвитку мови загалом та її окремих підсистем завжди було й нині залишається актуальним. Його

дослідження дозволяє фахівцям прогнозувати, що чекає на мову в майбутньому, яким буде її подальше функціонування. Вивченню цієї проблематики присвячені праці К. Г. Городенської [3], Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської [5], Л. П. Кислюк [4; 5], О. А. Стишова [7], Е. Е. Мінкевич [6], Н. М. Хрустик [8] та інших мовознавців.

Спробуємо з'ясувати, які причини зростання продуктивності творення відіменникових дієслівних дериватів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-* в українській мові нині. Основним середовищем активного продукування лексичних одиниць виступає публіцистичний та розмовний стиль. Наше дослідження базується на спостереженнях, які стосуються, головним чином, мови ЗМІ, зокрема мовлення Першого каналу українського радіо. У ЗМІ виробляються мовні стандарти, формуються певні мовні смаки у слухачів, стимулюється на цій основі їх власна словотворчість. Усе зазначене робить мас-медіа важливим джерелом з погляду дослідження мовних процесів [8, с. 126].

Позамовні чинники вимагають, а внутрішньомовні сприяють утворенню багатьох нових слів. Словотвірна імпровізація – одна з найхарактерніших рис сучасного дериваційного процесу. Спонтанність мовлення сприяє вияву індивідуальності, творчої особистості. Відсутність цензури, відчуття свободи, зокрема відчуття внутрішньої свободи, яке з'явилося в громадян, зокрема в журналістів, у зв'язку з бурхливими соціально-політичними змінами в українському суспільстві, матеріалізувалося у процесі словотворчості. Поява нових слів зумовлена двома основними причинами: одна з них – необхідність якнайточніше та якнайшвидше номінувати предмет, явище, дію, процес тощо, які не мають назви, друга – прагнення до мовної компресії [8, с. 126]. Заміна словосполучення там, де це можливо, одним лексичним утворенням – одна із самобутніх ознак української мови. Саме ця ознака, яка збігається з прагненням сучасного мовця до лаконічності висловлювання, як нам видається, спричинила зростання продуктивності відсубстантивних словотвірних типів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*. При творенні дериватів означених словотвірних типів обмеження у сполучуваності морфем з мотивувальною основою стосуються лише формальних чинників. У процесі деривації ці обмеження легко зні-

маються за допомогою морфологічних змін. Тому за необхідності нові слова можуть продукуватися в будь-якій кількості.

У сучасній українській мові старовинні власне дієслівні суфікси відбилися в такому вигляді: *-ну-* (*-ону-*), *-і-*, *-ї-*, *-я-* (*-а-*), *-и-*, *-а-*, *-ва-*, *-ува-*, *-юва-*, (*-’ува-*), *-овува-* [10, с. 357]. Дуже продуктивним у мові стародавніх східних слов’ян був суфікс *-ова-* (*-ева-*). На українському ґрунті деривати з цим суфіксом повністю збереглися. Правда, сам суфікс в українській мові набрав вигляду *-ува-* (*-юва-*). Заміну дієслівного суфікса *-ова-* на *-ува-* на українському ґрунті одні вчені пояснюють фонетичним шляхом, пов’язуючи її з так званим уканням, тобто зі зміною ненаголошеного *о* в *у* (О. О. Потебня); інші ж вбачають тут результат морфологічної аналогії до форм теперішнього часу на вірєць *кую*, *торгую* тощо (В. Ягич). Зміна суфікса *-ова-* на *-ува-*, наголошує С. П. Бевзенко, засвідчується в українських пам’ятках досить пізно. Найбільш давні приклади належать десь до XV ст. [1, с. 361–362].

Продукуючи нові слова, зазначає В. А. Чабаненко, мовець завжди спирається на асоціацію за аналогією, на вже готову структурну модель [9, с. 132–137]. На базі словотвірних типів, які вже давно існують в українській мові, утворено й зафіксовано в мові сучасних ЗМІ такі відсустантивні дієслівні деривати з суфіксом *-ува-*: 1. ‘Дія, діяльність чи стан, зміст яких визначається твірним словом’: *банк* → *банкінгувати*, *бюджет* → *бюджетувати*, *варвар* → *варваризувати*, *джаз* → *джазувати*, *думка* → *думкувати*, *імідж* → *іміджувати*, *інклюдив* → *інклюдувати*, *квота* → *квотувати*, *конкурс* → *конкурсувати*, *корупція* → *корупціонувати*, *люмпен* → *люмпенізувати*, *люстрація* → *люструвати*, *міф* → *міфологізувати*, *монета* → *монетизувати*, *музей* → *музейзувати*, *мультиплікація* → *мультиплікувати*, *період* → *періодизувати*, *позиція* → *позиціювати*, *профілактика* → *профілактувати*, *результат* → *результувати*, *рекет* → *рекетувати*, *стрес* → *стресувати*, *термін* → *термінувати*. До дериватів цього словотвірного типу прилягають дієслова, утворені суфіксально-постфіксальним способом: *зір* → *зороватися*, *сепаратизм* → *сепаруватися*. 2. ‘Здійснювати діяльність, що властива особі, названій твір-

ним словом': *колаборант* → *колабрувати*, *підліток* → *підліткувати*. 3. 'Дія, пов'язана з предметом, названим твірним словом': *долар* → *доларизувати*, *лист* → *листувати*, *таксі* → *таксувати*. 4. 'Дія, процес, пов'язані з речовиною, названою твірним словом': *кава* → *каєувати*.

Відповідно до давнього суфікса *-и- (-i-)*, відзначає С. П. Бевзенко, сучасна українська мова має органічний рефлекс його *-и-*. За допомогою цього суфікса в мові стародавніх східних слов'ян утворилася порівняно незначна кількість дієслів переважно від іменників і прикметників. Однак він не втрачає своєї продуктивності протягом всієї історії; утворення з цим суфіксом весь час поповнювалися, хоч і в обмеженій кількості [1, с. 360]. У мові сучасних ЗМІ фіксуємо такі дієслова, утворені за зразком словотвірних типів із суфіксом *-и-*: 1. 'Дія, діяльність чи стан, зміст яких визначається твірним словом': *година* → *годинити*, *Гугл* → *гуглити*, *журі* → *журити*, *звитяга* → *звитяжити*, *кошмар* → *кошмарити*, *креатив* → *креативити*, *фестиваль* → *фестивалити*, *фінал* → *фіналіти*. До цього словотвірного типу прилягають за своїми структурно-семантичними ознаками дієслова, утворені суфіксально-постфіксальним способом: *селфі* → *селфитися*, *Тузла* → *тузлитися*. 2. 'Здійснювати діяльність, що властива особі, названій твірним словом': *вандал* → *вандалити*, *волонтер* → *волонтерити*, *генерал* → *генералити*.

Суфікс *-и-* генетично сягає старовинного суфікса *-ĥ-*. Творення дієслів за допомогою цього суфікса вже в давнину не відзначалося особливою продуктивністю. Малопродуктивними вони є і в сучасній українській мові [1, с. 357]. Попри сказане, можемо констатувати, що навіть малопродуктивний суфікс *-и-* при творенні відсубстантивних іменників на матеріалі нашого дослідження характеризується певною активністю: 'Ставати тим, хто названий твірним словом': *пан* → *паніти*, *фанат* → *фанатити*.

Розглянуті нові відіменникові дієслівні деривати з суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*, що фіксуються в мові сучасних ЗМІ, описують різні царини людської діяльності. Їх мотивувальна база – це, як правило, іменники іншомовного походження, серед яких як недавно запозичені лексеми, так і ті, що прийшли в українську мову вже досить давно. Узагаль-

нивши вищевикладені міркування, можемо висновувати, що активізація процесу творення дієслів за допомогою суфіксів *-ува-*, *-и-*, *-і-* є результатом відображення взаємодії мови, зокрема її словотвірної системи, з особливостями розвитку і потребами українського суспільства на сучасному етапі. Зростання продуктивності відсустантивних дієслівних словотвірних типів – одна із ознак сучасного українського словотворення, яка свідчить про відновлення, поглиблення й розвиток його національної специфіки. Вивчення інших тенденцій розвитку українського словотворення, пов'язаних з активізацією внутрішніх мовних ресурсів, відродженням яскравих національних ознак відповідно до власних потреб у збагаченні мови новими словами, становить перспективу дослідження.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарп. обл. вид-во, 1960. – 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
3. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні : динаміка чи деструкція словотвірних норм / К. Г. Городенська // Українська мова. – 2013. – № 2. – С. 3–12.
4. Кислюк Л. Вплив авторитетних українських видань на формування сучасного обличчя української літературної мови / Л. Кислюк // Тенденції розвитку української лексики та граматики / за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк. – Варшава; Івано-Франківськ, 2015. – Ч. 2. – С. 26–37.
5. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. – 335 с.
6. Мінкевич Е. Е. Прикметникові деривати від новітніх запозичень у сучасній українській мові / Е. Е. Мінкевич // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Чернівці : Букрек, 2016. – Вип. 20. – С. 85–99.
7. Стишов О. Глобалізаційні вияви в словотворенні української і російської мови кінця XX – початку XXI ст. / О. Стишов // Вісник Прикарп. нац. ун-ту імені В. Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ : Видавн.-дизайнер. відділ ЦІТ, 2007. – Вип. XV– VIII. – С. 204–208.

8. Хрустик Н. М. Активні процеси словотворення в сучасній українській мові : складні слова / Н. М. Хрустик // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Чернівці : Букрек, 2016. – Вип. 20. – С. 123–125.

9. Чабаненко В. А. Асоціація універсальний чинник мовного розвитку / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 2005. – № 3 – 4. – С. 132–137.

10. Юрчук Л. А. Суфіксальний дієслівний словотвір / Л. А. Юрчук // Словотвір сучасної української літературної мови : монографія. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 171–210.

References

1. Bevzenko S. P. Istorychna morfolohiya ukayins'koyi movy (Narysy iz slovozminy ta slovotvoru) / S. P. Bevzenko. – Uzhhorod : Zakarp. obl. vyd-vo, 1960. – 416 p.

2. Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukayins'koyi movy / ukklad. i hol. red. V. T. Busel. – K.; Irpin' : Perun, 2004. – 1440 p.

3. Horodens'ka K. H. Novi yavyscha ta protsesy v ukayins'komu slovotvorenni : dynamika chy destruktsiya slovotvirnykh norm / K. H. Horodens'ka // Ukayins'ka mova. – 2013. – № 2. – P. 3–12.

4. Kyslyuk L. Vplyv avtorytetnykh ukayinskykh vydan' na formuvannya suchasnoho oblychchya ukayins'koyi literaturnoyi movy / L. Kyslyuk // Tendentsiyi rozvytku ukayins'koyi leksyky ta hramatyky / za red. I. Kononenko, I. Mytnik, S. Romanyuk. – Varshava; Ivano-Frankivs'k, 2015. – Ch. 2. – P. 26–37.

5. Klymenko N. F. Dynamichni protsesy v suchasnomu ukayins'komu leksykoni : monohrafiya / N. F. Klymenko, Ye. A. Karpilovs'ka, L. P. Kyslyuk. – K. : Vyd. dim Dmytra Buraho, 2008. – 335 p.

6. Minkevych E. E. Prykmetnykovi deryvaty vid novitnykh zapozychen' u suchasniy ukayins'kiy movi / E. E. Minkevych // Slov'yans'kyy zbirnyk : zb. nauk. pr. – Chernivtsi : Bukrek, 2016. – Vyp. 20. – P. 85–99.

7. Styshov O. Hlobalizatsiyni vyvavy v slovotvorenni ukayins'koyi i rosiys'koyi movy kintsya XX – pochatku XXI st. / O. Styshov // Visnyk Prykarp. nats. un-tu imeni V. Stefanyka. Filolohiya. – Ivano-Frankivs'k : Vydavn.-dyzayner. viddil TsIT, 2007. – Vyp. XV– VIII. – P. 204–208.

8. Khrustyk N. M. Aktyvni protsesy slovotvorennya v suchasniy ukayins'kiy movi : skladni slova / N. M. Khrustyk // Slov'yans'kyy zbirnyk : zb. nauk. pr. – Chernivtsi : Bukrek, 2016. – Vyp. 20. – P. 123–125.

9. Chabanenko V. A. Asotsiatsiyi yak universal'nyy chynnyk movnoho rozvytku / V. A. Chabanenko // *Movoznavstvo*. – 2005. – № 3 – 4. – P. 132–137.

10. Yurchuk L. A. Sufiks'al'nyy diyeslivnyy slovotvir / L. A. Yurchuk // *Slovotvir suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy : monohrafiya*. – K. : Nauk. dumka, 1979. – P. 171–210.

✠.✠.✠✠✠✠✠✠

АКТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ : ОТСУБСТАНТИВНЫЕ ГЛАГОЛЬНЫЕ ДЕРИВАТЫ

Статья посвящена исследованию активных процессов словообразования в современном украинском языке на материале СМИ. Рассмотрен вопрос образования отсубстантивных глагольных дериватов с суффиксами *-uva-*, *-u-*, *-i-*. Определены и проанализированы причины, обуславливающие активизацию словообразовательных типов, по образцу которых они продуцируются. Доказано, что рост продуктивности этих словообразовательных типов является специфической национальной чертой украинского словообразования.

Ключевые слова: развитие украинского языка, СМИ, активные процессы словообразования, словообразовательный тип, отсубстантивные глагольные дериваты.

N. M. Khrustyk,

Candidate of Philology,

Associate Professor of Ukrainian Language Department

Odesa I. I. Mechnykov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: 0993194217,

kafukrmovaonu@ukr.net

DENOMINATIVE VERBS AS AN ACTIVE MODERN TREND DEVELOPMENT IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Summary

The article is devoted to the study of verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-* derived from the nouns. Derivation being an active modern trend development of the Ukrainian language, the author proves its relevance and perspective. Denominative verbs were outlined and defined in different works by O. Potebnya, V. Yagych, S. Bevzenko, L. Yurchuk and others. The *purpose* of our research is to study denominative verbs as an active modern trend in derivational processes in the Ukrainian language. The *object* of the research is functioning of derivatives in the Ukrainian language. The *subject* of our research is the denominative verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-*. To reach the aim we defined the following *problems*: to outline the denominative verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-* as an active modern trend of the Ukrainian language in mass media; to study characteristics of this trend development and to determine what causes their formation. *Methodology*. The descriptive methods, continuous sampling method, the method of morphemic and derivational analysis are used. *Finding*. The research results show that the word-building patterns of the denominative verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-* in modern Ukrainian language are the most active. The main reason of their active use is to briefly express one's opinion. *Practical value*. The methodology, elaborated classifications of the word-building patterns of the denominative verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-* can be used in the process of writing textbooks on morphemics and word formation in the Ukrainian language at a high school. *Results*. The denominative verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-* are the main modern trend development in derivation of the Ukrainian language.

Key words: the development of the Ukrainian language, the media, active processes of word formation, word-formative type, off-subjective verbal derivatives.

Надійшла до редакції 2.07.2017 р.

marina.schatzckaya@yandex.ru

проявляется в феномене языковой игры, понимая под данным термином „творческое, нестандартное (неканоническое, отклоняющееся от языковой / речевой, в том числе – стилистической, речеповеденческой, логической нормы) использование любых языковых единиц и / или категорий для создания остроумных высказываний, в том числе – комического характера” [22, с. 86].

Указанный лингвокреативный феномен – один из возможных дискурсов, в среде которого рождаются различные трансформации семантики языковых единиц. Мы коснемся описания преобразований, происходящих в комических контекстах, содержащих лексический и / или грамматический пассив. Вначале определимся с терминологическим аппаратом исследования.

Актив и пассив – эти понятия соотносятся с такой морфологической категорией, как залог. Однако она рассматривается в рамках формального подхода к грамматике. В нашем случае мы будем иметь дело с семантикой синтаксических единиц. Таким образом, мы обратимся к понятию диатезы. Это „синтаксическая категория (синтаксический признак или набор признаков) предикатной словоформы, отражающая определенное соответствие между участниками обозначаемой предикатом ситуации („семантическими актантами”, выполняющими те или иные семантические роли разной степени обобщенности) и именными членами предложения, заполняющими валентности данной предикатной словоформы („синтаксическими актантами”, синтаксические роли которых выражены теми или иными морфологическими и синтаксическими средствами)” [12, с. 259]. Приведем еще одно определение диатезы, уточняющее некоторые моменты первого: *диатеза* – „соответствия партиципантов лексемы членам предложения, которыми они выражаются. Залогом называется диатеза, грамматически выраженная в глаголе” [25, с. 411].

Оправдывает необходимость обращения к термину *диатеза* и следующее. С изменением диатетической конструкции происходит и мена залога. Таким образом, „В самом общем виде мы можем определить залог как такую глагольную категорию, граммы которой указывают на определенное изменение коммуникативного

ранга участников ситуации <...> В русском языке <...> наивысший коммуникативный ранг приписывается подлежащему предложения <...> именная группа может изменить свой коммуникативный статус, но все же остаться подлежащим; однако если существительное теряет статус подлежащего, оно заведомо теряет и статус участника с наиболее высоким рангом” [17, с. 195] (Формирование определенных диатез связано с понятием коммуникативного ранга, то есть места участника в иерархии степеней тематичности. „...ранг – это прагматическая характеристика: она определяет участника через его отношение к фокусу внимания говорящего. Субъект и объект – это участники, входящие в центр зоны внимания; остальные участники относятся к периферии этой зоны; кроме того, участник ситуации может быть синтаксически невыразим при данном глаголе, т. е. находиться, так сказать, за пределами периферии – за кадром” [15, с. 58–59]).

Как отмечает Е. В. Падучева, „диатеза глагола определенным образом ранжирует участников, иногда „вопреки” их роли” [15, с. 59]. В языковой игре это свойство диатезы получает уже нарочитый характер. Кроме того, „диатеза может выражаться не только залогом (в морфологической структуре предикатной словоформы), но и глагольным управлением” [12, с. 265], что в определенном плане свойственно и для формирования комического контекста. Исходя из вышесказанного, можно заключить, что диатезы учитывают не только грамматическую (точнее, морфологическую, формальную) характеристику предиката, но и его лексическую семантику. Именно эти черты помогут нам наиболее полно представить все смысловые нюансы контекстов, построенных на языковой игре, поскольку содержательная функция, выражаемая диатезой, может быть определена как „ориентация процесса” (В. Г. Гак), „перспектива” (Ч. Филлмор), „коммуникативный режим” (З. М. Шаляпина), „фокусирование” (Б. М. Лейкина), „модуляция” (Ю. С. Мартемьянов), „иерархия коммуникативных рангов” (Е. В. Падучева) [12, с. 260].

Из всех диатез предикатной лексемы выбирается одна – исходная, соответствующая активному залогу, признаками которой являются

следующие: „1) с помощью актантов выражаются все партиципанты, входящие в толкование ситуации, обозначаемой глаголом-вершиной; 2) каждый партиципant соответствует отдельному референту; 3) иерархия семантических ролей (агенса → пациенса → бенефактива (или адресата) → прочие) соответствует иерархии синтаксических единиц – членов предложения (подлежащее → прямое дополнение → косвенное дополнение → прочие)” [25, с. 411].

Выделяют также пассивные, маргинальные, косвенные и диатезы с Наблюдателем. „Диатеза, в которой партиципant, выраженный подлежащим в исходной диатезе, не выражен подлежащим, называется пассивной диатезой и соответствующий залог – пассивом” [25, с. 411]. К маргинальным диатезам относятся „такие диатезы, которые не вовлекают (или не обязательно вовлекают) подлежащее <...> Производная диатеза, в которой партиципant, выраженный прямым дополнением, называется антипассивной диатезой и соответствующий залог – антипассивным залогом” [25, с. 424]. В косвенных, или параметрических, диатезах „задан лишь параметр, а его значение, т. е. сам результат выбора назначающего лица, не указан или вообще остается нефиксированным (*назначить директора*)” [15, с. 490]. Еще один вид диатез назван Е. В. Падучевой – диатеза с Наблюдателем. Она формируется тогда, когда „в результате декаузативации участник Перцепт перемещается в позицию субъекта, а Экспериент покидает субъектную позицию <...> и уходит за кадр, становясь наблюдателем” [15, с. 67]: *На опушке обнаружались следы медведя*. Иногда в диатезе происходит мена только рангов участников, „а роли и другие аспекты значения слова остаются неизменными” [15, с. 62]. Это явление получило название *диатетический сдвиг*.

В ходе формирования языковой игры пассив может быть представлен не только формально маркированной (постфиксом *-ся*) граммемой, но и заключаться в лексической семантике предикатного слова. В качестве одного из возможных процессов, происходящих в диатезе с семантическим пассивом, можно отметить аномальную мену и коммуникативного ранга, и ролевой отнесенности. Такое наблюдается в контексте: *Произнеся первую фразу, он почувствовал облегчение. По-*

степенно он овладел текстом, и текст овладевал им [5, с. 124], где Агенс становится Пациенсом, в то же время меняя коммуникативный ранг.

Как отмечает Е. В. Падучева, продвижение периферийного участника в ранг субъекта – продуктивный процесс [15, с. 63]. Это явление присутствует и в языковой игре, где Инструмент ненормированно выступает в квазироли Агенса: *Я належал килограммов двадцать. Зеркало пугнуло распухшим бомжем* [2, с. 34]. Семантический пассив может маркировать аномальную мену коммуникативных ролей внутри одной из парных разновидностей Субъекта – Коагенсы становятся Контрагенсами, а роль собственно Агенса берет на себя участник Информатив: *Никогда не разговаривайте с женщиной всерьез. И, главное, никогда не говорите ей до конца так называемую „правду“, ибо эта „правда“ всегда свидетельствует против вас* [20, с. 274]. Изменяется и коммуникативный ранг одного из коррелятов в паре Контрагенсов: вначале он находится За кадром, далее получает квалификацию второго актанта и становится Объектом. Похожий процесс наблюдается в диктее *И повлекла Веру комнатами* [24, с. 156], где один из Коагенсов начинает выполнять роль Пациенса.

В семантическом пассиве отмечена нами и рокировка коммуникативных рангов участников Место и Агенс: *Эрмитаж Ваську разочаровал, по крайней мере – снаружи. Ему казалось, что дворец непременно должен быть сложен из цельных мраморных глыб, увенчан золоченым куполом и шпилем, а этот, в принципе, не отличался от любого дома на Невском, разве что был втрое шире и стоял на виду* [7, с. 155]. По мнению Я. Г. Тестельца, для пассива возможно „неупоминание референта агенса в той ситуации речи, когда его упоминание по той или иной причине нежелательно или просто связано с сокращением „кадра“ (агенс выпадает из сферы внимания говорящего)” [25, с. 419]. Е. В. Падучева [16] и Е. Л. Григорьян [6] утверждают, что это характерно для любой диатезы, в которой Агенс не выражен. Подобное построение диатезы нарочито используется в языковой игре с целью создания иронии или сарказма. Так, замена на словообразовательный дериват (ср.: *определить* → *определиться* [26, т.

1, с. 699]) глагола *определить* ('поместить, устроить на какую-либо службу, должность и т.п.' [23, т. 2, с. 630] → *определился* ('поступить, устроиться куда-либо, кем-либо' [23, т. 2, с. 630]) приводит к возникновению ложного Агенса (Веня). При этом глагол *определить* может рассматриваться как контекстуально синонимичный глаголам *класть, положить* в связи с наличием синтагмем 'поместить, устроить': *В это же время (параллель) **Веня** расстался с женой и **определился** в психиатрическую лечебницу, где он и поныне* [13, с. 91].

Еще один случай формирования диатезы „без истинного Агенса”: *И тогда поэты стали разводить курей, инженеры пошли в челноки, учительницы освоили профессии уборщиц и бандерш, старушки-пенсионерки вовсе **научились лететь** с балконов своих квартир, проданных бандитам, а доктора наук приноровились строчить трусики из тюлевых занавесок* [3, с. 19–20]. Аномально употребленный пассив формирует диатезу, в которой появляется ложный Агенс, истинный (те, кто сбрасывает с балконов, чтоб завладеть имуществом) остается За кадром. Отражение описанного выше смысла можно наблюдать и в семантическом пассиве совместно с нарушением норм синтаксической синтагматики: *Северьян чуть было не стал космонавтом, но на последнем этапе у него что-то не заладилось со здоровьем, и его „ушили” в науку* [19, с. 141]. В пассивной диатезе происходит рокировка Агенса и Пациенса, в результате чего меняется и коммуникативный ранг этих участников. Такое аномальное распределение рангов свойственно в ситуации, когда второй участник (жена) занимает коммуникативно значимую позицию: *Как только бригада уехала, директор **был** немедленно **уведен** женой в семейный застенок до выяснения* [18, с. 312]. В диктеме *Откупившись мелочью от сомнений, не испытав ни благости, ни облегчения, Вера **отдалась** переулкам* [24, с. 170] роль первого актанта берет на себя участник Локус, при этом Агенс становится Пациентом. Безвольность личности, признаваемая ею самой, становится поводом создания языковой игры при подмене Агенса (я → Гуревич): *Наступила пауза. Затем спокойный женский голос произнес: – Меня забыл Гуревич <...>* [7, т. 2, с. 424].

При употреблении пассива (как семантического, так и грамматического) обращает на себя внимание влияние скрытых грамматических категорий на процесс создания языковой игры. Особое место занимают предикатные криптотипы *контролируемость / неконтролируемость* и *наличие / отсутствие волевого начала*. И. Б. Шатуновский называет контролируемыми предикатами (Р) такие, „которые зависят от воли, от выбора ума субъекта (С). От воли С, от выбора ума зависит в этом случае, быть Р или не быть (Р или не Р). Такое Р имеет место, если и только если С выбирает его (= в тех и только тех „возможных мирах”, в которых С выбирает Р), и не имеет места, если С не выбирает его” [27, с. 191]. Анна А. Зализняк приводит типологию **неконтролируемых ситуаций**: 1) Х вообще не является участником Р; 2) Х является участником Р, но не контролирует Р, так как ситуация в принципе неконтролируемая; или ситуация, в которой объект намерения не совпадает с результатом; или результат намеренного действия Х-а не рассматривается как однозначно определяемый этим намеренным действием [9, с. 520]. Как видим, в указанный перечень нормативно неконтролируемых ситуаций проанализированные нами контексты не входят.

Воля – „это способность выбора, способность выбирать, поскольку выбор предполагает наличие альтернатив (и, далее, альтернативы только потому являются альтернативами, что их несколько, как минимум, две). С волей неразрывно связана *свобода* – возможность выбора из нескольких альтернатив” [27, с. 285]. Альтернативы, которые предполагает воля, – это контролируемые предикаты. Неконтролируемость, произвольность характеризует сферу желательности чего-либо. Как отмечает И. Б. Шатуновский, область потенциальных объектов желания / нежелания шире, чем область потенциальных объектов воли. Это проявляется в следующем: желание „оценивает не только контролируемые, но и неконтролируемые и даже невозможные положения вещей” [27, с. 298]; существенной особенностью желания является „неконтролируемость, произвольность возникновения и „имения” в уме желаемого Р (в отличие от Р, которое С воображает, представляет), равно как и его чувственной оценки. Не

в воле человека желать или не желать что-то, желаемое Р вместе с его ощущением-оценкой „представляются” уму С независимо от его воли или даже против его воли” [27, с. 295]; желание способствует такому проявлению воли, при котором неконтролируемое становится контролируемым, а невозможное – возможным, и сама возможность начинает быть контролируемой (ср.: *Я хочу выиграть в лотерею, но это мной не контролируется. Однако я могу сделать это возможным, купив лотерейный билет*)” [27, с. 298].

А. А. Зализняк отмечает, что „в русском языке имеются средства, позволяющие <...> возложить на субъекта ответственность за неконтролируемую им ситуацию: это глаголы *умудриться* и *ухитриться* в их ироническом употреблении (*В такую жару умудрился простудиться*), а также (*меня угораздило*)” [9, с. 209]. Эту же мысль находим и у О. П. Ермаковой [8, с. 65–66], которая при этом отмечает влияние иронии на употребление подобных глаголов с модальными компонентами, что послужило развитию в них энантиосемии. Нами отмечен еще один возможный путь формирования комизма – аномальное снятие с Субъекта ответственности в контролируемой им ситуации, поскольку она для него или нежелательна, или он не хочет что-либо в ней менять. Таким образом, в языковой игре скрытые категории и „Граммемы залога маркируют переключение внимания говорящего, тот „кадр”, в фокус которого поочередно попадают разные участники ситуации” [17, с. 195].

Игра на корреляции „целое и часть” (партиитивность), связывающая имя некоторого объекта с именами его составных частей, также наблюдается при формировании пассива в языковой игре. Среди частных случаев данной корреляции выделяют отношение между словом, обозначающим некоторую единую, хотя и сложную по своему составу сущность, и словом, обозначающим квант, элемент или член этой сущности; отношение между именем некоторого иерархически организованного множества, воспринимаемого как целое (собирательная множественность), и именем главного элемента этого множества [10; 14; 11]. Н. С. Рыжук, проанализировав синтаксическую сочетаемость слов, находящихся в отношениях партиитивности и формирующих эн-

доцентрические ряды, вслед за В. П. Абрамовым установила, „что при сопоставлении синтагматики гиперонима и гипонима синтаксическая сочетаемость должна быть одинаковой <...>, а лексические позиции гипонимов по сравнению с гиперонимом будут ограничиваться, так как содержание значения у гиперонима богаче, чем у гипонима” [21, с. 15]. Подтверждение данного тезиса возможно при актуализации прямого значения партитивов и холонимов, однако нарушение принципа семантической конгруэнтности в аномальных словосочетаниях ведет к формированию разных видов переносных значений, а также к возникновению разных видов синтагматических нарушений и аномальному построению диатезы в языковой игре, что ведет к появлению *партитивного сдвига* – трансформации, основанной на нарушении отношений „целое и часть”. Так, Партитив (как известно, психологическая характеристика – моральные качества – это часть личности) получает квалификацию Агенса в пассиве: *Есть в моих добродетелях интересное свойство. Они расцветают и становятся заметными лишь на фоне какого-нибудь безобразия. Вот меня и любят покинутые дамы* [7, с. 429].

Партитив может выполнять квазиrolь Агенса, перемещая истинного Субъекта в ситуацию За кадром: *Голова ее мотнулась бровью о кирпич* [24, с. 80]. Для создания сарказма Эмотив (эмоции как психическая составляющая человека) тоже получает наивысший коммуникативный ранг, „устраняя” Субъекта на второй план: *Лица менялись в приближении, словно таяли маски. Обращенные глаза всех цветов и разрезов кружились в калейдоскопе, и на дне каждого залегло и виляло хвостом робкое собачье выражение* [4, с. 83].

Как показало проведенное исследование, формирование пассива (и семантического, и грамматического) в языковой игре имеет следующую специфику: – для достижения комического эффекта используется аномальная рокировка не только коммуникативными рангами (диатетический сдвиг), но и семантическими ролями, при этом внимание начинает акцентироваться на участнике, ранг которого был понижен; – продвижение периферийного участника в ранг Субъекта происходит под влиянием скрытых грамматических категорий (в

частности предикатных криптотипов *контролируемость / неконтролируемость* и *наличие / отсутствие волевого начала*): „обезволивание” Агенса наблюдается в связи с его намеренным отказом иметь контроль над ситуацией; – имена семантических ролей и коммуникативных рангов может быть в результате партитивного сдвига (нарушения отношений в корреляции „целое / часть”). Кроме того, трансформации происходят в связи с игрой на многозначности лексических единиц, нарушении законов синтагматики и варьировании деривационной структуры слов.

Список использованных источников и литературы

1. Вежицка А. Язык. Культура. Познание / отв. ред. М. А. Кронгауз / А. Вежицка. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
2. Веллер М. Долина идолов / М. Веллер. – М. : Изд-во АСТ, 2006. – 544 с.
3. Веллер М. Легенды Арбата / М. Веллер. – М. : Изд-во АСТ, 2009. – 318 с.
4. Веллер М. Разбиватель сердец / М. Веллер. – М. : Изд-во АСТ, 2006. – 384 с.
5. Войнович В. Жизнь и необычайные приключения солдата Ивана Чонкина. Книга I. Лицо неприкосновенное. Книга II. Претендент на престол / В. Войнович. – М. : Эксмо, 2008. – 608 с.
6. Григорьян Е. Л. Семантические и прагматические аспекты диатезы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е. Л. Григорьян. – М., 1985. – 18 с.
7. Довлатов С. Собрание сочинений: в 4 т. / С. Довлатов. – СПб. : Азбука-классика, 2005.
8. Ермакова О. П. Активные процессы в лексике и семантике. Семантические процессы // Современный русский язык: Активные процессы на рубеже XX – XXI веков / О. П. Ермакова. – М. : Языки славянских культур, 2008. – С. 33–99.
9. Зализняк Анна А. Многозначность в языке и способы ее представления / А. А. Зализняк. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 672 с.
10. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: учебник / И. М. Кобозева. – М. : КомКнига, 2007. – 352 с.

11. Кронгауз М. А. Семантика: учебник / М. А. Кронгауз. – М. : Издат. центр „Академия”, 2005. – 352 с.
12. Крылов С. А. Диатеза и смежные понятия: некоторые соображения об их соотношении // Типологические обоснования в грамматике: К 70-летию проф. В. С. Храковского / Отв. ред. А. П. Володин / С.А. Крылов. – М. : Знак, 2004. – С. 259–267.
13. Маканин В. Андеграунд, или Герой нашего времени / В. Маканин. – М. : Изд-во „ВАГРИУС”, 2003. – 450 с.
14. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения: учебник / М. В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 168 с.
15. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 608 с.
16. Падучева Е. В. Коммуникативное выделение на уровне синтаксиса и семантики // Семиотика и информатика / Е. В. Падучева. – М. : Русские словари, 1998. – Вып. 36. – С. 82–107.
17. Плунгян В. А. Общая морфология. Введение в проблематику / В. А. Плунгян. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
18. Поляков Ю. Гипсовый трубоч: дубль два / Ю. Поляков. – М.: Астрель : АСТ, 2010. – 488 с.
19. Поляков Ю. Козленок в молоке / Ю. Поляков. – М.: Астрель : АСТ, 2008. – 444 с.
20. Попов Е. Подлинная история „Зеленых музыкантов” / Е. Попов. – М. : Вагриус, 2001. – 336 с.
21. Рыжук Н. С. Коррелятивные отношения части и целого: семантический и лингвокультурологический аспекты: Автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Н. С. Рыжук. – Ставрополь, 2008. – 22 с.
22. Сковородников А. П. О понятии и термине „языковая игра” / А. П. Сковородников // Филологические науки. – 2004. – № 2. – С. 79–87.
23. Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Рус. яз., 1981–1984.
24. Снегирев А. Вера / А. Снегирев. – Москва : Издательство „Э”, 2016. – 288 с.
25. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 800 с.
26. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка: в 2 т. Ок. 145 000 слов. – М. : Рус. яз., 1985.
27. Шатуновский И. Б. Семантика предложений и нереферентные слова / И. Б. Шатуновский. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 400 с.

References

1. Vezhbitska A. Yazyk. Kul'tura. Poznanie / otv. red. M. A. Krongauz / A. Vezhbitska. – M. : Russkie slovari, 1996. – 416 p.
2. Veller M. Dolina idolov / M. Veller. – M. : Izd-vo AST, 2006. – 544 p.
3. Veller M. Legendy Arbata / M. Veller. – M. : Izd-vo AST, 2009. – 318 p.
4. Veller M. Razbivatel' serdets / M. Veller. – M. : Izd-vo AST, 2006. – 384 p.
5. Voynovich V. Zhizn' i neobychnyye priklucheniya soldata Ivana Chonkina. Kniga I. Litso neprikosновенnoe. Kniga II. Pretendent na prestol / V. Voynovich. – M. : Eksmo, 2008. – 608 p.
6. Grigor'yan E. L. Semanticheskie i pragmaticheskie aspekty diatezy: Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / E. L. Grigor'yan. – M., 1985. – 18 p.
7. Dovlatov S. Sobranie sochineniy: v 4 t. / S. Dovlatov. – SPb. : Azbuka-klassika, 2005.
8. Ermakova O. P. Aktivnye protsessy v leksike i semantike. Semanticheskie protsessy // Sovremennyy russkiy yazyk: Aktivnye protsessy na rubezhe XX – XXI vekov / O. P. Ermakova. – M. : Yazyki slavyanskikh kul'tur, 2008. – P. 33–99.
9. Zaliznyak Anna A. Mnogoznachnost' v yazyke i sposoby ee predstavleniya / A. A. Zaliznyak. – M. : Yazyki slavyanskikh kul'tur, 2006. – 672 p.
10. Kobozeva I. M. Lingvisticheskaya semantika: uchebnik / I. M. Kobozeva. – M. : KomKniga, 2007. – 352 p.
11. Krongauz M. A. Semantika: uchebnik / M. A. Krongauz. – M. : Izdat. tsentr „Akademiya”, 2005. – 352 p.
12. Krylov S. A. Diateza i smezhnye ponyatiya: nekotorye soobrazheniya ob ikh sootnoshenii // Tipologicheskie obosnovaniya v grammatike: K 70-letiyu prof. V. S. Khrakovskogo / Otv. red. A. P. Volodin / S. A. Krylov. – M. : Znack, 2004. – P. 259–267.
13. Makanin V. Andegraund, ili Geroy nashego vremeni / V. Makanin. – M. : Izd-vo „VAGRIUS”, 2003. – 450 p.
14. Nikitin M. V. Osnovy lingvisticheskoy teorii znacheniya: uchebnik / M. V. Nikitin. – M. : Vyssh. shk., 1988. – 168 p.
15. Paducheva E. V. Dinamicheskie modeli v semantike leksiki / E. V. Paducheva. – M. : Yazyki slavyanskoy kul'tury, 2004. – 608 p.
16. Paducheva E. V. Kommunikativnoe vydelenie na urovne sintaksisa i semantiki // Semiotika i informatika / E. V. Paducheva. – M. : Russkie slovari, 1998. – Vyp. 36. – P. 82–107.

17. Plungyan V. A. Obshchaya morfologiya. Vvedenie v problematiku / V. A. Plungyan. – M.: Editorial URSS, 2000. – 352 p.
18. Polyakov Yu. Gipsovyi trubach: dubl' dva / Yu. Polyakov. – M.: Astrel' : AST, 2010. – 488 p.
19. Polyakov Yu. Kozlenok v moloke / Yu. Polyakov. – M.: Astrel' : AST, 2008. – 444 p.
20. Popov E. Podlinnaya istoriya „Zelenykh muzykantov” / E. Popov. – M.: Vagrius, 2001. – 336 p.
21. Ryzhuk N. S. Korrelyativnye otnosheniya chasti i tselogo: semanticheskii i lingvokul'turologicheskii aspekty: Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.19 / N. S. Ryzhuk. – Stavropol', 2008. – 22 p.
22. Skovorodnikov A. P. O ponyatii i termine „yazykovaya igra” / A. P. Skovorodnikov // Filologicheskie nauki. – 2004. – № 2. – P. 79–87.
23. Slovar' russkogo yazyka: v 4 t. / pod red. A.P. Evgen'evoy. – 2-e izd., ispr. i dop. – M.: Rus. yaz., 1981–1984.
24. Snegirev A. Vera / A. Snegirev. – Moskva : Izdatel'stvo „E”, 2016. – 288 p.
25. Testelets Ya. G. Vvedenie v obshchiy sintaksis / Ya. G. Testelets. – M.: Rossiysk. gos. gumanit. un-t, 2001. – 800 p.
26. Tikhonov A. N. Slovoobrazovatel'nyy slovar' russkogo yazyka: v 2 t. Ok. 145 000 slov. – M.: Rus. yaz., 1985.
27. Shatunovskiy I. B. Semantika predlozheniy i nereferentnye slova / I. B. Shatunovskiy. – M.: Yazyki russkoy kul'tury, 1996. – 400 p.

✠.✠.✠ ✠✠✠✠

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАТЕЗИ У МОВНІЙ ГРІ

У статті розглянуто специфіку формування пасивних діатез в ситуаціях мовної гри. У феномені мовної гри народжуються різні трансформації в семантиці мовних одиниць, при цьому відбуваються перетворення в комічних контекстах, що містять лексичний і / або граматичний пасив. Зазначено причини, внаслідок яких здійснюються аномальні трансформації в семантико-синтаксичній структурі речення: вплив прихованих категорій, обігрування багатозначності, варіативності дериваційної структури слів, партитивний зсув, порушення законів синтагматики.

Ключові слова: діатеза, пасив, семантика, синтаксис, мовна гра.

M.F.Shatskaya,
Doctor of Philology,
Professor at the Department of the Russian Language and
Methods of its Teaching
Volgograd State Pedagogical University,
27, Lenin avenue, Volgograd, 400066, Russia,
tel.: 8442302825,
marina.schatzckaya@yandex.ru

ABOUT SOME FEATURES OF FORMING DIATHESIS IN LANGUAGE GAME

Summary

The subject of the present study was is the contexts containing the phenomenon of language game. The purpose of the article was is to reveal the specifics of the formation of diathesis in anomalous contextual conditions and to determine the causes that raise the transformation of the deep structure of the sentence. The following research methods in the work are used: descriptive method, method of component analysis, method of contextual analysis and modeling method. Based on the study we can name the following features of the formation of the passive voice in a language game:

- to achieve the comic effect, anomalous casting is used not only by communicative ranks (diathetic shift), but also by semantic roles, with attention being paid to a participant whose rank has been lowered;
- the progress of the peripheral participant to the rank of the subject is influenced by hidden grammatical categories (in particular predicate cryptotypes controllability / uncontrollability and the presence / absence of strong will): "loss of will" of the Agent is observed in connection with his or her intentional refusal to have control over the situation;
- the change of semantic roles and communicative ranks can be the result of partitive shift (violation of relations in the "whole / part" correlation). In addition, transformations occur in connection with playing on the polysemy of lexical units, breaking the laws of syntagmatics and varying the derivational structure of words. The presented materials can be used in reading university courses and creating textbooks on modern Russian language (sections "Lexicology", "Semantics", "Syntax"), rhetoric, stylistics, speech culture and theory of linguistics for bachelors, masters, post-graduate students and philologists.

Key words: diathesis, language game, passive voice, semantics, syntax.

Надійшла до редакції 1.09.2017 р.

ЛЕКСИКА, ФРАЗЕОЛОГІЯ, СТИЛІСТИ- КА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

УДК 81:165.194(811.16+811.11)

Л. П. Васильєва,

доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79 000, м. Львів, Україна,
тел.: +380322394770,
milav2000@yahoo.com

МАСКУЛІННІСТЬ І ФЕМІННІСТЬ У МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НЕСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ)

Жінки й чоловіки користуються мовою по-різному. Особливості використання мови представниками різної статі в історичному розвитку суспільства відбилися в самій структурі мови. За підтримки феміністичного руху цю проблему активно розробляють у різних країнах. У цьому аспекті досліджують сучасні слов'янські мови. Можна засвідчувати існування гендерної асиметрії в мові та комунікації в слов'янських і неслов'янських мовах. У статті маємо на меті звернути увагу на маскулінність і фемінність як соціокультурні категорії, пов'язані з мовою та комунікацією. Не оминемо увагою існування гендерної асиметрії та нерівномірної представленості в мові осіб обох статей, гендерної стереотипізації та перспектив її подолання.

Ключові слова: маскулінність / фемінність, мова, комунікація, гендерні стереотипи, гендерна асиметрія.

Значні соціальні зміни останніх десятиліть привели до певного відхилення у „лінгвокогнітивній спадкоємності“ поколінь та зумовили певні соціолінгвальні трансформації. Тому зросла увага лінгвістів до дослідження гендерної проблематики, яка порушує проблеми не стільки біологічних, скільки соціально-психологічних ха-

рактистик людини, зумовлених як соціальними, так і лінгвальними чинниками. Жінки та чоловіки по-різному користуються мовою, й особливості використання мови обома статями в історичному розвитку суспільства відбилися в самій її структурі. За підтримки феміністичного руху цю проблему активно розробляють у США, Японії, Європі [11, 12, 13, 19, 20]. У цьому аспекті досліджують сучасні слов'янські мови (С. Чмейкова, М. Соколова, Е. Рісова, А. Штамбук, А. Архангельська, О. Бессонова, В. Єфремов, Т. Сукаленко тощо) [10, 11, 15, 16, 17, 1, 2, 8]. Головною метою гендерних вишукувань стало дослідження того, як проявляється у мові стать, які оцінки приписують у соціумі мовленню чоловіків та жінок, у яких мовних сферах найпомітніші маскулінність і фемінність, оскільки мова як така становить систему орієнтованої поведінки, де вирішальну роль відіграє конотація. Отже, стать людини як одна з її найважливіших, екзистенціальних і суспільно значимих характеристик багато в чому визначає соціальну, культурну й когнітивну орієнтацію особистості, яка головню знаходить своє вираження в особливостях мови [5, с. 111].

У нашій розвідці маємо на меті звернути увагу на маскулінність і фемінність як соціокультурні категорії, що пов'язані з мовою та комунікацією. Не оминемо увагою існування певної гендерної асиметрії та нерівномірної представленості в мові осіб обох статей, гендерної стереотипізації та перспектив її подолання. Категорії „маскулінність“ та „фемінність“ (їх спрощено трактуємо як силу та мужність, з одного боку, і слабкість та жіночність – з іншого) мають принаймні кілька значень: по-перше, це сукупність психологічних рис та специфіка поведінки, об'єктивно притаманні чоловікам чи жінкам; по друге, це певний елемент символічної культури соціуму, сукупність його уявлень, спрямувань, вірувань щодо того, якою особистістю є жінка чи чоловік та які якості їй / йому приписують; по-третє, як прескриптивні категорії вони означають систему настанов, що стосується не пересічної / пересічного, а ідеальної / ідеального жінки / чоловіка, тобто становить нормативний еталон [4, с. 45]. Ці категорії розглядаємо саме як соціокультурні, такі, що виникають і репродукуються в процесі соціальної, культурної та мовної практики. Беремо до уваги

ту особливість, що гендерна диференціація простежується на різних рівнях системи мови, а також факт, що вона існує не лише в лінгвальній системі як такої, але й на рівні вживання мови: у лексиці, синтаксисі, категорії роду, а також у мовній практиці й поведінці жінок і чоловіків. Таким чином, можна засвідчувати існування гендерної асиметрії в мові і в комунікації – андроцентризм, пов'язаний з нерівномірною представленістю в них обох статей.

Гендерна асиметрія в мові тісно пов'язана з гендерними асиметріями в певному соціумі, що викликано тривалою домінантною роллю чоловіків у більшості культур. Ще Кодекс Хаммурапі, створений близько 1780 року до н.е., серед своїх законів містить той, де записано, що жінка постійно повинна бути залежною від чоловіків своєї родини через власну нерозумність: від батька – у дитинстві, від чоловіка – в зрілому віці, від сина – в старості [21]. Як наслідок – своєрідний розподіл соціальних ролей у родині і соціумі, що позначається на мовних характеристиках чоловіка й жінки. Вони не виникали раптово, а створювалися довготерміново й сприяли виникненню своєрідних гендерних стереотипів та гендерно-рольових девіацій.

С. Тромель-Плотц уже тривалий час досліджує питання відмінностей у мовленні чоловіків і жінок і вважає, що ще немає переконливих і надійних результатів, які б підтвердили чи відкинули міркування щодо існування цих відмінностей у мовленні обох статей [19, 20, с. 172]. Науковці головню погоджуються щодо того, що жінки й чоловіки трактують мову по-різному. Ми, українці, як і інші слов'яни й неслов'яни, йдемо до лікаря чи адвоката, а в газетах читаємо про бізнесмена чи інтелігента, учня, студента, доцента, професора, синів вітчизни тощо. У більшості слов'янських мов, а також у німецькій мові щодо поняття „людина“ вживається саме іменник, що означає особу чоловічої статі (рос. *человек*, серб. *човек*, хорв. *čovjek*, словен. *človek*, словацьк. *človek*, нім. *der Mann* тощо, щоправда, українська мова тут виняток). Як видно з анонсованих вище ситуацій, у всіх випадках використовуємо чоловічу, а не жіночу назву виду діяльності, хоча жінки теж бувають бізнесменами, адвокатами, лікарями. Принагідно зазначимо, що, зокрема, німецька мова має стилістично ней-

тральні форми іменників, які позначають осіб жіночої статі, для багатьох назв професій чи титулів (*die Ärztin, die Richterin, die Architektin*), а слов'янські мови, на думку П. Ейснера, мови з яскраво вираженою статевістю [цит. за: 9, с. 50–54, 10, с. 264–265], отже, такі назви у них або часто мають певну конотацію, або відсутні цілком. Досліджуючи гендерну проблематику на матеріалі словацької мови, лінгвістка М. Соколова дійшла висновку про те, що сексизм більше проявляється у мовному вжитку (*parole*), ніж у системі мови (*langue*) [15]: у словацькій мові генералізуюча функція маскулінативів є виразом сексизму в мові і проявляється на рівні лексики, деривації (зазвичай жіночі назви творяться від чоловічих) та граматики (пор. словацьк. *študenti fakulty, a також milenci, zal'ubenci, rodičia*) [10, 11, 16]. Узагальнюючу функцію чоловічого роду в системі мови можна сприймати як наслідок здатності мови відображати соціальне становище чоловіка і жінки в суспільстві. В українській мові і сьогодні наявна тенденція до відсутності *nomina agentis* жіночого роду від низки назв професій: *філолог, дефектолог, діалектолог, психолог, геолог* тощо, вони до цього часу залишаються нефлексивними назвами, натомість протягом історії розвитку мови спостерігаємо тенденцію до творення назв для іменування дружин чоловіків, які займаються певним видом діяльності чи ремесла: *ковалиха, лісничиха, лимариха*.

Оскільки фразеологічні одиниці й паремії є знаками вторинної номінації і відображають реалії життя через їх метафоричне переконання, очевидно, що фразеологічний і паремійний фонд мови повністю залежать від колективної свідомості певного соціуму, а отже, на основі його гендерного розподілу найповніше відображають уявлення про світ, ціннісну орієнтацію, еталони й норми його поведінки. Виходячи з цього, вважаємо, що цей фонд певної мови є важливим інформативним джерелом для дослідження гендерної диференціації. Звернемося до прислів'їв, що існують у різних народів і виявляють специфіку їх суспільної думки щодо ставлення до жінки. Почнемо з німецького прислів'я *ein Mann, ein Wort – eine Frau, ein Wörterbuch* (букв.: один чоловік – слово, одна жінка – словник), яке відразу спонукає до висновку, що жінки говорять значно більше за

чоловіків. Тому не дивно, що німецька мова має низку слів, які викликають пересуди чи забобони щодо цієї якості жінок і характеризують їх ще й як пліткарок, лайливих, брехливих осіб тощо: *Tratschtante, Plaudertasche, Quasselstrippe*.

Звернемося до народної скарбниці слов'ян, зокрема хорватів, де маємо прислів'я, які оцінюють жінку через сформовану в когнітивній базі цього соціуму дихотомію “фемінінність – маскулінінність”: 1) має „довгий язик”: *znam da zvonu sliči jezik žene, samo ide kada jednom krene; jezik ženu bije, u žene je jedna glava, a hiljadu jezika, žene su da zbore, a ljudi da tvore*; 2) нерозумна: *duga kosa, slaba pamet; e da mi je zenska pamet pa da se malo odmorim*; 3) не заслуговує на довіру: *dok žena plače, sprema seda prevari, ne vjeruj ženi, jer se kako mjesec mjeni, ženske suze – mačji kašalj, žena se smije kad može, a plače kad hoće, u žene ima deset duša, žena je kao mačka, nit u moru mjere, ni u ženi vjere*; 4) їй неможливо вгодити: *a ni na svit jos se rodil / ki bi ženi vse ugodil*. Натрапляємо й на приклади того, що жінці притаманне відьмаче начало: *što vrag ne može sam, to mu zla žena pomogne, teško mužu koji žene nema, a još teže tko se s vragom veže, žena je i vraga prevarila, žena je zlo, bez koga se biti ne može*. Цю її якість, на жаль, в багатьох соціумах давно приймають як status quo, що не підлягає оскарженню. Вона є основою для метафоризації: *nada je zla žena*.

І вже цілком загальноприйняте явище, що жінка має займатися лише хатньою роботою та дітьми. Щодо цього нагадаємо загальновідомий навіть не обізнаним з німецькою мовою вислів: *Küche, Kinder, Kirche*, де жінці ще надано додаткове право подбати про свою душу. Щоправда, деякі хорватські прислів'я щодо цього мають у змісті певну позитивну конотацію щодо жінки, але безпосередньо стосуються саме її хатніх обов'язків господині: *žena drži tri ugla kuće, a muž jedan, ne stoji kuća na zemlji, nego na ženi, ženskom poslu nigde kraja, žena muža nosi na licu, a muž ženu na košulji, žena kuću drži, a muž je u kući gost*. Останнє прислів'я недвозначно акцентує, що чоловік є гостем у своєму домі, а не господарем, а обов'язки берегині домашнього вогнища народ покладає саме на жінку. Гендерна лінгвістика виокремлює такі способи сексистського використання мови: 1) ігнорування

жінок (у зазначених нами вище ситуаціях, а також в юридичних текстах, пресі, формулярах, словниках); 2) демонстрація залежності від чоловіків (хорв.: *Marko Mikolić sa suprugom*, *obitelj Marka Mikolića*); 3) деградація жіночої статі: укр. *слабша (краща) половина, дівчина на виклик*, словацьк. *slabé (krasné) pohlavie* тощо, порівн. відоме хорватське прислів'я *teško zemlji bez težaka, ribi bez vode, a ženi bez čovika*. Л. Попович наводить приклад анкетування серед сербських чоловіків до дня боротьби з чоловічим насиллям над жінкою, проведеного нещодавно на сербському телебаченні, коли більшість відповіла, що б'є власних жінок / подруг. Це дало підстави ведучій популярного телевізійного шоу перефразувати відомий афоризм „Iza svakog uspešnog muškarca stoji uspešna žena“ на „Iza svakog raspoloženog muškarca stoji išamarana žena“ [6, с. 128].

Ось яким чином виглядає дотримання статусу жіночої та чоловічої статі в мові на сайтах, які запрошують фахівців на роботу українською мовою: „Санаторій запрошує на роботу <...> на посади лікарів, медичних сестер, масажистів, лаборантів, адміністраторів, маркетологів, спеціалістів готельної справи, покоївок, кухарів, офіціантів <...>“ <http://mukachevo.today/board?category=robota> (тут особливістю є наявність назв стереотипно специфічних жіночих професій), та хорватською, де у тексті вже є певна тенденція до гендерної коректності: „Ponuda posla: Kuhar/kuharica, pomoćni kuhar/kuharica i konobar/konobarica za stalni i privremeni radni odnos <...>“ <http://www.oglasnik.hr/ponuda-poslova>. Виникає запитання, чи запровадження мовної рівноправності статей здійснюється справді коректно, як нас у цьому переконує гендерна лінгвістика. Акцентування на питаннях статі в мові може подекуди викликати небажані асоціації. Не вирішеним, як бачимо, є питання того, яку з назв треба наводити при звертанні першою, жіночу чи чоловічу: *Kuhar / kuharica чи Kuharica / kuhar*. Знову може постати дилема щодо рівноправності / нерівноправності статей. Мова відображає дійсність, і якби жінки були більше представлені в мовному дискурсі, то було б легше зрозуміти і *менеджерку*, і *льотчицю*, і *прем'єрку*. Проблему вбачаємо і в зміні комунікативної поведінки статей, а також у тому, чи таку зміну позитивно сприй-

муть у соціумі. На сьогодні чоловіків, які спілкуються по-жіночому ввічливо й ніжно, вважають слабкими або ще гірше, їм приписують певну фізіологічну орієнтацію, а жінок, які намагаються спілкуватися „по-чоловічому”, вважають надто агресивними, хоча, наприклад, у психології фемінність і маскулінність не пов’язують із порушеннями статевого розвитку чи статево-рольової орієнтації [7, с. 12–13].

На які особливості мовлення жінки варто звернути особливу увагу? Проведене серед німецьких жінок анкетування з головним запитанням „Яким є мовлення жінки?” виявило, що, на противагу мовленню чоловіків, для жіночого мовлення характерні: відкритість, більша повага до співрозмовника, виражене бажання підтримати комунікацію, жінка терплячіша у веденні бесіди, вона рідше перебиває співрозмовника, у її діалозі більше запитань, зокрема, таких, які потребують відповідей, крім того, жінка доволі часто буває навмисно неточною у висловлюванні [17, с. 17]. Зазначимо деякі наші спостереження щодо мовлення жінки, зокрема у хорватів: жінки дають можливість обрати тему для дискусії співрозмовнику-чоловікові, ми виявили, що вони дають йому більше часу для висловлювання, ніж використовують у розмові з ним, підтримують розмову, використовуючи невербальні засоби (міміку, жести). У цьому до них подібні всі слов’яни. Усім відомі, зокрема, жести української політичної діячки Ю. Тимошенко, яка киває головою, слухаючи співбесідника. Лінгвістка С. Троммель-Плотц називає таку реакцію мовця „конверзаційним приховуванням“ (konversationelle Deckarbeit) і говорить про те, що жінки частіше за чоловіків не почувають себе достатньо комфортно, висловлюючись перед широкою аудиторією [18, с. 29]. Приєднуємося до думки А. Лінке, що вживання ненормативних висловів та лайки значно більше табу для жінок, ніж для чоловіків [цит. за: 12]. Це ж стосується використання вулгаризмів, обценної лексики, двозначних та нецензурних слів. Жінки доволі часто перебільшують, повторюють інформацію заради забезпечення уваги співрозмовника [13, с. 32]. Стосовно мовлення чоловіків маємо погодитися з міркуваннями швейцарських лінгвісток К. Оперман і Е. Вебер про добру реакцію чоловіків у асиметричній комунікації,

коли повідомлення містить належний для них стан речей. Якщо ні – вони відстоюють власну позицію. Анкетування, проведене серед словацьких жінок щодо характерних рис мовлення чоловіків, засвідчило, що ті говорять голосно, агресивно, домінують у розмові, мають простішу (біднішу) мову, частіше переривають мовлення, не завершивши розмови, перебивають співрозмовника, говорять не так емоційно, але відвертіше, різко відстоюють свою правоту, навіть тоді, коли у чомусь не переконані [13], отже, як твердить дослідниця М. Соколова, вони орієнтовані більш ієрархічно [15]. Відразу можна констатувати наявність певних непорозумінь, які можуть виникати на цьому ґрунті в спілкуванні між представниками статей, тобто ставати причиною комунікативних девіацій.

Уже було згадано про сформовані мовні стереотипи щодо жінок, які розвиваються з дитинства на всіх мовних рівнях як остаточне вираження соціальних стереотипів. Яскравим прикладом цього може бути відома українська народна казка „Язиката Феська“, де наприкінці твору чоловік позбавляє свою надміру балакучу жінку цієї вади. У хорватському виданні „Дневник“ написано про мовні стереотипи, які стосується вживання слова „baba“: „те, що слово „baba“ звучить образливо, не є незвичним, багато хто його поспіль використовує в різних ситуаціях, але мало хто замислюється над тим, що слово „baba“ звучить образливо, на відміну від слова „deda““. <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/jezicni-stereotipi-sto-nam-izrazi-baba-i-deda-govoreo-nama-samima---327947.html>. У хорватській мові зараз поширеним є фразеологізм *muška baba*: балакучий, понад міру цікавий, схильний до пліток чоловік. Особі чоловічої статі презирливо надають стереотипних якостей жінки, схильної до пустої балачки, інтриг, такої, що пхає носа до чужих справ: *On se svim silama trudi da izvuče što je više moguće o tom privatnom životu. Tipična muška baba, što ćeš! Чу: Poznajem tipa, neloše izgleda, lipo se nosi ali ne zatvara usta! Nekako mi je nespojiva tolika količina pričljivosti sa muškarcima, pa sad ne znam jesam li ja u zabludi, ili imam pravo kad kažem da muške babe nisu simpatične?!* <http://www.index.hr/forum/11/seks/tema/49562/muska-baba.aspx>. Відомий вислів *ne budi baba* при звертанні до слабохарактерного чо-

ловіка – теж стереотип, образливе уподібнення чоловіка до жінки, оскільки типовий чоловік за існуючими стереотипами сміливий, рішучий, з твердим характером: <...> *upiši tečajeve, fax, napravi neki korak i ne budi baba koja će* <...> <http://www.forum.hr/showthread.php?t=285938&page=5>. Подібне підґрунтя має й усталений український вислів *поводитися як баба* для опису поведінки малодушного, боязкого, нерішучого чоловіка у важких ситуаціях. Щоб виразно висловити усю повноту його змісту, ми дослідили відповіді на запитання, що саме він означає, на сайті <http://zkan.com.ua/yak/shho-znachit-dlja-cholovika-povoditisja-jak-baba.html>: 1) він нис на долю-злодійку, плаче, не може захистити свою жінку і сім'ю, постояти за себе, м'яка й податлива людина; 2) скаржитися на життя, на важку роботу, на хворобу, хникати, постійно нити, ще трусить, ховається за чужу спину; 3) якщо мужик звик жити за рахунок жінок, то це теж як баба; 4) коли мужик бреше, він для мене справжня баба, коли інтриги всякі будує; 5) це коли чоловік зайво балакучий, цікавий і любить пліткувати; 6) це в основному означає сперечатися з жінкою. Як тільки мужик опускається на цей рівень і починає брехати, сваритися і мити кістки іншим, перестає бути мужиком <...> (висловлювання наведено без редагування). Зміст цих прикладів спростовує поширену думку, що фемінність – суто жіноча риса, а маскуліність – суто чоловіча. Це лише певні способи осмислення та сприйняття реальності особистістю.

Причиною різного трактування жінок та чоловіків у спілкуванні в наш час є політичні та суспільні чинники, які діяли протягом історії. У них коріниться причина поглядів феміністок на фемінність як на довільну категорію, „якою жінку наділив патріархат, це характерні форми поведінки, яких очікують від жінки у даному суспільстві“ [21, с. 2]. Які рішення цієї проблеми пропонують науковці? Рекомендації насамперед стосуються вживання іменників чоловічого роду, які називають представників професій, означають рід занять тощо, наприклад, нім. *Studenten, Schüler, Professoren*; укр. *студенти, учні, професори* тощо. Ці одиниці і в слов'янських мовах мають генералізуюче та нейтральне значення, використовуються для називання певної групи людей чи для позначення певного статусу. Запропоно-

вано обов'язково наводити при звертанні жіночу назву роду занять чи професії перед чоловічою, оскільки жінок треба представляти в престижнішій ролі, а не лише як матір, домогосподарку, медсестру тощо [11, с. 15–21]. Німецьке суспільство позитивно сприйняло „сплітинг” чи вживання в окремих випадках партиципу презенса, нейтральної форми у мові для наведення осіб обох статей (*Studierende*, замість *Studenten*, але заміни слову *Schüler* немає: форма *Schulende* відсутня). Найбільших змін щодо „рівноправності” зазнав передусім офіційний дискурс: *durch den Richter*, що перекладається як *з боку судді*, і його заміна на *durch richterliche Entscheidung* (на підставі судового рішення) [19, с. 142]. Сьогодні німецькі політики звертаються до виборців *Wählerinnen und Wähler*. Оголошуючи конкурс на посади, концерни та установи використовують „сплітинг” чи пишуть назву посади з великим „I”.

О. Есперсен свого часу серед чинників, що спричинили значні лінгвальні зрушення в суспільстві, відзначав набуття особистістю соціальної свободи та бажання змінити соціальні інституції та традиції [12, с. 260]. Отже, зі змінами в суспільстві настають зміни на різних рівнях мовної системи, в яких простежуємо, як і якою мірою протягом часу змінюється картина світу носіїв мови під впливом змін у соціумі. Тому останніми роками зазнали змін у тому числі фразеологічні уявлення про жінок та чоловіків, зокрема щодо їхньої маскулінності чи фемінності. З'явився образ жінки, яка в суспільстві не виконує другорядної ролі, є сильною, відважною, незалежною. Наприклад, у хорватській та інших слов'янських мовах поширення набув вислів *željezna (čelična) dama (lady)* (укр. залізна леді, польськ. *żelazna dama*, чеськ. *železná dama*). Його вживають, коли йдеться про сильну за характером жінку, непоступливу й безкомпромісну. Відоме походження цього вислову: англ. *the iron lady*, франц. *la dame de fer*, нім. *die eiserne Dame*, ісп. *la dama de hierro*, пов'язане з називанням прем'єр-міністра М. Тетчер. Ось приклади його вживання щодо інших відомих жінок з хорватських, українських, польських періодичних видань: *Ova godina, čini se, pripast će njemačkoj kancelarki Angeli Merkel, europskoj*

„čeličnoj lady“ koja pokušava Europsku uniju približiti SAD-u <...> <https://lider.media/arhiva/11623/>; <...> *najjača među njima, ukrajinska „željezna lady“ Julija Timošenko, odbila je taj prijedlog najavljujući da će samostalno izaći na izbore* <http://www.jutarnji.hr/arhiva/timosenko-najavila-da-ce-na-izbore-izaci-sama-a-ne-s-juscenkom/3854487/>; „<...> *Залізна леді в мереживі: іміджмейкер розкрила підтекст відвертого вбрання Тимошенко <...>“* <http://korupciya.com/zalizna-ledi-v-merezhivi-imidzhmeyker-rozkrila-pidtekst-vidvertogo-vbrannya-timoshenko/>; „Залізна леді“ *Меркель стала жінкою 2013 року за версією Forbes <...>“* <https://tsn.ua/svit/zalizna-ledi-merkel-stalazhinkoyu-2013-roku-za-versiyeyu-forbes-332537.html/>; „*Niemiecka „żelazna dama“ trzyma się mocno. Czy ostatnie zamachy złamią Merkel“* <http://forsal.pl/artykuly/962680,kryzys-w-niemczech-a-polityczna-pozycja-anglei-merkel.html/>; „*Choć niektórzy nazywają ją ukraińską Żelazną Damą, wśród samych Ukraińców – w zależności od upodobań politycznych - funkcjonuje jako sympatyczna Jula, bądź też mniej lubiana Julka“* <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/tymoszenko-bede-kandydowac-w-wyborach-prezydenckich,412214.html/>.

Висновки. Лінгвістику цікавить передусім не маскулінізм і фемінізм, які по суті є явищами екстралінгвальними чи когнітивними феноменами, а мовні механізми їх конструювання, позамовні чинники, що впливають на ці процеси. Відмінності в комунікативній поведінці жінки й чоловіка утвердилися емпірично і зумовили свідому політику мовленнєвої стратегії кожної статі, для зміни якої необхідні свідомі заходи в усіх сферах культурного і громадського життя. Вирішення цих проблем не можна пов'язувати виключно з формальною стороною. Важливо звернути на них увагу широкого кола людей обох статей, і це дасть можливість краще зрозуміти мовленнєву поведінку особливих мовних світів – жіночого та чоловічого. Мова пристосовується до реальних суспільних подій, для нових винаходів, відкриттів уводяться нові поняття, проте у міжособистісних стосунках мова консервативніша. Хоча багато що змінилося у стосунках між статями в сімейній сфері, розподілі хатньої роботи, вихованні дітей, сфері біз-

несу та великої політики – у комунікації все ж, як ми виявили, і далі здебільшого панують старі рольові стереотипи. Особливо яскраво це простежуємо в пареміях чи у фразеології. Цьому сприяє і генералізуюча функція маскулінативів. Подальші перспективи вбачаємо у дослідженні маскулінності й фемінності на різних рівнях мовної системи та змін в картині світу носіїв різних мов під впливом трансформацій у соціумі.

Список використаних джерел та літератури

1. Архангельська А. Чоловік у слов'янських мовах / А. Архангельська. – Рівне : РІС КСУ, 2007. – 448 с.
2. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: Когнітивно-гендерний аспекти / О. Л. Бессонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – 362 с.
3. Григорів Н. М. Категорії маскулінності та фемінності в процесах концептуалізації дійсності / Н. М. Григорів // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 3 (ч. 1). – Луцьк, 2011. – С. 44–48.
4. Ефремов В. А. Основы гендерной лингвистики: Учебно-методическое пособие / В. А. Ефремов. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – 118 с.
5. Мельник Ю. П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці / Ю. П. Мельник // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – Житомир : Вид-во Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка, 2009. – Вип. 45. – С. 110–114.
6. Поповић Љ. Језичка слика стварности / Љ. Поповић. – Београд : Филолошки факултет, 2008. – 308 с.
7. Психология личности: Словарь справочник / Под ред. П. П. Горностая и Т. М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 320 с.
8. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові / Т. М. Сукаленко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 240 с.
9. Фемінність та маскуліність // Незалежний культурологічний часопис "І". – 2003. – Ч. 23. – 151 с.
10. Čmejrková S. Žena v jazyce / S. Čmejrková // Slovo a slovesnost, 56. – 1995. – Č.1. – S. 43–55.
11. Čmejrková S. Rod v jazyce a komunikaci: Specifika češtiny / S. Čmejrková // Slovo a slovesnost, 63. – 2002. – Č. 4. – S. 263–286.

12. Guentherodt I. Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs / I. Guentherodt, M. Hellinger, L. F. Pusch, S. Trömmel-Plötz // *Linguistische Berichte* 69. – Frankfurt /M, 1980. – S. 12–25.
13. Jespersen O. *Language: Its Nature, Development and Origin.* / O. Jespersen. – London : Allen and Unwin. – P. 237–254.
14. Operman K. *Frauensprache – Mönnersprache* / K. Operman, E. Weber. – Zürich : Orell Füssli Verlag, 1995. – 176 s.
15. Risová E. Ako oslovovať muža vo funkcii zdravotnej sestry? / E. Risová // *Kultúra slova*, 20. – 1986. – Č.10. – S. 385–386.
16. Sokolová M. Jazyk ako zrkadlo sociálneho postavenia ženy a muža (na príklade slovenčiny) / M. Sokolová // *Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. 25.11.1998. – Prešov : FFPU, 1998. – S. 436–447.
17. Sokolová M. Nové práce o vzťahu žena-jazyk-spoločnosť / M. Sokolová // *Jazykovedný časopis*, 50. – 1999. – Č. 2. – S. 122–124.
18. Štambuk A. Žena – proces konceptualizácie i kultura / A. Štambuk // *Semantika prirodňog jezika i metajezik semantike.* – Zagreb, Split : Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2005. – S. 745–753.
19. Trömmel-Plötz S. *Frauensprache – Sprache der Veränderung* / S. Trömmel-Plötz. –Frankfurt /M : Fischer Verlag, 1982. – 182 s.
20. Trömmel-Plötz S. *Die Konstruktion konversationeller Unterschiede in der Sprache von Frauen und Männern* / S. Trömmel-Plötz // *Gewalt durch Sprache.* – Frankfurt - M : Fischer Verlag, 1984. – S. 285–295.

References

1. Arkhanhel's'ka A. Cholovik u slov'yans'kykh movakh /A. Arkhanhel's'ka. – Rivne : RIS KSU, 2007. – 448 p.
2. Bessonova O. L. Otsinnyy tezaurus anhliys'koyi movy: Kohnityvno-hendernyy aspekty / O. L. Bessonova. – Donets'k : DonNU, 2002. – 362 p.
3. Hryhoriv N. M. Katehoriyi maskulinnosti ta femininnosti v protsesakh kontseptualizatsiyi diysnosti / N. M. Hryhoriv // *Naukovyy visnyk Volyns'ko-ho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky.* – 3 (ch. 1). – Luts'k, 2011. – P. 44–48.
4. Efremov V. A. Osnovy gendernoy lingvistiki: Uchebno-metodicheskoe posobie / V. A. Efremov. – SPb. : Izd-vo RGPU im. A. I. Gertsena, 2009. – 118 p.
5. Mel'nyk Yu. P. Ob'yektivatsiya hendernykh stereotypiv u suchasniy lindhivstychnyy nautsi / Yu. P. Mel'nyk // *Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu im. Ivana Franka.* – Zhytomyr : Vyd-vo Zhytomyr. derzh. un-tu im. Ivana Franka,

2009. – Vyp. 45. – P. 110–114.

6. Popoviĥ Jb. Jezichka slika stvarnosti / Jb. Popoviĥ. – Beograd : Filoloski fakul'tet, 2008. – 308 p.

7. Psikhologiya lichnosti: Slovar' spravochnik / Pod red. P. P. Gornostaya i T. M. Titarenko. – K. : Ruta, 2001. – 320 p.

8. Sukalenko T. M. Metaforychne vyrazhennya kontseptu zhinka v ukrayins'kiy movi / T. M. Sukalenko. – K. : Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, 2010. – 240 p.

9. Feminnist' ta maskulinnist' // Nezalezhnny kul'turolohichnyy chasopys "Yi". – 2003. – Ch. 23. – 151 p.

10. Čmejrková S. Žena v jazyce / S. Čmejrková // Slovo a slovesnost, 56. – 1995. – Č.1. – S. 43–55.

11. Čmejrková S. Rod v jazyce a komunikaci: Specifiká češtiny / S. Čmejrková // Slovo a slovesnost, 63.– 2002. – Č.4. – S. 263–286.

12. Guentherodt I. Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs / I. Guentherodt, M. Hellinger, L. F. Pusch, S. Trömmel-Plötz // Linguistische Berichte 69. – Frankfurt/M, 1980. – S. 12–25.

13. Jespersen O. Language: Its Nature, Development and Origin. / O. Jespersen. – London : Allen and Unwin. – P. 237–254.

14. Operman K. Frauensprache – Männersprache / K. Operman, E. Weber. – Zürich : Orell Füssli Verlag, 1995. – 176 s.

15. Risová E. Ako oslovovať muža vo finkcii zdravotnej sestry? / E. Risová // Kultúra slova, 20. – 1986. – Č.10. – S. 385–386.

16. Sokolová M. Jazyk ako zrkadlo sociálneho postavenia ženy a muža (na príklade slovenčiny) / M. Sokolová // Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. 25.11.1998. – Prešov : FFPU, 1998. – S. 436–447.

17. Sokolová M. Nové práce o vzťahu žena-jazyk-spoločnosť / M. Sokolová // Jazykovedný časopis, 50. – 1999. – Č. 2. – S. 122–124.

18. Štambuk A. Žena – proces konceptualizácie i kultura / A. Štambuk // Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike. – Zagreb, Split : Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2005. – S. 745–753.

19. Trömmel-Plötz S. Frauensprache – Sprache der Veränderung / S. Trömmel-Plötz. – Frankfurt /M : Fischer Verlag, 1982. – 182 s.

20. Trömmel-Plötz S. Die Konstruktion konversationeller Unterschiede in der Sprache von Frauen und Männern / S. Trömmel-Plötz // Gewalt durch Sprache. – Frankfurt /M : Fischer Verlag, 1984. – S. 285–295.

МАСКУЛИННОСТЬ И ФЕМИННОСТЬ В ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ СЛАВЯНСКИХ И НЕСЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ)

Женщины и мужчины используют язык по-разному. Особенности применения языка двумя полами в историческом развитии общества отразились в самой структуре языка. При поддержке феминистического движения эта проблема активно разрабатывается в разных странах. В этом аспекте исследуются современные славянские языки. Можно подтвердить существование гендерной асимметрии в языке и коммуникации в славянских и неславянских языках. В статье обращаем внимание на маскулинность и феминность как социокультурные категории, связанные с языком и коммуникацией. Уделяем внимание существованию гендерной асимметрии и неравномерному представлению в языке лиц двух полов, гендерной стереотипизации и перспективам ее преодоления.

Ключевые слова: маскулинность / феминность, язык, коммуникация, гендерные стереотипы, гендерная асимметрия.

L. P. Vasyli'yeva,

Doctor of Philology,

Full Professor of Slavonic Languages Department

Ivan Franko National University of Lviv,

Universitetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,

tel.: +380322394770,

milav2000@yahoo.com

FEMININITY AND MASCULINITY IN LANGUAGE (BASED ON SLAVIC AND NON-SLAVIC LANGUAGES)

Summary

Men and women use language differently. Gender differences in language use in the course of the historical development of human society have been reflected in the language structure. This problem is supported by the feminist movement

and is being actively researched in the USA, Japan and Europe. Modern Slavic languages have been researched in this aspect too. Gender asymmetry in language and communication has been traced in Slavic and non-Slavic languages. This article deals with femininity and masculinity as socio-cultural categories inseparable from language and communication. Special attention is paid to gender asymmetry and disproportionate representation of gender-marked speakers in language, gender stereotyping and prospects of its overcoming.

Gender asymmetry and stereotyping is reflected in a set of proverbs describing women in reference to dichotomy "femininity – masculinity", elaborated on cognitive basis, which reflects characteristic features of men and women communication. Suggestions developed by gender linguistics in reference to supporting the equal status of feminine and masculine gender in language are not always reflected in speech strategies at present. It is important to attract attention of speakers of both genders to this issue as it can provide the possibility of in-depth understanding of speech behavior of people representing different worldviews – masculine and feminine.

Key words: masculinity/femininity, language, communication, gender stereotypes, gender asymmetry.

Надійшла до редакції 25.05.2017 р.

ISSN 811.161.2'42

В.В.Вдовиченко,

доктор філологічних наук,

професор кафедри української мови, Київський національний університет імені Шевченка

Київський національний університет імені Шевченка, вул. М.Володимира, 64, м. Київ, 01033

Тел.: (044) 239-0000, 24/26, ф. (044) 65058, факс: (044) 65058

Тел.: 048680562,

vdovichenkonata2010@mail.ru

МЕТАФОРА РЕЧОВИНИ ЯК СПОСІБ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ГРІХА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті розглянуто специфіку метафор, які репрезентують концепт ГРІХ в українській мовній картині світу. Описано роль сфери „речовини” як джерела метафоричного осмислення гріха. Визначено особливості кожного виду

речовини, її прототипічні ознаки, з'ясовано підстави, які дозволяють зіставити цю речовину з гріхом. Матеріалом дослідження послуговували українські фразеологізми, паремії та тексти сучасної української прози.

Ключові слова: концептуальна метафора, концепт, когнітивна модель, фрейм, концептуалізація, українська мовна картина світу, гріх.

З'єднувальною ланкою у взаємозв'язках мови з позалінгвальною дійсністю виступає концепт культури як динамічний культурний конструкт людської свідомості, що фіксує знання й уявлення про певний фрагмент дійсності в національній мовній картині світу та знаходить об'єктивацію у вербальних одиницях.

У когнітивній лінгвістиці аналіз концептів тісно пов'язаний з аналізом концептуальних метафор, який ґрунтується на теорії Дж. Лакоффа і М. Джонсона [6]. На думку лінгвістів-когнітологів, концептуальна метафора є особливим способом мислення про світ, в основі якого лежить взаємодія двох структур знань – когнітивної структури „джерела” (source domains) і когнітивної структури „мішені” (target domain) [6, с. 9]; в іншій термінології – донорської і реципієнтної зони (donor domain and recipient domain) [9]. Процес метафоризації відбувається за рахунок використання буквального значення вислову й супровідних йому асоціацій. Схема зв'язку, яка формується між поняттєвими сферами, називається метафоричною моделлю.

Мета нашого дослідження – з'ясувати роль речовинної метафори у репрезентації концепту ГРІХ, який є одним з „ключових” в українській мовній картині світу [2, с. 24]. Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких завдань: визначення фреймів, що належать до метафоричної моделі ГРІХ → РЕЧОВИНА; виявлення речовинних ознак у структурі морально-етичного концепту ГРІХ, на основі яких виділяємо зазначену когнітивну модель.

Закріплені в мові наївні уявлення про ГРІХ, які відображають ціннісні орієнтири в межах української культури та детермінують моральну свідомість носіїв української мови, визначають актуальність цієї статті. Концепт ГРІХ як факт загальнонаціонального ментального простору в українському мовознавстві досліджували Н. В. Вдовиченко, В. І. Кононенко, Т. В. Радзієвська, А. М. Сірант та ін. Без-

посереднім об'єктом нашого аналізу у цій статті стала метафора з вихідною субсферою “речовини”, яка не одержала належного висвітлення у вищезазначених працях.

У результаті аналізу матеріалу, одержаного з пареміологічних збірників „Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. Марковича і других. Спорудив М. Номис” (СПб., 1864), „Галицько-руські народні приповідки” (Львів, 1901–1905) та художніх творів сучасної української прози, у складі досліджуваної метафоричної моделі було виявлено шість фреймів, що підтверджують факт існування безпосереднього зв'язку між вербальним втіленням абстрактного імені та речовинного світу.

1. Фрейм БРУД. Бруд – „те, що робить що-небудь нечистим; грязь, болото, сміття, різні покидьки” [СУМ, т. 1, с. 240]. Бруд – це атрибут хаосу, безформеного стану, позбавленого будь-якого конкретного образу. Його антипод – чистота, яка є ознакою порядку, атрибутом космосу як впорядкованої структури [3, с. 52]. Основні ознаки бруду – зайве, непотрібне, те, що позбавлене будь-якої цінності. Усе те, що характеризується брудом, застоєм, грязьким місцем, пов'язано з відсутністю живої діяльності і метафорично представлено у текстах письменників як процес „загруження” у гріхах: *Дати час, допоки люди так **погрузнуть** у **гріхах** своїх, що змушені будуть волати до небес денно і нічно* (Л. Іванченко).

Природне прагнення людини до чистоти репрезентує метафора ‘змити гріхи’. Засобом для змивання будь-якого бруду насамперед є вода, яка має реальні очищувальні властивості: *Він сам закріп на плиті два казани води <...>, лазом переніс до землянки-стайні і тут у дерев'яних ночвах змив із себе всі гріхи* (В. Шкляр). Для відокремлення потрібного від непотрібного у господарстві використовуються сито й решето. За давніми повір'ями, ці предмети мають силу оберега від злих духів, відділяють добро від зла. Метафора, уподібнюючи гріх непотребу, сміттю, яке просіюється крізь решето, означає його несприйняття, необхідність очищення шляхом покаяння: *А як вернувся, то навчився жити сам, пропускаючи через решето дрібні гріхи, свої і чужі, лишаючи на покаяння – значні* (Г. Пагутяк). Очищен-

ня від гріха пов'язано з позитивними змінами й настроями: *На Бого-явленський празник стріляють – очищення од гріха миру ізвіщають* (М. Номис). Віддієслівний іменник *очищення* належить до архаїзованої лексики, стилістичний потенціал якого тяжіє до поетичності та урочистості, що підкреслює важливість моменту. Очищення від гріха в православній свідомості пов'язано з подією хрещення Ісуса Христа в ріці Йордан, під час якої Христос об'являє себе людям Месією й Спасителем від гріха. Отже, образна складова концепту ГРІХ як бруду закорінена у біблійній традиції.

Як засіб для очищення від гріха використовується також кров: *Я повинен кров'ю змити свій гріх* (Л. Копань). У багатьох культурах кров є символом життя та божественної енергії. Дитячою кров'ю (так давні слов'яни називали дощ) зіцлювали сліпих і німих, повертали до життя закам'янілих героїв. Східні слов'яни вірили, що кров убитого кабана є оберегом від нечистої сили, нею, зазвичай, бризкали вогонь [1, с. 462]. У християнстві пролита кров Ісуса Христа вважається наділеною силою спасіння (пошук чаші Святого Грааля, в яку стікала кров Христа, обряд причастя).

2. Фрейм ЇЖА. При репрезентації ГРІХА метафоричне переосмислення одержали лексичні одиниці, які є найменуванням якості, властивості їжі або питва, що відчувається під час їх вживання (*смак, солодкий*), споживної солодкої та масної їжі (*мед, скором*), назвами соматизмів (*рот, губи*) та фізіологічних дій, пов'язаних зі споживанням їжі (*кусати, лизати*). Зближення концептів ГРІХ та ЇЖА насамперед відбувається на основі оцінки смакових відчуттів людини: *Кілько смаку, тільки й гріху* (М. Номис); *Не скільки смаку, тільки більш гріху* (М. Номис); *В чім не маєш смаку, не маєш і гріху* (М. Номис). Ознака смаку найчастіше реалізується за допомогою перцептивного емпіричного прикметника *солодкий* та прислівника *солодко*, що розходиться з біблійним оцінним прототипом гріха: *Ще мені подобається дивитися на святих отців і фантазувати, грішать вони чи ні, а якщо грішать, то який гріх для них найсолодший?* (Л. Денисенко); *Солодко грішити, гірко покутувати* (І. Франко). На основі смакових відчуттів (сенсорно) перенесено інформацію, істинно пропозиційну для кон-

цепту ЇЖА, репрезентованого лексемою *мед*, у прислів'ї: *З бабами грішити, як меду лизати* (І. Франко). Прототипічною властивістю меду є його солодкий смак. Однак, ми згодні з думкою В. Кононенка, що у випадку актуалізації позитивної оцінності концепту ГРІХ його базова негація все-таки зберігається у вигляді „колективного підсвідомого” [5, с. 149]. У низці прислів'їв факт здійснення гріха уподібнюється процесу споживання їжі, який є звичною, буденною дією: *Йому грішити, як хліба вкусити* (І. Франко). В окремих контекстах гріх постає шкідливим для здоров'я продуктом, якого слід уникати: *Хоч, мовить, гріха вкушу, а свого не облишу* (М. Номис). Когнітивний процес аналогового осмислення гріха як їжі в останньому фрагменті виражає складнопідрядне допустове речення, перша частина якого містить не лише протиставлення тій дії, про яку йдеться в другій, а й вказує на те, всупереч чому відбувається дія. Метафора репрезентує духовне випробування людини, а гріх асоціюється з яблуком – символом забороненого плоду. Невід'ємною частиною життя християнина є піст як засіб духовного вдосконалення, очищення *тіла і душі*. Піст передбачає строге утримання від скоромної їжі в певні періоди, установлені церковнослужителями. Квантитативна модель *скільки <...>, стільки <...>* вказує на кількісну залежність гріху від спожитої м'ясної або молочної їжі, яку репрезентує лексема *скором*: *Скільки скорому, стільки й гріха* (М. Номис). Метафори, що опосередковують асоціації, співвідносні з концептом ЇЖА, часто виражаються прийменниково-відмінковими сполученнями з *рота* та з *губи*: *Гріх іде не в рот, а з рота* (*Не йде гріх до рота, але з рота виходить*) (І. Франко), *Гріх не йде в губу, та з губи* (М. Номис). Внутрішня форма лексем *рот* і *губи* свідчить, що основна прототипічна ознака цих соматизмів пов'язана з прийомом їжі. Етимологи назву *рот* мотивують псл. *ryti ‘рити’, що буквально означає “розриваючи, викопуючи, добувати їжу” (про тварин та птахів) [ЕСУМ, т. 5, с. 127]. Українське слово *губа* у пол. *gęba* означає ‘обличчя, рот’, у чес., слц. *huba* ‘морда, рот’, схв. *gъba* ‘морда, рило’ [ЕСУМ, т. 1, с. 610].

3. Фрейм ВОДА. Вода є одним з першоелементів всесвіту, джерелом всіх форм життя на землі, „жіночим символом потенції, позбав-

леної форми” [8]. Разом з тим, вода є елементом, який розчиняє і знищує, символом несвідомого, первісного Хаосу, безодні, яка поглинає все. Основні властивості води – безмірність, таємничість і глибина. Метафоричного значення при характеристиці гріха набуває лексема *потонути*, значення якої пов’язане з руйнівним началом води: *Праведник рано гине в праведності своїй, нечестивець же живе сито і довго, утопаючи в своїх гріхах* (Р. Іванченко). Дієприслівник *утопаючи* виступає в ролі другого метафоризованого предиката, що позначає фізичний рух, спрямований вниз, і перебуває у двосторонньому координаційному зв’язку з іменником *нечестивець* (синонім до слова *грішник*). Створюється стилістичний парадокс за принципом семантичної несумісності між дієсловом та дієприслівником: живе, утопаючи. Смислова несумісність складових частин оксиморону становить основу експресивного ефекту: алогізм підкреслює, що гріх є джерелом задоволення для його носія. Оксиморон відсилає до поняття справедливості, яке викликає у читача суперечливі почуття.

4. Фрейм ЗАПАХ. ГРІХУ приписуються ознаки фізіоморфного характеру. Саме на підставі одоративних відчуттів сформувалася гештальтна метафора гріха як речовини, що має специфічний запах, який аналогізується із запахом поту. Прикладом сказаного може бути фрагмент, у якому репрезентується уявлення про привабливий запах поту (британські вчені встановили, що при виборі свого партнера людина вибирає запах його поту): *Воно [тіло] нахло гріхом, найжаданішим і найсолодшим, перед яким не встояти навіть йому, побожному синові християнському* (В. Базів). Позитивна оцінка цієї метафори підсилюється квалітативами, репрезентованими прикметниками *найжаданіший* і *найсолодший*. В іншому фрагменті гріх асоціюється з неприємним запахом поту, на що вказують неоднорідні означення: *просякле гріхом та падлюче* з негативною оцінною семою ‘дуже поганий’: *Музика дає тобі шанс порятувати бодай півнігтя свого наскрізь просяклого гріхом падлючого тіла* (Ю. Андрухович).

5. Фрейм РАДІАЦІЯ. Аналогія між гріхом і радіацією розкривається через категорію потенційної небезпеки. Таке перенесення ґрунтується на уподібненні сценаріїв: *гріхопадіння* – це порушен-

ня першими людьми Божих заповітів, що призвело до всезагальної гріховності людства, *радіація* – випромінювання, яке швидко поширюється в просторі й у великих дозах завдає непоправної шкоди здоров'ю людей: *Десятки хрестів, вирваних ураганом природного гніву, попливли вниз за течією, щоб у пониззі кинути духовний якір в неозорих просторах цієї благословенної землі, зараженої радіацією гріхопадіння* (В. Базів). Щоб передати наслідки радянської атеїзації, письменник використовує також предикат, виражений дієприкметником *заражена*, що стосується локатива *земля*. Метафоричне перенесення фізичних характеристик речовини на ознаку гріха формує метафору *радіація гріхопадіння*, утворену за моделлю керування. При цьому відмінок іменника *радіація* буде базисним, а приіменний відмінок *гріхопадіння* – ознаковим. На думку автора, закриття церков, знищення релігійних символів (хрестів, дзвонів, ікон) – це смертельно небезпечні дії, аналогічні недбалому поводженню зі штучно створеними джерелами іонізуючого випромінювання, які спричиняють загрозу самому існуванню української нації.

Опис ситуації, коли іменник *гріх* означає іменник *чорнобиль*, відсилає до уподібнення відходу людини від етичних та духовних цінностей до техногенної аварії на Чорнобильській атомній електростанції, що призвела до масштабної соціально-екологічної руйнації: *Чи був би цей світ донині, чи його спопелили б чорнобилі людських гріхів уже давним-давно?* (В. Базів). Метафора сформована шляхом перенесення інформації про небезпеку з донорської зони ТЕХНОГЕННА КАТАСТРОФА, яку символізує Чорнобиль, до реципієнтної зони ГРІХ. Метафоризація образу гріха здійснюється також за допомогою предиката *спопелити*, у семантиці якого присутня сема 'повністю', яка вказує на ступінь і міру вияву ознаки дії.

6. Фрейм КРОВ. Основна прототипічна ознака крові – червоний колір. Колористика крові стає базовою при метафоричній характеристиці гріха, вказуючи на його тяжкість: *Хто після цього не простить йому кривавих гріхів і зрад* (Л. Іванченко); *30-го березня 1931-го року ця невгамовна сорокарічна жінка дістала зі столу свій наградний чекістський маузер і самотійно здійснила акт розплати*

за свої численні криваві гріхи і зради, вистрілюючи з нього прямо у свій висок <...> (В. Марценюк). Таким чином, метафора *криваві гріхи* репрезентує знищення людей, вбивство, війну, страждання. Кров у цих фрагментах корелює з мінорним забарвленням лексеми *зрада* і підсилює негативний емоційно-оцінний модус гріха.

У результаті проведеного дослідження можна відзначити, що метафори, які виникли в рамках смислового поля „речовина”, є значущими при концептуалізації ГРІХА в українській мовній картині світу. Названі метафори представлені шістьма фреймами – БРУД, ЇЖА, ВОДА, ЗАПАХ, РАДІАЦІЯ, КРОВ. Підставою метафоризації послугували прототипічні властивості названих речовин – зайве, непотрібне, позбавлене цінності, фізіологічна потреба, смакові якості, шкідливість для здоров’я людини, небезпека, колір. Більшість метафор має яскраво виражений оцінний характер. Подальші дослідження специфіки метафор, які концептуалізують ГРІХ на різних етапах розвитку української мовної картини світу із залученням корпусу різножанрових текстів, мають значні наукові перспективи.

Список використаних джерел та літератури

1. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов : В 3 т. / А. Н. Афанасьев. – М. : Современный писатель, 1995. – Т. 1. – 800 с.
2. Вдовиченко Н. В. Вербалізація морально-етичних концептів в українській мовній картині світу : Дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – укр. мова / Н. В. Вдовиченко. – Одеса, 2015. – 217 с.
3. Демешкина Т. А. Концепт чистоты по данным среднеобских словарей / Т. А. Демешкина // Наука и образование: Мат. Всерос. науч. конф. (12–13 апр. 2002г.). – Белово, 2002. – С. 49–55. URL: http://www.belovo.ru/conferens/conferens_03/SEK3.html
4. Етимологічний словник української мови: В 7-и т. – К. : Наук. думка, 1982–2012. (ЕСУМ).
5. Кононенко В. І. Мова у контексті культури / В. І. Кононенко. – К. ; Ів.-Фр. : Плай, 2008. – 392 с.

6. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 256 с.
7. Словник української мови : У 11-ти т. – Київ : Наук. думка, 1970–1980. (СУМ).
8. Трессидер Дж. Словарь символов / Дж. Трессидер. – М. : ФАИР – ПРЕСС, 2001. – 448 с. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/JekTresidder/78.php/
9. Kittay, E., Lehrer, A. Semantic field and the structure of metaphor / E. Kittay, A. Lehrer // *Studies in language*. – № 5. – 1981. – P. 31–63.

References

1. Afanas'ev A. N. Poeticheskie vozzreniya slavyan na prirodu: Opyt sravnitel'nogo izucheniya slavyanskikh predaniy i verovaniy v svyazi s mificheskimi skazaniyami drugih rodstvennykh narodov : V 3 t. / A. N. Afanas'ev. – М. : Sovremennyy pisatel', 1995. – Т. 1. – 800 p.
2. Vdovychenko N. V. Verbalizatsiya moral'no-etychnykh kontseptiv v ukrayins'kiy movnii kartyni svitu : Dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 – ukr. mova / N. V. Vdovychenko. – Odesa, 2015. – 217 p.
3. Demeshkina T. A. Kontsept chistoty po dannym sredneobskikh slovarey / T. A. Demeshkina // *Nauka i obrazovanie: Mat. Vseros. nauch. konf.* (12–13 apr. 2002g.). – Belovo, 2002. – P. 49–55. URL: http://www.belovo.ru/conferens/conferens_03/SEK3.html
4. Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: V 7-y t. – K. : Nauk. dumka, 1982–2012.
5. Kononenko V. I. Mova u konteksti kul'tury / V. I. Kononenko. – K. ; Iv.-Fr. : Play, 2008. – 392 p.
6. Lakoff Dzh. Metafory, kotorymi my zhivem / Dzh. Lakoff, M. Dzhonson. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 256 p.
7. Slovnyk ukrayins'koyi movy : U 11-ty t. – Kyiv : Nauk. dumka, 1970–1980.
8. Tressider Dzh. Slovar' simvolov / Dzh. Tressider. – М. : FAIR – ПРЕСС, 2001. – 448 p. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/JekTresidder/78.php/
9. Kittay, E., Lehrer, A. Semantic field and the structure of metaphor / E. Kittay, A. Lehrer // *Studies in language*. – № 5. – 1981. – P. 31–63.

МЕТАФОРА ВЕЩЕСТВА КАК СПОСОБ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ГРЕХА В УКРАИНСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

В данной статье рассматривается специфика метафор, репрезентирующих концепт ГРЕХ в украинской языковой картине мира. Объектом анализа являются метафоры с исходной субсферой вещества. В процессе исследования мы использовали методику анализа, которая включает характеристику сферы-источника (вещества) и сферы-мишени (греха), определили фреймы, относящиеся к данной модели, рассмотрели особенности каждого вида вещества, его прототипические признаки. Материалом исследования послужили украинские фразеологизмы, поговорки и тексты современной украинской прозы.

Ключевые слова: концептуальная метафора, концепт, когнитивная модель, фрейм, концептуализация, украинская языковая картина мира, грех.

N. V. Vdovychenko,

Candidate of Philology,

Associate Professor of Applied Linguistics Department

Odesa I. I. Mechnykov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: 04868562,

vdovichenkonata2010@mail.ru

METAPHORS OF SUBSTANCE AS MEANS OF CONCEPTUALIZING SIN IN UKRAINIAN LINGUISTIC WORLD IMAGE

Summary

This article studies linguistic means of the specific character of metaphors representing the concept of SIN in the Ukrainian linguistic world. The role of the area of SUBSTANCE as a source of metaphorical concept of SIN is described.

Features of each type of substance, its prototypical aspects are considered; the grounds for the comparison of the given substances with sin are established. The research is based on the analysis of texts in the Ukrainian phraseology, proverbs, XX–XXI century prose. The metaphorical model SIN – SUBSTANCE is represented by six frames – MUD, FOOD, WATER, SMELL, RADIATION, BLOOD. Metaphorization is based on prototypical properties of these substances – uselessness, physiological need, taste qualities, health damage, danger, colour. Most metaphors have evaluation.

Key words: conceptual metaphor, concept, cognitive model frame, conceptualization, Ukrainian linguistic world image, sin.

Надійшла до редакції 25.06.2017 р.

☎ ☎ ☎ 1'42:821(438)

Helena Wojcewa,

dr hab., prof.,

kierownik Katedry Językoznawstwa Ogólnego i Słowiańskiego

Wydziału Filologicznego

Odeskiego Uniwersytetu Narodowego imienia I. I. Miecznikowa,

Francuski bulwar 24 / 26, m. Odessa, 65058, Ukraina,

tel.: +380487760442,

movoznavstvo98@gmail.com

Starszy naukowiec,

Naukowa Instytucja Państwowa „Instytut Modernizacji Treści Oświaty”,

Zaułek Nachimowa 8, p. 24, Odessa, 65014, Ukraina

JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA POLSKIEGO MARYNARZA W MARYNISTYCZNYM DYSKURSIE ZYGMUNTA BATKA

Poniższy artykuł jest poświęcony osobliwościom językowego obrazu świata przedstawiającego tezaurs osobowości językowej polskiego marynarza. Obiektem analizy jest powieść Zygmunta Batka „Łaskawe oceany”, w której autor opisuje własne doświadczenia wynikające z pracy na morzu. Określono opozycje tworzące lingwokognitywne podstawy w strukturze osobowości polskiego mary-

narza wyrażonej w badanym tekście: *marynarz prawdziwy / nieprawdziwy, morze / ląd, życie / śmierć*. Przy pomocy zasobów językowych autor ocenia marynarzy jako przedstawicieli wspólnoty społeczno-zawodowej. W marynistycznym dyskursie współdziałają typowe i indywidualne cechy prezentowane przez autora powieści, co świadczy o twórczym indywidualno-autorskim podejściu do interpretacji językowego obrazu świata polskiego marynarza. Przeważa pozytywny wizerunek marynarza, co wynika z dążenia do zainteresowania młodych czytelników pracą na morzu.

Słowa kluczowe: językowy obraz świata marynarza, dyskurs marynistyczny, osobowość językowa, język polski.

We współczesnym językoznawstwie perspektywnym kierunkiem wydaje się lingwoantropologiczny, którego głównym zadaniem jest rekonstrukcja osobowości językowej (jako subiekty i obiektu języka) poprzez badanie tekstu (dyskursu) w kierunku lingwopersonologicznym. Modelowanie językowego obrazu świata człowieka przedstawia jego psychikę oraz społeczny i etnokulturowy komponent za pośrednictwem języka. Należy pamiętać, że z językowym obrazem świata ściśle łączy się wartościowanie, znalezienie tego, jak człowiek ocenia siebie i innych.

Nasuwać się pytania: jaką jest specyfika konceptosfery człowieka – przedstawiciela pewnej wspólnoty społeczno-zawodowej oraz jak w polskim kręgu kulturowym prezentuje się językowy obraz rzeczywistości marynarza?

Badanie osobowości językowej i jej wiedzy o rzeczywistości opiera się na ideach Johanna Gottfrieda von Herdera, Wilhelma von Humboldta, Leo Weisbergera, Jana Baudouina de Courtenay, Ołeksandra Opanasowicza Potebni. Od końca XX w. językowy obraz świata znajduje się w centrum uwagi polskich naukowców – Janusza Anusiewicza, Jerzego Bartmińskiego, Renaty Grzegorzewskiej, Jadwigi Puzyniny, Kwiryny Handke, Ryszarda Tokarskiego i innych. Pojęcie *obrazu* w filozofii oznacza „wynik rekonstrukcji obiektu w świadomości człowieka; nieodłączny moment filozoficznych, psychologicznych, socjologicznych i estetycznych dyskursów” [HФЭ т. 3, с. 128]. J. Bartmiński stwierdza, że „istnieje wizja świata i obraz świata, czyli subiekt opisu i obiekt opisu. Wskutek interpretacji obraz środowiska przyrodniczego jest przedstawiony w języku, co pozwala mówić o obrazie świata dziecka, dorosłego, „prostego” człowieka itp.” [8, s. 103].

Kształtowany na bazie materiału językowego obraz człowieka jest zgodny z ujęciem Jurija Apresiana, Niny Arutiunowej, Władimira Karasi-ka, Jurija Karaułowa i in. Powstaje lingwopersonologia, której obiektem, według W. P. Nieroznaka, jest idiolektna osobowość językowa [4, c. 113]. „Za każdym tekstem jest utajony system językowy, w każdym tekście obecna jest osobowość językowa” [10, s. 206].

Pod terminem *osobowość językowa* Jurij Karaułow rozumie: „całość kształt zdolności i charakterystyk człowieka, które determinują utworzenie i postrzeganie nią językowych utworów (tekstów), różnych pod względem: a) stopnia strukturalno-językowej trudności (poziom werbalno-semantyczny), b) głębi i precyzji odbicia otaczającego świata (poziom lingwokognitywny), c) celowego ukierunkowania (poziom motywacyjny)” [2, c. 3]. Zauważmy, że została zaproponowana struktura osobowości językowej z takimi poziomami jak leksykon wewnętrzny, tezaurus i system motywów.

Na podstawie wspólnych potrzeb, podstaw, uznawanych wartości odbywa się komunikacja członków pewnej kultury zawodowej, formuje się zespół warunków zewnętrznych, wpływających na otoczenie, a psychologiczne mechanizmy „formują jakości perceptywne (otrzymane od organów uczuć), konceptualne (powstają w trakcie działalności zawodowej), proceduralne (sposoby i kolejność użycia perceptywnych i konceptualnych danych)” [7, c. 176–177].

W niniejszym opisie uwagę koncentrujemy na reprezentowanej w dyskursie marynistycznym osobowości językowej polskiego marynarza. Obiektem analizy jest powieść marynistyczna Zygmunta Batka „Łaskawe oceany” (Gdynia–Szczecin, 1997, dalej – LO), w której autor opisuje własne doświadczenia z pracy na morzu w ciągu ponad czterdziestu lat, od r. 1945 do r. 1996: „W Polskiej Żegludze morskiej, gdzie zatrudniony był całe dziesięciolecie, należał do grupy najlepszych kapitanów, podejmujących się działań, bardzo istotnych dla armatora” – pisze o Z. Batko w przedmowie do książki Janusz Lembas [LO, s. V]. „Dla marynarzy, a zwłaszcza kapitanów floty, żywioł morski jest codziennością, z którą tak się żyli, że w zmaganiu się z nim nie widzą niczego niezwyklego” – podkreśla w przedmowie Jan Kazimierz Sawicki [LO, s. XIV].

Już sam tytuł powieści („Łaskawe oceany”) wskazuje czytelnikowi na fragment rzeczywistości, w której umieszczono akcję utworu, i na ocenę zamkniętego terytorium wodnego przez pisarza, doświadczonego marynarza: oceany są łaskawe, bo autor lubi swój zawód, wysoko ocenia go i dlatego otaczający świat jest dla niego przychylny.

Z. Batko przedstawia rzeczywistość postrzegania marynarza, ocenia postępowanie, zdolności, zachowanie, cechy biofizyczne i psychologiczne swoje i innych osób jako przedstawicieli wspólnoty społeczno-zawodowej. Podkreśla on, że zawód marynarza wybiera się ze względu na to, że docenia się wartość pracy na morzu, a częściowo – z przyczyn materialnych: *Czy lubię pływać? Muszę powiedzieć, że i tak i nie. Praca na statku, a szczególnie ostatnio na „Świdnicy”, sprawia mi wiele satysfakcji zawodowej. Z drugiej strony stale patrzę z zazdrością na tych, którzy mogą żyć z rodziną jak normalni ludzie* [LO, s. 291]. Oprócz tego, praca na morzu odbywa się w ekstremalnych umowach, powiązanych ze zjawiskami meteorologicznymi (przede wszystkim sztormami), z rozbojem morskim (piractwem) itp.: „Bezpieczeństwo na statku nie jest wynikiem szczęścia, lecz ostrożności, wiedzy zawodowej i dobrej organizacji”. Nic dodać, nic ująć i już na „Beskidach” często przypominałem swoim kolegom te słowa [LO, s. 434].

Na statku jako organizacji społeczno-zawodowej, ograniczonej zamkniętym terytorium, żyją i pracują marynarze w trwałej izolacji od społeczeństwa i rodziny.

Wewnętrzny leksykon marynarzy reprezentuje terminologia morską, profesjonalizmy, żargon morski. Hierarchię tworzy skład załogi statku. Za prestiżową uważa się *dział pokładowy (nawigacyjny)*: kapitan jako „dowódca statku”, *chief, stary* (Kapitan Jan Ćwikliński <...> *Trzymał po prostu dyscyplinę na statku mającym tysiąc ludzi na burcie* [LO, s. 120]), starszy oficer, I oficer (chief pokładu), II oficer (nawigacyjny), III oficer (ratowniczy), *radiooficer, nawigator, oko* „służba obserwacyjna na dziobie statku pełniona przez marynarza w czasie złej widoczności; marynarz pełniący tę służbę”, *lekarz, bosman, gwizdkowy na trapie, cieśla, magazyńier, praktykant* („praktyczny”). Drugi dział tworzy załoga maszynowa

(mechaniczna), do której należą: *starszy mechanik (chief maszyny)* (<...> niektórzy kapitanowie, relacjonując przebytą podróż, mówią: „wszedłem do portu, ominąłem, zakotwiczyłem”. Szczególnie drażni to *starszych mechaników*. Dlatego mówią po zacumowaniu: – No i przywiozłem pana, panie kapitanie!” [LO, s. 124]), *I–III mechanicy (trzeci ciepły, trzeci zimny), elektryk, motorzysta, magazynier maszynowy (majster), drenażysta, smarownik*. Trzeci dział w hierarchii – hotelowy, tych pracowników nie uważa się za prawdziwych marynarzy – *ochmistrz, intendent, płatnik, kucharz okrętowy, steward* i in.

Stereotypowego marynarza w marynistyce przedstawiają przede wszystkim jako „*wilka morskiego*”, *zejmanta*, który ma takie cechy, jak: *stary, bywały, zna, kocha morską sprawę* [Sobol, s. 1124]. Z. Batko stwierdza, że w rzeczywistości takich marynarzy – „*wilków morskich*” jest mało. W powieści „*Laskawe oceany*” przeciwstawia „*idealnych*” i „*zwykłych*” marynarzy.

Osobowość językowa polskiego marynarza ma dodatkowe oznaki biofizyczne: to człowiek wysokiego albo średniego wzrostu, silny, energiczny, zręczny: *Dowodził statkiem **energiczny** kapitan Łabęcki, wysoki, starszy już mężczyzna, nieco tęgawy* [LO, s. 60]; *Odnaczał się (pierwszy oficer Witold Barański) **silną budową ciała i wielką tężyzną fizyczną, którą lubił się popisywać*** [LO, s. 70]; <...> *kapitan Deppisz pokazywał po mistrzowsku, jak dawać wtedy (przy wschodnich wiatrach sztormowych) radę w bezpiecznym wejściu na statek. Nieraz dłuższą chwilę wyczekiwał na dogodny moment i **jak kot – mimo poważnego już wieku – wskakiwał na drabinkę linową*** <...> [LO, s. 111].

Przy pomocy zasobów werbalno-semantycznych (wśród których wyróżniamy blisko 230 przymiotników) Z. Batko reprezentuje cechy pozytywnie charakteryzujące osobowość polskiego marynarza: *spokojny* – 14, *uprzejmy* – 8, *zrównoważony* – 7 (Kapitana scharakteryzowałbym tak: *kulturalny, zrównoważony i z dużą praktyką* [LO, s. 149]), *kulturalny* – 5, *grzeczny* – 4 (<...> *kapitan Zaczek, którego znałem z różnych kontaktów służbowych podczas uprzedniej pracy w kapitanacie i z s.s. „Kutno”, był bardzo kulturalnym i przyzwoitym człowiekiem* [LO, s. 137]), *cierpliw*

– 4, *energiczny* – 3, *uśmiechnięty* – 2, po jednym użyciu: *przyzwoity*, *ucieszony*, *poważny*, *otwarty*, *zadowolony*, *szczęśliwy*. Wśród cech, które autor ceni szczególnie, są nazwy określające zdolności umysłowe potrzebne do wykonywania obowiązków zawodowych: *doświadczony* – 12 (*Gieraś, też doświadczony marynarz, chętnie schodził na urlop* [LO, s. 185]), *solidny* – 4, *dokładny* – 3, *ambitny*, *stanowczy*, *rzetelny*, *doskonały*, *ciekawy*, *bystry*, *ostrożny* – 2, po jednym użyciu: *zręczny*, *rozsądny*, *skrupulatny*, *wymagający*, *wytrzymały*, *operatywny*, *mądry*, *rozumny*. Moralno-etyczną charakterystykę nadają pozytywnie nacechowane przymiotniki: *dobry* – 11, *sumienny* – 7 (*Zgodziłem się być <...> kapitanem statku, to będę sumiennym kapitanem! Uczciwy marynarz nie może inaczej pracować* [LO, s. 132]), *staranny*, *wspaniały*, *świetny* – 6, *odpowiedzialny* – 5, *uczciwy*, *sympatyczny*, *przyjazny*, *zaczny* – 4, *przyzwoity*, *autorytetny* – 2, po jednym użyciu: *dobrotliwy*, *odważny*, *obowiązkowy*. Stan emocjonalny marynarza werbalizują wyrazy: *przemity*, *wesoły*, *pogodny* – 2, po jednym użyciu: *idealny*, *lubiany*.

Z drugiej strony, na statku pracują przeciętni marynarze, niedoświadczeni lub emocjonalnie nieodporni: „*leworęczny członek załogi*” – palacz Józef N. [LO, s. 144], których charakteryzują negatywnie nacechowane przymiotniki: *zdenewrowany* – 5, *niespokojny*, *niecierpliwy* – 2, po jednym użyciu: *złośliwy*, *zarozumiały*, *podejrzliwy*, *tchórzliwy*, *nieszczery*, *lekkomyślny*, *rozwścieczony*, *zmartwiony*, *zatroskany*, *napuszony*, *smutny*, *szttywny*, *urazony*, *niezadowolony*, *sfrustrowany*, *wściekły*, *nerwowy*, *napięty* (*Postępowanie pierwszego mechanika uznałem za **niekompetentne, tchórzliwe i nieszczere**. Pierwszy raz spotkałem się na statku z taką serią krętaństw* [LO, s. 384]; <...> na „Świdnicę” przyszedł nowy pilot po praktyce. Był on bardzo **nerwowy i napięty**, a także nie potrafił skoordynować pracy holownika i cumowników [LO, s. 261]).

Lingwokognitywny poziom reprezentacji osobowości językowej polskiego marynarza wyznaczają opozycje *morze – ląd*, *życie – śmierć*. Praca marynarza jest włączona w granice obszaru morskiego. *Morze* występuje symbolem jego początku, a *ląd* – symbolem końca: Marynarz, „*orząc ocean*”, długo wspomina później <...> szczęśliwe dni spędzone wspólnie z

rodziną. Pomagają mu one w przetrwaniu samotnych miesięcy na morzu [LO, s. 221].

Dla prawdziwego marynarza *morze* ma wyjątkową wartość, to sens jego życia: <...> na statku załogowym bezpośredni *kontakt załogi z żywiołem* jest bardzo bliski, wręcz bezpośredni [LO, s. 82]). Przede wszystkim w dyskursie marynistycznym Z. Batka uprzedmiotwiają się regularnie realizowane w zawodowej działalności marynarzy konceptualne oznaki leksemu *morze* (naturalny zbiornik wodny, część oceanu, oddzielona od pozostałych jego części z wymianą wód; morza charakteryzują się własnym ustrojem hydrologicznym) [por. 1, s. 34–35].

Autor prezentuje również dodatkowe oznaki zbiorowej konceptosfery marynarza: obszar morski to dla osobowości marynarza obiekt emocjonalnego poznania: <...> *morze żywi i bogaci* [LO, s. 571]; morze jednoczy kontynenty i ludzi (*Ocean w odczuciu marynarza nie dzieli kontynentów, lecz je łączy* [LO, s. 46]); ten żywioł jest antropomorfizowany (<...> *morze nie toleruje lekkomyślnego, nieodpowiedzialnego i powierzchownego traktowania zagrożeń i problemów stale czyhających na ludzi oraz statki żeglujące po nim* [LO, s. 568]); statki, marynarze nie „pływają”, a „chodzą” po morzu: *Statek chodził na linii co dziesięć dni* [LO, s.185; 1, c. 34–40].

W powieści Z. Batka znajdujemy również procesualne charakterystyki osobowości językowej marynarza, predysponujące do pracy na morzu, które występują w opozycji *życie – śmierć*. Na przykład prawdziwy marynarz może wywołać zmianę konkretnej sytuacji: *Nie wykluczam konieczności wyjmowania silnika na ląd! Proszę tylko o uczciwą współpracę i zrozumienie nareszcie, że „jedziemy na jednym wózku”* [LO, s. 254]; *Cichy sposób wydawania komend i brak jakiegokolwiek postronnej konwersacji powodowały skoncentrowania się obecnych na mostku wyłącznie na dokładnym wykonaniu otrzymywanych poleceń kapitana* [LO, s. 122]); *Dryfuje nas na ląd – zaczął spokojnie kapitan <...> mamy możliwość, że wydusi pan wszystko z tej starej maszyny. Inaczej przyjdzie nam moczyć siedzenie – dodał z uśmiechem* [LO, s. 115]. Takie postępowania, reprezentowane w strategiach komunikacyjnych podczas formowania taktyk,

надają możliwość obserwacji modelu zachowania prawdziwych marynarzy, którzy walczą o życie całej załogi i przeciętnych osób (nienadających się do tego zawodu, przez co wynikają niebezpieczne dla życia załogi sytuacje).

Wnioski. Językowy obraz świata, werbalizowany w powieści Z. Batka „Łaskawe oceany”, wciela istotną stereotypową i indywidualno-autorską wizję osobowości językowej polskiego marynarza, która formuje się w ciągu jego działalności zawodowej, stanowiąc całokształt podstawowych cech biofizycznych i psychicznych, regulujących jego stosunki z rzeczywistością. Przy pomocy zasobów językowych autor ocenia marynarzy jako przedstawicieli wspólnoty społeczno-zawodowej. Przeważa atrakcyjny pozytywny wizerunek polskiego marynarza, co wynika z pragnienia autora, by zainteresować młodych czytelników pracą na morzu.

Bibliografia

1. Войцева О. А. Специфіка номінації мікрокатегорії „рух по водному середовищу” (на матеріалі оповідань польського письменника З. Батко) / О. А. Войцева // Слов’янський збірник. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17. – Ч. 2. – С. 34–40.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов / отв. ред. член-кор. Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
3. Космеда Т. А. Дискурсивні слова як центр комунікативної стратегії вченого і педагога у проєкції на мовну особистість А. П. Загнітка / Т. А. Космеда // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – Вип. 20. – С. 205–210.
4. Нерознак В. П. Лингвистическая персонология : к определению статуса дисциплины / В. П. Нерознак // Язык. Поэтика. Перевод: Сб. науч. тр. – М. : Московский государственный лингвистический университет, 1996. – С. 112–116.
5. Семеног О. Мовна особистість сучасного економіста / О. Семеног, А. Семеног // Studia Ukrainica Posnanensia. – 2015. – Vol. III. – P. 281–288.
6. Тарасов Е. Ф. Актуальные проблемы анализа языкового сознания / Е. Ф. Тарасов // Языковое сознание и образ мира / отв. ред. Н. В. Уфимцева. – М. : ИЯ РАН, 2000. – С. 24–32.

7. Харченко Е. В. Модели речевого поведения в профессиональном общении / Е. В. Харченко . – Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2003. – 336 с.
8. Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata / J. Bartmiński // *Językowy obraz świata* / pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1999. – S. 103–120.
9. Kołodziejek E. Gwara marynarska – język środowiska czy język subkultury? / E. Kołodziejek // *Język a kultura. Języki subkultur* / Pod red. J. Anusiewicz i B. Sicińskiego. – Wrocław : Wiedza i kultura, 1994. – S. 171–181.
10. Współczesny język polski / Pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. – 695 s.
11. НФЭ – Новая философская энциклопедия: В 4 т. – М. : Мысль, 2001. – Т. 3. – 692 с.
12. LO – Batko Z. Łaskawe oceany / Z. Batko; z przedmową J. K. Sawickiego. – Gdynia; Szczecin, 1997. – 580 s.
13. Sobol – Słownik języka polskiego PWN / Oprac. E. Sobol. – Wyd. 2. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN. – 2005. – 1304 s.

References

1. Voytseva O. A. Spetsyfika nominatsiyi mikrokatehoriyi „ruk po vodnomu seredovyshchu” (na materialii opovidan' pol's'koho pys'mennyka Z. Batko) / O. A. Voytseva // *Slov'yans'kyy zbirnyk*. – K. : Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, 2012. – Vyp. 17. – Ch. 2. – P. 34–40.
2. Karaulov Yu. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost' / Yu. N. Karaulov / otv. red. chlen-kor. D. N. Shmelev. – M. : Nauka, 1987. – 263 p.
3. Kosmeda T. A. Dyskursywni slova yak tsentr komunikatyvnoyi stratehiyi vchenoho i pedahoha u proektsiyi na movnu osobystist' A. P. Zahnitka / T. A. Kosmeda // *Linhvistychni studiyi: zb. nauk. prats'*. – Donets'k : DonNU, 2010. – Vyp. 20. – P. 205–210.
4. Neroznak V. P. Lingvisticheskaya personologiya : k opredeleniyu statusa distsipliny / V. P. Neroznak // *Yazyk. Poetika. Perevod: Sb. nauch. tr.* – M. : Moskovskiy gosudarstvennyy lingvisticheskiy universitet, 1996. – P. 112–116.
5. Semenoh O. Movna osobystist' suchasnoho ekonomista / O. Semenoh, A. Semenoh // *Studia Ukrainica Posnanensia*. – 2015. – Vol. III. – P. 281–288.
6. Tarasov E. F. Aktual'nye problemy analiza yazykovogo soznaniya / E. F. Tarasov // *Yazykovoe soznanie i obraz mira* / otv. red. N. V. Ufimtseva. – M. : IYa RAN, 2000. – P. 24–32.
7. Kharchenko E. V. Modeli rechevogo povedeniya v professional'nom obshchenii / E. V. Kharchenko . – Chelyabinsk : Izd-vo YuUrGU, 2003. – 336 p.

8. Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata / J. Bartmiński // *Językowy obraz świata* / Pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1999. – S. 103–120.

9. Kołodziejek E. Gwara marynarska – język środowiska czy język subkultury? / E. Kołodziejek // *Język a kultura. Języki subkultur* / Pod red. J. Anusiewicz i B. Sicińskiego. – Wrocław : Wiedza i kultura, 1994. – S. 171–181.

10. Współczesny język polski / Pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. – 695 s.

11. NFE – Novaya filosofskaya entsiklopediya: V 4 t. – M. : Mysl', 2001. – T. 3. – 692 p.

12. LO – Batko Zygmunt. Łaskawe oceany / Zygmunt Batko; z przedmową J. K. Sawickiego. – Gdynia; Szczecin, 1997. – 580 s.

13. Sobol – Słownik języka polskiego PWN / Oprac. E. Sobol. – Wyd. 2. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN. – 2005. – 1304 s.

□.□.□□□□□□

МОВНИЙ ОБРАЗ СВІТУ ПОЛЬСЬКОГО МОРЯКА В МАРИНІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ЗИГМУНДА БАТКА

Статтю присвячено специфіці мовної картини світу, яка представляє тезаурус мовної особистості польського моряка. Об'єктом аналізу є роман Зигмунда Батка „Ласкаві океани” („Łaskawe oceany”), в якому він описує власний досвід праці на морі. Визначено опозиції, що утворюють лінгвокогнітивний рівень у структурі мовної особистості польського моряка, репрезентованій у досліджуваному тексті: „морський вовк” / несправжній моряк, море / суша, життя / смерть. За допомогою мовних засобів письменник оцінює моряків як представників суспільно-професійної спільноти. В мариністичному дискурсі взаємодіють як типові, так і індивідуально-авторські оцінні риси моряків, що регулярно реалізуються в їхній професійній діяльності, свідчать про творчий підхід автора до інтерпретації мовної картини світу фахівця в галузі морської справи. Переважає позитивне аксіологічне ставлення до особистості моряка, пов'язане з прагненням зацікавити молодих читачів морським фахом.

Ключові слова: мовна картина світу моряка, мариністичний дискурс, мовна особистість, польська мова.

В. В. ШИШОВ

ЯЗЫКОВОЙ ОБРАЗ МИРА ПОЛЬСКОГО МОРЯКА В МАРИНИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ ЗИГМУНДА БАТКО

Данная статья посвящена специфике языковой картины мира, которая представляет тезаурус языковой личности польского моряка. Объектом анализа является роман Зигмунда Батко „Ласковые океаны” („Łaskawe oceany”), в котором он описывает собственный опыт работы на судне. Выделены оппозиции, образующие лингвокогнитивный уровень в структуре языковой личности польского моряка, репрезентированной в исследуемом тексте: „морской волк” / *ненастоящий моряк*, *море* / *суша*, *жизнь* / *смерть*. С помощью вербально-семантических средств писатель оценивает моряков как представителей определенной профессии. В маринистическом дискурсе взаимодействуют типичные и индивидуально-авторские аксиологические признаки, регулярно реализуемые в процессе профессиональной деятельности, свидетельствующие о творческом подходе автора к интерпретации языковой картины мира моряка. Прослеживается позитивное отношение к языковой личности моряка, связанное со стремлением заинтересовать молодых читателей данной профессией.

Ключевые слова: языковая картина мира моряка, маринистический дискурс, языковая личность, польский язык.

O. A. Voytseva,

Doctor of Philology, Professor,

Chair of General and Slavic Linguistics Department

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: +380487760442,

movoiznavstvo98@gmail.com

Senior Research Officer,

Institute of education content modernization,

8, prov. Nakhimova, k. 24, Odesa, 65014, Ukraine

POLISH SAILOR'S WORLDVIEW IN THE MARINE DISCOURSE OF ZYGMUNT BATKO

Summary

This article is devoted to the specificity of the worldview, which represents the thesaurus of the Polish sailor's language identity. The object of the analysis is the novel „Tender Oceans” („Łaskawe oceany”) by Zygmunt Batko where he describes his own work experience at sea. The purpose of the article is to clarify the specifics of the conceptual framework of a person as a representative of a certain social and professional group. The main methods and research techniques are as follows: the linguistic-cultural method including the three-level structure of the language personality proposed by Yu. N. Karaulov. There were defined oppositions that form a lingua-cognitive level in the identity's structure of the Polish seaman that are represented in the text: „sea wolf”, / fake sailor; sea / land, life / death. Using verbal and semantic means, the writer evaluates seafarers as representatives of social and professional activities. In the marine discourse, both typical and the author's individual signs are interacted. They are regularly implemented in the professional activity of seamen; prove the creative approach to the interpretation of the professional language picture of the world.

There is a positive attitude towards the seaman's language identity, which is aimed at drawing attention of young readers of this profession. The prospect of the research is to create an invariant model of a seaman's language identity.

Key words: sailor's worldview, marine discourse, language identity, Polish language.

Надійшла до редакції 1.07.2017 р.

ISSN 811.161.2'373.7:070(477)

U. Batko,

Polish Sailor's Worldview in the Marine Discourse of Zygmunt Batko

Abstract. This article is devoted to the specificity of the worldview, which represents the thesaurus of the Polish sailor's language identity.

Keywords: sailor's worldview, marine discourse, language identity, Polish language.

There is a positive attitude towards the seaman's language identity, which is aimed at drawing attention of young readers of this profession.

The prospect of the research is to create an invariant model of a seaman's language identity.

Key words: sailor's worldview, marine discourse, language identity, Polish language.

U. Batko, Polish Sailor's Worldview in the Marine Discourse of Zygmunt Batko

ISSN: +380487760442, movoznavstvo98@gmail.com

УДК 82.09:01(075.8) + 82.09:01(075.8)

МОНІТОРИНГ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ ТА МЕТОДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
У ОБЛАСТІ ЛІНГВІСТИКИ ТА ЛІНГВІСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
№ 8, 2014, к. № 65014, ISSN 2542-0712

РІЗНОВИДИ АНТОНІМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ У ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

У статті розглянуто різновиди антонімічних трансформацій інтертекстуальних одиниць (ІО) у текстах сучасних українських ЗМІ. Актуальність дослідження цієї проблеми впливає з активного використання антонімічних трансформацій ІО в українському публіцистичному дискурсі. Об'єктом дослідження є антонімічні трансформації ІО, а її предметом – виявлення засобів антонімічних трансформацій та встановлення порівняльної частотності використання цих засобів. Виявлено, що найчастіше використовуються такі прийоми антонімічної трансформації: додавання заперечної частки *не*, заміна одного компонента ІО на його антонім з префіксом *не-*; меншою мірою представлено усунення заперечної частки *не* (*ні*), додавання прийменника *без* / префікса *без-*, заміни лексичних компонентів ІО на антоніми. В окремих випадках використовується пунктуація (лапки, знак питання). Типовим шляхом антонімічних трансформацій ІО є надання їм заперечності або, навпаки, усунення заперечності, властивій прототипу. При цьому надання заперечності представлене набагато частіше, ніж її усунення: адже негативні конструкції в мові зустрічаються набагато рідше, аніж ті, що не містять заперечної семантики.

Ключові слова: мас-медіа, інтертекстуальність, крилаті вислови, антоніми, заперечення.

У сучасному українському публіцистичному дискурсі досить репрезентативні національно прецедентні крилаті вислови та цитати [3, с. 204–218], а також антонімічні трансформації фразеологізмів, паремій та інтертекстуальних одиниць (ІО). Здійснюються вони за допомогою використання антонімів та заперечних компонентів [див. зокрема 7, с. 341].

Вираження однієї з мовних універсалій – категорії заперечення – традиційно привертало увагу дослідників. Пор. перелічені О. В. Падучевою засоби вираження заперечення у російській мові: частки та префікси *не, ни*; словотвірні елементи, що містять у своїй семантиці заперечення (*без-, раз-* та ін.), імпліцитне заперечення у складі значення слів (*лишен*) та конструкцій (*Так я и поверил!*) [5]. Аналіз засобів вираження заперечення здійснювався й українськими лінгвістами [6; 1]. Предметом спеціального розгляду стала трансформація прецедентних феноменів за допомогою використання заперечних компонентів [2]. Активність використання антонімічних трансформацій ІО в українському публіцистичному дискурсі зумовлює актуальність дослідження обраної проблеми.

Об'єктом дослідження у статті є антонімічні трансформації інтертекстуальних одиниць у текстах сучасних українських ЗМІ, а її предметом – виявлення засобів антонімічних трансформацій та встановлення порівняльної частотності використання цих засобів.

Розглянемо прийоми антонімічної трансформації ІО, використовувани в сучасних українських ЗМІ. Найчастіше в межах цієї трансформації використовується додавання заперечної частки *не* (11 випадків), заміна одного компонента ІО на його антонім з префіксом *не-* – у 7 випадках. Натомість усунення заперечної частки *не* (*ні*) представлене лише у трьох ІО. Таким чином, переважають в антонімічних трансформаціях ІО прийоми додавання заперечної частки *не* та додавання префікса *не-* до одного з лексичних компонентів зазначених конструкцій.

Значення заперечного компонента може виконувати також прийменник *без* / префікс *без-*: додаванням прийменника *без* трансформовано 4 ІО, заміна одного з лексичних компонентів ІО на антонім з усуненням префікса *без-* представлена в одному випадку. Заміна одного з лексичних компонентів ІО на антонім зустрілася у двох випадках. Нарешті, у трьох випадках зміна стверджувальної семантики висловлювання на заперечну чи навпаки досягаються графічними засобами – такими пунктуаційними знаками, як лапки та знак питання.

Як видно з наведених даних, типовим шляхом антонімічних трансформацій ІО є надання їм заперечності або, навпаки, усунення заперечності, властивої прототипу. Зрозуміло, що надання заперечності представлене набагато частіше, ніж її усунення: адже негативні конструкції в цьому мовному матеріалі, як, очевидно, і в мові взагалі, зустрічаються набагато рідше, аніж ті, що не містять заперечної семантики. Так, у словнику крилатих висловів А. П. Коваль і В. В. Коптілова [4] лише 11 % одиниць являють собою негативні конструкції з частками / префіксами *не (не-), ні* (*Гроші не пахнуть; Коні не винні; У нас нема зерна неправди за собою; Ні елліна, ні іудея*), зрідка з прийменником *без* (*Віра без діла мертва*). Тим не менше завдяки активному вживанню в сучасних публіцистичних текстах ІО можна побачити не тільки репрезентативність трансформацій типу „стверджувальне висловлення > заперечне висловлювання”, а й наявність трансформацій зворотного напрямку: „заперечне висловлювання > стверджувальне висловлення”.

Як відомо, заперечні речення поділяють на загальнозаперечні, у яких частка *не* наявна у складі присудка, і частковозаперечні, у яких заперечна частка вживається при підметі та другорядних членах речення [10, с. 340]. При трансформаціях ІО типу „стверджувальне висловлення > заперечне висловлювання” виникають речення обох типів. Пор. загальнозаперечні конструкції, у яких заперечна частка додана до присудка: заголовок *Захід Майдану не допоможе* (13, 11.12.2013) – прототипом трансформованої ІО є *Заграница нам поможет* з роману І. Ільфа та Є. Петрова „Дванадцять стільців”, що цитується як іронічний коментар стосовно позиції тих, хто розраховує не на власні сили, а на втручання певних зовнішніх сил [8]; заголовок *Десять днів, які не принесли мир* (17, 02.07. 2014) порівняно з прототипом – назвою відомої в радянському дискурсі книжки американського журналіста Джона Рида про жовтневий переворот 1917 р. *Ten Days that Shook the World* – зазнав не тільки антонімічної трансформації, а й заміни компонента; так само й *Навіть на тлі війни ми ніяк не обтрусимо не те що з ніг – з вух – порохняву „Русского мира”* (11, 17.06. 2016), прототипом якого є перші рядки „Марсельєзи” російською мовою – *Отре-*

чемся от старого мира! Отряхнем его прах с наших ног!. *Ю Великий брат стежить за тобою* (< Big Brother is watching you з роману Дж. Оруелла „1984”) трансформується у підзаголовок *Великий брат не стежить* (12, 17.09. 2016), набуваючи заклик надавати дитині свободу, пор. у тексті: *З усього сказаного можна зробити висновок, що краще поменше наглядати за дітьми, і для їхнього ж блага частіше залишати їх у великих компаніях без дорослих*. Рядок з поеми „Телемахіда” В. Тредіаковського, ужитий як епіграф до книжки Олександра Радіщева „Путешествие из Петербурга в Москву”, – *Чудище обло, озорно, огромно, стозевно и лайй*, – що набув значення „символ негативного суспільного явища” [8], зазнавши усічення та додавання заперечної частки *не*, переосмислюється: *Словом, щоб бути губернатором обло – не треба лайй* (12, 4.06. 2016).

Ю Акела промахнувся з „Книги джунглів” (The jungle books) Р. Кіплінга набуває значення жарт. „про чинюсь серйозну помилку” [8]. Введення до її складу частки *не* та додаткового компонента дає змогу авторів тексту актуалізувати *Ю*, увиразнивши опис сучасного політичного життя України: *Якщо уважно стежити за українською політикою, то мимоволі починаєш згадувати „Мауглі”*. Правда, є одна відмінність. *Акела не мав права промахнутись*. Лідери ж українських політичних груп нікуди не діваються навіть після найбільш гучних промахів. <...> *Вожак, що раз промахнувся, майже завжди отримує в Україні шанс повторити спробу ще раз* (17, 23.12. 2016).

Ю з „Легенди про Уленшпігеля” Ш. де Костера *попів Клааса стукає в моє серце* „нагадування про загиблих та заклик до помсти” [8] так само зазнає введення до її складу частки *не* та додаткових компонентів: *Україна поховала від шести до восьми тисяч своїх громадян, і цей „попів Клааса” не те що не стукає у владні серця, але вони навіть нездатні виразно покаятися*, <...> (12, 25.09. 2015).

Втім, представлені й частковозаперечні конструкції, у яких заперечна частка *не* вживається при підметі, як-от у заголовку „*Потоки*”, які *НЕ* ми вибираємо (12, 12. 03. 2017). Пор. у тексті: „*Газова*” війна, яка була розв'язана проти України взимку 2005–2006 рр. і відтоді не припинялася, здається, добігає кінця. <...> Спочатку „*Блакитний потік*”, потім „*Північний*”, тепер „*Північний потік-2*” і „*Турецький*

потік” – крок за кроком упродовж 15 років Росія просувалася до поставленої мети <...>. Прототипом трансформованої ФО є назва новели О’Генрі „Шляхи, що ми обираємо”.

Заперечна частка *не* може бути пов’язана з групою головного члена називного речення – у заголовках, прототипами яких є прецедентні заголовки літературних творів. Прототипом заголовку *Не наша людина в Гавані* (12, 19.02. 2016) – про зустріч у Гавані Папи римського Франциска й патріарха Московського Кірілла – є назва роману Грема Гріна *Наша людина в Гавані* (Our man in Havana); заголовку *Герої не нашого часу* (12, 13.10. 2016) – назва роману М. Лермонтова.

Заголовок *Філіп „не з конопель”* (12, 22. 01. 2016) обіграє український фразеологізм (*вискочити*) як *Пилип з конопель* „недоречно, недоладно або невчасно зробити, сказати що-небудь чи виступити з чимсь” [9], пор. у тексті: *Голові держави довелося знову шукати кандидата, і, на подив багатьох, ним виявився в.о. міністра інформаційних технологій і комунікацій Павло Філіп, член Демократичної партії. За нього того ж дня було зібрано 55 підписів парламентарів.*

Додавання частки *не* представлено й при трансформації інших ІО. Крилата фраза героїні Фаїни Раневської у фільмі „Весна” *Красота – страшная сила*, що перегукується з ІО *Красота спасет мир* (Ф. Достоевський, „Ідіот”), використана у заголовку *Краса – не така вже й страшна сила* (16, 4.01. 2017). Пор. ще: *Та якби в неї не було жодного журналістського посвідчення, Валерія все одно опинилася б у центрі подій: не „ради нескольких строчек в газете”, а тому що просто й думки не мала вчинити інакше* (16, 8.09. 2016) – джерелом ІО є рядки з пісні В. Мураделі *Трое суток шагать, трое суток не спать ради нескольких строчек в газете*.

Трансформації „заперечне висловлювання > стверджувальне висловлювання” здійснюються шляхом усунення заперечної частки *не* (ні) на основі трьох ІО. Це фраза професора Преображенського з „Собачого серця” М. Булгакова (*Иван Арнольдович, покорнейше прошу, пива Шарикову не предлагать*), трансформована у підзаголовок *Шарикову пропонувати!* (12, 27.12. 2013), зміст якого вичерпно розкритий у тексті статті: *Після врочистого слова директора за традиції-*

єю починається фуриет, під час якого двоє-троє своїх перевірених людей буквально споюють усіх присутніх. <...> Після досягнення членами колективу потрібної кондиції „хантери” (мисливці) починають неофіційні розмови: про політику фірми, зовнішність директора, методи його роботи, конкурентів. <...> дуже часто після таких заходів у компанії відбувається масове звільнення працівників. Прецедентні рядки пісні з фільму „Волга-Волга” (Удивительный вопрос: / Почему я водовоз? / Потому что **без воды** / **И ни туды, и ни сюды!**) усуненням заперечної частки ні трансформуються у заголовок *Туди і сюди без води* <...> (12, 29.10. 2016).

Назва відомого американського фільму *Mission: Impossible* (1996) як у трансформованому, так і в нетрансформованому вигляді вживається у ролі заголовків настільки часто, що перетворюється на штамп. Пор. заголовки з відкиданням заперечної частки: *Місія можлива* (16, 23.06. 2014), *Український інститут: місія здійснення* (12, 24.07. 2015), *Місія здійснення?* (17, 23.03. 2017), підзаголовок *Місія можлива: почнімо зі Скандинавії* (17, 12.06. 2017). Трансформація стверджувальної конструкції у питальну надає їй змісту „твердження, стосовно якого існує сумнів”, пор. заголовок *Посадити корупціонерів: місія здійснення?* (14, 13.09. 2016). Див. у тексті: *Якщо говорити загалом, то приклади реального покарання за корупційні злочини – вкрай рідкісна практика в сьогоднішній Україні*. А також заголовок *Подолати плагіат. Місія неможлива?* (12, 17.09. 2016) з підтекстом „місія можлива”. Див. у тексті: *Тому ситуацію, безперечно, треба змінювати. І так само треба розуміти, що культурна зміна, утвердження норми про неприпустимість плагіату, забере багато часу*.

Антонімічні трансформації у вигляді заміни одного з компонентів ІО на антонім з префіксом *не-* нерідко використовуються у заголовках, котрі, як відомо, становлять „сильну позицію” для привертання уваги реципієнта. Прототипом таких заголовків можуть бути, в свою чергу, прецедентні ідеоніми – назви відомих творів. Заголовок *Про Росію з нелюбов’ю* (15, 22.09. 2013) – трансформація назви відомого роману Яна Флемінга „Із Росії з любов’ю”, *Неосновний інстинкт* (16, 24.11. 2016) – кінофільму 1992 р. *Основний інстинкт* (Basic Instinct). Заголовок *Відчуття негромадянської війни* (17, 23.04. 2017) від-

штовхується від назви пісні Ю. Шевчука *Предчувствие гражданской войны*, яка, в свою чергу, є повторенням назви картини Сальвадора Далі (1936).

Підзаголовок *У Багдаді неспокійно* (12, 19.03. 2017) – трансформація ІО, фрази *В Багдаде всё спокойно* з кінофільму *Чарівна лампа Аладдіна*, що стала вживатися у значенні жарг. „все добре, нормально, не хвилюйтеся” [8].

Трансформація відомого вислову *втрачене покоління*, що став загальноживаним завдяки Е. Хемінгуей, який використав слова Гертруди Стайн (*Усі ви – втрачене покоління*) як епіграф до роману „І сонце сходить” (1926), представлена у тексті: *Ви ніби торкнули тему „покоління” у нашому театрі-кіно. Згадані артисти – це і є „невтрачене” покоління?* (12, 22.08. 2013).

Трансформація назви комедії В. Шекспіра „Приборкання норовливої” (*The Taming of the Shrew*) супроводжується в тексті ще однією нетрансформованою ІО, що містить слово з префіксом *не-*: *Оперетою він керує з 2003-го. Тобто це майже героїчний період керівництва конкретним театром, який складається, в тому числі, з невовимих месників та неприборканих норовливих, що з’їли не одного героя СРСР* (12, 28.10. 2016) – йдеться про назву радянського фільму *Неуловимые мстители* (1966).

Вказівка на відсутність чогось, що міститься в семантиці прийменника *без* та префікса *без-*, дозволяє використовувати їх як засоби антонімічних трансформацій. У заголовках *Український ліс: злочин без кари* (12, 17.09. 2016) та *Ленінська імперія: терни без зірок* (12, 1.10. 2016) представлені трансформації „стверджувальне висловлення > заперечне висловлювання” інтертекстуальних одиниць – назви роману Ф. Достоєвського *Злочин і кара* (*Преступление и наказание*) та *Крізь терни до зірок* (лат. *Per aspera ad astra*). Усталений німецькомовний вислів *Kinder, Küche, Kirche*, що містить гендерну дискримінацію жінок, антонімізується за допомогою прийменника *без*: *Багато хто з чоловіків-письменників волів традиційний розподіл ролей у родині, і кіндер та кюхе, вже без кірхе, знову діставалися жінці* (16, 20.01.2017). Пор. також антонімізацію ІО – першого рядка вірша С. Куняєва *Добро должно быть с кулаками* (сенс виразу: „добро у

протистоянні зі злом має захищати себе” [8]) – за допомогою того ж прийменника префікса: *Практичні дорослі, які впевнені, що „знають життя”, передають свої знання дітям. Вони переконані, що „готують їх до реального життя”. У якому, як відомо, **добро, коли воно без кулаків**, має мало шансів проти зла <...> (12, 27.12. 2013).*

Відомий вислів з „Капітанської дочки” О. Пушкіна – *Не приведи Бог видетъ русский бунт, бессмысленный и беспощадный!* – неодноразово використовується як у незмінному вигляді, так і (частіше) у антонімічно трансформованому, з відкиданням префікса з негативною семантикою: пор. заголовки *Український бунт. **Осмислений**, але нещадний* (17, 03.07. 2013); *Російський план, **осмислений** і нещадний* (12, 16.08. 2013).

Антонімічні трансформації шляхом заміни одного й навіть двох лексичних компонентів ІО на їх антоніми є яскравими, проте не численними. Трансформована назва роману Е. Хемінгуея *Прощавай, зброе!* (*A Farewell to Arms, 1929 р.*) використана в заголовку *Здрас-туй, зброе!* (в статті йдеться про зрив виконання держпрограми пошуку й знешкодження залишків хімічної зброї в Чорному й Азовському морях) (12, 08.11. 2013). Трансформована назва фільму *Назад у майбутнє* (*Back to the Future*) – у заголовку *Вперед у минуле. Чи потрібні Україні нові великі греблі* (17, 5.05. 2017).

Нарешті, ще один засіб трансформацій „стверджувальне висловлення > заперечне висловлювання” та навпаки – „заперечне висловлювання > стверджувальне висловлення” – це використання пунктуаційних знаків, а саме лапок та знаку питання.

У заголовку *З Росії. З „любов’ю”* (12, 4.04. 2014) лапки, на нашу думку, маркують функцію, описану в „Українському правописі” таким чином: „У лапки беруться <...> слова, <...> що наводяться з відтінком презирливого чи іронічного ставлення до чужого вислову” [11, с. 151].

Трансформація розповідного стверджувального речення у питальне сигналізує про переведення висловлювання з модусу стверджувального до модусу заперечного (*Посадити корупціонерів: **місія здійснення?*** (14, 13.09. 2016) чи, принаймні, до модусу “твердження, стосовно якого існує сумнів” (*Місія здійснення? Де помиляється*

ся Євросоюз у реформі сектора безпеки в Україні. (17, 23.03. 2017). Трансформація розповідного заперечного речення у питальне сигналізує про переведення висловлювання з модусу заперечного до модусу стверджувального (*Подолати плагіат. Місія неможлива?* (12, 17.09. 2016).

Різноманітність антонімічних трансформацій інтертекстуальних одиниць у текстах сучасних українських ЗМІ демонструє ефективність цього напрямку трансформації ІО та багатство її формальних прийомів.

Список використаних джерел та літератури

1. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові : функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви / М. П. Баган. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.
2. Баган М. Заперечення як засіб трансформації прецедентних феноменів / М. Баган // Українська мова. – 2014. – № 4. – С. 44-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrn_2014_4_6/
3. Касім Г. Ю. Вживання національно прецедентних крилатих висловів та цитат у сучасних мас-медіа України / Г. Ю. Касім // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Чернівці : Букрек, 2016. – Вип. 20. – С. 204–218.
4. Коваль А.П. Крилаті вислови в українській літературній мові / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – Київ : Вища шк., 1975. – 335 с.
5. Падучева Е. В. Отрицание. Русская грамматика. URL: rusgram.ru/
6. Паславська А.Й. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування / А. Й. Паславська ; М-во освіти і науки України; Львів. нац. ун-т. – Львів : [б. и.], 2005. – 289 с.
7. Романченко А. Трансформовані фразеологічні одиниці в засобах масової інформації // Міжкультурна комунікація: проблеми та перспективи / А. Романченко. – Зб. наук. праць. – Одеса; Тираспіль, 2012. – С. 338–344.
8. Серов В. В. Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений. – 2-е изд. / В. В. Серов. – М. : Локид-Пресс, 2005. – 880 с.
9. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 1, 1970. – 486 с.
10. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.

11. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. Стереотипне видання. – К. : Наук. думка, 2000. – 240 с.
12. Дзеркало тижня. – URL: <https://m.dt.ua/gazeta-archive>
13. Кореспондент. URL: ua.korrespondent.net/
14. Новое время. URL: nv.ua/ukr.html/
15. Телекритика. URL: ua.telekritika.ua/
16. Тиждень. URL: tyzhden.ua/
17. Українська правда. URL: www.pravda.com.ua/

References

1. Bahan M. P. Katehoriya zaperechennya v ukrayins'kiy movi : funktsional'no-semantychni ta etnolinhvistychni vyvavy / M. P. Bahan. – K. : Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, 2012. – 376 p.
2. Bahan M. Zaperechennya yak zasib transformatsiyi pretsedentnykh fenomeniv / M. Bahan // Ukrayins'ka mova. – 2014. – № 4. – P. 44-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2014_4_6/
3. Kasim H. Yu. Vzhyvannya natsional'no pretsedentnykh krylatykh vysloviv ta tsytat u suchasnykh mas-media Ukrayiny / H. Yu. Kasim // Slov'yans'kyy zbirnyk: zb. nauk. pr. – Chernivtsi : Bukrek, 2016. – Vyp. 20. – P. 204–218.
4. Koval' A.P. Krylati vyslovy v ukrayins'kiy literaturniy movi / A. P. Koval', V. V. Koptilov. – Kyiv : Vyscha shk., 1975. – 335 p.
5. Paducheva E. V. Otrytsanye. Russkaya hrammatyka. URL: rusgram.ru/
6. Paslavs'ka A.Y. Zaperechennya yak movna universaliya: pryntsypy, parametry, funktsionuvannya / A. Y. Paslavs'ka ; M-vo osvity i nauky Ukrayiny; L'viv. nats. un-t. – L'viv : [b. y.], 2005. – 289 p.
7. Romanchenko A. Transformovani frazeologichni odyntytsi v zasobakh masovoyi informatsiyi // Mizhkul'turna komunikatsiya: problemy ta perspektyvy / A. Romanchenko. – Zb. nauk. prats'. – Odesa; Tyraspil', 2012. – P. 338–344.
8. Serov V. V. Entsiklopedicheskiy slovar' krylatykh slov i vyrazheniy. – 2-e izd. / V. V. Serov. – M. : Lokid-Press, 2005. – 880 p.
9. Slovyk ukrayins'koyi movy: v 11 tomakh. – T. 1, 1970. – 486 p.
10. Suchasna ukrayins'ka literaturna mova: navch. posibnyk dlya stud. vyshch. navch. zakl. / S. O. Karaman, O. V. Karaman, M. Ya. Plyushch [ta in.]; za red. S. O. Karamana. – K. : Litera LTD, 2011. – 560 p.

11. Ukrayins'kyy pravopys / NAN Ukrayiny, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; Instytut ukrayins'koyi movy. Stereotypne vydannya. – K. : Nauk. dumka, 2000. – 240 p.
12. Dzerkalo tyzhnya. – URL: <https://m.dt.ua/gazeta-archive>
13. Korespondent. URL: ua.korrespondent.net/
14. Novoe vremya. URL: nv.ua/ukr.html/
15. Telekrytyka. URL: ua.telekritika.ua/
16. Tyzhden'. URL: tyzhden.ua/
17. Ukrayins'ka pravda. URL: www.pravda.com.ua/

□ □ . □ □ □ □

РАЗНОВИДНОСТИ АНТОНИМИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ В ТЕКСТАХ СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКИХ СМИ

В статье рассмотрены разновидности антонимических трансформаций интертекстуальных единиц (ИЕ) в текстах современных украинских СМИ. Актуальность изучения этой проблемы следует из активного использования антонимических трансформаций ИЕ в украинском публицистическом дискурсе. Объектом исследования являются антонимические трансформации ИЕ, а его предметом – выявление средств антонимических трансформаций и сравнительной частотности их использования. Установлено, что чаще всего используются следующие приемы антонимических трансформаций: добавление антонимической частицы *не*, замена одного компонента ИЕ на его антоним с префиксом *не-*; в меньшей степени представлены удаление антонимической частицы *не* (*ni*), добавление предлога *без* / префикса *без*, замены лексических компонентов ИЕ антонимами. В отдельных случаях используется пунктуация (кавычки, вопросительный знак). Типичным приемом антонимических трансформаций ИЕ является придание им отрицания либо, наоборот, удаление отрицания, свойственного прототипу. При этом придание отрицания встречается намного чаще, нежели удаление отрицания: ведь негативные конструкции в языке встречаются намного реже, нежели не содержащие отрицания.

Ключевые слова: масс-медиа, интертекстуальность, крылатые слова, антонимы, отрицание.

G.Yu.Kasim,

Candidate of Philology,

Associate Professor of General and Slavic Linguistics Department

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24/26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: +380487760442,

movoznavstvo98@gmail.com

Senior Research Officer,

Institute of Education Content Modernization,

8, prov. Nakhimova, k. 24, Odesa, 65014, Ukraine

VARIATIONS OF ANTONYMIOUS TRANSFORMATIONS OF INTERTEXTUAL UNITS IN THE TEXTS OF MODERN UKRAINIAN MASS MEDIA

Summary

The article examines variations of antonymious transformations of intertextual units (IU) in the texts of modern Ukrainian mass media. The relevance of studying this problem results from the active use of antonymious transformations of IU in the Ukrainian journalistic discourse. The object of this research is antonymious transformations of IU, and the subject is the identification of means of antonymious transformations and of the comparative frequency of their use. It is determined the most frequent methods of antonymious transformations are: addition of the antonymious particle “*не*”, substitution of an antonym with the prefix “*ні*” for a component of IU; less frequent methods are: removal of the particle “*не*”, addition of the preposition “*без*” / the prefix “*без-*”, substitutions of antonyms for lexical components of IU. In separate cases punctuation (inverted commas, question mark) is used. A typical method of antonymious transformations of IU is to make them negative or, vice versa, affirmative, which is characteristic of its prototype. But negatives are more frequent than affirmatives, because negative constructions take place in the language more seldom than confirmative ones.

Key words: mass-media, intertextuality, popular expressions, antonym, negative.

Надійшла до редакції 22.08.2017 р.

kondr_nat@ukr.net

вербалізацією інституційної комунікації у межах політичної тематики чи політичного скерування. Політичні МЖ активно формуються і модифікуються, виникають нові жанрові різновиди відповідно до комунікативних потреб сьогодення, що спричинено потребою потужного впливу на потенційних реципієнтів під час політичних кампаній. Також необхідність вивчення МЖ української політичної комунікації зумовлена їхньою поліфункціональністю й синкретичністю, орієнтацією на досягнення різних цілей політичних суб'єктів – інформування, агітацію, нагадування тощо. Це ускладнює виокремлення й витлумачення МЖ та виявлення відповідних жанрових ознак у кожному політичному тексті й доводить актуальність дослідження українського ПД в аспекті генології.

Ступінь розроблення проблеми в лінгвістиці. Теорія МЖ представлена в межах наукової концепції М. Бахтіна, відповідно до якої жанри потрактовують як специфічний різновид висловлень, представлених у мовленні та типових для міжособистісного або інституційного спілкування, що виражається в єдності тематичних, стилістичних і композиційних характеристик [1, с. 198]. У зарубіжному мовознавстві теорія МЖ ґрунтовно розроблена у працях А. Вежбицької, В. Дементьєва, М. Кожині, Ю. Краснощорової, Л. Маркової, К. Седова, Дж. Сьорля, Т. Шмельової та ін., а конкретні жанри проаналізовано у наукових розвідках О. Акулової і Т. Борисової, О. Ісерс, О. Кривоносова, І. Култишевої, Г. Михальської, О. Сиротініної, Т. Федотовських. Н. Черкаської та ін. В українській лінгвістиці теоретичні підвалини генології закладено Ф. Бацевичем, а окремі жанри ставали об'єктом дослідження О. Дерпак, Г. Почепцова, Н. Кутузи, Т. Стецик, С. Шабат-Савки та ін. Жанрові різновиди ПД схарактеризовано в дисертаційних роботах О. Билінської (агітаційні МЖ), М. Діденка (політичний виступ), Л. Славої (політичні промови), Л. Стрій (ритуальні МЖ), проте комплексної типології МЖ не представлено.

Мета статті – схарактеризувати МЖ українського ПД, скеровані на позиціонування політичного суб'єкта та підтримання його іміджу. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: визначити поняття МЖ та розробити типологію українських МЖ на підставі функціонального критерію; виокремити групу презентаційно-іміджевих МЖ політичної комунікації; проаналізувати слоган, програму та біографію як

політичні МЖ. **Об'єктом** дослідження послуговував вербальний вияв українського ПД; **предмет** дослідження – мовні особливості презентаційно-агітаційних МЖ українського ПД.

Методологія дослідження ґрунтується на комунікативно-дискурсивному підході до аналізу МЖ політичних текстів, що зумовило використання таких методів, як дискурс-аналіз, інтент-аналіз та функційний аналіз. Для опису мовних особливостей політичних текстів прислужився лінгвостилістичний аналіз та інтерпретаційний підхід до вивчення тексту.

Матеріалом дослідження слугували політичні тексти й мікротексти (слогани, програми та біографії), у яких представлено або сформовано іміджеві характеристики політичних суб'єктів – конкретних політиків і політичних партій. Матеріал охоплював виборчі кампанії в Україні за період 2010–2016 років.

Викладення основного дослідження. Ґрунтуючись на теорії МЖ М. Бахтіна, сучасні лінгвісти потрактовують жанри як „вербальне оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей” [7, с. 44], що увиразнює ПД як інституційний тип спілкування. Ф. Бацевич окреслює основні концепції витлумачення МЖ як комунікативно-дискурсивного поняття, власне текстового явища, особливого типу висловлення та стилістичного явища [2, с. 51]. Ми пропонуємо визначати МЖ як вербальний репрезентант типової ситуації спілкування в межах соціальної взаємодії носіїв мови. Комунікативна компетенція мовця допомагає обрати МЖ, потрібний для ефективного й успішного спілкування, оскільки носій мови „здійснює вибір жанрів, що передбачає зміну жанрів та жанрового репертуару відповідно до комунікативної ситуації” [9, с. 77].

Окремі спроби розроблення типологій фіксуємо в працях українських і зарубіжних дослідників О. Акулової, Н. Арутюнової, Ф. Бацевича, Т. Винокур, А. Габідуліної, В. Дементьєва, Ю. Краснощорової, Л. Маркової, К. Седова, Т. Шмельової та ін., проте переважно це „переліки мовленнєвих жанрів, за можливістю деталізовані” [4, с. 156]. Більшість дослідників схиляються до врахування єдиного критерію розподілу МЖ залежно від характеру поданої інформації – фатичні та інформативні жанри (Т. Винокур, В. Дементьєв, О. Шейгал та ін.). Інформативні жанри мають на меті повідомлення нової та актуальної

інформації, а фатичні – настанову на спілкування, мінімізацію нової інформації та пріоритет експресивності та етикетності у взаємодії. Т. Винокур наголошує на тому, що у фатичній комунікації найважливішим є „конотативний аспект комунікативно-стилістичного характеру” [3, с. 108]. Грунтуючись на визначальній функції та співвідношенні фатичності та інформативності, пропонуємо поділяти МЖ в ПД на такі групи: презентаційно-іміджеві, інформаційні, ритуальні, агітаційні та агонально-аргументативні. Основна група – іміджево-презентаційні – є базовими текстами, що становлять обов’язковий комплекс текстів, потрібних для участі мовця в політичній діяльності. Вони представлені слоганом, програмою та біографією та скеровані на позиціонування політичного суб’єкта – політика або політичної партії. Їх завданням є як створення політичного іміджу, так і його підтримка, отже, характерною ознакою МЖ цієї групи є скерування на створення політичного іміджу людини-легенди, що ґрунтується на „вербальній міфологізації особистості” (І. Черепанова) [10, с. 153].

Політичні слогани належать до МЖ слогану, який визначають як „коротке самостійне рекламне повідомлення, що може існувати ізольовано від інших рекламних продуктів та становить згорнутий зміст рекламної кампанії” [6, с. 7], разом з тим воно здатне передавати основну ідею політичної програми або політичну позицію певного політика (А. Ковалевська, Н. Коваленко, Н. Кутуза, Л. Селіверстова та ін.). На думку дослідників, політичний слоган має на меті вплив на адресата, „перетворення його на прихильника тієї чи іншої політичної партії, руху. <...> Слоган забезпечує інформацію про те, хто є кандидатом, характеризує його, виокремлює на тлі інших, іншими словами, репрезентує” [8, с. 49], тобто він є поліфункційним. Нас цікавлять саме презентаційно-іміджеві слогани, що представляють позитивний або негативний образ політичного суб’єкта.

Слогани іміджево-презентаційного типу слугують своєрідними візитними картками політичного суб’єкта, вони орієнтовані на формулювання концептуальної ідеї політичної сили, основних політичних пріоритетів політика або партії, напр.: *Жити по-новому* (Блок Петра Порошенка); *Настав час УДАРу!* (Партія УДАР); *Українці за „Нашу Україну”* (Партія „Наша Україна”); *Сильна команда для складних часів* (Народний фронт); *Візьми і зроби* (ПО „Самопоміч”);

Мир. Стабільність. Відродження (Опозиційний блок); *Україна переможе!* (ВО „Батьківщина”); *Країну врятує боєздатна армія* (А. Яценюк); *Країна змінюється!* (П. Порошенко); *Я поверну Україні Крим!* (О. Ляшко) тощо. На семантичному рівні слоган є концептуальним ядром виборчої кампанії, передає основну ідею та пріоритети політичного суб’єкта, він повинен „бути стрижневим семантичним елементом програми” [5, с. 55], а на структурному рівні становить синтаксичну конструкцію переважно монопредикативного типу.

Політична програма містить розгорнутий виклад пріоритетів політичної діяльності та перспективного плану діяльності політичного суб’єкта в разі перемоги на виборах. Політичні програми мають дві репрезентативні форми: перша – це офіційна програма, затверджена Міністерством юстиції та представлена на сайті політика чи партії; друга – політична програма рекламного характеру, репрезентована в політичних листівках, буклетах, брошурах тощо. У першому випадку йдеться про визначену стратегічну лінію поведінки політичного суб’єкта, тому такі програми окреслюють основні напрями майбутніх дій. Офіційні політичні програми представлені на сайтах партій та політиків, містять вичерпну інформацію, проте характеризуються багатослівністю і мають великий обсяг, через що не сприймаються читачами.

Офіційні програми характеризуються наявністю суспільно-політичної лексики, стандартизованістю та клішованістю тексту, що здебільшого відповідає офіційно-діловому стилю мовлення, представленому в офіційних документах, напр.: *Українській владі бракує стратегічного бачення щодо необхідності проведення політики підтримки незалежного громадянського суспільства. З боку влади відсутнє усвідомлення того, що результативність та ефективність політики значною мірою пов’язана з її підтримкою з боку суспільства* (Політична програма партії УДАР, 2010). За таких умов адресат сприймає текст як документ, а значення суспільно-політичної лексики і фразеологія часто залишається поза його увагою.

Інша репрезентативна форма політичної програми корелює з рекламним дискурсом, оскільки реалізована в рекламних листівках і буклетах, адресованих потенційним виборцям. Звідси – доступність викладу, лаконічність, афористичність і простота, що зумовлює не ду-

бловання офіційної програми, а подання її положень у сконцентрованій формі, наприклад: *Ми прагнемо побачити, що: Київ – місто, ком-фортне для життя. Київ – місто, де владою є громада. Київ – місто, де економіка є основою добробуту людини. Київ – місто, де історія та сучасність перебувають у гармонії. Для цього ми ставимо перед собою такі орієнтири й здійснюємо такі дії* (Передвиборна програма В. Кличка кандидата на посаду Київського міського голови, 2015).

У текстах політичних програм представлено широкий спектр політичної лексики. 1) Власне політична лексика охоплює найменування органів влади, керівних осіб держави, політиків і посадовців, політичних об'єднань, загальних політичних понять, наприклад: *Винести на всенародне обговорення проект Конституції, згідно з яким **Українська Держава** є президентською республікою, **Президент України** є главою **Української Держави**, головнокомандувачем Збройних Сил України і безпосередньо очолює **Уряд України*** (Політична програма ВО „Свобода”, 2012). 2) Політично-економічна лексика – найменування економічних процесів, банківської діяльності, макроекономічних понять, напр.: *Всебічне сприяння, у першу чергу, внутрішнім українським **інвестиціям**, зростанню внутрішнього виробництва та споживання, **експорту** готової продукції, а не сировини* (Політична програма партії „Правий сектор”, 2015). 3) Політично-юридична лексика – найменування законодавчих актів, явищ судової діяльності, юридичних процесів, наприклад: *Всупереч існуючій в сьогоднішній Україні практиці, ми вимагаємо посилення **кримінальної відповідальності** за злочини проти особистості* (Політична програма Партії регіонів, 2012). 4) Військово-політична лексика – найменування військових формувань, бойових дій, понять державної безпеки, наприклад: *Ми, європейці, повинні створювати нову континентальну єдність без внутрішніх бар'єрів, без **воєн**, конфліктів і протистоянь* (Політична програма А. Яценюка, 2010). 5) Термінологічна лексика широкої семантики (абстрактні поняття для найменування процесів, тенденцій, ситуацій, що мають місце в політиці), наприклад: *Державні **стимули** для **модернізації** виробництва, технологічного **перевладнання** та **запровадження** передових **технологій*** (Політична програма Н. Королевської, 2010). У політичних програмах найбільшу групу становить термінологічна лексика абстрактної семантики, що

є загальноновживаною, меншою мірою представлено групи політично-економічної та власне політичної лексики. Декларативний характер політичних програм зумовлює мінімізацію конкретики та домінування абстрактних понять.

Політична біографія містить виклад інформації про особу політика, подану в хронологічній формі з пріоритетною актуалізацією кар'єрного росту та позитивних особистісних рис, наприклад: *2010 – взяла участь у президентських виборах в Україні і закликала виборців не голосувати ні за Януковича, ні за Тимошенко – а тільки за нових кандидатів* (з політичної біографії І. Богословської, 2012). Політик постає в таких текстах як непересічна особистість, варта довіри виборців, тому на перший план висувують лише позитивні факти і замовчують негативні, це має бути біографія політика-легенди. Політична біографія як жанр політичного тексту не повинна бути „нейтральною”, її основним завданням є створення образу лідера, переможця.

У політичній комунікації виокремлюють два типи біографічних текстів – біографія-конспект і біографія-розповідь. Перший тип передбачає стисле подання відомостей про політика у вигляді переліку дат і подій, напр.: ***Трудова діяльність: 1987–1989 рр. – строкова служба в армії, капітан запасу медслужби. 1989–1990 рр. – санітар Львівської обласної клінічної лікарні. 1990–1993 рр. – медбрат хірургічного, нейрохірургічного відділення Львівської міської клінічної лікарні швидкої медичної допомоги*** (з біографії О. Тягнибока). Конспективний виклад позбавлений емоційності, тому його переважно використовують в офіційній політичній комунікації, коли потрібно подати протокольну інформацію про політика.

Індивідуалізованість політичних біографій найбільшою мірою реалізована в другому типі – біографіях-розповідях. Вони приваблюють читача через особливий інтимізований тип оповіді, містять послідовну розповідь про життєвий шлях політика з елементами емоційності, оцінними характеристиками, наприклад: *Наталія Королевська, народилася у 1975 році в місті Красний Луч Луганської області. Мати – вчитель, батько – шахтар. Закінчила школу у 1991 році зі срібною медаллю. З 17 років – у бізнесі. Пройшла шлях від менеджера до комерційного директора компанії „Мета”. У 23 роки створила власне*

приватне підприємство, яке за 10 років перетворилося у найбільший холдинг... (З біографії Н. Королевської).

Отже, політична біографія, незважаючи на те, що є жанром офіційно-ділового стилю, здебільшого не відповідає нормативним вимогам, а створюється згідно з вимогами публіцистичного або художньо-публіцистичного стилю, оскільки містить елементи образності та емоційності і в ній посилене авторське „я” на рівні змісту та форми.

Висновки. Жанри українського ПД поєднують ознаки інформативності та фатичності, проте основним критерієм їх виокремлення є функційний, згідно з яким розмежовано презентаційно-іміджеві, інформаційні, ритуальні агітаційні та агонально-аргументативні. Презентаційно-іміджеві є базовими МЖ українського ПД, вони скеровані на формування, представлення і підтримання іміджу політичного суб’єкта. Основними текстами, що охоплюють цю групу жанрів, є слоган, програма та біографія, кожний з яких має специфіку на структурно-семантичному рівні.

Список використаної літератури

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров // Бахтин М. М. Собрание сочинений. – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5. – С. 159–206.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія : проблеми і перспективи : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М. : Наука, 1993. – 172 с.
4. Дементьев В. В. Теория речевых жанров / В. В. Дементьев. – М. : Знак, 2010. – 600 с.
5. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор’я, 2007. – 156 с.
6. Морозова И. Г. Слагая слоганы / И. Г. Морозова. – М. : РИП-Холдинг, 2006. – 168 с.
7. Седов К. Ф. Человек в жанровом пространстве повседневной коммуникации / К. Ф. Седов // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. – М. : Лабиринт, 2007. – С. 7–38.
8. Селиверстова Л. Н. Политический слоган как речевой жанр с точки зрения прагмалингвистики / Л. Н. Селиверстова // Вестник Таганрогского института управления и экономики. – 2014. – № 1. – С. 48–51.

9. Славова Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології : США – Україна : [монографія] / Л. Л. Славова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 360 с.

10. Черепанова И. Ю. Заговор народа : Как создать сильный политический текст / И. Ю. Черепанова. – М. : КСП+, 2002. – 464 с.

References

1. Bakhtin M. M. Problema rechevykh zhanrov // Bakhtin M. M. Sobranie sochineniy. – М. : Russkie slovari, 1996. – Т. 5. – Р. 159–206.

2. Batsevych F. S. Linhvistychna henolohiya : problemy i perspektyvy : [monohrafiya] / F. S. Batsevych. – L'viv : PAIS, 2005. – 264 p.

3. Vinokur T. G. Govoryashchiy i slushayushchiy. Varianty rechevogo povedeniya / T. G. Vinokur. – М. : Nauka, 1993. – 172 p.

4. Dement'ev V. V. Teoriya rechevykh zhanrov / V. V. Dement'ev. – М. : Znaki, 2010. – 600 p.

5. Kondratenko N. V. Ukrayins'kyi politychnyy dyskurs : tekstualizatsiya real'nosti / N. V. Kondratenko. – Odesa : Chornomor'ya, 2007. – 156 p.

6. Morozova I. G. Slagaya slogany / I. G. Morozova. – М. : RIP-Kholding, 2006. – 168 p.

7. Sedov K. F. Chelovek v zhanrovom prostranstve povsednevnoy komunikatsii / K. F. Sedov // Antologiya rechevykh zhanrov: povsednevnyaya kommunikatsiya. – М. : Labirint, 2007. – Р. 7–38.

8. Seliverstova L. N. Politicheskiy slogan kak rechevoy zhanr s tochki zreniya pragmalingvistiki / L. N. Seliverstova // Vestnik Taganrogs'kogo instituta upravleniya i ekonomiki. – 2014. – № 1. – Р. 48–51.

9. Slavova L. L. Movna osobystist' lidera u dzerkali politychnoyi linhvopersonolohiyi : SSHA – Ukrayina : [monohrafiya] / L. L. Slavova. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2012. – 360 p.

10. Cherepanova I. Yu. Zagovor naroda : Kak sozdat' sil'nyy politicheskiy tekst / I. Yu. Cherepanova. – М. : KSP+, 2002. – 464 p.

ИМИДЖЕВО-ПРЕЗЕНТАЦИОННЫЕ ЖАНРЫ УКРАИНСКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

В статье охарактеризован один из типов речевых жанров украинской политической коммуникации, интенцией которого является представление политического субъекта, а также формирование и поддержание его имиджа. Представлена типология речевых жанров, актуальная для современного украинского политического дискурса, и выделена ее базовая разновидность – имиджево-презентационные речевые жанры. Эта разновидность содержит три текста – политический слоган, политическую программу и политическую биографию, необходимые для развертывания политической кампании. В статье проанализированы имиджево-презентационные речевые жанры политических текстов с учетом специфики структуры, семантики и лингво-прагматических характеристик. Обозначены основные тенденции функционирования речевых жанров этой группы в современном медиапространстве.

Ключевые слова: политический дискурс, политический текст, речевой жанр, слоган, политическая программа, политическая биография.

N. V. Kondratenko,
Doctor of Philology,
Professor,
Head of Applied Linguistics Department
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel.: +380048680562,
kondr_nat@ukr.net

IMAGE-PRESENTATION GENRES OF THE UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE

Summary

The article describes one of the types of speech genres of the Ukrainian political communication, the intention of which is the representation of a politician, the

СЕМАНТИЗАЦІЯ НЕОЗАПОЗИЧЕНЬ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ЇХНЬОЇ АДАПТАЦІЇ

В статті розглянуто семантизацію нових запозичень (неозапозичень) у текстах українських ЗМІ в 2016 – 2017 рр. Актуальність розгляду обраної проблеми випливає з потужного зростання потоку запозичень в сучасну українську мову та активного відображення змін у лексиці сучасних ЗМІ. Об'єктом дослідження стали нові запозичення, а його предметом – адаптація зазначених лексем до української мови. Метою статті є опис початкового етапу семантичної адаптації цих слів до лексико-семантичної системи мови, яка їх прийняла, а завданнями – аналіз семантизації новітніх запозичень у тексті, їхнього значення та походження.

Ключові слова: запозичення, неологізми, адаптація запозичень, ЗМІ.

Хоч дослідження процесів адаптації сучасних запозичень протягом останнього часу неодноразово ставали предметом уваги дослідників [1; 2; 3; 6], сучасні ЗМІ, що відбивають живий стан української мови та її динаміку, дають багатий матеріал для спостережень над новітніми запозиченнями, зокрема над їхнім пристосуванням до системи мови-реципієнта. З цього випливає актуальність розгляду обраної теми. **Об'єктом** дослідження стали нові запозичення, а його **предметом** – адаптація зазначених лексем до української мови. **Метою статті** є опис початкового етапу семантичної адаптації цих слів до лексико-семантичної системи мови, яка їх прийняла, а завданнями – аналіз семантизації новітніх запозичень у тексті, їхнього значення та походження.

Власне кажучи, запозичення, розглянуті в цій статті, знаходяться на початкових етапах входження до складу мови-реципієнта. В схемі п'яти етапів засвоєння запозичень, запропонованій Л. П. Крисінім [5], ці слова знаходяться на першому та другому етапах: йдеться про вживання іншомовного слова у тексті „в его исконной орфографической (а в устной речи – фонетической) и грамматической форме,

без транслитерації и транскрипції, в качестве своеобразного вкраплення” (перший етап), а також про пристосування його „к системе заимствующего языка: транслитерация или транскрипция (*roast-beef* превращается в ростбиф, *affectation* – в аффектацию и т. д.)” (другий етап).

Адаптація форми нових запозичень у мові-реципієнті розпочинається з транслітерації – переведення у властиву цій мові графічну систему; адаптація ж змістового аспекту новітнього запозичення на найпершому етапі полягає у семантизації слова, тобто поясненні його значення в тексті, де воно вжите [див.: 7, с. 85–99]. Надалі семантична адаптація запозичення полягатиме вже у закріпленні за ним певного значення – саме того, у якому воно і з’явилося у мові-реципієнті, чи, може, пізнішого переносного значення, яке виникло вже на основі метафоричного переосмислення. Розглянемо ці процеси на прикладах запозичень *кейс* та *тюнінг*: перше з них є новим запозиченням, а друге, запозичене принаймні років десять тому, за цей час розвинуло ще й переносні значення.

Якщо запозичене кількадесят років тому з англійської слово *кейс* „плаский шкіряний чемоданчик з кодовим замком” (синонім *дипломат*) пов’язане з *case* „коробка, футляр, сумка”, то нове запозичення *кейс* „випадок із практики” походить від омоніма *case* „випадок, ситуація, справа”. Попервах зустрічаємо пояснення значення цього нещодавнього запозичення: *Замість моніторингу країн вони хочуть „моніторинг кейсів”, тобто випадків* [13, 07.10. 2016]. Проте в інших випадках вживання слова саме в такому значенні вже не коментується: „*Справа Артамонової*” стала **кейсом**, з якого варто розпочинати вивчення методів протидії академічній недоброочесності в Україні [9, 9.09. 2016].

Тюнінг (< англ. *tuning* „налаштування”, „доопрацювання”), запозичене спочатку на позначення змін в автомобілі, спрямованих на поліпшення його властивостей, з часом стало вживатися й у значенні „зовнішні зміни, спрямовані на прикрашання ситуації, а не на її покращення”: *Питання в тому, чи розуміють вони, що за умови фактичного тюнінгу старих практик адміністрування і транслявання*

змістів, які їм zostалися від одіозного попередника, якісних і позитивних для української України змін не станеться? [12, 2.09. 2016]; Отже, говорити навіть про **тютюнінг** сталінської костоломної системи, чії колеса ритмічно працювали всі 25 років української незалежності, особливого сенсу немає [98, 9.09. 2016]. Як видно з наведених прикладів уживання, слово змінило своє значення шляхом метафори: „техніка” > „політика”. Цікавим є й приклад перенесення значення з донорської зони „техніка” в реципієнтну зону „людина”: „**Тютюнінг**” тіла – нова послуга для чоловіків (2013, URL: video.bigmir.net/).

Дослідники неодноразово зазначали, що на сьогодні запозичуються переважно слова з англійської мови. Це підтверджує і наш матеріал. Проте наявні серед неозапозичень і такі, що прийшли з інших мов. Порівняно з англіцизмами вони нечисленні та здебільшого є екзотизмами, що номінують етноспецифічні реалії і вживаються у тексті з типовою для екзотизмів функцією вказівки на особливості зображуваної дійсності. Це можуть бути реалії політичного характеру: З жовтня парламент Естонії (Рійгікогу) знову збереться для виборів нового президента [9, 1.10. 2016]; заголовок Іран: **рахбар, баржам** і вибори [9, 12.03. 2017], пор. далі у тексті: Над усіма політичними інтригами в Ірані стоїть Верховний лідер (рахбар) Алі Хаменеї. <...> Останні жодним словом не прохопилися про намір скасувати „**баржам**” (іран. акронім для Спільного всеосяжного плану дій). <...> „Пан Рухані обіцяв, що всі санкції будуть зняті після укладення **баржаму**, однак люди не побачили змін на своїх столах. Тож чи було вирішене питання рецесії і безробіття?” – запитав Раїсі; Сьогодні естелад (естелада – прапор, у якому поєднані каталонські та кубинські елементи і який став знаменом тих, хто прагне незалежності свого краю) у Каталонії менше, ніж раніше [12, 14.01.2017]. Пор. також назву народності: Ідеться про перерозподіл земель, які для одних груп населення є полями, а для інших пасовиськами для худоби. Все це виливається в терор, до якого останнім часом вдаються **фулані** – етнічна група скотарів, які населяють північно-західні регіони Нігерії [12, 10.01.2017]. Неоекзотизми *фаду* та *фадіштити* номінують реалії португальської музичної культури: *Про часи диктатури*

говорять як про період стабільності, й тому деякі португальці на честь Салазара складають навіть тужливі пісні – **фаду**. Зрештою, **фадишиту** – так називаються виконавці цього музичного жанру – постійно торкаються теми минулого та втраченого, що виражає поняття **saudade** (невимовна туга, ностальгія, сум) [12, 16.01. 2017].

Втім, окремі запозичення не з англійської мови номінують реалії, що поступово проникають в інші культури на побутовому рівні, не втрачаючи поки що своєї етноспецифічності: У Вашингтоні найбільша спільнота ефіопців за межами Африки, закладів зі своєю національною кухнею вони відкрили дуже багато. Овочеві та м'ясні страви тут переважно гострі, їх подають на **инджері** – великому млинці із сірого борошна [10, 16.06. 2017]; Вона – альпіністка, відома спортсменка – член збірної Росії з карате, переможниця всеросійських і міжнародних змагань із джю-джитсу, **кобудо** (бойового мистецтва володіння холодною зброєю) [9, 17.02. 2017].

Неозапозичення, що супроводжуються у текстах ЗМІ поясненням значення, належать до кількох семантичних груп. Це передусім назви побутових явищ – одягу (**буркіні**), їжі та пов'язаних з нею понять (**мухінга, капкейк, фуд-трак, фуді**), книжок (**picture book, easy reading**), інших побутових реалій (**колівінг, mixed-use, altmetall**). Історія слова **буркіні** демонструє перебування лексеми на маргінесі європейських мов: опис його значення й походження представлений в російськомовному джерелі 2011 р. (фр. burqa „паранджа” + бікіні [8]), проте вживання слова з поясненням значення в українських ЗМІ припадає на 2016 р. і було актуалізоване заборонаю (тимчасовою) вживання **буркіні** у Франції: **Державна рада Франції призупинила дію заборони на буркіні** – купальний костюм для мусульманок [13, 26.08. 2016].

Семантизація назв їжі та пов'язаних з нею понять виглядає таким чином: Першого ж дня ми з чоловіком спробували мухінгу – традиційні макарони, перемішані з бобовим борошном, олією та овочами: білокачанна капуста, помідори, зелень, інколи туди ще додають морепродукти і обов'язково приправляють традиційним соусом [13, 16.09. 2016]; Із солодоців місцеві любляють купувати у кафе маффіни та капкейки, простіше кажучи, кексика із різними кремами

[10, 16.06. 2017]; Неймовірно популярні **фуд-траки**, тобто **автомобілі-вагончики**, де продають, на мій подив, пристойну їжу [10, 16.06. 2017]; Також у вашингтонських закладах майже всюди є **happy hour**, „щаслива година”. Приблизно з 5 до 7 вечора по буднях пропонують напої та легкі закуски ледь не за півціни. Покликати колег на „**genni аур**” і поспілкуватись годинку за келихом вина чи пива лише за \$ 3-5 – дуже розповсюджена практика [10, 16.06. 2017]; Цікаво, що в деяких таких мобільних кухнях готують настільки смачно, що місцеві „фуді” (по-нашому, любителі смачно попоїсти) узагалі полюють на них, слідкуючи за їхніми переміщеннями на спеціальних сайтах чи у соцмережах [10, 16. 06. 2017].

На початковому етапі запозичення можуть мати вигляд іншомовних вкраплень, записуючись латиницею. Пор. опис типів книжок: На сьогодні нам дуже бракує книжок формату **picture book**, які містять великі ілюстрації та небагато тексту, поданого великим шрифтом [12, 15.10. 2016]; Також нині шукаємо книжок **easy reading** для дітей, що тільки вчатьсЯ читати [12, 15.10. 2016].

Деякі неозапозичення на позначення побутових реалій мають певні шанси закріпитись в українській мові, бо позначають важливі тенденції містобудування: Що значить багатофункціональний комплекс? Для України такий формат поки що новинка, а ось в Європі і США він з кожним роком набирає все більшої популярності. Це будівлі, де житло, робота, розваги, дозвілля і шопінг знаходяться в межах одного комплексу будівель або одного кварталу в радіусі пішої доступності. Урбаністи ще називають такий підхід до організації міського простору „**колівінг**”, „**mixed-use**” і „концентрація” [10, 23-01. 2017]. Колівінг < со- + live + -ing; префікс со- – скорочена форма від лат. *com-* / *con-* < *cum* „з, разом з” [4, с. 475]; Багато з інновацій, про які мова, мають на меті покращити якість життя людини як у великих, так і у малих речах. Одна з них – це концепція **Smart city**, розумних міст [12, 13.04. 2017]. Власне, в останньому випадку маємо не пояснення значення, а лише переклад: поняття *Smart city* розкриває текст статті. Втім, у багатьох випадках неозапозичення-вкраплення вживаються лише для вказівки на зображення життя в іншій країні, як-от при описі сортування сміття в Німеччині та Швейцарії: Є відсік **altmetall** (старий метал) [9, 19.05. 2017].

Представлені серед неозапозичень і назви понять, пов'язані з кіно. Це переважно назви досить специфічних жанрів: „Готель Елеон” – *спін-офф* (продовження, основними дійовими особами якого є персонажі, що раніше фігурували в іншому фільмі) популярного російського сіткому „Кухня” [13, 10.01. 2017]; втім, лексема може вживатися й без семантизації: Він також зазначив, що створення приквела накладає на сценаристів менше зобов'язань, ніж написання сценарію *спін-оффу* [9, 16.01. 2017]. Пор. також інші назви жанрів: *Гостросюжетна історія боротьби українських підпільників у тридцять років минулого століття обіцяє стати першим вітчизняним Heist movie – стрічкою в особливому кримінальному жанрі „фільм-пограбування”* [11, 13.02. 2017]; „*Heist movies* ведуть свій родовід аж від німого кіно. Наскільки я знаю, у цьому жанрі є ще піджанр „кейпер” – „комедійне пограбування” [11, 13.02.2017]; Слово „квір” символізувало відкидання фемінності / маскулінності та гетеросексуальності / гомосексуальності як фіксованих, незмінних та взаємовиключних категорій і відмову від політик ідентичності, які характеризували ЛГБТ-рух 1970-х років. Сьогодні поняття „квір-кіно” та „ЛГБТ-кіно” часто вживаються як синоніми [13, 27.10. 2016]. Номінативні потреби зумовлюють появу неозапозичень, пов'язаних з особливостями реклами кіно, техніки виконання: *Вебізод – це короткий епізод, призначений для показу в інтернеті, який доповнює сюжет повноцінного фільму або серіалу. Скільки повинен тривати вебзод, що в ньому найважливіше і який серіал ввів моду на цей жанр* [11, 4.05. 2017]; *Кліп створений з використанням техніки stop-motion, коли відео складається з послідовності кадрів, знятих на фото* [10, 8.09. 2016].

Таким чином, семантизація супроводжує новітнє запозичення на початковому етапі його входження до мови-реципієнта. Таке пояснення значення є, з одного боку, сигналом неадаптованості запозичення, а з іншого боку, поштовхом до його засвоєння мовою у майбутньому. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розгляді особливостей іншомовних слів в момент їх входження в українську мову (семантизація, графічна неадаптованість – передача латиницею).

Список використаних джерел та літератури

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.) : Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. М. Архипенко. – Х., 2005. – 20 с.
2. Битківська Я. В. Тенденції засвоєння і розвитку семантики англіцизмів у сучасній українській мові : Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 / Я. В. Битківська. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.
3. Гудима Н. В. Семантична адаптація запозичених лексем у сучасній українській літературній мові / Н. В. Гудима // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2013. – Вип. 32(1). – С. 27–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkpnu_fil_2013_.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 2.
5. Крысин Л. П. Этапы освоения иноязычного слова / Л. П. Крысин // Русский язык в школе. – 1991. – № 2. – С. 75–78.
6. Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології : Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 / О. А. Лисенко. – Х., 1999. – 21 с.
7. Мінкевич Е. Е. Прикметникові деривати від новітніх запозичень у сучасних українських ЗМІ / Е. Е. Мінкевич // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Чернівці : Букрек, 2016. – Вип. 20. – С. 85–99.
8. Тумовская М. Бикини и буркини – разные цвета одной радуги. Beauty Women (16 февраля 2011). URL: <http://wikivisually.com/lang-ru/>
9. Дзеркало тижня. URL: <http://gazeta.dt.ua>
10. Новое время. URL: <http://nv.ua/>
11. Телекритика. URL: <http://www.telekritika.ua>
12. Тиждень. URL: <http://tyzhden.ua/Magazine/>
13. Українська правда. URL: <http://www.pravda.com.ua/>

References

1. Arkhyenko L. M. Inshomovni leksychni zapozychennya v ukrayins'kiy movi: etapy i stupeni adaptatsiyi (na materialy anhlitsyzmiv u presi kintsya XX –

pochatku XXI st.) : Avtoref. dys. ... na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : 10.02.01 / L. M. Arkhynenko. – Kh., 2005. – 20 p.

2. Bytkivs'ka Ya. V. Tendentsiyi zasvoyennya i rozvytku semantyky anhlizmiv u suchasniy ukrayins'kiy movi : Avtoref. dys. ... na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : 10.02.01 / Ya. V. Bytkivs'ka. – Ivano-Frankivs'k, 2008. – 20 p.

3. Hudyma N. V. Semantychna adaptatsiya zapozychenykh leksem u suchasniy ukrayins'kiy literaturniy movi / N. V. Hudyma // Naukovi pratsi Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Filolohichni nauky. – 2013. – Vyp. 32(1). – S. 27–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2013_.

4. Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: V 7 t. / Redkol. O. S. Mel'nychuk (holovnyy red.) ta in. – K. : Nauk. dumka, 1985. – T. 2.

5. Krysin L. P. Etapy osvoiniya inoyazychnogo slova / L. P. Krysin // Russkiy yazyk v shkole. – 1991. – № 2. – P. 75–78.

6. Lysenko O. A. Osvoyennya nimets'komovnykh zapozychen' v ukrayins'kiy naukovo-tekhnichniy terminolohiyi : Avtoref. dys. ... na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : 10.02.01 / O. A. Lysenko. – Kh., 1999. – 21 p.

7. Minkevych E. E. Prykmetnykovi deryvaty vid novitnikh zapozychen' u suchasnykh ukrayins'kykh ZMI / E. E. Minkevych // Slov'yans'kyy zbirnyk: zb. nauk. pr. – Chernivtsi : Bukrek, 2016. – Vyp. 20. – P. 85–99.

8. Tumovskaya M. Bikini i burkini – raznye tsveta odnoy radugi. Beauty Women (16 fevralya 2011). URL: <http://wikivisually.com/lang-ru/>

9. Dzerkalo tyzhnya. URL: <http://gazeta.dt.ua>

10. Novoe vremya. URL: <http://nv.ua/>

11. Telekrytyka. URL: <http://www.telekritika.ua>

12. Tyzhden'. URL: <http://tyzhden.ua/Magazine/>

13. Ukrayins'ka pravda. URL: <http://www.pravda.com.ua/>

SEMANTIZATION OF NEODERIVATIONS IN THE TEXTS OF UKRAINIAN MASS MEDIA IN THE INITIAL PERIOD OF THEIR ADAPTATION

Summary

The article examines semantization of new derivations (neoderivations) in the texts of Ukrainian mass media in 2016–2017 years. The relevance of the examination of the chosen problem results from the dramatic increase in derivations in modern Ukrainian language and the active reflection of changes in the vocabulary in modern mass media. The object of the research is neoderivations, and its subject is the adaptation of the indicated lexemes to the system of the Ukrainian language. The purpose of the article is the description of the initial period of the adaptation of these words to the lexical-semantic system of the language recipient, and the tasks are the analysis of the semantization of new derivations in the text, their meanings and origin. The article describes meanings of the neoderivations, the appearance of the figurative meaning of the derivation *tuning*, represents and analyses the explanation of the neoderivations as well as their origin in the texts of mass media.

Key words: derivation, neologism, adaptation of the derivations, mass media.

Надійшла до редакції 15.07.2017 р.

ISSN 811.161.2'373.23

В.В. Ясківська,

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри української мови, Київський національний університет імені Шевченка,

вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01033, Україна. Електронна пошта: vaskivska@ukr.net

Тел.: +380482493103, факс: +380482493103, 65058, Київ, Україна.

Електронна пошта: asklyarenko@yahoo.com

ОНОМАСТИЧЕСКИЙ ЭТЮД: РОДОВЫЕ НАЗВАНИЯ МИФОЛОГИЧЕСКИХ СУЩЕСТВ (ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Статья посвящена типологическому анализу названий некоторых сверхъестественных существ в мифологии. В отличие от индивидуальных собственных имен мифологических персонажей эти лексические образования выступают как коллективные собственные имена. Степень ономастичности у индивидуальных собственных имен и у коллективных собственных имен различна. Она меньше у последней группы мифонимов, что и явилось причиной их отнесения многими авторами к нарицательной сфере. Граница между собственными именами и нарицательными именами зыбка и текуча, и различия между ними носят количественный характер. Отнесение многих плуральных лексических единиц к ономастической или апеллативной категории носит субъективный характер и основано на интуитивном лингвистическом чутье, а не на жестких объективных критериях.

Ключевые слова: типология, мифология, мифоним, теоним, имя собственное, имя нарицательное, ономастичность, сверхъестественные существа.

Мировая мифология обладает своим ономастическим пространством. И в зависимости от специфики именуемых мифологических персонажей и объектов подразделяется на большое количество ономастических секторов, многие из которых подвергаются дальнейшему членению. Вспомним известные слова А. В. Суперанской: „Мифонимия – это своеобразный сектор ономастического пространства. <...> Особое место в нем занимает теонимия (имена богов), наиболее ярко представленная в политеистических религиях, и демононимия (именования различных духов, высших и низших, добрых и злых) („Термин теряет свою определенность, и становится непонятным, имеются ли здесь в виду личные имена персонифицированных мифологических существ (тогда какая разница между теонимом и демонимом?) или же неличные названия типа ‘русалка’, ‘леший’ и т. п. Но эти последние названия следует скорее относить к именам нарицательным, а не к собственным” [2, с. 21]. И далее:

„Что касается термина ‘мифоним’, то отказываться от него нет необходимости. Термин удобно использовать, когда нужно называть весь фантастический ономастикон. <...> Употребляя термин в том смысле, какой в него вкладывает А. В. Суперанская, надо только иметь в виду, что он включает и классы нарицательных имен” [2, с. 22–23]).

Имена героев и титанов – ближайшее подобие антропонимии – занимают промежуточное положение между антропонимией и теонимией [9, с. 181].

Говоря о мифонимах (под термином *мифоним* мы понимаем собственное имя вымышленного объекта любой категории: героя, божества, демонического персонажа, любой разновидности географического объекта в мифах и сказаниях), следует иметь в виду еще один важный аспект – понимание мифа как феномена сознания. А. Ф. Лосев говорил о неразрывной связи мифа и имени: „<...> миф есть имя <...> миф есть просто магическое имя <...> миф есть развернутое магическое имя” [4, с. 170–171]. Лишь на первый взгляд легко отделить собственное имя объекта от его апеллятивного обозначения. Здесь возникают большие трудности как мифологического, так и лингвистического порядка.

Роль ономастики в религии и мифологии четко понял немецкий филолог Г. Узенер, написавший специальную книгу „Имена богов”, в которой основное внимание концентрируется именно на теонимии: „Не при помощи произвольного акта присваивается предмету имя. Звуковой комплекс – это не наугад выбранная монета, служащая знаком определенной ценности. Духовное возбуждение, вызванное столкновением с объектами внешнего мира, является одновременно как средством, так и поводом номинации” [13, s. 3]. Мир религиозных и мифологических образов далеко не исчерпывал содержания древней мировой религии и мифологии. Например, в Древней Греции наряду с официальной религией, отраженной в произведениях Гомера, Гесиода, других многочисленных авторов, в народных массах всегда функционировали иные культы, существовала вера в иной мир. Народная вера открывается нам в мифах и былинах, в магии и чародействе, в заговорах и заклинаниях, в обрядах и волшебных сказках. Корни

народной веры восходят к самым истокам человеческой культуры, к тем древнейшим временам, когда весь мир, вся окружающая природа казались человеку населенными одушевленными существами, духами. Весь быт древних людей был наполнен духами, и он встречался с ними на каждом шагу. Это был культ рек, долин и гор, деревьев, животных и камней, культ неба, солнца и луны, других предметов и явлений природы. „Не маслина шумит листвою в священной роще, полагали древние греки, это дриада – лесная нимфа, скрытая в ней, разговаривает на неведомом языке. Не быстрина мутит воду в речном омуте, думали славяне, это разыгрался дедушка водяной” [5, с. 32–33].

Названия многих духов имеют апеллятивное происхождение и в своей исходной семантике связаны с функциями, которые они выполняют. Эта „ономастическая парадоксальность” лежит в основе того объективного факта, что исследователи мифологии воспринимают одни и те же именованья мифологических существ как обычные нарицательные имена и пишут их со строчной буквы, а другие авторы последовательно пишут их с прописной буквы (Некоторые коллективные мифонимы, например, в книге А. А. Тахо-Годи „Греческая мифология” пишутся со строчной буквы: *гамадриады, дактили, паны, паниски, сатиры, нимфы, ореады, титаны, титаниды, циклопы, кентавры, куреты, спарты, корибанты, гиганты, nereиды* [10, с. 27; 33; 34; 37; 43; 58; 80; 137]. Некоторые коллективные мифонимы пишутся с прописной буквы: *Диоскуры, Сторукии, Эринии, Гиганты, Ясеневице, Грайи, Горгоны, Сирены, Керы, Гарпии, Океаниды, Ураниды, Гекатонхейры, Олимпийцы, Алоады, Хариты, Оры, Мойры, Музы, Атриды, Танталиды, Кадмиды, Лабдакиды, Алкмеониды, Паллантиды* [10, с. 27; 37; 39–41; 56; 58; 70; 71; 82; 90; 98; 106; 202; 229]. Но А. А. Тахо-Годи не всегда последовательна в орфографии. В книге встречаем написание *Гиганты* и *гиганты* [10, с. 37; 80; 108]; *Океаниды* и *океаниды* [10, с. 56; 133], *циклопы* и *Киклопы* [10, с. 37; 133], *Музы* и *старшие музы, музы младшие* [10, с. 106; 108]). Написание слов и словосочетаний с прописной или строчной буквы – один из сложных разделов современной орфографии. Д. Э. Розенталь предлагает свое решение: „С прописной буквы пишутся индивиду-

альные названия, относящиеся к области мифологии и религии, например: *Зевс, Афина Паллада, Марс, Пегас, Исида, Брахма, Будда, Иисус Христос, Аллах, Магомет*. Родовые названия мифологических существ пишутся со строчной буквы, например: *валькирия, ведьма, нимфа, сатир, сирена*” [7, с. 306].

Коллективные плюральные мифонимы бытуют в мифологиях мира, называя группы разных мифологических существ. Обычно конкретные мифологические существа, номинативно объединенные коллективным именем, имеют свои индивидуальные именованья. Многие мифонимы, существующие в традициях одних народов, обнаруживают типологические параллели в традициях других народов. Например, мифологический персонаж русского фольклора *чудь белоглазая* близок по значению к европейским *эльфам* и *гномам*. В Британии нем. эльф известен под именем *Korr*, а женская форма *Korrigan*, в переводе – наша *русалка* [1, с. 234]. По мнению Ф. И. Буслаева, форма ‘эльф’, проходит через различные диалектические изменения: „<...> по свойству готского языка предполагается готская форма *albs*, т. к. *эльфы*, по темному преданию, имеют символическую связь с образом лебедя; потому в языке мы находим сродство между тем и другим названием: ‘лебедь’ по др. и ср.-нем. *albiz, alpiz, elbiz, elbez*. <...> Горы и вода, как жилище этих сверхъестественных существ, и по названию им соответствуют: покрытые снегом, высокие горы называются *alpes*, а прозрачная река – *albis, elbe*, так что по-скандинавски есть нарицательное имя для всякой реки, точно так же, как швед. *elf*, дат. *Elv*” [1, с. 240–241]. В английской мифологии к водяным *фейри* относятся многочисленные *Дженни Зеленые Зубы*. В некоторых регионах Англии ее знают как *Длиннорукую Нелли* [12, р. 90; 17; 58–61]. Одновременно этот мифоним – название отдельного мифического фигуранта, его личное имя: „в английском фольклоре бытует речная или болотная ведьма, известная под именами *Зеленозубая Дженни / Злая Дженни / Зеленозубая Джинни* (англ. *Jenny Greenteeth / Jinny Greenteeth / Wicked Jenny / Ginny Greenteeth / Jeannie Greenteeth*)” [11, р. 242]. В мифологии народов Западной Европы существуют *ундины* < лат. *Unda* ‘волна’ – женские духи воды, обита-

тельницы ручьев, рек и озер. В греческой мифологии им соответствуют нимфы (в славянской – русалки). В общегерманской мифологии духи воды, или водяные, известны под коллективным именем никсы (нем. Nixen). Одной из самых известных никс германского фольклора является Лорелея. Никсы чем-то похожи на кельтскую Мелу(ю)зину и греческих сирен [ЭСБЕ, т. 37, с. 68]. *Мелузина*, или морская женщина (*Meerweib, Seejungfer, Melusine, sirene*), изображается в виде обнаженной женской фигуры, которая ниже груди заканчивается в два рыбьих хвоста. Она часто встречается в гербах коронованной, с длинными распущенными волосами, с руками или безрукой. Обыкновенно она держит оба поднятые вверх рыбы хвоста в руках. Часто изображается держащей зеркало в одной и гребень в другой руке. Мелузина служила эмблемой г. Палермо еще в XII в. („Следует заметить, что геральдические термины ‘мелузина’ и ‘сирена’ не соответствуют мифологическим. <....> Гербом города Варшавы тоже является сирена, но с одним хвостом, изображенная в профиль; она держит в одной руке меч, а в другой щит и олицетворяет реку Вислу, а ее атрибуты символизируют готовность защищать город от врагов” [3, с. 60]). По верованиям древних славян, в реках, озерах или колодцах вместе с водяными жили их жены – водяные девы (русалки) [ЭСБЕ, т. 53, с. 295], которых называли *сказочная жилища вод, водяная, шутовка, лоб(н) аста, водяница* [Даль, т. 4, с. 114]. Ср. укр.: *водяна німфа, берегиня, наяда, мавка, дріада* [НТСУМ, т. 3, с. 221]. Ср. еще: „Неясно само название ‘русалка’, – отмечает Э.В. Померанцева, – наряду с которыми в народе живут и другие: *купалка, водяница, лоскотуха, мавка* и т. д.” [6, с. 116].

В фольклоре южных и западных славян существует иная интерпретация водных существ женского рода. Они их называют по-разному: *вилы, самовилы, самодивы, лихоплеси, богинки, морские пани*. У сербов и хорватов вилы – крылатые красавицы, духи озер и колодцев. Ср.: „Сербская Вила прекрасна, как немецкие Эльфы и Валькирии. Самая высшая похвала девице: „прекрасна, как Вила” [1, с. 234]. Они симпатизируют мужчинам, обиженным и сиротам. Разгневавшись, способны убить взглядом. Вилы обладали почти тради-

ционной внешностью русалок, с той лишь разницей, что тело у них прозрачное („Демоном природы можно считать сербскую (шире – южнославянскую) виллу, образ праславянского происхождения, который в демонологии восточных славян, по интересному предположению А. Брюкнера, возможно, оставил следы в виде наименования лиц, подвергшихся чарам этой нимфы, и появился в XIV – XV вв. у чехов под влиянием сербского фольклора. Материал о славянской вилле в древних источниках крайне лаконичен, и хотя он содержится преимущественно в русских рукописях, в отечественном описании славянских мифологических существ вилам уделяется незначительное место” [8, с. 166]). Для выяснения древнего облика вилы, для снятия позднейших напластований существенны показания болгарского народного языка. У болгар вила чаще именуется самовилой, чем подчеркивается ее уединенность, одиночество (болгарская *самичка* – ‘одинокая’, сербскохорватские *семец*, *самица* – ‘одинокий’, ‘одинокая’). Термину *самовила* синонимичен и *самодива*. И тот, и другой образ В. Георгиев относит к самой ранней из устанавливаемых фаз развития славянской мифологии. Слово *самовила* в болгарском языке имеет и значение „воздушный вихрь”, что подтверждает природные истоки и правильность этимологии термина *вила*, выдвинутой А. А. Потебней: *вила* – это гонящая облака, носящаяся в небесах” [8, с. 167].

Таким образом, каждый этнос создает духов и наделяет их именами (неважно, апеллятивными именами или проприальными) в соответствии со своими потребностями, интересами, эмоциями, пожеланиями и страхами. Названия многих древних божеств и духов можно интерпретировать и как нарицательные обозначения, и как собственные имена. Это положение носит типологический характер и свойственно религиозным представлениям самых разных этносов мира. В большинстве таких номинаций апеллятивные компоненты преобладают над проприальными, и эти названия скорее относятся к сфере нарицательных имен, а не к ономастической сфере.

Список использованных источников и литературы

1. Буслаев Ф. И. Исторические очерки русской народной словесности и искусства : в 2 т. – Т.1: Русская народная поэзия. – СПб. : Типография тов-ва „Общественная польза”, 1861. – 643 с.
2. Зубов Н. И. Древнерусская теонимия (Проблема собственного и нарицательного) : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Н. И. Зубов. – Одесса, 1982. – 212 с.
3. Иванова-Казас О. М. Мифологическая зоология / О. М. Иванова-Казас. – СПб. : Филол. фт СПбГУ, 2004. – 264 с.
4. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура / А. Ф. Лосев. – М. : Политиздат, 1991. – 525 с.
5. Наровчатов С. С. Необычное литературоведение / С. С. Наровчатов. – 2 изд., доп. – М. : Мол. гвардия, 1973. – 400 с.
6. Померанцева Э. В. Мифологические персонажи в русском фольклоре / Э. В. Померанцева. – М. : Наука, 1975. – 192 с.
7. Розенталь Д. Э. Прописная или строчная?: (Опыт словаря-справочника). Ок. 8500 слов и словосочетаний. – М. : Рус. яз., 1984. – 328 с.
8. Смольская А. К. Образ вилы в мифологии южных славян (по данным сербского языка) / А. К. Смольская // „Людиною бути – це мистецтво”: зб. пам’яті д-ра филол. наук, проф. Аделаїди Костянтинівни Смольської. – Одеса, 2014. – С. 164–171.
9. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
10. Тахо-Годи А. А. Греческая мифология / А. А. Тахо-Годи. – М. : Искусство, 1989. – 304 с.
11. Briggs K. M. An Encyclopaedia of Fairies: hobgoblins, brownies, boogies, and other supernatural creatures / K. M. Briggs. – New York : Pantheon Books, 1976. – 481 p.
12. Brown S. „Agog! Amazing Stories” / S. Brown. – Wildside Press LLC, Sparks, Cat, ed., 2006. – 280 p.
13. Usener H. Götternamen. Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung / H. Usener. – Aufl. 3. – Frankfurt am Main : Verlag G. SchulteBulmke, 1948 (Aufl. 1. – Bonn, 1895; Aufl. 2. – Berlin, 1928). – 391 s.
14. Vickery R. „Lemna Minor and Jenny Greenteeth”, Folklore (Taylor & Francis) / R. Vickery. – Т. 94 (2), 1983.
15. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / авт.сост. В. И. Даль. – Репр. воспр. изда-ние: СПб. : Типография М. О. Вольфа, 1880–1882. – М. : Рус. яз., 1981–1991.

16. НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови: У трьох томах / Уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. – 2-ге вид., випр. – К. : Аконіт, 2002.

17.ЭСБЕ – Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890–1907.

References

1. Buslaev F.I. Istoricheskie ocherki russkoy narodnoy slovesnosti i iskusstva : v 2 t. – T. 1: Russkaya narodnaya poeziya. – SPb. : Tipografiya tova „Obshchestvennaya pol'za”, 1861. – 643 p.

2. Zubov N. I. . Drevnerusskaya teonimiya (Problema sobstvennogo i naritsatel'nogo) : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.02 / N. I. Zubov. – Odessa, 1982. – 212 p.

3. Ivanova-Kazas O. M. Mifologicheskaya zoologiya / O. M. Ivanova-Kazas. – SPb. : Filol. f-t SPbGU, 2004. – 264 p.

4. Losev A. F. Filosofiya. Mifologiya. Kul'tura / A.F. Losev. – M. : Politizdat, 1991. – 525 p.

5. Narovchatov S. S. Neobychnoe literaturovedenie / S. S. Narovchatov. – 2 izd., dop. – M. : Mol. gvardiya, 1973. – 400 p.

6. Pomerantseva E. V. Mifologicheskie personazhi v russkom fol'klоре / E.V. Pomerantseva. – M. : Nauka, 1975. – 192 p.

7. Rozental' D. E. Propisnaya ili strochnaya? : (Opyt slovary - spravochnika). Ok. 8500 slov i slovosochetaniy. – M. : Rus. yaz., 1984. – 328 p.

8. Smol'skaya A. K. Obraz vily v mifologii yuzhnykh slavyan (po dannym serbskogo yazyka) / A. K. Smol'skaya // „Lyudynoy buty – tse mystetstvo”: zb. pam'yati d-ra filol. nauk, prof. Adelayidy Kostyantynivny Smol'skoyi. – Odesa, 2014. – P. 164–171.

9. Superanskaya A. V. Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo / A. V. Superanskaya. – M. : Nauka, 1973. — 366 p.

10. Takho Godi A.A. Grecheskaya mifologiya / A. A. Takho--Godi. – M. : Iskustvo, 1989. – 304 p.

11. Briggs K. M. An Encyclopeidia of Fairies: hobgoblins, brownies, boogies, and other supernatural creatures / K. M. Briggs. – New York : Pantheon Books, 1976. – 481 p.

12. Brown S. „Agog! Smashing Stories” / S. Brown. – Wildside Press LLC, Sparks, Cat, ed., 2006. – 280 p.

13. Usener H. Götternamen. Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung / H. Usener. – Aufl. 3. – Frankfurt am Main : Verlag G. SchulteBulmke, 1948 (Aufl. 1. – Bonn, 1895; Aufl. 2. – Berlin, 1928). – 391 s.

14. Vickery R. „Lemna Minor and Jenny Greenteeth”, *Folklore* (Taylor & Francis) / R. Vickery. – Т. 94 (2), 1983. Dal' – Dal' VI. *Tolkovyy slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka* : v 4 t. / avt.–sost. V. I. Dal'. – Repr. vospr. izdanie: SPb. : Tipografiya M. O. Vol'fa, 1880–1882. – М. : Rus. yaz., 1981–1991.

15. NTSUM – Novyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: U tr'okh tomakh / Uklad.: V. Yaremenko, O. Slipushko. – 2-he vyd., vypr. – K. : Akonit, 2002.

16. ESBE – Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Efrona : v 86 t. (82 t. i 4 dop.). – SPb., 1890–1907.

□.□. □□□□□□□□

ОНОМАСТИЧНИЙ ЕТЮД: РОДОВІ НАЗВИ МІФОЛОГІЧНИХ ТВОРІНЬ (ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Статтю присвячено типологічному аналізу назв деяких надприродних творів у міфології. На відміну від індивідуальних власних назв міфологічних персонажів, ці лексичні утворення виступають як колективні власні імена. Ступінь ономастичності індивідуальних власних назв та колективних власних назв різний. Межа між власними та загальними назвами хистка і текуча, і відмінності між ними носять кількісний характер. Віднесення багатьох плуральних лексичних одиниць до ономастичної або апеллятивної категорії має суб'єктивний характер і ґрунтується на мовній інтуїції, а не на об'єктивних критеріях.

Ключові слова: типологія, міфологія, міфонім, теонім, власна назва, загальна назва, ономастичність, надприродні твори.

O. N. Sklyarenko,

Candidate of Philology,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages
for Faculties of Arts

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24/26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: + 830482493103,

asklyarenko@yahoo.com

ONOMASTIC ETUDE: COLLECTIVE PROPER NAMES OF MYTHOLOGICAL CREATURES (TYPOLOGICAL ASPECT)

Summary

The article is devoted to a typological analysis of the names of some supernatural entities in mythology. Mythology embraces the whole range of stories, sacred beings and theologies which make up the religious backdrop of belief systems. Myths have many functions and concerns. These issues can be explained by means of the construction of a mythology; the personification of natural forces and their endowment with names often forms the foundation for polytheistic belief systems. Unlike the individual proper names of mythological characters, these lexical formations act as collective proper names, e.g. *nymphs* (Greek *nymphē* 'young girl', 'bribe') – female spirits of nature, either immortal or very long-lived. They were visualized as beautiful young girls with an amorous disposition, e.g., **Oreads** were mountain-nymphs (*oros*); **Alseids** were nymphs of groves (*alsos*); **Naiades** were water-nymphs, several kinds of tree-nymphs: **Dryads**, originally nymphs of oak trees (*drys*); **Hamadryads**, **Meliads**. **Nereids** were sea-nymphs, daughters of **Nereus**, etc. *Nymphs* first appear in poetry by Homer, who calls them the daughters of Zeus. The degree of onomasticity for individual proper names and for collective proper names is different. It is smaller in the last group of mythonyms, which was the reason for their attribution by many authors to the appellatives, e. g., many a heroic genealogy has a *nymph* at its head as founder of the family. The boundary between proper names and appellatives is unsteady and fluid and the differences between them are quantitative. The reference of many plural lexical units to the onomastic or appellative category is subjective in nature and is based on an intuitive linguistic flair, rather than on rigid objective criteria.

Key words: typology, mythonym, theonym, proper name, appellative, onomasticity, myth, supernatural entities.

Надійшла до редакції 12.09.2017 р.

УДК 821.16+82-312.1

Антоанета Алипиева,

професор, д. ф. н, факултет „Департамент за информация,
квалификация и продължаващо образование“,
катедра „Науки за образованието“,
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
ул. „Университетска“ 115, България,
тел.: 0899 907905,
alipievaan@abv.bg

РОМАНЪТ „ХИТЪР ПЕТЪР“ ОТ ГЕОРГИ МАРКОВСКИ И БЪЛГАРСКИЯТ МАГИЧЕСКИ РЕАЛИЗЪМ

Прозата на магическия ни реализъм се стреми да митологизира история и регион и да представи най-устойчивия български мит като уникална значимост. Романът „Хитър Петър“ от Георги Марковски е поредна вариация на националния разказ за турското робство и националните борби.

Ключови думи: магически реализъм, национален разказ за славяните на Османската империя, национализъм.

Романът на Георги Марковски „Хитър Петър“ търпи няколко издания и преводи на чужди езици. От 1978 година (когато е дебютът му) и особено през 80-те и 90-те години наминалия век романът е факт на литературната сцена и влиза в критическия регистър и като постмодернизъм, и като магически реализъм, и просто като „различен“ или „нов“. За десетилетието, в което дебютира, магическият реализъм е най-адекватният ключ към критически прочит, защото тази естетика става популярна в България след превода на романа на Габриел Гарсиа Маркес „Сто години самота“ през

1978 година [2]. През 60-те и 70-те години от 20. век магическият реализъм е нещо напълно приемливо за литературния ни контекст, който развива склонност към алегии и иносказателност. Логиката на този процес е описан адекватно от Йордан Ефтимов: „На Балканите за магически реализъм се заговорва, разбира се, първо след появата на преводи на латиноамериканците и най-вече след появата на съответния език на издание на „Сто години самота“. Поне така е в България, където понятието веднага влиза в отношение с допустимите и използвани жанрови класификации и неизбежно ги променя. Не бива да пренебрегваме обстоятелството, че литературата е социален посредник сред други посредници и че в определени исторически периоди тя е натоварвана със съвсем преки политически задачи. Именно такава беше епохата на реалния социализъм. При една ситуация, в която съществува силна прескриптивност на критиката и писателите се стремят да поберат творбите си в прокрустово ложе, ограничено от понятия като „положителен герой“, „реализъм“, „социална критика“ – понятия, които освен това са взаимнопротиворечащи си - магическият реализъм би могъл да получи два вида статут: или да влезе в сблъсък с препоръчителните дискурсивни стратегии, или да се впише като разшири границите на допустимото. Наблюдаеми са и двете тенденции” [1].

Огромната разностранност и дълбочина на живота и обществата намират израз в коренното слизание в българската културна традиция и в средата на миналия век в прозата ни блесват имената на Йордан Радичков, Васил Попов, Йордан Вълчев, чиито автентичен почерк може да бъде определен как ли не в естетически план, но едно е сигурно – връщането към фолклора и традиционни български сюжети обединява редица белетристи от 60-те и 70-те. Бихме искали да разгледаме романа на Георги Марковски „Хитър Петър“ в една устойчива за българската проза парадигма – националният разказ за турското робство, превърнал в бестселъри произведения като „Под игото“ от Иван Вазов, „Цената на златото“ от Генчо Стоев, „Време разделно“ от Антон Дончев и в по-ново време – „Възвишение“ от Милен Русков. В този ред на изброените произведения комай само „Под игото“ повече битова с оптимизма си отколкото с огромния трагизъм и де-

митологизации, заложили вътре във философията на романа. Това е канонна ситуация, непреодоляна и до днес и добре обяснена от Албена Хранова. На въпрос: „На кое дължим проникването на големия разказ за „робството“ в българското обществено съзнание – на историографията, на литературата, на политиката?“ тя отговаря: „Дължим го на тяхната дълголетна неразчлененост. В българската култура не се е случило онова типично за модерността разделяне на полетата, за което говори един голям френски социолог (Пиер Бурдийо) – социалното и институционално обособяване на науката и изкуството като различни и автономни неща, способни да произвеждат различни разкази, конструирани по различни правила, които задоволяват различни социални и познавателни потребности на модерния човек. Тук те са в една обща магла, която е същинската хранителна среда за историческите митове“ [4]. В този смисъл романи като „Хитър Петър“ от Георги Марковски или „Възвишение“ от Милен Русков са модерна гротескова деформация на превърнали се в канон митове и метафори, легитимиращи един отбранителен национализъм, търсещ преди всичко патетиката. В „Хитър Петър“ Марковски „ляга“ върху цялата амалгама от културни пластове в българското съзнание. Казваме „българско“, а не „балканско“, например, защото романът чертае граници в този смисъл: „земята българска“, „турчин тиранин“, „роб“, „народът“<...>. Историческото е представено като реминисценция на едно време, което можем да обозначим вариативно – възрожденско, робство, живот в рамките на Османската империя и т.н., но това е време без дати, синкретично представящо историческото и като памет, и като менталитетно настояще. Това малцина литературоведи забелязват в „Под игото“, защото Вазовият роман е отправен в парадигмата на националната идеология, а не в руслото на модерните естетики. Но истината е, че „Хитър Петър“ интертекстуално – на нивото и на сюжет, и на културна памет – съдържа в себе си всички произведения в българската литература, интерпретиращи националния разказ за българите в турско време.

Българският магически реализъм е удачна форма за митологизирането на частни етнически биографии и локални географски топоси. Силно застъпен в българската проза, но обяснен преди всичко чрез

„котловинната” теория, този вид реализъм допълва онези вариации на национализмите, които работят за националния разказ за турското робство като за уникален. Свещеното време на борбата е разпределило героите като герои, предатели, тирани и роби, а пространството от локално е разширено до митологичния център на истинския житейски смисъл. Непорочната Магдалина, пред Бога невястата на Петър, попитана къде го е заровила, отговаря: „<...> Тук го зарових! – и ръката ѝ сочи на изток и запад, сочи на север и юг, на гърдите ѝ спира: – Навсякъде е Петър! Благослови, отче, да си ида при него!” Истинната част от националния разказ е превърната в митологична амалгама от езическа, фолклорна, християнска и балканска символика, чиито отделни елементи са разбъркани до неистинност. Ужасното – страдание, робско унижение, убийства и предателства – са представени като ежедневие. Ежедневието е толкова протяжно, че е вечност. А пък вечността е уникалност. Ето как прозата от 60-те и 70-те години от 20. век включва магическия реализъм в най-устойчивия тренд на национализмите ни – този за уникалността ни. Бидейки част от малка и екзотична литература, без особени шансове за универсална проблематика, прозата на магическия ни реализъм се стреми да митологизира история и регион и да представи най-устойчивия български мит като уникална значимост. Магическото в „Хитър Петър” е разбъркването на различните културни пластове, заложили като познание за света. Хитър Петър е син на Йосиф и Мария, жени се – не жени за Магдалина, обречен е като месията, но на българската кауза за свобода, герой от приказките е, и хайдутин, язди магаре като месията и има ученици, един от които го предава, но и надлъгва Настрадаин ходжа, а и много други очарова с хитростта си. Врагове му са турците, но погледът му обхваща цялата европейска геополитика. Една от характеристиките на магическия реализъм е, че той се ражда от чувството за провинциализъм, от обидата, че си маргинален. Смесването на големите европейски културни езици с локалните български езици е възможност локалната култура да придобие жизненост и да заяви, че е част от културното надмощие на Европа. Затова и след Латинска Америка магическият реализъм има адекватно развитие и в балканските култури. Темата за унижените, защото са неразбираеми Бал-

кани е тема навсякъде в балканските литератури. Тя обикновено се защитава чрез идеята за мъдростта и дарбата, а не чрез рационалните идеи за образование и ерудиция. Така и Хитър Петър участва в националния разказ за робството и свободата чрез интуицията да се отсява доброто от злото, фалшивото от истинското: „Божата дарба пък султан не признава, та надживява и султан, и палач, и кадия!“; „Човекът ще потурчиш, а дарбата му божия как ще потурчиш?“ Но има друго: воден и мотивиран от чувството си за маргиналност, магическият реализъм съдържа в себе си съмнението. Съмнението във всичко и всички, защото както и финалът на романа казва – болшинството от революционерите предпочитат да живеят като роби, Петър не им вярва, нито пък те вярват докрай на Петър. Страдален е пътят на белязания: „Труден живот, мъченическа смърт, безкрайна легенда!“ И това е викът на ангелите, не на демоните. Магическият реализъм разрушава натурата, за да я изгради наново, така от разбърканите части се ражда нов свят, който е магически център на светостта. Провинциализмът е преодолян, човекът не е колонизиран, а е със самочувствието на своето градителство, превърнато в митологична вяра на първосъзданието.

Съставеният от сплобените елементи нов, нетрадиционен свят ревизира всички възможни културни пластове, залегнали в повествованието. Няма чиста културна идентичност, но има чиста етническа идентичност. Българите са българи, турците са турци. И във времето на „робството“ са възправени един срещу друг, безкомпромисно. Ако българин престопа границата, той е „вероотстъпник“. А „читакът“ винаги е вероломен и жесток. Амалгамата от християнство, фолклор, езичество и история не пречи на тази колективна памет, която гледа българското като вечно съпътстваща битието ни памет. Точно в този дух завършва и романът – като несекващия стремеж да пребъде българското, като патетика на апотеозния национализъм, гръбнак на екзотичните, малките, маргиналните: „Здрава е българската къща, чето: много плач и скърцане със зъби по земята българска, пък има кой като роб да живее и има кой като мъж да умре. Знаел е Петър: читакът е силен, народът е слаб, а неговото слово ще му бъде стълб и опора, че словото няма ни кости, ни кръв и никой тиран не ще го надвие. Защото казано е: „И заваля дъжд, и придождоха реки, и духнаха

ветрове; и напреха на тая къща; и тя не рухна, защото беше основана на камък”. Културните пластове се ревизират само сюжетно и символно, смесват се с други пластове, но амалгамата не губи целостта на Големия национален разказ за страданието под робството и за достойнството да се бориш за свобода. Магическият реализъм на Георги Марковски дескарализира, иронизира, пародира национално-освободителната борба, придава и снижаващите качества на ежедневието, но не посяга върху патетиката на наследения от Възраждането национализъм. През 70-те години от миналия век „краят на паметта” не е теза за българската проза. Но институционализираната памет е конструирана наново от разглобените части на цялото. Разглобяването битовизира, сглобяването сакрализира наново. Хитър Петър завършва повествованието като герой, преминал страдалческия и обречен път на завършващата със смърт-безсмъртие борба. Целостта на националния разказ е запазена и в „Цената на златото” от Генчо Стоев, където трагичното надвишава патетичното. Но не е така във „Възвишение” от Милен Русков, където националният разказ не само е пародиран и снизен, но е доведен до пълното си обезсмисляне. Но средата на 20. век и малко след това все още не е време за окончателно прощаване с високата гама на националната символика. Митовите са инструмент за наличните политики, а магическият реализъм е възможност за отървяване от официозната патетика на комунистическия интернационализъм. Търсенето на корените, на локално идентичното е едновременно преодоляване на натрапената идеологичност и на чувството за провинциализъм, характерно за Балканите.

В държавния комунистически национализъм политическата вяра заема мястото на традиционните вярвания. Етиктираният като емблема социалистически патриотизъм видимо се съдържа в параметрите на магическия реализъм, според който малката и екзотична култура привлича внимание върху себе си. В контекста на комунизма магическият реализъм е един от методите за изграждане на живота. Непречещ на официозната естетика, наречена социалистически реализъм, но и необслужваща го. Ако трябва да бъдем по-конкретни: 60-те и 70-те години от 20. век силно активират магическия реализъм

в прозата ни, защото от една страна това е етносамочувствие, от друга, това е възможност да се промени обществото и да се превърне то в спектакъл, достоен за възхищение. Магическият реализъм разлага и преустройва познатия свят, но не избягва чувството за тоталност. Така „Хитър Петър“ изгражда тотален български свят, „хванат“ в мига на освободителната си борба. Националният разказ за робството е екзотичен, сюрреалистичен, пародиен, но не и дескрализиран. Спазени са всички постулати от официозния национален мит за освободителната българска борба: наличие на герой и месия, народ, предатели, уплашени и отказали се революционери, героическа смърт-безсмъртие, обречени на българската кауза майки и невести. Политическото се слива с естетическото. В българския магически реализъм волята да сътвориш нов човек и нов свят е религия, и тъкмо с това си качество естетиката не е конфрнтирана с комунистическото общество, нито с масовото разбиране за национализъм. И Йордан Радичков, и Йордан Вълчев, и Георги Марковски показват устойчивостта на българското и сходството му с традицията от миналото. И пълната ненужност да се конфрнтира със социалистическия реализъм. Да използваме думи на Цветан Тодоров: „<...> „реализъм“ по принцип подсказва за връзката между изобразяване и реалност, следователно произтича от понятието за истина, докато „социалистически“ означава идеал, следователно характеризира способността на произведението да утвърждава доброто“ [3]. Ако перифразираме, магическият реализъм означава магическо разбъркване на реалността и утвърждаване на доброто. Разбърканите части от историята на националния разказ за робството наново изграждат пъзел, в който българското е сакрално, а историята ни трябва да се помни като еталон за собствената мяра на всеки отделен българин. Магическият реализъм иска от читателя от други култури не толкова да разберат локалното, колкото да обърнат внимание на локалното. Чрез шок. Чрез митология и релефни цветове и миризми. Котловинният национализъм, напълно необходим по средата от миналия век – и като дефанзивен национализъм, и като допуснат ръкав в общата река на политическото – се подкрепя от магическия реализъм. Последният не е антитеза на тоталитарното общество, обратното – и тоталитарното общество, и магическият реализъм

изхождат от едно и също схващане за света, което иска върховно да съзидава, да залага собствената си мяра като еталон.

Магическият реализъм е екстремна естетика. Той разчита на разрушението и травестията, той дескрализира, за да създаде нов свят, сакрализиран отново, представящ локалното като център на света. По презумпция магическият реализъм разцъфтява в общества с екстремална политическа насоченост. Приликата между политическия и естетическия екстремизъм е, че коват романтични светове, нереални по същността си. Локалното или конкретното се представят като универсални. В „Хитър Петър” християнският мит за Исус е пригоден върху фолклорния ни герой Хитър Петър, който пък от своя страна е пригоден върху националния разказ за освобождение от турско робство. Героическата смърт в името на националната идеология е основен сюжет за средата на миналия век, защото чрез него се доказва еволюцията на българското, преминаващо от общество в общество. В „Хитър Петър” съчетаването на различни културни пластове, характерни за българското, водят до идеята за вечността, валидна за екстремалните ситуации, които разрушават, за да установят нов ред и нови ценности. В този смисъл разпнатият Хитър Петър, преповтаряйки разпнатия Исус, проектира себе си върху българското величие и българската вечност: Кнез Тодор „<...> взе копие от потерята; набоден с него сюнгер и напои сюнгера в оцет; подаде го на Петър. Пък Петър го гледаше с бистрите си сини и присмехулни очи. Натика в устата му кнез Тодор сюнгера; разтърси го тръпка; и ето – глас от народа – по земята българска възвести: „Остана си Петър завинаги с нас!”

Магическият реализъм е вид памет, която се отъждествява с морала. Пародията, десакрализацията или гротескното присъстват, за да удостоверят вечността на локалното. За да наложат неговата уникалност. Романът „Хитър Петър” от Георги Марковски е поредна вариация на националния разказ за турското робство и националните борби, постигнат чрез магическата вселена на омесените културни пластове на българското. Почти до края на 20. век този разказ тушира скепсиса или несъгласието със сакрализирания национализъм, според който безсмъртният героизъм удостоверява пребъдването на българската свобода.

Библиография

1. Ефтимов Й. Понятието за магически реализъм – и балкански колизии / Й. Ефтимов. URL: <http://litclub.bg/library/nbpr/yeftimov/mag.html/>
2. Маркес Г. Г. Сто години самота, прев. Румен Стоянов / Г. Г. Маркес. – С., 1978.
3. Тодоров Цв. Художници и диктатори / Цв. Тодоров // Тоталитарният опит. Човешкият отпечатък 1, 2015. – С. 202.
4. Хранова А. В битката на термините „турско робство“ не съществува / А. Хранова // Капитал. – 6 февруари. – 2016. URL: http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/obshtestvo/2016/02/06/2699172_prof_albena_hranova_v_bitkata_na_terminite_turskoto/

References

1. Eftimov Y. Ponyatiето za magicheski realiz"m – i balkanski kolizii / Y. Eftimov. URL: <http://litclub.bg/library/nbpr/yeftimov/mag.html/>
2. Markes G. G. Sto godini samota, prev. Rumen Stoyanov / G. G. Markes. – P. 1978.
3. Todorov Tsv. Khudozhnitsi i diktatori / Tsv. Todorov // Totalitarniyat opit. Choveshkiyat otpechat"к 1, 2015. – P. 202.
4. Khranova A. V bitkata na terminite „turskoto robstvo“ ne s"shchestvuva / A. Khranova // Kapital. – 6 fevruari. – 2016. URL: http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/obshtestvo/2016/02/06/2699172_prof_albena_hranova_v_bitkata_na_terminite_turskoto/

✉.✉✉✉✉✉✉

РОМАН „ХИТЪР ПЕТЪР“ ГРИГОРИЯ МАРКОВСКОГО І БОЛГАРСКИЙ МАГІЧНИЙ РЕАЛІЗМ

У статті розглянуто прояви болгарського магічного реалізму у середині ХХ ст. на матеріалі одного з відомих болгарських романів – „Хитър Петър“ Георгія Марковського. Це звернення до зв'язків між національним наративом слов'ян Оттоманської імперії та магічним реалізмом Г. Марковського, інтерпретованого авторкою як націоналізм.

Ключові слова: магічний реалізм, національний наратив слов'ян Оттоманської імперії, націоналізм.

✉. alipievaan@abv.bg

РОМАН „ХИТЪР ПЕТЪР” ГРИГОРИЯ МАРКОВСКОГО И БОЛГАРСКИЙ МАГИЧЕСКИЙ РЕАЛИЗМ

В статье рассматриваются проявления болгарского магического реализма середины XX в. на материале одного из известных болгарских романов – „Хитър Петър” Георгия Марковского. Это обращение к связям между национальным нарративом славян Оттоманской империи в болгарской литературе и магическим реализмом Г. Марковского, который интерпретируется автором как национализм.

Ключевые слова: магический реализм, национальный наратив славян Оттоманской империи, национализм.

✉. **P. Alipiyeva,**
Doctor of Philology,
Professor Konstantin Preslavsky University of Shumen,
115 Universitetska Street, Shumen, 9712, Bulgaria,
tel.: 0899907905,
alipievaan@abv.bg

THE NOVEL „CUNNING PETER” („ХИТЪР ПЕТЪР”) BY GEORGI MARKOVSKI AND BULGARIAN MAGIC REALISM

Summary

The article examines the manifestations of the Bulgarian magical realism in the middle of XX century, projected onto one of the famous Bulgarian novels of this period – „Cunning Peter” („Хитър Петър”) by Georgi Markovski. There are some references to the relationship between the national narrative of the Ottoman

slavery in the Bulgarian literature and the magical realism of Georgi Markovski through which the author interprets the nationalism.

Key words: magical realism, national narrative of the Ottoman slavery, nationalism.

Надійшла до редакції 17.10.2017 р.

☎ ☎ 791.43.01+130.1

Joanna Baum,

doktorantka Filologicznych Studiów Doktoranckich,

Uniwersytet Gdański,

Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich,

ul. Wita Stwosza 51, 80-308, Gdańsk, Polska,

tel. : +48585233059,

asiabaum@gmail.com

CZY ISTNIEJE DEFINICJA CZŁOWIECZEŃSTWA? POETYKA MONODRAMÓW JEWGIENIJA GRISZKOWCA

Tekst artykułu poświęcony jest sposobowi widzenia świata przez autora i aktora dramatu w jednym. Opisywanymi przeze mnie tytułami są *Jak zjadłem psa* i *Jednocześnie* Jewgienija Griszkowca, w których zachodzi ta niezwykła zbieżność osób pomysłodawcy i wykonawcy. Dramaturg wiele miejsca poświęca tematowi istnienia jednostki ludzkiej i opisowi otaczającego ją świata. Próbuje charakteryzować ten świat jako przynależny człowiekowi poprzez kanonizację i mitologizację. Teksty monodram zawierają również wiele interesujących faktów z życia artysty.

Słowa kluczowe: teatr jednego aktora, monodramaturgia, nowy teatr w Rosji, egzystencjalizm w teatrze współczesnym, J. Griszkowiec.

Jewgienij Griszkowiec to mało znany w Polsce dramatopisarz, aktor i reżyser sztuk teatralnych oraz literat, tworzący w poetyce ponowoczesności. Mimo dosyć nikłego wpływu tego znamienitego przedstawiciela rosyjskiej „nowej fali” na kulturę polską w maju 2016 r. w Nowym

Teatrze im. Witkacego w Słupsku odbyła się premiera spektaklu o nim pt. *Jewgienij Griszkowiec* w reżyserii Tomasza Leszczyńskiego [Premiera spektaklu – *Jewgienij Griszkowiec*, reż: Tomasz Leszczyński, „Allevants. in”]. Ponadto datowany na marzec 2012 r. monodram Łukasza Matuszka *Russkij Ostrov* czerpał z motywów utworu *Griszkowca Jak zjadłem psa*. Sztukę przedstawiono na deskach Teatru w Kasztelu w Kasztelu w Szymbarku. Podobnie wzorują się na przywołanym twórcy przedstawiciele dramatu rosyjskiego, aktorzy, reżyserowie i performerzy. Poniżej przytacza się jedną z opinii, zamieszczoną na portalu www.rulit.me: „С Евгения Гришковца <...> начинается новая драма, несмотря на то, что он резко отделяет себя от этого течения. Но именно его спектакли, прежде всего „Как я съел собаку”, создали новую эстетическую конвенцию – новый тип отношений между драматургом и актером, между театром и зрителем, между автором и языком. Иными словами – новую интонацию. Подчеркнуто скромная и ненавязчивая интонация непосредственного общения со зрителем, звучащая в монологах Гришковца, лишенная актерской позы и актерской дикции, на глазах подбирающего слова к тому, что он пытается выразить, оказалась той сенсацией, которая принесла ему, автору, постановщику и исполнителю своих текстов, профессиональное признание и фантастический, массовый успех” [„*Russkij Ostrov*” – monodram w wykonaniu Łukasza Matuszka, 24.03.2012R., „Muzeum Gorlice”]. Najpopularniejszymi utworami *Griszkowca* w Polsce są: *Jednocześnie* (Одновременно, 2004) i autobiograficzne *Jak zjadłem psa* (Как я съел собаку, 2003), pierwszy utwór dramaturga, który jednocześnie zyskał w Rosji największy rozgłos. Właśnie na podane tytuły najczęściej powołują się znawcy twórczości autora. Co sprawia, że zarówno proza, jak i dramaty popularnego rosyjskiego performerera wpłynęły w tak dużym stopniu na kształtowanie się opinii o nim u innych reżyserów i aktorów teatralnych, czy chociażby u oczarowanej nim w latach 2000-ch rosyjskiej publiki i przedstawicieli krytyki teatralnej?

Najbardziej interesującym aspektem przywołanych spektakli jest według mnie kwestia jedności autora, aktora, scenarzysty, dramaturga, reżysera i wszystkich innych osób, związanych z produkcją teatralną. Funkcje te kumuluje w sobie wówczas około 30-letni, młody, rozpoczynający ka-

rierę aktorską człowiek – Jewgienij Griszkowiec. Całą swoją sztuką stara się pokazać, że właśnie jest przede wszystkim człowiekiem, a nie aktorem czy reżyserem przedstawienia. Zwłaszcza w spektaklu *Jak zjadłem psa*, jako swoim pierwszym, programowym utworze scenicznym monodramaturg wiele mówi o powodach, czy raczej odsłonach człowieczeństwa [E. Гришковец. Как я съел собаку (полная видеOVERсия спектакля, 2003 r.]. Właśnie tej cechy szuka on w pijaństwie, rosyjskim życiu rodzinnym, pracy, służbie wojskowej, śmierci <...>. Ważną rolę gra w tym spektaklu również zmienność osobowości ludzkiej. Artysta często porównuje realne przejawy tych nieodłącznych części życia współczesnego człowieka do wyobrażeń społecznych o nich. Pod wyobrażeniami społecznymi rozumiane są wszelkie przejawy twórczości artystycznej człowieka, m.in. wplecione fragmenty utworów muzycznych, bajek dziecięcych, jako stereotypowych przejawów życia ludzkiego. Autor oczywiście gloryfikuje prawdziwą formę życia, choć, przez przekorę, zdaje się doceniać też sztukę i wyobraźnię ludzkości na zawsze zamkniętą w wytworach jego rąk i umysłu.

Symptomem poszukiwania człowieczeństwa w hipotetycznym życiu bohatera dramatów jest poszukiwanie przez autora-aktora szczęścia. W *Jak zjadłem psa* wspomina on telewizyjne bajki z dzieciństwa, pierwszą miłość, szkołę, zabawy zimowe na podwórku. Interesujące, że szczęście zawsze kończy się tam, gdzie zaczyna się państwo, czyli jakiś na wpół mitologiczny koncept, w którym mieszczą się i szkoła, i nienawidząca wszystkich nauczycielka, i armia, i służba na Rosyjskiej Wyspie na Oceanie Spokojnym, zadana przez komendanta. Więc wszystko to, co niekoniecznie podmiot dramatu chce, ale jednak musi w życiu robić.

W kontekście armii najważniejszym wydaje się autorowi rytuał. W nim jest piękno, ale funkcjonuje również nuda, pewien pierwiastek szczęścia lub pecha (urodzić się w Rosji i być jej obywatelem, by móc wstąpić do armii i też w niej służyć) itp. Rytuał pojawia się też tam, gdzie definiuje się kwestie obywatelstwa i etnicznego pochodzenia: w armii jest trochę przedstawicieli narodów Kaukazu, Koreańczyków, Łotyszy i Litwinów, ale małutko. Służą przede wszystkim obywatele Rosji, większość z nich wywodzi się z Syberii lub okolic Uralu, czyli z prowincji.

Przydatna będzie tutaj klasyczna definicja rytuału, sformułowana po raz pierwszy w wykładach *Lectures on the Religion of the Semites* (wy-

danych w 1889 i 1894 r.) przez Williama Roberta Smitha: „Jeśli traktować mity jako wykładnię rytualnych praktyk, to mają one drugorzędną wartość i można z całą pewnością twierdzić, że w znakomitej większości przypadków mity pochodzą od rytuałów, a nie rytuały mają swe źródła w micie. Rytuał był raz na zawsze ustanowiony, mit natomiast wciąż się zmieniał; rytuał był sprawą religijnego obowiązku, wiara w mit zależała natomiast od dobrej woli człowieka” [W. R. Smith. *Die Religion der Semiten*, Darmstadt 1967, s. 13, za: E. Fischer-Lichte, *Estetyka performatywności*, Kraków 2008].

Wykładając powyższą definicję na język sztuki zauważalne staje się, że człowiek przedstawiony w *Jak zjadłem psa* związany jest rytuałami wojсковymi. Wszystko robi na rozkaz: od budzenia się rano do takich podstawowych czynności, jak oddawanie potrzeb fizjologicznych (na brzegu oceanu). Pomimo tego, że nie zawsze mu się to podoba, zaczyna patrzeć na swoje życie zawodowe, ale również prywatne w konwencji mitu. W końcu, nawet w pokazaniu japońskiemu samolotowi gestu Kozakiewicza (nie miał przy sobie innej broni), upatruje symptomów obrony ojczyzny, chociaż jedynej w ciągu trzech lat służby, to dość niemrawej i zapewne w prawdziwym boju mało skutecznej. Definicja stanowi, że rytuał jest sprawą religijnego obowiązku, a wiara w sam mit zależy od dobrej woli człowieka. Tak samo jest z życiem w wojsku, przedstawionym przez autora-aktora-bohatera w sztuce. W *Griszkowcu* wyczuwalny jest sceptycyzm, związany z nikłą przydatnością służby wojskowej w opisaną formie krajowi, chociaż ze słów jego bohatera wywnioskować można, że ceni samego ducha wojskowego, czyli właśnie rytuały: namiętności do wyspiarek, obyczaje dnia, tęsknotę za domem, przyjazdy, odjazdy. Mówi, że można przyzwyczaić się do takiego stylu życia lub grubiej: wejść w niego.

Odpowiada temu schemat, że marynarz wojennej floty rosyjskiej bardzo tęskni do rodzinnego domu, ale gdy tam się znajdzie znowu tęskni do domu (tu rozumianego już jako mityczny koncept językowy). Przeżył na służbie trzy lata i już nie wie gdzie znajduje się jego miejsce. Przyzwyczajenia, rytuały biorą nad nim górę, na przykład, dzień po powrocie specjalnie wstaje o szóstej rano, mimo że nie musi. *Griszkowiec* zauważa, że tak samo jest w życiu, metaforyzując to stwierdzenie za pomocą swojego rodzaju pierścienia, w którym zamyka opowieść o służbie wojskowej.

Można pić alkohol, bawić się, chodzić do pracy, obchodzić hucznie Nowy Rok, a potem Stary Nowy Rok (14 dni później) i wszystko staje się rytuałem (zarówno dla ciała, jak i duszy). Tak samo marynarz wraca na ląd, do swojego miasta (rodzinne miasto Griszkowca to syberyjskie Kemerowo) i tam napotyka to, co opuścił te trzy lata temu. Na placu przed dworcem, a później, wstając z łóżka rano w swoim pokoju, zdaje sobie sprawę, że jedyną odpowiedzią na odwieczne pytanie o znaczenie i sens bytu: „Jak żyć?”, jest: „Normalnie!”

Wielki udział we wspomnianych monodramach ma gra słów, która sama w sobie staje się nieraz pierwszoplanowym aktorem (na przykład w pierwszej części *Jednocześnie*), gdzie autor zastanawia się nad znaczeniem idiomów rosyjskich i słów abstrakcyjnych oraz nad tym, dlaczego mówi się tak, a nie inaczej, np. поезд идет (pol. pociąg jedzie) i inne (autor poświęca tematowi języka aż ponad dwudziestominutową pierwszą część wypowiedzi). Gra słów pojawia się oczywiście również w utworze *Jak zjadłem psa*. Są to fragmenty o zimowej zawiei, atakującej idące do szkoły dzieci, szkole, zasysającej ludzi jak odkurzacz. Ten sam zabieg zauważalny jest w połączeniu opisu kochanek żołnierzy z Wyspy z obecnym w sztuce chwilę później obrazem przepływających koło okna pokoju (w domu rodzinnym) czerwonych tramwajów, co może być aluzją do menstruacji. Takich fragmentów pojawia się mnóstwo we wszystkich utworach Griszkowca – przecież każdy dramaturg używa słów, żeby prowadzić z widzem grę językową i skojarzeniową. Chociażby z tego wynika, że wykonawca przywiązuje niebagatelną rolę właśnie nie do czego innego, jak do gestów, mowy i języka człowieka. Chce przez to powiedzieć, że właśnie one są dla niego jakby naturalnym środowiskiem. A nawet jedynym naturalnym środowiskiem każdej osoby, posługującej się językiem, gdyż to język pozostaje człowiekowi jako środek wyrazu na zawsze. Życie jest bardzo fragmentaryczne. Uciekając od wszystkich innych aspektów życia, nie można natomiast uciec od języka. To on w monodramie Griszkowca programowo jest pierwszoplanowym aktorem, niejako wyzwalanym przez aktora-twórcę. Często nawet na popularnym serwisie Youtube.com pojawiają się porównania występów twórcy z różnych lat czy wersje tylko głosowe (wersje audio), co tworzy niesamowitą, acz charakterystyczną dla Griszkowca atmosferę gry z widzem za pośrednictwem języka.

Autor ma na celu skłonić widza do refleksji nad odkryciami psycholingwistyki na czele z traktatami Chomsky'ego i zdobyczami formalizmu. Językowy obraz świata widać przede wszystkim w sztukach. Oczywiście aktor gra również ciałem. Pojawiają się głosy z zewnątrz (na przykład fragmenty utworów muzycznych, w czasie których podmiot milczy). Ale wiodącą rolę spełnia właśnie głos aktora, który zastanawia się nad sensem bytu i istnienia. Obraz czy scenografia nie mają większego znaczenia, mimo że zarówno w *Jak zjadłem psa*, jak i *Jednocześnie* są one podobne. Jedna osoba mówiąca, jedno krzesło, ograniczona przestrzeń performatywna (w utworze z 2004 r. Griszakowiec idzie do przodu i ogranicza ją sobie sam taśmą, gdy jeszcze w 2003 była to granica umowna). Granica wyostreza się również poprzez wprowadzenie na scenie białego, jaskrawego światła i światła kolorowego. Światło kolorowe oznacza zagranie przez aktora jakiegoś wspomnienia (ciemne światło podczas sceny „mycia pokładu” przez żołnierzy na okręcie wojskowym, stacjonującym gdzieś w Arktyce) lub wkroczenie w przestrzeń hipergłosowości czy chociażby wielogłosowości kultury (czerwone światło przy graniu do utworów muzycznych i wspomnieniu utworów napisanych przez innych wykonawców).

Choć aktor zawsze lub prawie zawsze występuje w ubraniu przypominającym mundur marynarski, co samo w sobie buduje wspomnianą już atmosferę mitu-rytuału, to w żaden sposób nie gloryfikuje sposobu życia prostych żołnierzy czy wojskowych wyższej rangi. Raczej stara się zmienić trochę ich optykę w oczach widzów – cywilów. Karykaturalizuje poprzez strój. Zwłaszcza w utworze *Jak zjadłem psa*. Tak samo jest w scenach *Jednocześnie*, gdy rozbiera się do majtek, by pokazać sceny „u lekarza”, przyozdobione dodatkowo zabawnymi rentgenami-rysunkami. W obu spektaklach scenografię uzupełnia rozrzucona po scenie wokół krzesła lina okrętowa w *Jak zjadłem psa* lub w *Jednocześnie* rodzaj bandaża elastycznego lub białego płótna w cienkim pasku. Mówienie o życiu w takim ograniczonym nawet w sposób wizualny środowisku może skłaniać także do refleksji nad kruchością, przewrotnością i w pewnym sensie ciągłością istnienia.

Co ważne, aktor nie wprowadza, poza głosowym ich przedstawieniem w formie opowiadania, innych postaci. Poległy na ziemi rosyjskiej żoł-

nierz hitlerowskiej SS zostaje opisany bardzo fragmentarycznie, tak jak zachodziło jego postrzeganie w oczach Griszkowca, obecnego przy odkryciu archeologicznym z czasów wojny. Aktor i reżyser zauważa przede wszystkim wojskowe, sztywne buty, zawiązane na kokardkę – taką samą kokardkę, którą zwykł robić sam dramaturg. Tak, że nawet buty stają mu się w pewnym stopniu bliskie, czuje je tak jak swoje. Bohater wspomina nawet, że w pewnym momencie wydały mu się one podobne do jego własnego zimowego obucia. Taka fragmentaryczność postrzegania przywodzi na myśl opinię Briana Massumiego o wrażeniu zmysłowym właśnie: „Wrażenie zmysłowe i działanie. Doświadczenie kontaktu z materialnym przedmiotem i jego pozorem. Doznanie fizyczne i sama idea tego doznania. Relacja immanentna i relacja zewnętrzna. Konkretnie (zmysłowe) doświadczenie i doświadczenie pozazmysłowe (amodalne). Spojrzenie i interpretacja tego spojrzenia. Doświadczenie konkretnego miejsca i dyspozycja do doświadczenia każdego miejsca. Monadologia i nomadologia. To nie dualizmy, lecz swoiste bieguny dynamiczne obracającej się ręki wiatrów, umieszczonej na abstrakcyjnej mapie potencjalnego doświadczenia. Na tej mapie jest oczywiście wiele stron świata. <...> Co chwilę następuje unikalno-universalna fuzja wszystkich typów tych doświadczeń, które w różnym stopniu natężenia wzajemnie się przenikają i uzupełniają, tworząc pole doświadczenia emergentnego” [B. Massumi, *Seizure and Event. Activist Philosophy and the Occurrent Arts*, the MIT Press 2011, s. 76, za: M. Chaberski, *Doświadczenie (syn)estetyczne: performatywne aspekty przedstawień site-specific*, Kraków 2015, s. 230]. Massumi rozumie postrzeganie zmysłowe jako horyzont postrzegania, a nie prostą interakcję przedstawione – widz. Jest to horyzont postrzegawczy wynikający z interakcji i wzajemnego postrzegania przedstawiającego – przedstawionego – widza. Z tego również może wynikać różne przyjęcie przedstawienia przez publikę, ponieważ narracja Griszkowca przyjmuje w podanym schemacie bardzo osobisty charakter. Monodramat mówi o tym, jak odautorski bohater postrzega świat i życie w nim, natomiast widz może ją zinterpretować albo jako interpretację życia przez samego Griszkowca, albo jako interpretację życia przez hipotetycznego bohatera, w którego wciela się ten ostatni jako aktor. Wśród krytyków częsta jest przede wszystkim

druga opinia, ale możliwa jest również fuzja tych dwóch poglądów, co najlepiej udowodnią podane poniżej fragmenty recenzji. W związku z powyższym, należy zauważyć, iż jakiegokolwiek spotkania zostają w sztukach przedstawione bardzo jednostkowo, subiektywnie, ale również w pewien sposób zobiektywizowane, jako doznania ogółu: „takie spotkanie czy taka rzecz może przydarzyć się każdemu z nas”.

Reasumując, spektakle Griszkowca do 2010 r. były w Rosji grane 1500 razy, w tym sama sztuka *Jak zjadłem psa* zgromadziła zachwyconą publiczność aż 500 razy [Zob. М. Липовецкий, Б. Боймерс. Травма – перфорчанс – идентичность...]. Co jest wyznacznikiem nowego dramatu, jak nazywają go Lipowiecki i Bojmers? Moim zdaniem, najbardziej interesującym dla krytyka miejscem w przedstawieniach autora, jednocześnie piszącego internetowy dziennik [Zob. Дневники Евгения Гришковца, „Odnovremenno.com”], jest sama ich tematyka, a więc za-stanowienie nad istnieniem i sensem życia, ergo sensem szeroko pojmo-wanego człowieczeństwa w obliczu fragmentaryczności, otaczających nas wydarzeń. Griszkowiec stara się zachęcić widza do rozmyślań na ten temat poprzez tworzenie jednoosobowych monologów, w których oddziela swoje ja od ja zastanego, czyli fragmentów otaczającej go, a raczej zewsząd osaczającej, kultury – codzienności. W swoich wystąpieniach dramaturg oddziela się nie tylko od widza (zastaną sceną), ale również od sceny (róż-nego rodzaju ograniczeniami, zwłaszcza wyznaczeniem sobie granic). W poetyce ponowoczesności może to oznaczać przejście w stronę per-formance’u za pośrednictwem ograniczenia się do starych form przekazu lub wprost przeciwnie – celowe pozostawanie w istniejącym środowisku. Griszkowiec sam wydaje się jednak iść w pierwszą stronę. W związku z tym, jego wystąpienia można interpretować jako korzystanie ze sceny te-atralnej, jako tytułowej „innej przestrzeni” Foucaulta [W referacie zatytu-łowanym *O drugich miejscach Foucault* niejako zakwestionował istnienie w kulturze miejsc w sensie wizualnych (miejsc jako takich). Wydzielił natomiast dwa typy miejsc, nazwane przez siebie „innymi przestrzenia-mi” w ramach oddziaływania kultury: utopie, które w kulturze znamy już dawno, jako miejsca nie-miejsca, oraz heterotopie, będące miejscami, za-sługującymi na specjalną uwagę teatrologów właśnie ze względu na swoją

pojemność, rozciągłość i wrażliwość. Tutaj możemy rozumieć scenę Griszkowca, jako heterotopię, ponieważ skłania ona do przemyślenia tematu człowieczeństwa właśnie poprzez pokazanie mnogości wydarzeń w życiu człowieka i przeniesienie do wielu miejsc, również takich, które mogą już nie istnieć, co jest zgodne między innymi z trzecią zasadą heterotopii Foucaulta. Zob. М. Фуко. Другие пространства // Интеллектуалы и власть. Ч. 3. Статьи и интервью 1970–1984, М., 2006, с. 195–201] w celu przekazania uczuć i emocji, aż kipiących w bohaterze spektaklu, którego za razem można i nie można utożsamiać z dramaturgiem <...>.

Bibliografia

1. Заславская Г. Рецензия на „Как я съел собаку” Евгения Гришковца // Е. Гришковец. Как я съел собаку. URL: <http://www.labirint.ru/reviews/goods/32413/>
2. Липовецкий М. Боймерс Б. Травма – перфоранс – идентичность: интимный театр Евгения Гришковца. Иллюзия непосредственного общения. URL: <http://www.rulit.me/books/travma-performans-identichnost-intimnyj-teatr-evgeniya-grishkovca-read-377205-1.html/>
3. Фуко М. Другие пространства // Интеллектуалы и власть. Ч. 3. Статьи и интервью 1970–1984. – М., 2006. – С. 191–204.
4. Chaberski M. Doświadczenie (syn)estetyczne: performatywne aspekty przedstawień site-specific. – Kraków, 2015.
5. Дневники Евгения Гришковца, „Odnovremenno.com”. URL: www.odnovremenno.com/
6. Fischer-Lichte E. Estetyka performatywności, tłum. М. Borowski, М. Sugiera. – Kraków, 2008.
7. Premiera spektaklu – Jewgienij Griszkowicz, reż: Tomasz Leszczyński. URL: <http://allevents.in/s%C5%82upsk/premiera-spektaklu-jewgienij-griszkowicz-re%C5%BC-tomasz-leszczy%C5%84ski/1701103026844453/>
8. „Russkij Ostrov” – monodram w wykonaniu Łukasza Matuszka, 24.03.2012R., „Muzeum Gorlice”. URL: <http://www.muzeum.gorlice.pl/rewaloryzacja-i-remont-renesansowego-dworu-obronnego-w-szymbarku/56-aktualnoci/ostatnio-w-muzeum/886-russkij-ostrov-monodram-w-wykonaniu-lukasza-matuszka-24032012r/>
9. Гришковец Е. Как я съел собаку (полная видеоверсия спектакля, 2003 г.). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9cXDAUv9AQo/>

10. Гришковец Е. Как я съел собаку. URL: <https://www.kinopoisk.ru/film/258321/>

11. Гришковец Е. Одновременно. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jHP-LU4j-Hs/>

References

1. Zaslavskaya G. Retsenziya na „Kak ya s"el sobaku” Evgeniya Grishkovtса // E. Grishkovets. Kak ya s"el sobaku. URL: <http://www.labirint.ru/reviews/goods/32413/>

2. Lipovetskiy M. Boymers B. Travma – perforchans – identichnost': intimny teatr Evgeniya Grishkovtса. Illyuziya neposredstvennogo obshcheniya. URL: <http://www.rulit.me/books/travma-performans-identichnost-intimnyj-teatr-evgeniya-grishkovca-read-377205-1.html/>

3. Fuko M. Drugie prostranstva // Intellektualy i vlast'. Ch. 3. Stat'i i interv'yu 1970–1984. – M., 2006. – S. 191–204.

4. Chaberski M. Doświadczenie (syn)estetyczne: performatywne aspekty przedstawień site-specific. – Kraków, 2015.

5. Dnevniky Evgeniya Grishkovtса, „Odnovremenno.com”. URL: www.odnovremenno.com/

6. Premiera spektaklu – Jewgienij Griszkwowiec, reż: Tomasz Leszczyński. URL: <http://allevents.in/s%C5%82upsk/premiera-spektaklu-jewgienij-griszkwowiec-re%C5%BC-tomasz-leszczy%C5%84ski/1701103026844453/>

7. „Russkij Ostrov” – monodram w wykonaniu Łukasza Matuszka, 24.03.2012R., „Muzeum Gorlice”. URL: <http://www.muzeum.gorlice.pl/rewaloryzacja-i-remont-renesansowego-dworu-obronnego-w-szymbarku/56-aktualnoci/ostatnio-w-muzeum/886-russkij-ostrov-monodram-w-wykonaniu-ukasza-matuszka-24032012r/>

8. Grishkovets E. Kak ya s"el sobaku (polnaya videoversiya spektaklya, 2003 g.) URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9cXDAUv9AQo/>

9. Grishkovets E. Kak ya s"el sobaku. URL: <https://www.kinopoisk.ru/film/258321/>

10. Grishkovets E. Odnowremenno. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jHP-LU4j-Hs/>

СУЩЕСТВУЕТ ЛИ ДЕФИНИЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА? ПОЭТИКА МЕЛОДРАМ Е. ГРИШКОВЦА

Данная статья является анализом понятия „человечества” в монодрамах российского драматурга Е. Гришковца „Как я съел собаку” и „Одновременно”. Анализируемые произведения, хотя и разные по содержанию, имеют точки соприкосновения в способе описания жизни и пространства, в которых живет человек как личность. При этом пространство человека составляют также другие люди и события.

Ключевые слова: театр одного актера, монодраматургия, новый театр в России, экзистенциализм в современном театре, Е. Гришковец.

J. Baum,
PhD Student at Linguistics University of Gdansk,
51 Wita Stwosza st., 80-308, Gdansk, Poland,
tel. : +48 585233059,
asiabaum@gmail.com

IS THERE DEFINITION OF HUMANITY? POETICS OF MONODRAMAS BY E. GRISHKOVETZ

Summary

The main purpose of the article is to show E. Grishkovetz's way of thinking about life and human being. In order to do that the author analyses two plays by Grishkovetz: *How I have eaten a dog* and *Simultaneously*. The Russian writer, dramatist and actor tries to find definitions of a human being and the mankind, going through what the man can see around him, what exists in this very special world. He finds out that his life consists of rituals and myths. Finally, he says, living in this world is just living, nothing else. That is why he is taken for one of the most intelligent dramatists in contemporary Russia. The article can be treated as a

review of the earliest works by Grishkovetz. It can also be a piece of work about thought of life in contemporary Russian philosophy. It can be reproduced in the works about Russian aesthetic views in drama. The monodramas by Grishkovets are strictly connected with the contemporary views on humanity not only in Russia, but also in the west.

Key words: a theatre of one actor, monodrama, new theatre is in Russia, existentialism in modern theatre, E. Grishkovetz.

Hadziŋuwa do redakcyi 17.10.2017 p.

☎ ☎ 792+796.332

E. Benkowska,

Doktorantka Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego,

ul. Jana Bałuskiego 8, 80-308, Gdańsk, Polska,

tel. : + 480513638153,

ebenkowska@gmail.com

ELEMENTY WIDOWISKA TEATRALNEGO W MECZOWYCH OPRAWACH KIBICÓW LECHII GDAŃSK

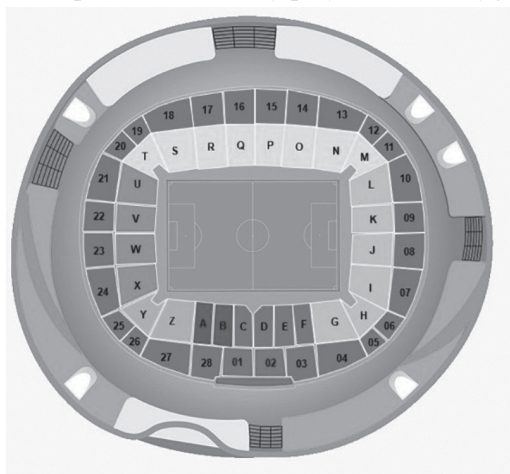
Oprawy meczowe tworzone przez kibiców piłkarskich noszą w sobie wiele znamion przedstawienia teatralnego, takich jak chociażby: przygotowana scenografia, choreografia, grupowe śpiewy przypominające grecki chór, a także adekwatne kostiumy z klubowym logo, co więcej – nieformalna atmosfera pozwala na swobodne wyrażenia emocji i przeżycie katharsis, zaś artykuł ten jest analizą tychże elementów.

Słowa kluczowe: kibice, oprawa meczowa, Lechia, Gdańsk, teatr, widowisko.

Wstęp. Piłka nożna jest stosunkowo młodą dyscypliną sportu, jednakże nie można jej odmówić wielkiej popularności. Komercjalizacja, której uległ futbol, wpłynęła nie tylko na jego rozwój, ale też sposób postrzegania piłkarzy jako osobowości telewizyjnych czy celebrytów, zaś współczesne kibicowanie nosi znamiona widowiska teatralnego, gdyż dawno przestało być tylko wsparciem piłkarzy i stało się też

pokazem umiejętności organizacyjnych oraz twórczych, w tym choreograficznych i scenograficznych. Zresztą, te dwa światy: teatralny i piłkarski, już dawno zaczęły się przenikać, czego dowodem są chociażby przedstawienia osadzone w świecie kibiców, np. sztuka *Faza Delta* w reżyserii Adama Orzechowskiego, będąca 2012 roku na afiszu gdańskiego Teatru Wybrzeże oraz warszawskiego Teatru Powszechnego, lecz w tym drugim reżyserowana przez Gabriela Gietzky'ego, czy przedstawienie *Tęczowa Trybuna* 2012, które na deskach Teatru Polskiego we Wrocławiu wystawiła Monika Strzępka.

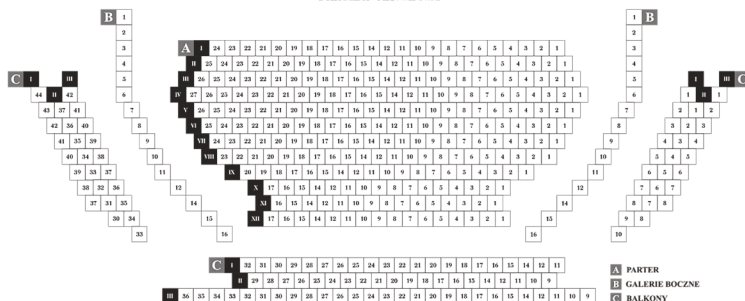
W dalszej części artykułu przeanalizuję oprawy meczowe stworzone przez kibiców Lechii Gdańsk, przez pryzmat przedstawienie teatralnego. Porównam również konstrukcje gdańskiego stadionu z konstrukcją Dużej Sceny Teatru Wybrzeże, a także postaram się zastanowić nad rolą widzą w obu tych widowiskach. Twórczość kibiców piłkarskich wciąż pozostawia wiele pola dla badaczy, dlatego też większość moich źródeł stanowią te internetowe. Dodatkowo materiał badawczy zebrałam również podczas moich badań terenowych przeprowadzanych na meczach *Lechii Gdańsk*. Wszelkie cytowane przeze mnie teksty przytaczam w oryginale.

Rysunek 1. Plan „Stadionu Energa Gdańsk”[12]

TEATR WYBRZEŻE

DUŻA SCENA - PLAN WIDOWNI

Rysunek 2. Plan widowni dużej sceny Teatru Wybrzeże w Gdańsku [4]

1. Mecz piłkarski a przedstawienie teatralne. Kibice nie istnieliby bez widowiska sportowego, jakim jest mecz piłkarski, który można porównać do dwuaktowej, bezdialogowej struktury dramatycznej opartej na konflikcie swój-obcy z jasnym podziałem ról, w której aktorami poza piłkarzami są też sędziowie czy trenerzy. Z zasady bohater jest zbiorowy, gdyż chodzi o to, by wygrała drużyna, lecz zdarzają się mecze, w których cała uwaga skupia się na jednym graczu prowadzącym zespół do zwycięstwa lub porażki, czasem dzięki swym kontrowersyjnym decyzjom głównymi bohaterami stają się sędziowie. Miłośnicy piłki nożnej często są bardzo zaangażowani emocjonalnie w grę swojego zespołu, o czym świadczą badania przeprowadzone przez klinikę Rehasport z Poznania, która w 2013 roku podczas trzech meczów badała pracę serca kibiców *Lecha Poznań*. Jak się okazało, tętno fanów tego klubu wzrastało z 70 do 110 uderzeń na minutę, a jednego z badanych w momencie zdobycie gola nawet do 175 [11]. Jak pisze Katarzyna Pinkosz w artykule *Kibicowanie na zdrowie?* dla tygodnika *Do Rzeczy*, zarówno pozytywne, jak i negatywne emocje podczas meczu powodują u widza zmiany fizjologiczne, tj. wzrasta ciśnienie jego krwi i przyspiesza tętno – tak, jakby to on sam grał

na boisku [11]. Wpływ na ten efekt ma kilka czynników, przede wszystkim piłkarze na murawie nie występują jako wykreowane postaci, lecz są prawdziwymi ludźmi, którzy walczą o spełnienie swoich marzeń, a także o swój byt, w związku z tym emocje, które generują są autentyczne, a nie zagrane. Co więcej, tworzą oni prawdziwe historie, w przeciwieństwie do aktorów, którzy odgrywają scenariusze będące efektem imaginacji autora. Innym ciekawym czynnikiem jest bez wątpienia różnica w konstrukcji teatru i stadionu, którą przedstawię na przykładzie planu Stadionu Energa Gdańsk, na którym gra zespół Lechii Gdańsk, oraz schematu widowni dużej sceny Teatru Wybrzeże w Gdańsku, gdyż oba te obiekty odwiedzam regularnie i oba znam bardzo dobrze.

Jak widać na zamieszczonych powyżej ilustracjach, stadion zbudowany jest na planie elipsy, z centralnie położonym boiskiem, które można uznać za scenę otoczoną ze wszystkich stron trybunami, lecz inaczej niż w teatrze, nie znajduje się ona na podwyższeniu, gdyż murawa jest najniżej położoną powierzchnią tej sportowej areny, dzięki czemu kibice patrzą na zawodników z góry. Co więcej, tego typu budowa pozwala zobaczyć pozostałych uczestników widowiska, zarówno z pola gry, jak i sektorów dla widzów. Widownia w Teatrze Wybrzeże zbudowana jest na planie półokręgu, zascenie pozostaje dla widza tajemnicą, a występujących aktorów można obserwować, zależnie od miejsca, z dołu, z góry lub z tego samego poziomu. Różnica występuje również w oświetleniu tych dwóch obiektów: na stadionie oświetlone są zarówno osoby obecne na boisku, jak i te na trybunach, w teatrze zaś światło okala zazwyczaj jedynie interpretatorów, tym samym pozostawiając publiczność w ciemności (Wynika to z tego, iż światło jest takim samym środkiem artystycznym jak scenografia czy kostiumy, budującym atmosferę i podkreślającym dramaturgię spektaklu). To razem z konwencją, w której aktorzy udają, że nie zauważają obecności publiki, ustawia widza w roli biernego obserwatora lub wręcz podglądacza (Oczywiście we współczesnym teatrze są spektakle, w których dochodzi do interakcji między aktorami i widzami, ale są to zazwyczaj celowe zabiegi reżyserskie, które mają wywołać konkretny efekt i traktowane są wciąż jako wyłamywanie się z konwencji, a

nie jako norma.). Pożądanymi reakcjami są: aplauz, śmiech, lub płacz, zaś wszelkie komentarze, ziewanie czy zmienianie pozycji z siedzącej na stojącą – to zachowania wykraczające poza teatralną etykietę. Jak twierdzi Helmut Plessner, śmiech i płacz towarzyszy nam tylko w tych sytuacjach, na które nie mamy innej odpowiedzi. Osobie, która śmieje się lub płacze, dana sytuacja jawi się w świetle efektywnej niemożności znalezienia na nią innej adekwatnej odpowiedzi. Prawdopodobnie mogłaby ona pozostać poważna i chłodna, jednak tego nie chce i umyślnie poddaje się komizmowi lub wzruszeniu [2, s. 515]. W teatrze teoretycznie możemy powiedzieć głośno, co myślimy, nie jest to nielegalne, ale jednak wchodzimy w tę grę, w której głos mają tylko aktorzy, bo chcemy być podglądaczami, którzy się wzruszają, śmieją, w ukryciu przeżywają emocje. Na stadionie jest zupełnie odwrotnie, to przede wszystkim publiczność ma głos, który wyraża za pomocą wspólnych okrzyków, gwizdów, śpiewów, haseł wypisanych na transparentach czy choreografii. Piłkarze przy tym często zachęcają kibiców do żywiołowych reakcji i dopingowania drużyny, celowo wchodząc z nimi w interakcje (a dokładniej ze zbiorowością kibiców, rzadko z pojedynczymi osobami), dzięki czemu publika staje się integralną, ale też zauważalną i słyszalną częścią widowiska.

2. Czy ultrasi to chór? Wbrew pozorom kibice nie stanowią jednolitej grupy, gdyż sami dzielą się na: *pikników* – osoby przychodzące na stadion by obejrzeć mecz i skorzystać z usług gastronomicznych (podczas meczów *Lechii Gdańsk*, zajmują wszystkie sektory oprócz tych zaznaczony na zielono, patrz Rys.1.), *chuliganów*, którzy od rozgrywek sportowych bardziej interesują się bójkami z fanami innych drużyn (w Gdańsku tworzą grupę *Chuligani Wolnego Miasta*, w skrócie CHWM) [Posiadają fanpage na portalu Facebook, dostępny pod adresem: <https://www.facebook.com/Chuligani-Wolnego-Miasta-Lechia-Gda%C5%84sk-236796816714344/>, dostęp 01.07.2017] oraz ultrasów – zagorzałych fanów, którzy organizują doping na trybunach, zbierają na niego pieniądze, współpracują z władzami klubu, a także zrzeszają się w oficjalnych stowarzyszeniach, jak np. *Lwy Północy* – stowarzyszenie kibiców *Lechii Gdańsk* (na Stadionie Energa Gdańsk zajmują trybuny zaznaczone na zielono). Ta ostatnia grupa wydaje mi się niezwykle interesująca, gdyż zdaje się pełnić podczas me-

czu podobną rolę do tej, którą dawniej w przedstawieniach pełnił grecki chór. Przede wszystkim dlatego, że kibice są głosem *polis*, a ich zbiorowa wypowiedź jest śpiewana lub mówiona, w dodatku wsparta gestem, układem choreograficznym, rekwizytami (chorągwiemi, transparentami, kartonami, szalikami, racami tworząc tym samym swoistą scenografię) lub dźwiękami bębnów (będącymi oprawą muzyczną). Dodatkowo na sektorach zajmowanych przez *ultrasów* obowiązują określone *kostiumy*, tj. należy przyjść ubranym w bluzy, kurtki, szaliki, czapki itp. z logo oraz w barwach ukochanego klubu. Podczas meczu należy stać, a nie siedzieć – wiadomym jest, iż ta pierwsza pozycja sprzyja głośnym i swobodnym krzykom oraz śpiewom. Co więcej, nieformalna atmosfera, anonimowość, którą daje tłum, a także otwarta (niezadaszona całkowicie) konstrukcja stadionu pozwala na swobodne wyrażanie emocji i przeżycie katharsis (To akurat jest dla mnie dość paradoksalne, ponieważ żeby wejść na stadion trzeba spełnić szereg formalności: przy zakupie biletu podać swoje imię, nazwisko oraz numer PESEL, a także pozwolić na zrobienie zdjęcia swojej twarzy, następnie trzeba przejść przez specjalne bramki, a także przebrnąć przez przeszukanie wykonywane przez ochroniarzy, co więcej wszystko to odbywa się często w asyście policji, ale mimo tego, atmosfera na stadionie uchodzi za nieformalną. W teatrze zaś można bilet kupić anonimowo, nikt nikogo nie przeszukuje, należy jedynie oddać okrycie wierzchnie do szatni, ale trzeba się elegancko ubrać i przez to już atmosfera staje się sztywniejsza – formalna). Kibicowanie jest swoistym wentylem bezpieczeństwa dla tych, którzy muszą swoje uczucia trzymać na wodzy zarówno w domu jak i pracy [1, s. 90–91]. Treść przyśpiewek jest dostosowana do przebiegu meczu (akcji), mogą to być zarówno utwory zachęcające drużynę do zwycięstwa, np. „Kto wygra mecz? Lechia! Kto? Lechia! Kto? Lechia! Lechia! Lechia! Do boju! Do boju! Do boju Lechia Gdańsk!” [6], jak i te śpiewane na pocieszenie w wypadku porażki: „Czy wygrasz, czy nie, ja i tak kocham Cię. W sercu moim Lechia – najwspanialszym klubem jest!” [9]. Na podobnej zasadzie teksty dobierane są do aktualnego przeciwnika (antagonisty), tj. gdy drużyna Lechii Gdańsk gra z Arką Gdynia wykrzykiwane są wulgarne hasła porównujące ten klub do świni, zaś gdy do grodu Neptuna przyjeżdża zespół Śląska Wrocław, to śpiewane są przyśpiewki tegoż klubu

bu na znak przyjaźni kibiców obu drużyn. Teksty oparte są na prostych rymach i rytmach (zazwyczaj ośmioletkowcu), a także śpiewane są na melodię utworów powszechnie znanych takich jak „Yellow Submarine” The Beatles czy ludowa pieśń „O mój rozmarynie” [10]. Dzięki tym zabiegom łatwiej jest je zapamiętać, a intonuje je zaś tzw. *gniazdowy* – osoba prowadząca doping (zapiewało) (Na meczach Lechii Gdańsk dwie osoby wspólnie prowadzą doping kibiców). Ultrasi w swych okrzykach zwracają się też czasem bezpośrednio do konkretnego piłkarza (gdy są zadowoleni z jego gry, lub wprost przeciwnie), do sędziego gdy nie podoba im się jego praca, do kibiców drużyny przeciwnej, w ten sposób nawiązując dialog.

Kibice, będąc wielką grupą, czują się bezkarni, a zarazem wolni i często wyrażają poglądy sprzeczne z polityką państwa. W latach osiemnastych XX wieku ówczesni kibice Lechii Gdańsk zamiast dopingować swoich piłkarzy, szczególnie podczas meczów wyjazdowych, skandowali hasła polityczne takie jak: „Nie ma wolności bez Solidarności!”, „Precz z komuną!” czy „Znajdzie się pała na dupę generała!” [3, s. 44–45].

Rysunek 3. Oprawa meczu
Lechia Gdańsk – Legia Warszawa z 03.05.2012 r.

Nie inaczej jest obecnie i dotyczy to również władz samego klubu, np. w roku 2010 doszło do protestu kibiców, którzy niezadowoleni z działań ówczesnych władarzy Lechii Gdańsk, zaprzestali prowadzenia zorgani-

zowanego dopingu [7]. Jednakże, mimo tak ogromnej siły, kibice, tak jak grecki chór, w czasie meczu są bezradni i nie mają bezpośredniego wpływu na przebieg akcji oraz na ostateczny wynik.

Zakończenie. Kibicowskie oprawy meczu potrafią być naprawdę spektakularne, jednakże stadion to nie teatr. Mecz piłkarski i przedstawienie teatralne to podobne do siebie widowiska, które generują emocje zarówno u twórców, jak i u publiki, a także prowadzą do katharsis, niemniej jednak przyciągają zupełnie z innych powodów. Widz w teatrze chce być raczej niewidzialnym podglądaczem, by obejrzeć sztukę, krytykującą rzeczywistość, zaś ultrasi przychodzą na stadion po to, by być częścią silnej i zauważalnej grupy. Kibice istnieją tylko w zbiorowości, głos pojedynczej osoby nie jest słyszalny na meczu, ale głosy kilku lub kilkunastu tysięcy ludzi śpiewających tę samą przyśpiewkę już tak. Komercjalizacja piłki nożnej spowodowała, iż mecze stały się przede wszystkim widowiskiem telewizyjnym, w którym głos mają komentatorzy i co ciekawe – kibice właśnie. Radosław Kossakowski, socjolog badający zachowania kibiców, określił działania ultrasów podczas meczu mianem performensu [8]. Myślę, że ma tu wiele racji, jednak moim zdaniem doping nie jest tylko pokazem umiejętności, ale też demonstracją siły. Okrzyki oparte na najbardziej pierwotnych otwartych głoskach, przyśpiewki z nacechowanym emocjonalnie słownictwem, machanie proporcami, wynoszenie pokrywających cały sektor flag, a także odpalanie, przypominających żywy ogień, czerwonych rac nie służy dostarczaniu innym wrażeń estetycznych, lecz ma jeden nadrzędny cel – przstraszyć przeciwnika.

Bibliografia i źródła internetowe

1. Dudala J. Fani-chuligani. Rzecz o polskich kibolach. Rzecz o polskich kibolach. Studium socjologiczne. – Warszawa : Żak, 2004. – 234 s.
2. Plessner H. Śmiech i płacz // Antropologia widowisk. Zagadnienia i wybór tekstów / Pod red. L. Kolankiewicza, W. Dudzika. – Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2008.
3. Wąsowicz J. Biało-zielona Solidarność. O fenomenie politycznym kibiców gdańskiej Lechii 1981–1989. – Gdańsk : Finna, 2012. – 314 s.

4. Plan widowni dużej sceny. Teatr Wybrzeże. URL: http://static.teatrwybrzeze.pl/repository/work/doc/9003_1_PUBLISHED.pdf/

5. Minuta po minucie, Legioniści.com, 03.05.2012 URL: http://legionisci.com/mecz/610/minuta_po_minucie/

6. Herholz Ł. Kto wygra mecz! Jazda z ... Lechijko jazda Lechia Gdańsk. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KILez-fgqKM/>

7. Jag. Lechia - Villarreal w sobotę w Gdańsku Czy to święto zakłóci protest kibiców? URL: <http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Czy-to-swieto-zakloci-protest-kibicow-n40692.html#>

8. Kossakowski R. Performens na trybunach. O kulturowo-dramaturgicznym aspekcie kibicowania // Studia humanistyczne AGH. – T. 13/1, 2014. – S. 9–26. URL:

9. <http://journals.bg.agh.edu.pl/STUDIA/2014.13.1/human.2014.13.1.9.pdf/>

10. Krzysiek Es. Lechia Gdańsk. Czy Wygrywasz Czy Nie. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AHJGqVTOAs8/>

11. Nikson. Śpiewnik URL: <https://lechia.net/strefa-fana/inne/spiewnik/>

12. Pinkosz K. Kibicowanie na zdrowie? URL: <http://e.dorzeczy.pl/>

13. Suchecki K. Lechia otwiera największy sektor rodzinny w Polsce. URL: <http://lechia.pl/aktualnosci/lechia-otwiera-najwiekszy-sektor-rodzinny-w-polsce-5884/>

□. □□□□□□□□

ЭЛЕМЕНТЫ ТЕАТРАЛЬНОГО ПРЕДСТАВЛЕНИЯ В ОФОРМЛЕНИИ МАТЧЕЙ БОЛЕЛЬЩИКАМИ ЛЕХИИ (Гданьск)

В статье анализируются феномены, которые квалифицированы как элементы театрального представления. Футбольные матчи, в которых участвуют футбольные болельщики, содержат ряд признаков театральной постановки. Например, заранее подготовленную сценографию, хореографию, пение, напоминающее греческий хор, а также специфически подобранные костюмы с логотипом клуба. Неформальная атмосфера позволяет свободно выражать эмоции и пережить катарсис.

Ключевые слова: болельщик, элементы театрального представления, Лехия, Гданьск, театр, представление.

E.Benkowska,

Doctoral student at Faculty of Languages,
University of Gdańsk,
Jana Bażyńskiego 8 St., 80-308, Gdańsk, Poland,
tel.: +48 51 363 81 53,
ebenkowska@gmail.com

THE ELEMENTS OF THEATRICAL PERFORMANCE IN SHOW CREATED DURING THE FOOTBALL MATCHES BY THE FANS OF *LECHIA* GDAŃSK

Summary

Purpose. In this article I examine the elements of theatrical performance in shows created by the fans of Lechia Gdansk during the football matches. *Methodology.* I compare the shows created by football fans and the construction of the football stadium with theatrical spectacle and construction of the theatre. *Finding.* A show created by Polish football fans has many features of a theatrical performance, such as stage design involving certain stage props, choreography, chants sung by a group of people reminding the Greek chorus, costumes, moreover, the informal atmosphere allows them to freely express their emotions during a match, and experience a kind of catharsis. *Practical values.* This analysis helps to understand motivations and needs of the football fans subculture. *Results.* The show created by football fans cannot be considered a theatrical performance, as people who come to the theater agree to take the role of silent observers, while and at the stadium fans want to be heard and noticed.

Key words: football fans, football setting, Lechia, Gdańsk, theatre, spectacle.

Надійшла до редакції 12.07.2017 р.

рот. Народната терминология е израз на националната специфика на културите и в този смисъл изучаването ѝ е перспективно в рамките на формиращите се тенденции за европейско мислене от началото на ХХІ в.

Изследването на народните термини е възможно както от езиковедска, така и от културологична гледна точка. Възможно е също така изучаването на народните термини през призмата на двете гледни точки едновременно, като термините се разглеждат като част от сембиозиса на определени обреди и вярвания на даден народ, свързани с други елементи на културата – акционални, предметни, персонажни, локални, времеви и други възможни кодове, но всички с еднаква степен обединени от културната семантика.

В българската езиковедска наука се появиха разработки посветени на календарните и семейните обреди и обичаи на българите, в които са събрани и систематизирани голям масив от диалектни названия [12].

Чрез изработването на отделни тематични речници на народната терминология върху материал от българската езикова територия, съставлящите ги думи – народни термини, се групират според близостта на значенията си и според сходството на реалиите, които те обозначават. Обемна и точна дефиниция на сложния феномен на традиционната култура даде С. Н. Толстая: „Народният календар това е исторически оформила се система на членение, брой и регламент годишно време, организираща обредния цикъл (календарни обреди), стопанска и битова практика, до голяма степен също и вярвания, и битуване на фолклора” [цит. по 4, с. 7].

Етнолингвистиката не е нов дял в езикознанието, но днес, както никога досега, езиковедите проявяват особен интерес към нея. Трудно е да се каже точно на какво се дължи този факт – може би това е своеобразен отговор на предизвикателството на етнологите, които все по-често се опитват да обяснят етноложките проблеми чрез езика или просто тя увелича с интересните си теми, с широкия диапазон на своя обхват, който излиза извън рамките на езикознанието. Най-вероятно обаче явлението е предизвикано от назрялата необходимост

проблемите в хуманитарните науки да се разглеждат комплексно, от различни гледни точки, с надеждата че енциклопедичното изследване ще даде по-точни отговори на възникналите въпроси. Най-ярка изява на етнолингвистиката са етнолингвистичните речници. В тях обаче се включват сравнително малко материали от българските диаспори. Разбира се, причините за това са обективни. Но същевременно макар и малко като количество, изследванията върху диалектите и културата на българите в Украйна дават възможност да се открият интересни особености [5–6; 11]. Тези материали разкриват не само общото в културата на българите от диаспорите с тези от митрополията, но и кои елементи от традицията са най-устойчиви. От друга страна вариантите, които понякога съществуват дори в едно село показват не само това, че селото е формирано от преселници от различни краища на България, но и взаимодействието между тях. Проучванията доказват също, че влиянието върху културата е първично, а върху езика – вторично, т.е. езиковата интерференция в областта на културните заемки обикновено е резултат от влияние върху културата на даден народ.

Целта на това проучване е да се направи обща представа на обредно-празничната календарна лексика на бесарабския българин като част от българската културна антропология, съхранена в българските бесарабски диалекти. Поставям си за *задача* да систематизирам диалектния лексикален материал, ексцерпиран от поредицата „Българските говори в Украйна“ [1–3; 7; 9–10] и теренните си записи. Въз основа на извършеното вече проучване на народния календар на бесарабския българин, в което е представено езиково-културното интерпретиране във вид на кратки етнолингвистични статии [8], ще анализирам формалната структура и генезиса на хрононимите.

Чрез изработването на отделни тематични речници на народната терминология върху материал от българската езикова територия, съставлящите ги думи – народни термини, се групират според близостта на значенията си и според сходството на реалиите, които те обозначават. Бесарабският българин търси опора в българските си корени, за да осмисли своята идентичност в привидния хаос на

съвременния глобален свят. Календарните термини като факти за номиниране на елементи от реалността представляват интерес главно във връзка с това, че експлицират едната от страните на народната картина на света, отразяваща представата за времето, пространството и взаимоотношението на човека с тях.

В състава на структурата на календарната обредна лексика влияе тахсономическата група хрононими – названия на празници, дни, периоди и празнични комплекси. Те са лексикална категория, служеща за наименоване, индивидуализация и идентификация на времевия отрязък с различна дължина. Хрононимите съединяват в себе си свойствата на ономастичната и апелативната лексика: като правило, това не е условно “име”, но наименование, тясно свързано с денотата и десигната [4, с. 455].

Народният календар на бесарабския българин е свързан с православния църковен календар, затова в тази група се среща голям брой християнска лексика. В имената на празниците най-често се срещат антропониими на различни християнски светци: *Андр'ейевд'ен* (Кам, Куб, Кул, Ор, Чш) (в скоби са посочени имената на селата, в които се употребява наименованието на съответния празник. Съкращенията на имената на селата са разгърнати в края на статиите), *Андр'ейуфд'ен* (З), *Андрей Первувзванийя* (Чш); *Аранг'ел* (Кир), *Арханг'ел* (А), *Рангелувден* (Чш); *Атанасувд'ен* (Г); *Богородица* (Кир), *Богуродица* (А), *Гул'ама Богородица* (З, Куб, Кул), *Богуродица* = *Гол'ема Богородица* (Т), *Гул'ама Бугуродица* (Чш); *Варвара* (З, Г, Кам, Кул) *Варваринден* (Куб), *Света Варвара* (Чш); *Вартоломей* (Г); *Васил'евд'ен* (Кам), *Васильовд'ен* (Куб, Ор), *Васил'уфд'ен* (З), *Васил'ухд'ен* (Вч), *Васил'ууд'ен* (Р), *Василувд'ен* (Куб), *Свети Васили* (Васил) (Чш); *Власувд'ен* (Г, Чш), *Власуфд'ен* (З), *Влас* (Вч), *Свети Власи* (Чш); *Г'ерг'евд'ен* (Вч, Куб, Чш), *Г'ергьовд'ен* (А, Г, Кам, Дл, З, Чш), *Г'ергьохд'ен* (А), *Г'ергьоууд'ен* (Кр), *Гьоргувд'ен* (Кул), *Гьоргууд'ен* (Р), *Герг'офден* (Кир), *Свети Герги* (Чш); *Герман Свети* (Г); *Димитрофд'ен* (А), *Димитруфд'ен* (З, Дл), *Димитрувд'ен* (Кул, Чш), *Дмитровд'ен* (Г, Куб, Кир), *Дмитрууд'ен* (Р); *Ивановд'ен* (Кам, Дл, Куб, Кул), *Иванувд'ен* (Г, Чш), *Ивануфд'ен* (З); *Игнажд'ан*

(З), *Игнажд'ен* (Вч, Кам, Дл, Куб, Кул, Ор, Чш), *Игнатувден* (Чш); *Илинд'ан* // *Или'уфд'ен* (З), *Илинд'ен* (Г, Р, Дл, Куб, Кир), *Свети Илие* (Чш); *Лазаровд'ен* (Кам), *Лазар'евд'ен* (Куб), *Лазарувд'ен* = *Лазар'ца* (З), *Лазарца* (Г, Дл); *Малка Богород'ица* (З, Кр), *Малка Бугуродица* (Т, Чш), *Мъничката Бугуродица* (Кр); *Никулд'ен* (Г, Куб, Кул), *Никул* (Куб), *Н'икулд'ан* = *З'имн'и Н'икулд'ан* (З), *Никулд'ен* (Кам), *Зимен Никулай* = *Свети Никола* (Чш); *Никулайка* = *Летан Никулай* (Вч), *Свети Никола л'ет'ан* (З), *Л'ат'ен Никулд'ен* (Куб); *Петровд'ен* (Кам, Р, Дл, Куб, Кул, Чш), *Петрофд'ен* (А, Кир), *П'итрофд'ан* (З), *Петровден* (Кам, Р, Дл, Куб, Кул), *Путрууд'ен'* (Кр), *Свети Петър* (Чш); *Сава* (З, Г, Куб, Кул), *Свети Сава* (Чш); *Света Ана* (Хана) (Чш); *Симонден*, *Свети Симон* (Чш); *Софинд'ен* (Кул), *Суфинд'ен* (Р, Дл, Г), *Суфинд'ан* (Куб); *Степановден* (Кул), *Ст'ипануфд'ен* (З), *Свети Стипан* (Чш); *Танасофд'ен* (Кир), *Танасуфд'ен* (З); *Тодоровд'ен* (Г, Кам, Куб, Кир), *Тодаруфд'ен* (З), *Тодоруфд'ен* (А); *Трифенофд'ен* (Кир), *Трифонуфд'ен* (А), *Трифунувд'ен* (Г), *Трифун Заризан* (З, Кам), *Трифонуид'ен* (Вч), *Трифанзар'езан* (Р), *Триун Зарезан* = *Трион* (Куб), *Трифон* (Т), *Пръф* (Прост, Свети) *Трифун* (Чш); *Харлампувден*, *Харламбувден*, *Свети Харлампи* (Чш). Сред тези названия се срещат прости и сложни форми, словосъчетания основно състоящи от две думи. Сложните форми се образуват от опорна дума с темпорално значение, обозначаващо част от денонощието и определяща дума, собствено „името“ на деня, което го отличава от другите подобни (*Андр'ейевд'ен*, *Трифонуфд'ен*).

В много случаи хрононимите са резултат на трансонимизация, т.е. преход на антропонимите (имената на светците) в клас хрононими: *Андрей Первувзванийа* (Чш), *Аранг'ел* (Кир), *Арханг'ел* (А), *Богородица* (Кир), *Богуродица* (А), *Варвара* (З, Г, Кам, Кул), *Света Варвара* (Чш), *Вартоломей* (Г), *Свети Васили* (Васил) (Чш), *Влас* (Вч), *Свети Власи* (Чш), *Свети Герги* (Чш), *Герман Свети* (Г), *Свети Илие* (Чш), *Никул* (Куб), *Свети Никола* (Чш), *Никулайка* (Вч), *Свети Петър* (Чш), *Сава* (З, Г, Куб, Кул), *Свети Сава* (Чш), *Света Ана* (Хана) (Чш), *Свети Симон* (Чш), *Свети Стипан* (Чш), *Трион* (Куб), *Трифон* (Т), *Пръф* (Прост, Свети) *Трифун* (Чш), *Свети Харлампи* (Чш) и др.

Заедно с тези названия се срещат и хрононими: *Благувец, Благуцене, Възнесение Господне, Преображение, Разпети петък* и др. Посочените названия функционират едновременно с народни названия от типа на *Бабинден, Връбница, Връбна неделя, Вълчи празници, Коледа, Миши празници* и др. Названията на хрононимите обикновено са свързани с основното обредно действие на определен празник: *Водокръст, Водокръци, Заговезни, Трифон Зарезан*.

Обредните лица (изпълнителите на обредни действия) също могат да дадат име на самия обред: додола, пеперуда. Същото се отнася и за лицата, на които е посветен празникът: *Бабинден, Задушница, Тодорова задушница*. Наименования от типа *Вълчи празници* (З), *Вълци празници* (Куб), *Вълчи дни* (Чш), *Змийски ден, Миши празници* са свързани с определени животни и превантивните (предпазващи) действия срещу тях. Като източник на номинацията могат да служат и митологични персонажи: *Баба Марта* (във всички бесарабски български села) в значение персонификация на обновяващото начало, т. е. на пролетта: *П'еро: марта сичкити си дар'а:т мартинки и са пуздравл'а:т, чи доди Баба Марта. Рану сабахл'ан са изнасят синкити др'ехи и са прув'етрьо:т* (З); *Русалска нид'ел'а* (З), *Русал'ска нид'ел'а* (А), *Русарска нид'ел'а* (Г, Кир), *Русалска н'ед'ел'а = Русали* (Дл) *Според народните вярвания през Русалската неделя на земята идват *русали* (З), *русари* (А, Г, Кир) – персонифицирани нечисти, вредоносни сили, представяни като свръхестествени същества, чийто пол не е определен. По своята структура календарните термини могат да бъдат разделени на непроеизводни (*Коледа, Марта, Сурва*), сложни (*Бабинден, Благувещине, Великден, Игнажден* и др), словосъчетания (*Вълчи празници, вардене квас, Глух петък, Гръдни четвъртък Луда сряда, Миши празници, Русалска неделя, Сирни заговезни*).

При представяне на народните термини на календарната обредност не се приема съществуването на полисемия. В случая като *пеперуда* ‘обред за предизвикване на дъжд’ и *пеперуда* ‘главно действащо лице в обряда „Пеперуда“, *Герман* ‘обред за предизвикване на дъжд’ и *Герман* ‘антропоморфна мъжка глинена кукла в обред за предизвикване на дъжд’, *боенец* ‘пролетен момински обичай с женитбен характер’, *боенец* ‘главно действащо лице в обичая боенец’ и *боенец*

‘хоро, което се играе по време на лазаруването’, *курбан* ‘жертвоприношение’ и *курбан* ‘ястие от жертвено животно’ става въпрос за отделни думи – народни термини.

Интерес представляват празници като *Макав’ей*, *Стипануфд’ен*, *Св. Никола л’ет’ан*, които, под влияние на руснаци и украинци сред бесарабските българи са много популярни, а в България не се спазват. Представеният материал сам по себе си илюстрира проблемите. Основната ни цел тук бе да повдигнем въпросите, които трябва да се решават успоредно със събирането на материала. Чрез изнесения материал искахме да покажем, че в българските села в Украйна се откриват доста моменти, които показват, че етнографските и лингвистични материали от диаспората допълват не само част от празнините в историята на българската култура, но представата за нас самите; дават ни възможност да се опознаем по-добре, което от своя страна доказва необходимостта от по-бързото събиране на тези живи старини, които по различни причини са подложени на забравя и дори на пълно изчезване.

Приложение. Списък на селата и съкратеното им название (в курсив е дадено старото название на селото)

Виноградовка (*Чумлекьой*) – **Вч** – Одеска област, Тарутински р-н

Главани – **Г** – Одеска област, Арцизки р-н

Городне (*Чийишия*) – **Чш** – Одеска област, Болградски р-н

Делжилери – **Дл** – Одеска област, Татарбунарски р-н

Евгеновка (*Арса*) – **Е** – Одеска област, Тарутински р-н

Заря (*Камчик*) – **З** – Одеска област, Саратски р-н

Каменка (*Ташбунар*) – **Кам** – Одеска област, Измаилски р-н

Кирнички (*Фънтъна-Дзинилор*) – **Кир** – Одеска област, Измаилски р-н

Криничне (*Чушмелий*) – **Кр** – Одеска област, Измаилски р-н

Кулевча – **Кул** – Одеска област, Саратски р-н

Ореховка (*Пандаклия*) – **Ор** – Одеска област, Болградски р-н

Ровное (*Купоран*) – **Р** – Одеска област, Тарутински р-н

Кубей – **Куб** – Одеска област, Болградски р-н

Терновка – **Т** – Николаевска област

Цитирана литература

1. Барболова З., Колесник В. Говорът на българите в с. Кирнички, Бесарабия / З. Барболова, В. Колесник. – Одеса : Астропринт, 1998.
2. Барболова З. Българският говор в с. Червоноармейское (Кубей), Бесарабия / З. Барболова. – Одеса : Астропринт, 1999.
3. Барболова З. Българският говор в николаевската Терновка (Украйна) / З. Барболова. – Одеса : Симекс-принт, 2013.
4. Валенцова М. Народный календарь чехов и словаков. Этнолингвистический аспект / М. Валенцова. – М. : „Индрик“, 2016.
5. Георгиева С. Българските народни празници в с. Заря (материали към етнолингвистичния речник на българите в Украйна / С. Георгиева // Одеська болгаристика. Вип. I. Одеса : ОНУ „И. Мечников“, С. 93–101.
6. Георгиева С. Обичаят „коледуване“ и обредният текст „коледарска благословия“ в село Заря, Одеска област / С. Георгиева // Българска Бесарабия: Проблеми на език и литература, история и изкуство на българите в Украйна и Молдова. – Болград, 2005. – Вип. III. – С. 39–42.
7. Георгиева С. Българският преселнически говор в село Заря (Камчик), Украйна. Идиолекти. Речник / С. Георгиева. – Одеса : Астропринт, 2015.
8. Георгиева С. Народният календар на бесарабския българин: езиково-културно интерпретиране. Речник / С. Георгиева // Проглас. Диаспори – езици, литератури, култури. Издание на филологическия факултет при Великотърновския университет "Св. Св. Кирил и Методий". – Кн. 1, 2017 (XXVI). – С. 56–69.
9. Колесник В. Евгеновка /Арса/. Ономастика. Говор. Словарь / В. Колесник. – Одесса : Гермес, 2001.
10. Колесник В. Говорът на българите в с. Криничне (Чушмелий), Бесарабия. Речник. – Одесса : Друк, 2008.
11. Колесник В. Георгиева С. Болгарські говірки Півдня України. Хрестоматія. Тексти / В. Колесник. – Ізмаїл : „ІРБІС“, 2016.
12. Легурска П. Китанова М. Тематичен речник на термините на народния календар / П. Легурска, М. Китанова. – София : Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2008.

References

1. Barbolova Z., Kolesnik V. Govort na blgarite v s. Kirnichki, Besarabija / Z. Barbolova, V. Kolesnik. – Odesa : Astroprint, 1998.
2. Barbolova Z. Blgarskijat govor v s. Chervonoarmejskoe (*Kubej*), Besarabija / Z. Barbolova. – Odesa : Astroprint, 1999.
3. Barbolova Z. Blgarskijat govor v nikolaevskata Ternovka (Ukrajna) / Z. Barbolova. – Odesa : Simeks-print, 2013.
4. Valencova M. Narodnyj kalendar' chehovislovakov. Jetnolingvisticheskiy aspekt / M. Valencova. – M. : „Indrik“, 2016.
5. Georgieva S. Blgarskite narodni praznici v s. Zarja (materiali km etnolingvistichnija rechnik na blgarite v Ukrajna / S. Georgieva // Odes'ka bolgaristika. Vip. I. Odesa : ONU „I. Mechnikov“, C. 93–101.
6. Georgieva S. Obichajat „koleduvane“ i obrednijat tekst „koledarska blagoslovija“ v selo Zarja, Odeska oblast / S. Georgieva // Blgarska Besarabija: Problemi na ezik i literatura, istorija i izkustvo na blgarite v Ukrajna i Moldova. – Bolgrad, 2005. – Vip. III. – C. 39–42.
7. Georgieva S. Blgarskijat preselnicheski govor v selo Zarja (Kamchik), Ukrajna. Idiolekti. Rechnik / S. Georgieva. – Odesa : Astroprint, 2015.
8. Georgieva S. Narodnijat kalendar na besarabskija blgarin: ezikovo-kulturno interpretirane. Rechnik / S. Georgieva // Proglas. Diaspori – ezici, literaturi, kulturi. Izdanie na filologicheskija fakultet pri Velikot#rnovskija universitet „Sv. Sv. Kiril i Metodij“. – Kn. 1, 2017 (XXVI). – S. 56–69.
9. Kolesnik V. Evgenovka / Arsa/. Onomastika. Govor. Slovar' / V. Kolesnik. – Odesa : Germes, 2001.
10. Kolesnik V. Govort na blgarite v s. Krinichne (Chushmelij), Besarabija. Rechnik. – Odesa : Druk, 2008.
11. Kolesnik V. Georgieva S. Bolgars'ki govorki Pivdnja Ukraïni. Hres-tomatija. Teksti / V. Kolesnik. – Izmail : „IRBIS“, 2016.
12. Legurska P. Kitanova M. Tematichen rechnik na terminite na narodni-ja kalendar / P. Legurska, M. Kitanova. – Sofija : Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 2008.

КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВО-СВЯТКОВА ЛЕКСИКА БЕССАРАБСЬКИХ БОЛГАР: ФОРМАЛЬНА СТРУКТУРА І ГЕНЕЗА ХРОНОНІМІВ

У статті здійснено спробу дослідити формальну структуру та генезу таксономічної групи хрононімів. Хрононіми поєднують ознаки онімної та апелативної лексики: як правило, це не умовна назва, а назва, пов'язана з позначенням дизайну. Суб'єкт отримує складну лінгвістичну та культурну інтерпретацію з погляду сучасної лінгвістичної думки стосовно феномена *мова – культура*.

Ключові слова: етнолінгвістика, болгарська діаспора в Україні, лексика болгарських свят та обрядів, хрононім.

КАЛЕНДАРНАЯ ОБРЯДОВО-ПРАЗДНИЧНАЯ ЛЕКСИКА БЕССАРАБСКИХ БОЛГАР: ФОРМАЛЬНАЯ СТРУКТУРА И ГЕНЕЗИС ХРОНОНИМОВ

В статье предпринята попытка исследовать формальную структуру и генезис таксономической группы хрононимов. Хрононимы сочетают свойства ономастического и апеллиционного словаря: как правило, это не условное „имя”, а имя, тесно связанное с обозначением и дизайном. Субъект получает сложную лингвистическую и культурную интерпретацию с точки зрения современной научной мысли по отношению к феномену *язык – культура*.

Ключевые слова: этнолингвистика, болгарская диаспора в Украине, лексика болгарских обрядов и праздников, хрононим.

S.I.Heorhiyeva,
Candidate of Philology,
Associate Professor of Bulgarian Philology Department,
Odesa I. Mechnikov National University,
24/26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel.: +380487252488,
sgeorgijevamititel@gmail.com

CALENDAR RITUAL AND HOLIDAY LEXIS OF THE BULGARIANS IN BESSARABIA: FORMAL STRUCTURE AND GENESIS OF CHRONONYMS

Summary

The investigation of the calendar holidays as a factor contributing to the preservation of the ethno-cultural identity of the Bulgarians in the southern part of Ukraine is of great importance because they are primary and rich source for revealing the Bulgarian folk culture and the changes happened to it in the environment of other cultures' prepotency. Folk terminology is an expression of the national specificity of culture that is a challenge especially considering the forming of the European thought at the beginning of the 21st century. The aim of this research is to give a general idea of the chrononym calendar of the Bulgarians in Bessarabia as a part of the Bulgarian cultural anthropology, preserved in the Bulgarian Bessarabian dialects. Chrononyms often include anthroponyms of different Christian saints. They can be non-derivative, complex and word-combinations according to their structure. Mainly they are the result of transonymization. It is undoubtedly true that comprehensive and empirical data collected in the Bulgarian villages of Ukraine indicates that ethnographic and linguistic materials from the diaspora contribute to the gaps in the history of the Bulgarian spiritual culture.

Key words: ethnolinguistics, Bessarabian Bulgarians in Ukraine, Bulgarian ritual and holiday lexics, chrononym.

Надійшла до редакції 15.09.2017 р.

☎ ☎ 811.162.1'37:582.741:398.8

Ewelina Lechocka,

doktorantka Filologicznych Studiów Doktoranckich,

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny, Katedra Slawistyki,

ul. Wita Stwosza 51, 80-308, Gdańsk, Polska,

tel.: +48 585233001

WARMIŃSKO-MAZURSKI *KADYK* W PIEŚNIACH LUDOWYCH

Artykuł stanowi analizę motywu jałowca występującego w antologiach warmińsko-mazurskich pieśni ludowych zebranych w XIX i XX wieku. Celem niniejszych badań było określenie funkcji słownictwa botanicznego w tekstach folklorystycznych oraz zestawienie poetyckiej reprezentacji motywu jałowca z jego rolą w życiu i kulturze mieszkańców Warmii i Mazur. Jałowiec, zwany na tych terenach *kadykiem*, był krzewem zupełnie wyjątkowym, osiągającym niespotykane nigdzie indziej rozmiary, dlatego uważanym przez polskich i niemieckich osadników za odrębny gatunek i nazywanym charakterystycznym, gwarowym określeniem. Jałowiec posiada szerokie zastosowanie zarówno w życiu codziennym (np. jako przyprawa, surowca do wyrobu alkoholu, drewna do wykonania wódek i mebli), w lecznictwie (np. jako środek przeciwko chorobom żołądka), obrzędach i wierzeniach (np. jako element palmy wielkanocnej, amulet chroniący przed złymi siłami). Jak wynika z przeprowadzonych badań, motyw jałowca w pieśniach ludowych jest również wykorzystywany w rozmaitych funkcjach: może być wykorzystywany praktycznie przez człowieka, tworzyć element krajobrazu, czy w innych przypadkach, wchodzi w relacje ze zwierzyną. Jednocześnie pieśni te realizują ugruntowany w tradycji ludowej wizerunek jałowca jako znaku ubóstwa młodej kobiety, pozbawionej posagu, rośliny trującej dla owiec oraz przedmiotu związanego z wróżbami panińskimi, przepowiadającymi stan przyszłego męża.

Słowa kluczowe: jałowiec, znaczenie, funkcja, pieśni ludowe, Warmia, Mazury.

Informacja etnograficzna. Jałowiec (*Juniperus*) zwany na Warmii i Mazurach *kadykiem* [12, s. 23–25; 18, s. 228, 289; 19, s. 132, 199; 38, s. 72, 118] jest niewielkim drzewem (bądź krzewem) (Jałowiec najczęściej bywa krzewem, ale niekiedy również przybiera postać małego drzewka.

W tej kwestii kryteria są jednoznaczne, jeżeli osiąga mniej niż 12 m to krzew, natomiast ponad tę wysokość – drzewo [21, s. 40–43, por. również 36, s. 93; 37, s. 179]) o bardzo skromnych wymaganiach glebowych. Może rosnąć na ziemi jałowej (Na upodobania glebowe jałowca wskazuje już sama nazwa rodzajowa rośliny, świadczy o nich również znana polska paremia: Gdzie rośnie jałowiec, dziewanna, nie pytaj, czy ma posąg panna (tam uboga panna), która oznacza, że nieurodajne lub nieuprawiane grunty porośnięte są jałowcem i dziewanną, a właściciel takich pól jest człowiekiem ubogim [24, s. 823; 31, s. 103]), dlatego łatwo przystosował się do piaszczystych gruntów warmińsko-mazurskich, ale bywa również spotykany na terenach podmokłych, równie licznych na Mazurach i Warmii [21, s. 40–43]. Ponadto stwierdzono, że w sąsiedztwie jałowca sadzonki sosny (jednego z najbardziej licznych gatunków drzew na tych terenach) przyjmują się o wiele łatwiej [55, s. 109–110], stąd wysoka popularność występowania kadyku w podszyciu leśnym, zwłaszcza w powiecie nidzickim, w okolicach Wielbarka i Lipowca w regionie szczycieńskim, gdzie znajduje się jedno z najbardziej znanych w Polsce skupisk tego krzewu [27, s. 34–35] (W pobliżu wsi Lipowiec rośnie największe w Europie drzewo jałowcowe, które liczy około 14 m wysokości i znajduje się pod pieczęcią ochroną konserwatora zabytków w Olsztynie, a na miejsce to przybywają rzesze turystów [8, s. 221–226]). Jałowiec jest też często spotykaną rośliną na polach uprawnych, gdzie stanowi przeszkodę dla rolników, którzy jednak nie pozbywają się ich, gdyż utrzymują, że bez nich rola straciłaby na urodzajności [21, s. 19].

Opisywana roślina odgrywała bardzo ważną rolę w życiu codziennym Warmiaków i Mazurów: używano go tam przede wszystkim jako przyprawy dodawanej do wielu potraw, zwłaszcza do modrej kapusty. Owoce jałowca w postaci jagód stanowiły obowiązkowy składnik wielu dań, nadając im niepowtarzalny smak i zapach, szczególnie wędlinom. Stosowanie tak zwanych szyszkojagód jako przyprawy to tłustych, mięsnych potraw wynikało również z właściwości leczniczych jałowca. Podczas uroczystości posiłki popijano popularną nalewką myśliwską – zwaną na Warmii *kadykówką*. Jednym z ulubionych napojów, spożywanym również od święta, był tak zwany *lenkwar* [39, s. 28] – czyli trunek ze sfermentowanego mio-

du z wodą i dodatkiem ziaren jałowca. Owoce jałowca służyły również do wyrobu piwa zwanego *kozickowym* [26, s. 70, 96] lub *trunkiem świętego Jana*, ponieważ piwo jałowcowe święcono 27 grudnia w tak zwane *trzecie święto*. Następnie trunkiem tym kropiono (święcono) izby i obory oraz wlewano również do *brei* (Było to danie gotowane z grubo mielonej mąki żytniej z wodą i solą, tworzące zawieszistą masę polewaną tłuszczem ze skwarkami, której spożycie miało zapewniać urodzaj zbóż w nadchodzącym roku [39, s. 222; 9, s. 51, 109–110, 154]), tradycyjnej potrawy gotowanej od Wigilii do Nowego roku, a także dodawano do noworocznego ciasta obrzędowego zwanego *nowolatkiem* (były to wypieki żytnie mające kształt figurek wyobrażających hodowane zwierzęta lub kłosy żyta, których zjedzenie miało zapewnić urodzaj i zdrowie w gospodarstwie na najbliższy rok) [39, s. 349, 40, s. 349; 11, s. 396–397].

Z bardzo elastycznych gałązek kadyku produkowano baty, stosowane w celach paradnych: taki bat dodawał szyku konnemu powozowi oraz splendoru woźnicy wyćwiczonemu w umiejętności strzelania z niego. Również ze względu na giętkość drewna kadykowego wykorzystywano je do konstrukcji drewnianych wędek zwanych *szczupakówkami*. Drewno jałowcowe popularnie wykorzystywano również do wyrobów tokarskich oraz do drobnych i eleganckich wyrobów rękodzielniczych [9, s. 39, 104, 130–131, 134; 29, s. 136; 21, s. 40–43]. Największe zastosowanie znalazł on jednak w mazurskiej medycynie ludowej: powszechnie żuto jego jagody, wierząc, że zwiększa to odporność na choroby i przedłuża życie. W medycynie naturalnej picie naparu z jałowca zalecano w przypadku astmy i gruźlicy. Na suchoty stosowano również kąpiele w odwarze z korzenia jałowca. Jałowiec stosowano również na artretyzm, kaszel, ból żołądka i pęcherza itp., a nawet głupkowatość [19, s. 853]. Jednakże aplikowany w nadmiarze mógł powodować negatywne konsekwencje [1, s. 27–28; 38, s. 179; 29, s. 136; 37, s. 55, 66, 109, 114]. Aplikowano go w zależności od choroby i tradycji jako dym, wywar lub olejek, a nawet popiół, który uchodził gdzieś za najlepszy środek do moczenia stóp. Koniom dodawano kadyk do karmy, co miało je uodpornić na parchy. Popiołu, który powstawał po spaleniu jagód jałowca z chlebem używali rybacy jako skutecznej przynęty na ryby, natomiast dymem odkażano pomieszczenia po

zakaźnej chorobie domownika [28, s. 64; 21, s. 40-43]. Kadyk – podobnie jak brzoza i wierzba – stanowił jeden ze składników palmy wielkanocnej. Często też na Mazurach i Warmii gałęzi tej rośliny używano do *smagania* [49, s. 145]. Po niedzielnym obiedzie starsi mieszkańcy wsi szli grupowo do lasu, aby w lany poniedziałek chodzić z różgami, śpiewać i smagać napotkane osoby lub odwiedzać chałupy, otrzymując wykup w postaci jaj, ciasta lub kielbasy [40, s. 58; 26, s. 102, 103, 157; 11, s. 413–414]. Krzew kadyku znalazł jeszcze jedno zastosowanie w zwyczajach wielkanocnych na omawianym terenie: po poniedziałkowym śniadaniu dzieci szukały w pobliskim sadzie słodczy ukrytych przez dziadka najczęściej pomiędzy krzewami jałowca. Zabawa ta, wywodząca się z tradycji ewangelickiej, chętnie została przyjęta również przez mieszkańców Warmii [9, s. 84].

Kultura ludowa Warmiaków i Mazur przypisuje kadykowi właściwości magiczne: w Kiejkutach Starych uważano, że roślina ta ma moc odstraszenia czarownic i diabła. Umieszczony w małych workach zawieszonych nad drzwiami miał chronić mieszkańców przed szkodą i przekleństwem [40, s. 122]. Wierzono również w skuteczność okadzania jałowcowym dymem przeciwko czarownicom i ich zaklęciom, które miały szczególnie na celu szkodzenie mlecznym krowom [21, s. 40–43]. Jednocześnie jednak, jak wierzono, jałowiec był szczególnie narażony na działanie mary wodnej, duszącej drzewa i krzewy iglaste. Mieszkańcy mazurskich Drygał uznawali jałowiec za drzewo „złe” w znaczeniu apotropeicznym [40, s. 139]. Według niektórych źródeł jałowiec nazywano *najpodlejszym drzewem* [29, s. 135]. Negatywny stosunek do kadyku funkcjonował również na Kaszubach, gdzie sądzono, że w krzewie tym mieszka diabeł [53, s. 86–87] (Natomiast według tradycji wschodniosłowiańskiej jałowiec uważany był za drzewo dobre, życzliwe ludziom i miłe Bogu. Ze względu na wieczną zieloność oraz charakterystyczny balsamiczny zapach, w wierzeniach Słowian wschodnich, wiązano go z możliwością przewyciężenia śmierci i zwycięstwa życia. Szerzej na temat znaczenia jałowca w kulturze duchowej Słowian oraz w innych regionach Polski w pracy Krystyny Szcześniak: Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej słowiańszczyzny [51, s. 184–186]. Podane informacje zostały powielone i uzupełnione o dodatkowe dane w publikacji: Studium etno-

botaniczne: znaczenie roślin w kulturze, tradycji i życiu człowieka [53, s. 86–87]).

Opisywana roślina stosowana była również w magii ludowej: stanowiła środek zwalczający choroby wywołane przez *krasnołudki*, w których złą moc wierzyli Mazurzy. Chcąc się ich pozbyć, należało wyciąć z jałowca (stosowanego zamiennie z brzozą lub wierzbą) 40 par drewniek, zachowując przy tym odpowiednią procedurę. Następnie w czwartek po wieczery przy malejącym świetle księżyca trzeba zaczerpnąć kubelek lub wiadro wody z rzeki lub źródła (nie oglądając się za siebie, ani nic nie mówiąc). Po podgrzaniu wody oblewało się nią głowę chorego. Brzozowe drewnika wrzucano parami do wody, którą obmywano choremu uszy, nozdrza, obojczyki, pachwiny i zgięcia u kolan, a podczas mycia odmawiano 9 razy modlitwę *Ojcze Nasz* (bez zakończenia wyrazem *Amen*), po czym chory wychodził z wanny i oblekał się w nową koszulę. Wtedy obserwowano, ile drewniek pływa po powierzchni wody, a ile z nich spadło na dno. Liczba drewniek leżących na dnie naczynia oznaczała, ile krasnołudków pozostało we wnętrznościach chorego. Gałązki te owijano w chustkę, którą pacjent nosił pod pachą aż do następnego czwartku. Czynności powtarzano do trzech razy, ale jeśli drewnika nadal opadały na dno, oznaczać miało to, że choroba jest nieuleczalna [22, s. 63; 41, s. 43].

Ponadto kadyk wykorzystywany był jako lekarstwo przeciwdziałające chorobie zwanej *macicą* [39, s. 250–251] lub *kolką* [39, s. 87]. W tym celu stosowano suchą łaźnię: do wody kąpielowej wkładano kilka marchewek i jagód jałowcowych, dodawano do tego kilka nieznanych korzeni i mieszano. Masę nalewano na rozpaloną cegłę, a chory okryty prześcieradłem siedział ponad wanną i wdychał unoszącą się z cegły parę, co miało doprowadzić do pozbycia się z wnętrzności istoty wywołującej dolegliwości [22, s. 63, 70; 41, s. 47]. Na Lubelszczyźnie znany był również zwyczaj leczenia płaczu dziecka dymem jałowcowym, natomiast w celu pozbycia się *koltuna* zalecano zakopać go w lesie pod jałowcem [29, s. 135–136].

Frekwencja i znaczenie motywu jałowca. Materiał językowy używany dla potrzeb niniejszych badań został zebrany wśród dziesięciu antologii pieśni ludowych z terenu Warmii i Mazur. Są nimi zarówno zbiory XIX wieczne, takie jak: *Pieśni ludu znad górnej* Drwęcy Gustawa

Gizewiusz, *Stoi lipa, lipuleczka* Józefa Gąsiorowskiego, *O Mazurach* Wojciecha Kętrzyńskiego oraz *Mazury Pruskie* Oskara Kolberga, jak i pieśni zebrane na początku XX wieku przez Augusta Steffena w książce *Zbiór polskich pieśni ludowych z Warmji* oraz antologii powstałe po II wojnie światowej, autorstwa Władysława Gębika, Mariana Sobieksiego, Marii Okęckiej-Bromkowej, Tadeusza Orackiego oraz pięciotomowe dzieło Barbary Krzyżaniak i Aleksandra Pawlaka. Zdziwiający jest fakt, że nazwa krzewu, tak charakterystycznego dla regionu Warmii i Mazur i tak szeroko wykorzystywanego zarówno w kulturze materialnej, jak i duchowej, znajduje tak niewiele realizacji w pieśniach ludowych pochodzących z tego obszaru. We wszystkich zgromadzonych antologiach tekstów folklorystycznych nazwa jałowca i jej formy gwarowe pojawiają się jedynie trzynaście razy, w zaledwie czterech różnych kontekstach, a rozbieżność ta wynika występowania w zbiorach wielu wariantów jednej pieśni. Najbogatszą w obecność motywu jałowca wśród badanych antologii jest dzieło opracowane przez Gustawa Gizewiusza, w którym omawiany leksem pojawia się osiem razy. Pieśni ludowe zebrane przez Oskara Kolberga zawierają cztery przykłady użycia wyrazu *jałowiec* i jemu pochodnych, a Barbara Krzyżaniak i Aleksander Pawlak zanotowali jeden tekst ludowy z udziałem opisywanego wyrazu.

Gatunek *Juniperus* w pieśniach ludowych określany jest w przeważającej mierze przez nazwę ogólnopolską *jałowiec* i jej warianty fonetyczne: *jaelówiec*, *jelowziec*. Pierwszy z podanych leksemów realizuje typową dla Warmii i Mazur wymowę samogłoski ścieśnionej a jako dźwięk pomiędzy *ae* oraz ścieśnienie samogłoski *o* zbliżone artykulacyjnie do samogłoski *u*. W drugim wyrazie natomiast występuje zjawisko mieszania nagłosowej grupy *ja* i *je* oraz asynchronicznej wymowy spółgłoski wargowej miękkiej *wi* ze spirantem *zi*, realizowane również na całym omawianym obszarze gwarowym [2, s. 24–31; 55, s. 11–14]. Natomiast nazwa *kadyk* kontynuująca pruską nazwę *kadegis* wykorzystana została trzykrotnie wyłącznie w zasymilowanej formie podstawowej *kadyk*. Teorię o staropruskim pochodzeniu nazwy przyjmuje Stanisław Dubisz [12, s. 23–25], podtrzymuje ją również Jan Tyborczyk [54, s. 262–269] oraz Witold Cienkowski, który nie wyklucza, że polski *kadyk* może być również reliktem substratu

staroliteńskiego. Autor poddaje jednocześnie pod wątpliwość, czy jest to bezpośrednie zapożyczenie, czy też zapośredniczone przez gwarową formę niemiecką *Kaddig* [8, s. 221–226]. Krystyna Szczesiak natomiast, porównując dane słownikowe, literackie i onomastyczne, stawia tezę, iż leksem ten (lub sam rdzeń) jest bardzo wczesną pożyczką, dokonaną prawdopodobnie już w epoce bałtosłowiańskiej, z języków ugrofińskich [52, s. 89–99]. Kadyk należy do jednych z nielicznych zapożyczeń o tak dawnej proveniencji, a utrzymanie się tego wyrazu w gwarze Warmiaków i Mazurów mogło być spowodowane swoistą odrębnością jałowca na tych terenach, która zadziwiła osadników zarówno z Polski jak i Niemiec. Krzew występujący na tych terenach odznaczał się bowiem wyjątkowo dużymi rozmiarami, co prawdopodobnie skłoniło przybyszów do traktowania jałowca o wielkich rozmiarach jako odrębnego desygnatu. Zatem zetknięcie się z nowym gatunkiem, spowodowało przejęcie nowej jego nazwy (kadyk) od autochtonów, która z czasem stała się nazwą jałowca w ogóle. Drugim czynnikiem, który mógł wpłynąć na szczególne wyodrębnienie jałowca w świadomości i w mowie mieszkańców Warmii i Mazur, był fakt, iż z jagód tego krzewu sporządzano typowy dla tamtejszych terenów napój zwany *piwem kadykowym* [21, s. 21–26].

Motyw *jałowca* wykorzystany w warmińsko-mazurskich pieśniach ludowych odnosi się nie tylko do właściwego znaczenia rośliny, jakim jest nazwa gatunku krzewu, ale wśród użytych w tekstach leksemów następują przesunięcia metonimiczne znaczeń (Dokonując analizy semantycznej motywu jaworu, wykorzystałam klasyfikację leksyki botanicznej zaproponowaną przez Ewę Rogowską-Cybulską w pracy pt. *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw* (na podstawie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim. Na podstawie tekstowych modyfikacji znaczeń i relacji zachodzących między polisemią a monosemią autorka wyróżnia przesunięcia metonimiczne, wśród których wyróżnia cztery grupy znaczeń, w jakich mogą występować motywy botaniczne. Są nimi znaczenia czysto roślinne (odnosi się do leksemów nazywających całą roślinę), partytywne (gdy dany wyraz użyty jest w znaczeniu części rośliny), genetyczne (dotyczy nazw surowca roślinnego) i rezultatywne (stosowane jest w celu określenia wyrobów z surowców roślinnych, np. kapusta w

znaczeniu ‘potrawa’) [42, s. 83–122]. Oprócz znaczenia ‘czysto roślinnego’, dotyczącego leksemów nazywających całą roślinę (zwłaszcza rosnącą), analizowanego wyrazu użyto również w znaczeniu genetycznym – dla nazwania surowca roślinnego, z którego wykonany został wianek (Warto zauważyć, iż pieśni ludowe nie uwzględniają przesunięcia znaczeniowego z całości obiektu na jego część, które jest zgodne jest z definicją słownikową jałowca, która oprócz znaczenia podstawowego wyrazu: ‘krzew drzewiasty z rodziny iglastych’, uwzględnia również modyfikację semantyczną nazwy, definiowaną również jako: ‘owoc tego krzewu’ [10, s. 353]). Frekwencja użycia fitonimu w dwóch różnych znaczeniach jest niemal równoważna, znaczenie czysto roślinne znajduje bowiem realizację w siedmiu tekstach folklorystycznych, podczas gdy znaczenie genetyczne w sześciu.

Wyraz *jałowiec* w znaczeniu czysto roślinnym, odnoszącym się do leksemów nazywających całą roślinę rosnącą, określa w pieśniach element przyrody, który (obok ruty) jest naturalną częścią świata przedstawionego: *Zielona ruta, jałowiec, lepszy <kawalir> niż wdowiec* [22, s. 164], *Zielona ruta, jałowiec, lepszy kawaler niż wdowiec* [15, s. 119], *Zielona rutka, jałowiec, lepszy kawaler niż wdowiec* [15, s. 121], *Cyrwóna ruta, jełowziec, lepszy kawalyr, jek wdowziec* [24, s. 79]. Przywołane cytaty są fragmentami pięciu wariantów pieśni znanej na Warmii i Mazurach oraz śpiewanej powszechnie w repertuarze ogólnopolskim, w której obiekty natury stanowią dla bohaterek inspirację do rozważań nad wartością potencjalnych kandydatów na męża. Jałowiec w swym podstawowym znaczeniu występuje ponadto w utworach, w którym krzew wzrasta w pewnym niedookreślonym miejscu, w kierunku którego zmierza owca: *Leci owca od jałowca, owczarek za <nio>, jedyno!* [22, s. 431], *Leci owca do jałowca, owczareczek za nią, jedyno, owca dupę wypęczyła, owczareczek za nią, jedyno* [15, s. 112]. Natomiast badana nazwa w znaczeniu genetycznym odnosi się do surowca, z którego może być wykonany wianek: *Kieby ja wiedziała, że dostanę wdowca, wiałabym sobie wianuszek z jałowca, ale ja widzę, że to młodzieniec, uwiję ja sobie z rozmaryi wieniec* [22, s. 510], *Kieby ja wiedziała, że dostanę wdówca, uwiłamby sobie wianuszek z jałowca* [15, s. 196] lub został uprzednio wykonany wianek: *O, mój wianuszk, o, mój z kadyku, bierzę ja chłopca z wielkiego bytu* [22, s. 127], *O, mój wianuszk, o, mój z kadyku, bierzę ja chłopca z wielkiego bytu* [15, s. 15].

Funkcjonowanie motywu jałowca w pieśniach ludowych. Dokonując analizy funkcjonowania motywu jałowca w pieśniach ludowych, przyjąłam klasyfikację zaproponowaną przez Andrzeja Stoffa, odnosząc się do niej w pewnym stopniu krytycznie (W artykule *Problematyka teoretyczna funkcjonowania motywów roślinnych w utworach literackich* badacz, wychodząc z założenia, iż występowanie w tekście elementów flory nie jest obligatoryjne, lecz wynika wyłącznie z decyzji i zamierzeń autora (co w konsekwencji oznacza celowości ich wykorzystania oraz zrelatywizowaniu motywów botanicznych względem człowieka), stworzył klasyfikację motywów roślinnych, wyróżniając sześć głównych funkcji, w jakich występują one w utworach literackich. Są nimi: funkcja metaforyczna, dekoracyjna, mimetyczna, przedmiotowa, ekspresywna i symboliczna [50, s. 9–22]). Zrezygnowałam z funkcji: metaforycznej, ekspresywnej, symbolicznej i dekoracyjnej z powodu braku w tekstach ludowych kontekstów, do których należałoby przypisać owe funkcje (Funkcja metaforyczna – jest zasadniczo odmienna od pozostałych, nazwa rośliny istnieje poza światem przedstawionym, stanowi jedynie językowy opis kreowanej rzeczywistości. Z funkcją ekspresywną natomiast wiąże się wykorzystanie obiektów przyrodniczych w celu wyrażenia nastrojów, emocji i wszelkich przeżyć. Funkcja ta jest w pewnym stopniu podobna do funkcji metaforycznej, ponieważ stanowi nośnik treści wewnętrznych i znak uczuć, jednak w odróżnieniu od funkcji metaforycznej, motywy przyrodnicze występujące w funkcji ekspresywnej są składnikami świata przedstawionego, podobnie jak reszta wyróżnionych funkcji. Podczas gdy funkcja ekspresywna zakłada pozaintelektualny sposób odnoszenia się do przyrody, to funkcja symboliczna wykorzystuje motywy naturalne do tworzenia najgłębszych pokładów znaczeniowych i odwołuje się do ogólnokulturowego funkcjonowania i znaczenia symboliki roślinnej. A. Stoff podkreśla, że funkcję symboliczną pełnią nie tylko zindywidualizowane przedstawienia, ale i ujęcia skonwencjonalizowane, zakrzeple znaki kulturowe, za pośrednictwem których literatura interpretuje i waloryzuje świat. Za najmniej istotną autor uznał funkcję dekoracyjną, gdyż występowanie motywów w tej funkcji jest bardzo rzadkie i czysto konwencjonalne [50, s. 9–22]).

Wykorzystałam natomiast dwie pozostałe: mimetyczną i przedmiotową, a ponadto, ze względu na specyfikę analizowanego przeze mnie materiału, wyodrębniłam samodzielnie odmienne funkcje. W obrębie funkcji

mimetycznej wyróżniłam dwie podgrupy: funkcję mimetyczną właściwą i relacyjną. Funkcja mimetyczna właściwa wykorzystywana jest w sytuacjach, gdy jałowiec, będąc częścią świata przedstawionego, stoi w jego centrum, porastając pewną przestrzeń. Natomiast funkcja mimetyczna relacyjna obejmuje wszystkie te konteksty, w których jałowiec stoi w relacji wobec bohaterów pieśni, stanowiąc miejsce działań zwierząt.

Jałowiec w pieśniach ludowych z Warmii i Mazur występuje najczęściej w roli obiektu stosowanego przez człowieka w celach praktycznych, a zatem w funkcji przedmiotowej. Użyteczność omawianego krzewu wiąże się wyłącznie z użyciem rośliny jako surowca, z którego wykonane lub wykonywane są wianki. Wykorzystanie krzewu jako komponentu wianka jest znamienne ze względu na symbolikę przypisywaną tej roślinie w kulturze ludowej. Wianek z jałowca wskazywał bowiem, iż jego właścicielką jest uboga panna, która nie ma posagu, gdyż jej rodzice są właścicielami nieurodzajnych, jałowych gruntów. W pierwszym kontekście bohaterka pieśni zwraca się do swojego wianka z kadyku, informując go o zmianie swojego losu: *O, mój wianuszk, o, mój z kadyku, bierz ja chłopca z wielkiego bytu* [22, s. 127], *O, m[oj] w[ianuszku], o, moj z kadyku, bierz ja chłopca z wielkiego bytu* [15, s. 13]. Właścicielka kadykowego wianka, uboga dziewczyna, zdaje się być zadowolona z perspektywy wyjścia za mąż za mężczyznę „z wielkiego bytu” czyli osobę zamożną. Odminną sytuację prezentuje drugi utwór, w którym bohaterka celowo planuje uwić wianek z jałowca, aby uniknąć niezadowolającego ją małżeństwa: *Kieby ja wiedziała, że dostanę wdowca, wiałabym sobie wianuszek z jałowca, ale ja widzę, że to młodzieniec, uwiję ja sobie z rozmaryni wieniec* [22, s. 510], *Kieby ja wiedziała, że dostanę wdowca, wiałabym sobie wianuszek z jałowca* [15, s. 195]. W sytuacji wyjścia za mąż za wdowca, kobieta zamierza uwić wianek z jałowca, ponieważ działa on na niekorzyść przyszłej panny młodej, powodując jej dyskredytację i odrzucenie jej jako kandydatki na żonę.

Analizowana nazwa botaniczna w funkcji mimetycznej właściwej użyta została pięciokrotnie w kilku wariantach znanej pieśni ludowej, której fragment brzmi: *Zielona ruta, jałowiec, lepszy <kawaler> niż wdowiec* [22, s. 164], *Zielona ruta, jałowiec, lepszy kawaler niż wdowiec* [15, s. 121], *Cyrwóna ruta, jełowziec, lepsy kawalyr, jek wdowziec* [24, s. 79].

Zielona ruta, jałowiec, lepszy <kawaler> niż wdowiec [22, s. 164], *Zielona rutka, jałowiec, lepszy kawaler niż wdowiec* [15, s. 121], *Cyrwóna ruta, jełowziec, lepszy kawalyr, jek wdowziec* [24, s. 79] Naturalny krajobraz Warmii i Mazur, którego integralnym elementem jest jałowiec, stanowi w kontekście utworu punkt wyjścia do rozważań nad zagrożeniami wynikającym z wyjścia za mąż za wdowca. Przywołanie w tych okolicznościach jałowca jest znamienne ze względu na funkcję, jaką pełnił ten krzew w ludowej obrzędowości, bowiem w dniu świętego Andrzeja młode dziewczęta wróżyły sobie z jałowcowego krzewu przyszłego męża. W tym celu należało udać się o północy do pobliskiego lasu, zanurzyć lewą rękę (od serca) w kolczastą koronę rośliny, mówiąc: „Rwę cię pięcioma palcami, szóstą dłonią, niech mnie od dziś chłopcy gonia” i urwać jedną gałązkę, po czym nie oglądając się za siebie, wrócić jak najszybciej do domu i dopiero tam sprawdzić, co się przyniosło. Zielona gałązka wróżyła kawalera, brązowa – wdowca, a całkiem uschnięta oznaczała wyjście za mąż za starego dziada [56, s. 107–112] (W regionie nadnarwiańskim funkcjonował ponadto zwyczaj kultywowany przez młode dziewczęta, które w wigilię Nowego roku wkładały pod poduszkę wianek z jałowca, aby w nocy przysnił im się ich przyszły mąż [51, s. 184–186]). Ponadto zestawienie w pieśniach jałowca z rutą nie jest zabiegiem przypadkowym, ponieważ ruta (podobnie jak jałowiec) również ugruntowaną w kulturze ludowej symbolikę związaną ze stanem panieńskim i małżeństwem [29, s. 177; 23, s. 198].

Realizacja motywu jałowca w funkcji mimetycznej relacyjnej, w której nazwa gatunku rośliny oprócz tworzenia naturalnej scenerii, stanowi jednocześnie miejsce działań bohaterów, pojawia się w dwóch wariantach jednej pieśni ludowej: *Leci owca od jałowca, owczarek za <nio>, jedynie!* [22, s. 431] oraz *Leci owca do jałowca, owczareczek za nią, jedynie* [15, s. 112]. Wykorzystanie krzewu jałowca jako obiektu przyrodniczego, do którego lub od którego zmierza owca, jest znamienne, ponieważ jałowiec działa trująco na bydło i owce [1, s. 27–28], o czym mówi również znane polskie przysłowie: *Gdzie rosła jałowce, tam chować owce* [25, s. 823].

Podsumowanie. Jak wynika z przytoczonych przykładów oraz przeprowadzonej analizy, funkcje, w jakich mogą być wykorzystywane nazwy roślin, są w znacznym stopniu uzależnione od znaczenia, w jakim wy-

stępują fitonimy. Funkcja mimetyczna właściwa i mimetyczna relacyjna łączą się ze znaczeniem czysto roślinnym, a funkcja przedmiotowa ze znaczeniem genetycznym, co oznacza, że w kontekstach mówiących o praktycznym wykorzystaniu jałowca, nazwa gatunkowa krzewu określa surowiec roślinny, natomiast w sytuacjach, gdy jałowiec stanowi element naturalnego krajobrazu Warmii i Mazur, przedstawiony jest jako cała roślina rosnąca i w tych okolicznościach nie następuje przesunięcie metonimiczne znaczenia.

Analiza funkcjonalno-znaczeniowa wykazała ponadto, że jałowiec jest rośliną popularnie używaną przez człowieka w celach praktycznych jako komponent wianków oraz jest charakterystycznym składnikiem warmińsko-mazurskiego krajobrazu, a ponadto nie pozostaje obiektem obojętnym wobec zwierząt, wchodząc z nimi w pewne relacje (przejawiające się w funkcji mimetycznej relacyjnej). Jednocześnie pieśni te realizują ugruntowany w tradycji ludowej wizerunek jałowca jako znaku ubóstwa młodej kobiety, pozbawionej posagu, rośliny trującej dla owiec oraz przedmiotu związanego z wróżbami panińskimi, przepowiadającymi stan przyszłego męża.

Interesujące jest jednak to, że Warmiacy i Mazurzy poświęcili bardzo niewiele miejsca w pieśniach ludowych jałowcowi, mimo iż roślina ta zajmuje wyjątkowe miejsce w kulturze tego regionu, o czym świadczy między innymi szerokie jej zastosowanie w życiu codziennym, w lecznictwie, obrzędach i wierzeniach. Jałowiec, zwany na tych terenach kadykiem, był krzewem zupełnie wyjątkowym, osiągającym niespotykane nigdzie indziej rozmiary, dlatego uważanym przez polskich i niemieckich osadników za odrębny gatunek i nazywanym charakterystycznym, gwarowym określeniem. Pominięcie tak reprezentatywnego dla tego obszaru gatunku i znikome jego wykorzystanie w pieśniach ludowych (jałowiec znajduje się dopiero za takimi nazwami gatunków drzew i krzewów jak: *dąb, lipa, kalina, leszczyna, jawor, klon, olcha, grusza, jabłoń, wiśnia, jarzębina, brzoza, cis, wierzb*a, podanych w kolejności według frekwencji użycia) może być wynikiem wyraźnych inspiracji utworami wywodzącymi się z sąsiadujących regionów: Kujaw, Mazowsza czy Chełmińskiego, w których jałowiec nie należał do tak popularnych gatunków. Ponadto brak danych nazw botanicznych wynika najprawdopodobniej z prostoty

tekstów ludowych. Pewna przaśność tekstów folklorystycznych wynika również z dostosowania poezji do kanonu kultury ludowej, której podstawowym warunkiem funkcjonowania jest dostępność i zrozumiałość dla jak najszerszego grona odbiorców [6, s. 3–14].

Bibliografia

1. Bagiński S. Mowszowicz J. Krajowe rośliny trujące. – Łódź 1963. – S. 27–28.
2. Basara A. Charakterystyka fonetyczna gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur według stanu z początku lat pięćdziesiątych // Stamirowska Z. (red.), Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur. –T. 1. A-Ć, Wrocław, 1987.
3. Biolik M. Zapożyczenia z języka niemieckiego w tekstach stylizowanych na gwarę warmińską (na podstawie felietonów drukowanych w „Gazecie Olsztyńskiej” w latach 1925–1939) // Prace językoznawcze, 2000. – Z. 2.
4. Biolik M. Dialekt warmiński: fonetyka i fonologia. – Olsztyn, 2014.
5. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1985.
6. Bystron J. S. (oprac.). Polska pieśń ludowa. – Chicago, 1945.
7. Chłosta J. Doroczne zwyczaje i obrzędy na Warmii. – Olsztyn, 2009.
8. Cienkowski W. Kadyk – warmińsko-mazowiecka nazwa jałowca // Poradnik Językowy: miesięcznik poświęcony poprawności i czystości języka polskiego, 1963. – Z. 5–6. – S. 221–226.
9. Cyfus E. Moja Warmia / E. Cyfus. – Dąbrówno : RETMAN, 2012. – 168 s.
10. Doroszewski W., Koneczna H., Pomianowska W. Gwary Warmii i Mazur // Konferencja Pomorska. Prace językoznawcze / Stieber Z. (red.). – Warszawa, 1956.
11. Drabecka M., Krzyżaniak B., Lisakowski J. Folklor Warmii i Mazur. – Kraków, 1978.
12. Dubisz S. Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warmińsko-mazurskich. – Wrocław, 1977.
13. Gąsiorowski J. Stoi lipa, lipuleczka. Pieśni mazurskie przez Józefa Gąsiorowskiego w 1884 roku zebrane. – Warszawa 1976.
14. Gębik W. (oprac.). Pieśni ludowe Mazur i Warmii. – Olsztyn, 1952.
15. Gizewiusz G. Pieśni ludu znad Górnej Drwęcy w parafiach ostródzkiej i kraplewskiej zbierane od 1836 do 1840 roku. –Poznań, 2000.
16. Harasimowicz I. O niektórych elementach niemieckich w dialekcie ostródzkim // Język Polski. – 1954, Z. 4.

17. Judycka I. Typy zapożyczeń niemieckich w gwarach Warmii i Mazur // Poradnik Językowy. – 1954, Z. 8.
18. Karłowicz J. Słownik gwar polskich. – Kraków, 1901.
19. Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki W. (red.). Słownik języka polskiego. – Warszawa, 1900. – T. 1.
20. Kętrzyński W. O Mazurach. – Olsztyn, 1988.
21. Kłosiewicz O. i S. Przyroda w polskiej tradycji. – Warszawa, 2011.
22. Kolberg O. Dzieła wszystkie. T. 40. Mazury Pruskie / red. D. Pawlak. – Wrocław, 1966.
23. Kopaliński W. Słownik symboli. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM. – 528 c.
24. Krzyżaniak B., Pawlak A. Warmia i Mazury. – Warszawa, 2002. – Cz. I–V.
25. Krzyżanowski J. (red.). Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowowych polskich. – Warszawa, 1969, 1970. – T. 1, 2.
26. Kuźniewski E., J. Augustyn-Puziewicz. Przyroda apteką. Jak rozpoznać i stosować zioła. – Wrocław, 1999.
27. Michniewska-Szczepkowska B., Szczepkowski B. Województwo olsztyńskie. Środowisko geograficzne. – Olsztyn, 1969.
28. Mierzwa W. (red.), Mazury. Słownik stronniczy, ilustrowany. – Dąbrówno, 2008.
29. Niebrzegowska S. Przestrasch od przestraschu: rośliny w ludowych przekazach ustnych. – Lublin 2000.
30. Nitsch K., Mrozówna E. Mazowieckie wyrazy przyrodnicze. Jęgla = jodła, picea excelsa' // Lud Słowiański. – 1931. – Nr 2.
31. Nowakowska A. Świat roślin w polskiej frazeologii. – Wrocław, 2005.
32. Okęcka-Bromkowa M. Śpiewa wiatr od jezior: pieśni ludowe Warmii i Mazur / M. Okęcka-Bromkowa. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1966. – 413 s.
33. Oracki T. (oprac.). Poezja ludowa Warmii i Mazur. – Warszawa, 1957.
34. Oracki T. Rozmówiłbym kamień... Z dziejów literatury ludowej oraz piśmiennictwa regionalnego Warmii i Mazur w XIX i XX wieku. – Warszawa, 1976.
35. Perzowa H. Wyrazy pochodzenia niemieckiego w Słowniku Gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur. Adaptacja fleksyjna i słowotwórcza // Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe, Zieniukowa J. (red.) . – Warszawa, 1997.
36. Podbielkowski Z. Słownik roślin użytkowych: polski, łaciński, angielski, francuski, niemiecki, rosyjski. – Warszawa, 1964.
37. Robotycki Cz., Babik W. (red.). Układ gniazdowy terminów i słownik słów kluczowych wybranych kategorii kultury. Medycyna ludowa. – Kraków, 2005.

38. Rumińska A., Ożarowski A. (red.). *Leksykon roślin leczniczych*. – Warszawa, 1990.
39. Stamirowska Z. (red.). *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*. – T. 1. A-Ć, T. 3. H-K, T. 4. L-N. – Wrocław, 1987, 1993, 2002.
40. Szyfer A. *Zwyczaj, obrzędy i wierzenia Mazurów i Warmiaków* / A. Szyfer. – Olsztyn : Pojezierze, 1975. – 177 s.
41. Toeppen M. *Wierzenia mazurskie* / red. P. Błazewicz, J. M. Łapo. – Dąbrówno 2008. – 223 s.
42. Rogowska-Cybulska E., *Aktywność nominacyjna nazw roślin w gwarze wagowskiej*. [w:] *Tejże: Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na podstawie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*. – Gdańsk, 1997.
43. Rozwadowski J., *O stosunku języków bałtyckich i słowiańskich* // *Rocznik Slawistyczny*. – 1912. – Nr 5.
44. Siatkowski J. *Wpływ poszczególnych dialektów niemieckich na język polski* // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. – 1967. – Nr 7.
45. Siatkowski J. *Interferencje językowe na Warmii i Mazurach* // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. – 1983. – Nr 21.
46. Sobieski M. (oprac.). *Pieśni ludowe Warmii i Mazur*. – Kraków, 1955.
47. Sobolewska K. *Dialektolodzy na manowcach. O wpływie niemieczyny na gwary Warmii i Mazur* // *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*. – 2014. – T. 21, Z. 2.
48. Steffen A. *Zbiór polskich pieśni ludowych z Warmji*. – Poznań, 1931.
49. Steffen W. *Słownik warmiński* / W. Steffen. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984. – 207 s.
50. Stoff A. *Problematyka teoretyczna funkcjonowania motywów roślinnych w utworach literackich*, w: I Martuszevska A. (red.), *Literacka symbolika roślin*. – Gdańsk, 1997.
51. Szcześniak K. *Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej słowiańszczyzny*. – Gdańsk, 2013.
52. Szcześniak K. *Kadyk, czym jest i na jakich obszarach jest?* // *Studia Rossica Gedanensia*. – 2014. – Nr 1.
53. Trąba C., Wolański P., Rogut K. *Studium etnobotaniczne: znaczenie roślin w kulturze, tradycji i życiu człowieka*. – Rzeszów, 2014. – S. 86–87.
54. Tyborczyk J. *Południowa granica zasięgu wyrazu kadyk ‘jałowiec’* // *Poradnik Językowy*. – 1964, Z. 6.
55. Wępa A. *Językowe komunikowanie uczuć w pieśniach ludowych z Warmii i Mazur*. – Kraków, 2014.
56. Ziółkowska M. *Gawędy o drzewach*. – Warszawa, 1983.

ВАРМІНСЬКО-МАЗУРСЬКИЙ *KADYK* У НАРОДНИХ ПІСНЯХ

У статті проаналізовано мотив ялівця, що виступає в антологіях вармінсько-мазурських народних пісень, зібраних у XIX і XX вв. Мета дослідження полягає у визначенні функції ботанічних номінацій фольклорних текстів і зіставленні поетичних образів мотиву ялівця та його значенню в житті і культурі жителів Вармії і Мазурії.

Ялівець, що на цій території має назву *kadyk*, був кушем, який широко використовувався в побуті, у сільській медицині, в обрядах і віруваннях людей. Проведене дослідження показало, що мотив ялівця у народних піснях виконує різноманітні функції: може використовуватися людиною практично, бути елементом пейзажу або бути пов'язаним із тваринами. В той же час пісні реалізують наявний у народній традиції образ ялівця як символу бідності молодої жінки, позбавленої посагу, рослини, отруйної для овець, а також предмета, важливого у дівочих ворожіннях, які стосуються майнового стану майбутнього чоловіка.

Ключові слова: ялівець, значення, функція, народні пісні, Вармія, Мазурія.

ВАРМИНСКО-МАЗУРСКИЙ *KADYK* В НАРОДНЫХ ПЕСНЯХ

В статье проанализирован мотив можжевельника, выступающего в антологиях варминско-мазурских народных песен, собранных в XIX и XX вв. Цель настоящего исследования заключается в определении функции ботанических номинаций в фольклорных текстах и сопоставлении поэтических образов мотива можжевельника, его роли в жизни и культуре жителей Вармии и Мазурии. Можжевельник, называемый на этой территории *kadyk*, широко использовался в быту, сельской медицине, в обрядах и верованиях. Проведенное исследование показывает, что мотив можжевельника в народных песнях выполняет разнообразные функции: может использоваться человеком практически, быть элементом пейзажа или быть связанным с

животными. Вместе с тем анализируемые песни реализуют существующий в народной традиции образ можжевельника как символа бедности молодой женщины, лишенной приданого, растения, ядовитого для овец, а также предмета, связанного с девичьими гаданиями, предсказывающими достаток будущего мужа.

Ключевые слова: можжевельник, значение, функция, народные песни, Вармия, Мазурия.

E.Lekhotska,

PhD Student at Linguistics University of Gdansk,

Faculty of Linguistics Slavic Department,

51 Wita Stwosza St., 80-308, Gdansk, Poland,

tel.: +48 58 523 30 01

WARMIAN AND MASURIAN *KADYK* IN FOLK SONGS

Summary

This article is an analysis of juniper motives, which occurred in the collection of Warmian and Masurian folk songs elaborated in XIX and XX century. The purpose of this study was to define botanic vocabulary mentioned in folkloristic texts and to compare poetic representation of juniper motif with its role in everyday life and culture of Warmia and Masuria's inhabitants. Juniper is a unique shrub in these areas, because it achieves unprecedented proportions nowhere else, therefore it was considered a separate species and called a slang name *kadyk*. Juniper is used widely in daily life (i.e. as a spice, ingredient for the production of alcohol, wood for making rods and furniture), in medicine (i.e. as a measure against stomach diseases), in rites and beliefs (i.e. as part of the Easter Palm, amulet protecting against bad forces). As it has been concluded from the research, juniper motif is used in folk songs for its different functions, like in practical use by men, being an element of a particular landscape, or in other examples it comes into relations with animals. Folk songs represent juniper image well established in the tradition of the people. It symbolizes a young poor woman, who is deprived of her dowry and on the other hand a plant, which is actually toxic for sheep and also an object used by maidens for the purposes of divination of their future husbands.

Key words: juniper, meaning, function, ethnography.

Надійшла до редакції 9.07.2017 р.

ISSN 821.161

В. В. СВИТОВА,

доктор филологических наук, профессор

Института филологии и искусств Одесского национального университета

Одесса, Украина

Адрес: Одесса, ул. Дарвина, 24/26, кв. 65058, Украина

Тел.: +380482681342, e-mail: svitova_literatura_onu@ukr.net

ISSN: +380482681342,

svitova_literatura_onu@ukr.net

ТОПОЛОГИЯ ПИСЬМА КАК ПОСТИЖЕНИЕ ИНТИМНОЙ ФИЛОСОФИИ В. РОЗАНОВА

В статье рассматривается концепция интимной философии В. Розанова, реализуемая в письме. Указывается, что письмо критика является отражением его сознания. Критику свойственен особый интересубъективный взгляд на мир, в центре которого антропологическая сущность человека. Акцентируется внимание на взаимосвязи понятий *Бог – семья – пол*. Рассматриваются малый и большой мир в понимании критика. Малый мир соотносится с обыденностью, большой – с божественным и бытийным. В культурно-историческом блоке внимание В. Розанова сосредоточено на мироощущении Н. Гоголя и Ф. Достоевского. Н. Гоголь воспринимается как знак демонизма, Ф. Достоевский – как знак страдания и жертвенности.

Ключевые слова: письмо, страдания, божественное, стихийное, семья.

Осенью 1902 года Д. Мережковский и П. Перцов начали подготовку к изданию журнала „Новый путь”. Журнал был вполне светский, но в программе значилось обсуждение религиозных вопросов „в духе Вл. Соловьева”, а также печатание стенографических отчетов религиозно-философских собраний. Литераторов, работающих в журнале, было изрядное количество: и литературная молодежь

(А. Блок, Л. Семенов, В. Пяст), и литераторы постарше (Вяч. Иванов, Д. Мережковский, Д. Философов, З. Гиппиус), даже В. Брюсов согласился писать ежемесячные обзоры иностранной литературы. „О Розанове что и говорить, — вспоминала З. Гиппиус. — Он был несказанно рад журналу. Прежде всего — упросил, чтобы ему дали постоянное место, „на что захочет“, и чтобы названо оно было „В своем углу“.

Первый номер „Нового пути“ в скромной лиловой обложке (без „прелестных“ рисунков, которые предлагал Л. Бакст и которые отклонил редактор В. Перцов) вышел в начале 1903 года. А уже в апрельском номере В. Розанов из „своего угла“ отвечал „серьезным критикам“ издания: „Новый путь“, сколько бы он ни имел в себе неосторожностей и ошибок, — родился все-таки как вдохновение, и входит вдохновенно в ряды старой журналистики“.

В. Розанов знал, что говорил: впервые его вдохновение не просто обрело „свой угол“, теперь он стал обладателем не только „дара речи“, но и „места встречи“, здесь он мог быть самим собой и думать вслух. „В своем углу“ В. Розанов впервые предался лирической стихии, преодолев отвлеченный пафос нововременского журнализма. Здесь он вполне мог чувствовать себя „уединенно“, ловить „мимолетные“ настроения и ввиду приближающейся осени готовить короба для „опавших листьев“. Момент созревания его литературного таланта приходится на начало XX века. Обретение „своего угла“ этому способствовало. Лирическое письмо В. Розановым создается только для себя и становится универсальной формой осуществления смысла „несу литературу как крест мой“. Данная концепция порождала бесконечную противоречивость суждений В. Розанова, вследствие чего А. Лосев считал В. Розанова гениальным критиком, но мистически мыслящим. Неоднозначные выводы А. Лосева обусловлены экзистенцией автора „Уединенного“ и „Опавших листьев“, пытавшегося уловить живую и моментальную антиномичность событий и явлений в его собственном меняющемся сознании. О своем сознании В. Розанов писал: „Я никогда не догадывался, не искал... Эти обыкновеннейшие способности ... исключены из моего существа. Но меня вдруг по-

ражало что-нибудь. Мысль или предмет. Пораженный <...> я смотрел на эту мысль или предмет, иногда годы. В отношении к предметам и мыслям была зачарованность” [6, с. 312].

Незыблемым в концепции письма оставалось одно – духовная эволюция совершалась внутри религиозного сознания: „Бог поселился во мне, – писал он. С того времени <...> каковы бы ни были мои отношения к церкви, что бы я ни делал, что бы ни говорил или писал, прямо или в особенности косвенно, я говорил и думал собственно только о Боге; так как Он занял меня всего, без какого-то остатка, в то же время как-то оставив мысль свободною и энергичною в отношении других тем” [8, с. 342].

Высшей точки сомнения В. Розанов достигли в статье об „Иисусе Сладчайшем”, где он пишет о темном лике христианства, о людях лунного света, так широко представленных в творчестве Н. Гоголя и Ф. Достоевского. Церковь, замечал критик, воспринимала христианство как поклонение смерти. Размышления критика близки наблюдениям Н. Гоголя, который писал: „Есть страсти, есть явления (например, рождение-смерть), которых избрание не от человека. Уже родились они с ним в минуту рождения его в свет и не дано ему сил отклониться от них. Внешними начертаниями они ведутся, есть в них что-то вечно зовущее, не умолкающее во всю жизнь” [2, т. 14, с. 569].

Метафизический индивидуализм Н. Гоголя и экзистенциальное одиночество В. Розанова – явления одного порядка. Сознание критика и писателя интерсубъективно.

Заметим, что впервые В. Розанов дает критический анализ творчества Н. Гоголя в работе о Ф. Достоевском. Это не случайно. Н. Гоголь был „бесом” В. Розанова, Ф. Достоевский – кумиром. Тем более, что Ф. Достоевский писал о страшном гоголевском смехе и его могуществе, о том, что Н. Гоголь умер, уморив сам себя „в бессилии создать и в точности определить себе идеал, над которым бы он мог не смеяться”. За светлым творчеством А. Пушкина, с точки зрения Ф. Достоевского и В. Розанова, следует совсем другое направление в литературе. „Дьявол вдруг помешал палочкой дно, и со дна пошли

токи мутных болотных пузырьков. Это пришел Гоголь. За Гоголем все. Тоска. Недоумение. Злоба... Лишние люди. Тоскующие люди". Так характеризует критик появление Н. Гоголя на литературной арене. Для В. Розанова, так же, как и для Ф. Достоевского, смех не просто воплощение отрицания идеала, но и мистическое олицетворение другого мира, часть сатанизма. В отличие от персонажей Н. Гоголя (колдун из „Страшной мести”) и Ф. Достоевского (Ставрогин в „Бесах”), у В. Розанова нет страха смеха, он лишь отрицает его как одну из частей зла, ибо сатира „происходит из ада и преисподней, да и вообще, кто же делает из смеха содержание своей жизни” [7, с. 437].

В. Розанов сознает необходимую для Н. Гоголя миссию „удерживающего”. Ведь именно в „Завещании” Н. Гоголь напишет, как это для него важно, „Чтобы дом и деревня их (сестер и матери) походили на гостиницу и странноприимный дом, чем на обители помещика, чтобы всякий, кто ни приезжал, был ими принят как родной и сердцу близкий человек <...> чтобы никто <...> не уезжал сколь-нибудь не утешенным” [2, т. 14, с. 516]. „Удерживающий” сосредотачивает в себе мир веры и молитвы, реализуемые в тексте как конкретная пространственная граница. Критиком выявляется религиозно-философский код гоголевского текста, он интуитивно почувствовал, что православная церковь явится главным „удерживающим” от мира зла. Катастрофа в гоголевском мире наступает в том случае, когда сакральное место (церковь) утрачивает способность противостоять натиску демонических сил и, десакрализуясь, превращается в свою противоположность, в место бесовское. Вламывающиеся в окна дома свиные рыла в „Сорочинской ярмарке”, земляная нечисть во главе с Вием, врывающаяся в церковь, — символы этого неотвратимого вторжения предвечной „животнодемонической плоти в мир людей и культуры”. Очевидно, что и для самого В. Розанова религия и Бог были всем. „В Боге он двигался и существовал” [1]. Он мог еретичествовать, капризничать, „но никогда не выходил за пределы церковной ограды” [1, с. 10].

В концепции критика „удерживающим” мир от трагического падения является тройка, вся вдохновенная Богом. Её предчувствовал

Н. Гоголь. Преодолевая апостасию, Русь-тройка должна превратиться в духовную вертикаль, как идеал святости. Творческий замысел Н. Гоголя В. Розанов рассматривает как иррациональный, однако фантазмагории Н. Гоголя, воплощенные в сугубо ему присущие гротескные формы, не принимает.

Попытка выявить основу гоголевского демонизма привела критика к выводу об особом душевном состоянии художника. Ссылаясь на Платона в статье „Отчего не удался памятник Гоголю?” (1909), В. Розанов предполагает наличие безумия у некоторых выдающихся людей, приводящего их к глубоким откровениям в жизни. Н. Гоголь, по его мнению, обладал этим метафизическим качеством. В нем с детства „жило, росло и развивалось это гениальное, особенное, исключительное безумие, которое перед концом всем овладело, разлилось „вовсю”. Это безумие трансформировалось в его душе в метафизическую тоску, которая и определила мировидение и творчество писателя. Укажем, что именно Н. Гоголь привел В. Розанова к постижению жизни и Христа как важнейшего элемента жизни, вследствие чего делом церкви, с его точки зрения, является соборная молитва за всех, спасение душ: поцелуй и утешение, реализуемые в телесном соприкосновении в мире знаковых вещей и обрядов. Именно поэтому, как известно, оторваться от Церкви критик не смог и умирать поехал около церковных стен (возле Троицкой лавры), т. е. начало поиска смысла жизни в Боге и церкви и конец Бытия сошлись в единое системное целое [9, с. 28]. Несмотря на серьезную полемику с Вл. Соловьевым, В. Розанов принимает его идею трех начал: божественного, материального, человеческого. Человек должен одухотворить и обожествить материю прежде всего в себе, путем свободного подчинения своей природы божественному началу. Христос является парадигмой данной структуры как универсума в целом, так и каждой человеческой личности. Посаженное Христом дерево должно соединиться с новым небом, новыми звездами, обилиями вод жизни, — замечал критик. Для него характерна вера в „естество” человека, в „естество” природы. Не случайно А. Волжский писал о мистическом пантеизме критика.

Понимая пол как ту сферу в человеке, где он таинственно связан со всей природой, т. е. понимая его метафизически, В. Розанов считает все остальное в человеке выражением и развитием тайны пола. „Пол в человеке подобен зачарованному лесу, обставленному чарами; человек бежит от него в ужасе, зачарованный лес остается тайной” [7]. Символ „зачарованный” повторяется в статье „Семя и жизнь”. Он связан с чудом зарождения жизни, появлением младенца, детских слез, незаконнорожденных детей. В. Розанов, обращаясь к Ф. Достоевскому, замечает: „деточек-поросятчечек” учит сладострастному разврату старик Карамазов, лакейским подлостям обучает маленького Илюшу Смердяков, за страдания детей призывает бунтовать Иван, чистоту детских душ стремится спасти Зосима, деятельной любовью согревает детей Алеша, наконец, Митя во сне открывает символику пророческого образа дитя. „За дите и пойду. Потому что все за всех виноваты”. „Дите” – это правда, которую жаждет постичь Митя и, постигнув, уже никогда от нее не откажется. Объясняя сущность данной правды, Ф. Достоевский писал: „Потому, что никаким развратом, никаким давлением и никаким унижением не истребишь, не замртивишь и не искоренишь в сердце народа нашего жажду правды, ибо эта жажда ему дороже всего. Он может страшно упасть; но в моменты самого полного своего безобразия он всегда будет помнить, что он только безобразник и более ничего; но что есть где-то высшая правда” [3, т. 30, с. 689].

В. Розанов комментирует: „Дитя – это возвращение к вере и милосердию, воплощенному в православном подвиге страсотерпия. Смысл жизни (символ дитя) в том, чтобы творить добро, „луковку” подавать нуждающимся и пострадать за дите”. Знаковый код В. Розанова означает, что семья как религиозное соединение сохраняет свою целостность благодаря молитве „спаси и сохрани”. Неслучайно ритмическое движение текстов „Уединенного” и „Опавших листьев” напоминает непрерывное слезное звучание молитвы-псалмодия (исполнение псалмов на основе ритмизации с определенной речитацией) [5].

Итоговые моменты формулируемой В. Розановым концепции человека об этом: жизнь – это мир любви, боли уединения, страдания святости. Быть обманутым в истории есть постоянный удел человека. Единственное, где человек может ощутить свое „я”, есть семья, которую рационально построить нельзя, ибо она – институт иррациональный, мистический. Размышляя о пушкинской Татьяне, В. Розанов обратил внимание, что в ее жизненном мире не оказалось ни детей, ни друзей, не было даже „маленькой собачки” – всех тех атрибутов, без которых нет существования семьи, тепла и смысла жизни женщины. Видимо не случайно через три дня после известия о смерти сына и за несколько месяцев до собственной кончины с его души сошел еще один мажорный „вдох”: мир, кажется, весь сплетается из музыки <...> И песни человеческие, и грусть человеческая, самые скорби его, самые печали – все так прекрасно, неизъяснимо волнует. В работе „Сумерки просвещения” (1899) семья названа не социальной или кровно-родственной институцией, а местом переплетения „наслаждения и страха одновременно”, в котором „все полно мысли, выразительности, тревог”. В. Розанов считал, что его метод исследования, направленный на интимизацию объекта (в данном случае – семья), определяется самим предметом – тем, что он называл „малым миром” по сравнению с „большим”. „Малый мир” имеет совсем иной ландшафт: в нем все местное (родное, то есть болевое) и хорошо различимы фигуры серо-черного фона: „По углам „фона” сидят молчаливые фигуры. С взглядом задумавшихся глаз <...>”. Их время и пространство ограничено. Архаическая семья, по В. Розанову, это „вопрос (нужда) стада, вопрос тельцов” – „множества”, „тьмы тьмущей”, которая не укладывается в новоевропейский семейный канон. Фигура „жены” (как и фигура „мужа”) в архаической семье определяется через принадлежность к роду, т.е. не является самостоятельной и имманентной фигурой. „Вечное детство брака – вот что мне хочется проповедовать, – подытоживает В. Розанов. – Супруги должны быть детьми” [6, с. 269].

В отношении имени и фигуры жены он совершает амбивалентный жест: с одной стороны, имя жены награждается предельно подроб-

ными бытовыми и семейными атрибутами (дети, болезни, врачи, счета, привычки, характерные словечки, подробности туалета, родственники и т.п.); с другой – оно изымается из биографического контекста и даже из контекста реальности, так как в книгах „Уединенное” и „Опавшие листья” В. Розанов постоянно говорит о жене („друге”) в прошедшем времени, лишая ее тем самым настоящего времени, то есть времени реальности, и вынося ее как метафизическое существо – за пределы действительности настолько, что читатель по розановским текстам в принципе не может догадаться даже о том, жива ли его жена. С одной стороны, он рисует сюжетную линию жены и матери, окруженной четырьмя детьми (имена розановских детей – Татьяна, Василий, Вера и Варя все время повторяются в текстах); с другой – „в сущности она жила как-то странно”: и „не от мира сего”, и „от сего мира”. Что-то среднее, промежуточное. Впереди – ничего; кругом – ничего <...> „У неё не было гнева. Злой памяти не было. Скорей вся жизнь, – вокруг, в будущем, а более всего в прошлом, – была подернута серым флером, тоскливым и остропечальным в воспоминаниях”. Создается своеобразная интимная философия критика. В листьях явны отголоски античного восприятия трагического, переданные в многократных упоминаниях о роке, судьбе, фатальности бытия человека: Я думал, что все бессмертно И пел песни, Теперь я знаю, что все кончится И песня умолкла.

Любовь – боль – дар жизни – одиночество объединяет В. Розанова и читателя, делает их сопричастными к божественной тайне, к беседе с Богом, к миру, „в котором смерть есть Рок и судьба и потому нужно выпросить у Бога чувство бессмертия”, ибо в писании прежде всего поражает интимная близость Бога к человеку и человека к Богу, эта освященность всей человеческой жизни Божественным присутствием, „Божественным покровом” [10]. Своеобразный призыв критика – жить естеством, его представления о „чистой” внеязыковой реальности, сталкиваясь с проблемой „выражения невыразимого” (жизни как потока интенциональных переживаний), оформляются в миф о творчестве и становятся особым способом организации текста.

Список использованных источников и литературы

1. Бачинин В. А. Христианская мысль: Библия и культура. Христианство, социология и антропология / В. А. Бачинин. – СПб. : Изд-во „Новое и старое”, 2006. – Т. VIII. – 180 с.
2. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений: В 14 т. / Н. В. Гоголь. – М. : АН СССР, 1938–1952.
3. Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений и писем: В 30 т. / Ф. М. Достоевский. – Л. : Наука, 1972–1990.
4. Литература и христианство: [сб. ст.] / гл. ред. В. А. Бачинин. – М. : РГГУ, 2010. – 544 с.
5. Мочульский К. Гоголь. Соловьев. Достоевский / К. Мочульский. – М. : Республика, 1995. – 606 с.
6. Розанов В. В. О себе и о жизни своей / В. В. Розанов. – М. : Республика, 1996. – 876 с.
7. Розанов В. В. Легенда о Великом Инквизиторе / В. В. Розанов. – М. : Наука, 1996. – 702 с.
8. Розанов В. В. Несовместимые контрасты бытия / В. В. Розанов. – М. : Искусство, 1990. – 605 с.
9. Тарасов Б. Н. Мыслящий тростник / Б. Н. Тарасов. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 896 с.
10. Флоровский Г. В. Богословские отрывки / Г. В. Флоровский // Избранные богословские статьи. – М. : Пробел, 2000. – 318 с.

References

1. Bachinin V. A. Khristianskaya mysl': Bibliya i kul'tura. Khristianstvo, sotsiologiya i antropologiya / V. A. Bachinin. – SPb.: Izd-vo „Novoe i staroe”, 2006. – T. VIII. – 180 p.
2. Gogol' N. V. Polnoe sobranie sochineniy: V 14 t. / N. V. Gogol'. – M. : AN SSSR, 1938–1952.
3. Dostoevskiy F. M. Polnoe sobranie sochineniy i pisem: V 30 t. / F. M. Dostoevskiy. – L. : Nauka, 1972–1990.
4. Literatura i khristianstvo: [sb. st.] / gl. red. V. A. Bachinin. – M. : RGGU, 2010. – 544 p.
5. Mochul'skiy K. Gogol'. Solov'ev. Dostoevskiy / K. Mochul'skiy. – M. : Respublika, 1995. – 606 p.

6. Rozanov V. V. O sebe i o zhizni svoey / V. V. Rozanov. – M. : Respublika, 1996. – 876 p.
7. Rozanov V. V. Legenda o Velikom Inkvizitore / V. V. Rozanov. – M. : Nauka, 1996. – 702 p.
8. Rozanov V. V. Nesovmestimye kontrasty bytiya / V. V. Rozanov. – M. : Iskusstvo, 1990. – 605 p.
9. Tarasov B. N. Myslyashchiy trostnik / B. N. Tarasov. – M. : Yazyki slavyanskoy kul'tury, 2004. – 896 p.
10. Florovskiy G. V. Bogoslovskie otryvki / G. V. Florovskiy // Izbrannye bogoslovskie stat'i. – M. : Probel, 2000. – 318 p.

✠.✠.✠✠✠✠✠✠✠

ТОПОЛОГІЯ ПИСЬМА ЯК ОСЯГНЕННЯ ІНТИМНОЇ ФІЛОСОФІЇ В. РОЗАНОВА

У статті розглядається концепція інтимної філософії В. Розанова, яка реалізується в письмі. Вказується, що письмо критика є невід'ємним від його свідомості. Критику властивий особливий інтерсуб'єктивний погляд на світ, в центрі якого антропологічна сутність людини. Акцентується увага на взаємозв'язку понять *Бог – родина – статъ*. Проаналізовано малий і великий світи в розумінні критика. Малий світ співвідноситься з буденністю, великий – з божественним і буттєвим. У культурно-історичному блоці В. Розанова зосереджено увагу на світовідчутті М. Гоголя і Ф. Достоевського. М. Гоголь сприймається як знак демонізму, а Ф. Достоевський – як знак страждання і жертвності.

Ключові слова: письмо, страждання, божественне, стихійне, сім'я.

N. M. Rakovskaya,

Candidate of Philology, Associate Professor,
Chair of World Literature Department
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24/26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel.: +380482681342,
svitova_literatura_onu@ukr.net

СТИХОТВОРНЫЙ ИНТЕРНЕТ-ЖАНР „ПИРОЖКИ” И ПОСТМОДЕРНИСТСКАЯ ИГРА ПРЕЦЕДЕНТНЫМИ ТЕКСТАМИ

Статья посвящена самостоятельному поэтическому жанру – миниатюрам в виде нерифмованного катрена, распространенному в Интернете и носящему шутивное название „пирожки”. „Пирожки” рассматриваются как самовыражение современной языковой личности с постмодернистским мировосприятием. Исследуется, как в поэтических интернет-миниатюрах реализуется в виде обращения к прецедентным текстам ведущее свойство постмодернизма – интертекстуальность. Рассматривается использование различных видов интертекстуальности: цитация художественных произведений, использование прецедентных имен, названий художественных произведений, обращение к известным сюжетам, фразеологизмам и др.

Ключевые слова: язык Интернета, самостоятельная поэзия, поэтический жанр „пирожок”, постмодернизм, интертекстуальность, прецедентные тексты.

Постановка проблемы. Жанровое разнообразие Интернета интенсивно развивается, „всемирная паутина” становится не только средством получения и обмена информацией, но и новым пространством реализации художественного потенциала личности. В начале XXI ст. (2003 г.) в интернете появились самостоятельные стихи, которые шутивно называли „пирожками”. Известен первый автор „пирожков” – Владислав Кунгуров, известен год появления коротких стихов в форме катрена, написанного четырехстопным ямбом, без рифмы, без знаков препинания, без обязательного соблюдения орфографии. [2; 4; 16]. Вначале „пирожки” размещались на хокку-сайтах: своей формой и необходимостью кратко изложить мысль они напоминали этот жанр японской поэзии. Стихи быстро приобрели в сети популярность, приобрели множество подражателей, пишущих анонимно, под „никами”, появились самостоятельные „пирожковые” сайты. Создателем одной из самых крупных „пирожковых” сетей, указывает Любовь Заева, филолог и психоаналитик, является Вадим Саханенко [4]. В интернете были размещены ма-

териалы, освещающие историю возникновения жанра, фиксирующие „пирожковые” каноны и даже дающие наставления по их написанию [16]. Как отмечает Марина Николаевна Крылова, одна из первых исследовавшая новый жанр интернета, публикации, посвящённые филологическому изучению „пирожков”, стали появляться начиная с 2012 г. и принадлежат М. Я. Дымарскому, С. Н. Петренко, Л. Е. Клемят, В. Ю. Прокофьевой [10]. Так, М. Я. Дымарский видит в „пирожках” „упражнения в остроумии” [3, с. 387]; С. Н. Петренко выявляет связи „пирожковой” поэзии „со смеховой фольклорной традицией и поэтикой абсурда и нонсенса в литературе” [11, с. 129]; В. Ю. Прокофьева оценивает „пирожки” как „жанровые трансформации поэтической миниатюры в непрофессиональной сетевой литературе” [12, с. 75]; Л. Е. Клемят отмечает, что им присущи такие признаки постмодернизма, как „интертекстуальность, ирония и чёрный юмор, креативные и игровые аспекты, апелляция к различным художественно-историческим эпохам, взаимодействие со средствами масс-медиа” [9, с. 87]. Круг лингвистов, обращающихся к изучению „пирожковой” поэзии, неуклонно расширяется [4; 13; 17], постмодернистское свойство „пирожков” – интертекстуальность – также попадает в объектив исследователей [17]. Как показали предварительные наблюдения, лингвистические проявления постмодернизма часто реализуются в „пирожках” в ансамбле, нередко одна миниатюра в четыре строки сопрягает воедино несколько признаков постмодернизма. В настоящей статье мы ставим задачу проследить, как в „пирожках” реализуется интертекстуальность – одна из основных стилеобразующих черт постмодернизма [6; 8].

Изложение основного материала. Интертекстуальности посвящена большая литература, ее феномен изучался всесторонне, см. обзор подходов к изучению интертекстуальности: [8]. В нашей работе мы опираемся на классическое понимание интертекстуальности. Интертекстуальность – это „межтекстовый диалог” (< лат. *inter* „между”) – термин французской исследовательницы Ю. Кристевой, которая обозначила им „особые диалогические отношения текстов” [1]. Каноническую формулировку понятию *интертекстуальность* и *интертекст*, по словам И. П. Ильина, дал

Р. Барт: „Каждый текст является интертекстом; другие тексты присутствуют в нем на различных уровнях в более или менее узнаваемых формах: тексты предшествующей культуры и тексты окружающей культуры. Каждый текст представляет собой новую ткань, сотканную из старых цитат. Обрывки культурных кодов, формул, ритмических структур, фрагменты социальных идиом и т. д. – все они поглощены текстом и перемешаны в нем, поскольку всегда до текста и вокруг него существует язык. Как необходимое предварительное условие для любого текста интертекстуальность не может быть сведена к проблеме источников и влияний; она представляет собой общее поле анонимных формул, происхождение которых редко можно обнаружить, бессознательных или автоматических цитат, даваемых без кавычек” [цит. по: 6, с. 102].

Прежде чем приступить к непосредственному рассмотрению проявления интертекстуальности в „пирожках”, сделаем несколько предварительных замечаний, обоснуем теоретические предпосылки анализа интертекстуальности „пирожковой” поэзии.

1. Постмодернизм – это не только явление культуры – живописи, архитектуры, скульптуры, музыки, киноискусства, литературы, но, прежде всего, способ восприятия и осмысления действительности современным человеком. На это свойство указывают как исследователи, изучавшие постмодернизм как явление эстетики (В. В. Бычков), так и ученые, рассматривающие постмодернизм прежде всего с точки зрения литературоведения (И. П. Ильин). И. П. Ильин считает, что „постмодернизм выступает как характеристика определенного менталитета, специфического способа мировосприятия, мироощущения и оценки как познавательных возможностей человека, так и его места и роли в окружающем мире” [6, с. 102]. В. В. Бычков отмечает: „Постмодернизм – это, прежде всего, **ощущение и осознание** (подчеркнуто нами – Н.Т.) бытия, культуры, мышления как игры, т.е. чисто и исключительно эстетический (а иногда даже и эстетский) подход ко всему и вся в цивилизационно-культурных полях; возвращение на каком-то ином уровне к эстетическому опыту, в котором акцент теперь сделан не на сущностных для классического эстетического сознания ракурсах прекрасного, возвышенного, трагического, а на маргиналь-

ных для классической эстетики, хотя имплицитно всегда присущих эстетическому опыту универсалиях игры, иронии, безобразного” [1, с. 131].

2. Предварительные наблюдения за малым поэтическим жанром «пирожки» приводят нас к выводу: невзирая на то, что „пирожки” пишутся разными авторами, все они так или иначе демонстрируют свойства постмодернизма, что можно объяснить постмодернизацией и карнавализацией сознания всего языкового коллектива, участвующего в „пирожковом” творчестве. Нам представляется, что создателей „пирожков” объединяет то, что они являются обладателями именно такого постмодернистского мировосприятия и менталитета, представляется, что именно постмодернистское мировосприятие „влечет” их к „пирожковому” творчеству. Постмодернистское сознание создателей „пирожков” отражается на выборе тематики, отборе лексического материала, на лингвопоэтических приемах, используемых в „пирожках”, в том числе в обращении к прецедентным текстам.

При лингвистическом изучении проявления интертекстуальности в малом интернет-жанре „пирожки” нами делается акцент на конкретных формах ее проявления. Теоретическая основа такого подхода заложена немецкими учеными У. Бройх, М. Пфистер, Б. Шульте-Мидделих, которые выделяли такие проявления интертекстуальности, „как заимствование, переработка тем и сюжетов, явная и скрытая цитация, перевод, плагиат, аллюзия, парафраза, подражание, пародия, инсценировка, экранизация, использование эпитафий и т. д.” [6, с. 104]. Непосредственным источником „пирожковых” текстов нам послужили „пирожки”, размещенные на интернет-сайте „Поэторий” [22], общее их количество превышает 7 000 единиц.

Ярче всего интертекстуальность в „пирожках” проявляется в виде обращения к прецедентным текстам. Понятие „прецедентный текст” был введен в научный обиход Ю. Н. Карауловым. Прецедентные тексты определены им как тексты, „(1) значимые для той или иной личности в познавательном и эмоциональном отношениях, (2) имеющие сверхличностный характер, то есть хорошо известные широкому окружению данной личности, включая ее предшественников и современников, и, наконец, (3) обращение к которым возобновляет-

ся неоднократно в дискурсе данной языковой личности” [7, с. 216]. Прецедентными текстами могут являться фразеологические единицы, афоризмы, названия фильмов, книг, песен, фрагменты рекламных роликов и ставшие известными высказывания общественных деятелей, политиков – в том случае, если они являются общеизвестными носителям данной культурной общности. Прецедентным может быть текст любой протяженности: от афоризма до эпоса. Частотность обращений к какому-либо тексту при построении новых текстов свидетельствует о ценностном к нему отношении и, следовательно, о его прецедентности [7; 19]. Использование прецедентных текстов говорит о культурном уровне создателей нового интернет-жанра – их знакомстве с классической литературой, киноискусством, живописью, наукой, которые являются частью их интеллекта, их внутреннего мира.

Обращение к прецедентным текстам является своего рода диалогом между прецедентным текстом и текстом вновь создаваемым, образуют „второй план” нового, пирожкового текста. Прецедентные тексты, используемые в „пирожках”, как правило, не выступают в виде целостных цитат, а сводятся к упоминаниям героев, сюжетов художественных произведений, совмещению сюжетов, совмещению части прецедентного текста с вновь создаваемым текстом, нередко такое „совмещение” заканчивается парадоксальной ироничной либо саркастической сентенцией. Однако возможно и прямое цитирование: *чем меньше женищину мы любим / тем хуже борщ и жиже квас / и дети как-то не похожи на нас* © Boroda

Здесь пушкинская строка, вопреки ожиданию, „разворачивается” парадоксально, саркастически, совсем не по-пушкински. Однако чаще в „пирожках” происходит „точечное”, „размытое” цитирование с перебивкой собственно пирожковым текстом. Ср. общеизвестный отрывок из поэмы И. А. Некрасова „Мороз, Красный нос”, посвященный русской женщине, и „пирожок”, построенный на аллюзиях с ним: *в избу горящую владимир / войти мог и остановить / коня бегущего галопом / как баба в общем себя вел* (автор неизвестен). Интернетуальность может проявляться как обращение к широко из-

вестным текстам художественных произведений во всей их сложной идейной и сюжетной полноте; отсылкой в этом случае могут служить имена героев этих произведений, ключевые слова, элементы названия произведения. Ср.: *кричит раскольников из кухни / несите бабушка топор / клянусь от голода со мною / вы не умрете никогда* © kingpest. В приведенной миниатюре парадоксально сталкиваются два прецедентных текста: роман Ф. М. Достоевского „Преступление и наказание” (Раскольников, убивший старуху-ростовщицу) и русская народная сказка „Каша из топора”, где солдат использует топор при варке каши. В миниатюре „переворачивается”, „ставится с ног на голову” сюжет романа: топор, несущий смерть, становится топором-пищей, а, следовательно, дарителем жизни (характерная черта карнавальная поэтики). Отсылка к сюжету романа делается ключевыми словами: именем героя и орудием убийства (первые две строки), орудие убийства в соответствии с эстетикой карнализации [5], также являющейся чертой постмодернизма, в двух последних строках превращается в сказочную пищу. Целостный текст художественного произведения, введенный фрагментами названия этого произведения, также может служить прецедентным, является проявлением интертекстуальности. Так, содержание приводимой ниже миниатюры строится на обыгрывании не только названия, но и содержания известного романа Э. Хемингуэя „По ком звонит колокол”: *звонит коровий колокольчик / но каждый думает по нём / уж если зазвонят то точно / в царь колокол ну или в рэзьс* © the аху. При этом глубокое философское содержание романа иронично сталкивается с часто встречающимися психологическими свойствами человека – завышенной самооценкой и наивной надеждой, что несчастья и беды уж его-то минуют. В качестве прецедентного текста могут выступать строки из народной сказки, например, следующая поэтическая миниатюра обыгрывает восприятие сказки „Сестрица Аленушка и братец Иванушка” детьми, обладающими современным технократическим стереотипом мировосприятия (о технократическом мировосприятии см. [14]): *покушай пирожка простого / алёнушке сказала печь / ого меню голосовое / русскоязычный интерфейс* © ЫЫЫТЬ.

Прецедентными могут быть крылатые выражения, афоризмы, принадлежащие известным людям. Так, афоризм Ф. Ницше „Все, что нас не убивает, делает нас сильнее” не раз служил отправной точкой размышлений о жизни. Афоризм обыгрывается и в „пирожках”, где в соответствии с канонами постмодернизма тезис иронично доводится до абсолютного предела: *мы так **сильны** что становиться / сильнее некуда уже / и **всё** что нас не убивает / не убивает нас и всё* © Нестер Пим. Прецедентными в „пирожках” могут становиться имена известных деятелей искусства, в том числе кинематографа и театра, имена поэтов, названия произведений. Ср.: *но согласи**сь** жан люк годар / перевела ты разговор / жан люк годар оно конечно / тоскливо согласился я* © Нестер Пим. Жан-Люк Годар – франко-швейцарский кинорежиссёр, кинокритик, актёр, сценарист и кинопродюсер, стоявший у истоков французской новой волны в кинематографе. Его фильмы 1960-х годов оказали революционное влияние на мировое киноискусство. Автор миниатюры иронизирует над героями: сталкивает надежды на интимные отношения лирического героя с желанием показать себя искусшенной в искусстве эстетствующей девушки.

Прецедентные имена разных эпох и культур могут сосуществовать в рамках одной миниатюры, при этом автор уверен, что читатель, как и он, знаком с контекстом эпох, что прецедентные имена послужат отправными точками аллюзий: *у **лао цзы** спросил **конфуций** / что наша жизнь ответ был дан / котомка ёжик и конечно / **туман*** © iДасукин.

Фразеологизмы и современные сентенции часто встречаются в составе „пирожков”. Творцы „пирожков” при создании своих миниатюр активно обращаются к фразеологизмам разного рода, в том числе паремиям и современным сентенциям (типа *работа не бес, не убежит в лес*), наливая в старые мехи молодое вино, включая их в новые ситуации. Такое использование позволяет совмещать, сталкивать значение и „внутреннюю форму” фразеологизма. Фразеологизмы при этом могут использоваться как без изменения своей традиционной формы, так и подвергаться разного рода трансформациям. Так, в следующей миниатюре фразеологизм *сидеть на шее* с неодобрительным значением „находиться на иждивении, содержании; тя-

готовить, обременять кого-либо; использовать кого-либо в своих интересах <...>” [20] целиком, без каких-либо трансформаций, включен в ткань „пирожка” и сопровождается оправдывающим такое поведение шуточным пояснением, в результате совмещения фразеологического значения и буквального прочтения словосочетания, сопровождающегося шуточным пояснением, возникает картинка-шарж: *олег работает а зоя / сидит на шее у него / чтобы ему больное горло / не застудило сквозняком* © Кошкин. При создании одной миниатюры могут одновременно использоваться несколько фразеологизмов, это дает возможность автору „сжать” сюжет „пирожка”, выстроить сложную сюжетную картину. Например, в приводимом ниже „пирожке” использованы три устойчивых сочетаний: всем известное выражение *ходить налево*, фразеологизмы *сжигать мосты* и *плыть по течению*: *любовь найти не так уж сложно / сверни налево там мосты / сожги их все и ляг на волны / течение вынесет тебя* © lyuli. Справка: выражение *ходить налево* В. М. Мокиенко и Т. Г. Никитина трактуют как „нарушать супружескую верность” [18]. Фразеологизм *сжечь мосты* Фразеологический словарь русского литературного языка А. И. Федорова объясняет как „Решительно порывать с чем-либо прошлым, делать невозможным возврат к нему” [21]. *Плыть по течению* означает „Жить, действовать пассивно, подчиняясь сложившимся обстоятельствам” [20].

„Пирожок” визуализируя фразеологизмы, создает сценарий, где три последовательно совершаемых действия (измена, разрыв с прошлым, подчинение обстоятельствам) ведут к желаемому результату. Приведем пример использования двух устойчивых выражений, внутренняя форма одного из которых обыгрывается как буквальное (*крыша едет*), намек на второе (*тараканы завелись в голове*) дается одним словом и метафоризировано: *если ваша крыша / едет день за днем / значит тараканы / снова за рулем* © борго. Широко употребляемое современное стилистически сниженное устойчивое выражение *крыша едет* дает основание актуализировать прямое значение глагола *едет*, „дорисовать” картинку езды на машине и посадить за руль тараканов из грубо-просторечного оборота *тараканы в голове (завелись)*.

Выводы. Таким образом, можно констатировать, что „пирожкам” присуща развитая интертекстуальность: их авторы создают поэтические миниатюры, включая в их ткань прецедентные тексты, относящиеся к национальной культуре – фрагменты стихов русских поэтов, имена героев художественных произведений, используют сюжеты и отрывки русских сказок, обращаются к героям и событиям национальной истории и культуры, активно используют фразеологические единицы. Вместе с тем, создатели „пирожков” живут и творят не только в национальном культурном контексте, который, по образному выражению М. Грессе, „опутывает” художников той „сетью культуры”, ускользнуть от которой не властен никто” [цит. по: 6, с. 103], и это, прежде всего, отражается на их „пирожковом” творчестве, но одновременно они опутаны и сетью мировой культуры – процессы мировой глобализации неизбежно сказываются на культурной открытости национальных культур к культурам других народов, в результате мировая культура в виде прецедентных текстов (имен деятелей науки, искусства, названий художественных произведений и др.) входит в „пирожки”. Что касается принципов включения прецедентных текстов в ткань миниатюр, можно констатировать преобладание фрагментарности и мозаичности как приемов, позволяющих „сплавить” собственный „пирожковый” текст (обрывки прецедентных тестов, имена персонажей, обращение к нескольким прецедентным тестам в одной миниатюре) с текстом-донором и получить в результате мультиреферентный текст, позволяющий в минимум объема вместить максимум содержания.

Список источников и использованной литературы

1. Бычков В. В. Эстетика: учебник / В. В. Бычков. – М. : КНОРУС, 2012. – 528 с. URL: [http:// www.koob.ru/bychkov/aesthetics/](http://www.koob.ru/bychkov/aesthetics/)
2. Вардиц В. „Пирожки” и „порошки”: анонимная интернет-поэзия как новый речевой жанр / В. Вардиц // Русский язык сегодня. Речевые жанры современного общения: сб. докладов. – М. : ФЛИНТА: Наука, 2015. – Вып. 6. – С. 44–54.

3. Дымарский М. Я. Между жанром и творчеством, или К становлению пирожкового мышления языковой личности / М. Я. Дымарский // Жанры речи: сб. науч. ст.: Памяти К. Ф. Седова. – Саратов; Москва : Лабиринт, 2012. – Вып. 8. – С. 385–390.

4. Заева Л. Стишки-„пирожки” как способ получить удовольствие / Л. Заева // Naked Science. 06.06.2014. URL: <http://naked-science.ru/article/interview/stishki-pirozhki/>

5. Загibalова М. А. Смеховое начало как „стержневая” категория карнавальности в концепции М.М. Бахтина / М. А. Загibalова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. – Белгород, 2008. – Вып. 12 (52), т. 5. – С. 180–186. URL: <http://cyberleninka.ru/>

6. Ильин И. П. Постмодернизм. Словарь терминов / И. П. Ильин. URL: <http://postmodernism.academic.ru/>

7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : ЛКИ, УРСС Эдиториал, 2010. – 264 с.

8. Ковалева К. Л. Истоки теории интерконтекстуальности / К. Л. Ковалева // Русская филология. Украинский вестник. – 2012. – № 4. – С. 33–36. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/rfuv/>

9. Клемят Л. Е. Новое в интернет-поэзии XXI века: стихи-„пирожки” как явление постмодернизма / Л. Е. Клемят // Scripta manent: науч. труды / Смоленский государственный университет. Научно-методический журнал. – Смоленск, 2014. – № 20. – С. 81–87.

10. Крылова М. Н. Новые поэтические формы: „пирожки” и „порошки” / М. Н. Крылова // Филология и литературоведение. – 2015. – № 3. URL: <http://philology.snauka.ru/>

11. Петренко С. Н. Пирожки и порошки: сетевая поэзия между фольклором и литературой / С. Н. Петренко // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2014. – № 7 (92). – С. 129–135.

12. Прокофьева В. Ю. Жанровые трансформации поэтической миниатюры в непрофессиональной сетевой литературе: пирожки / В. Ю. Прокофьева // Современные исследования социальных проблем: электронный журнал. – 2014. – № 3 (19). – С. 75–81. URL: <http://ej.soc-journal.ru/>

13. Станіславська К. І. Художні особливості „пиріжкової поезії” як малої літературної форми в Інтернеті // К. І. Станіславська // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2013. – Вип. 31. – С. 247–261.

14. Тропина Н. П. Модернизация языковой картины мира: от техногенного мировосприятия к техноморфной метафоре / Н. П. Тропина // Вісник Одеського національного університету. Серія: Філологія: зб. наук. праць. – Одеса, 2015. – Т. 20. – Вип. 2(12). – С. 41–48.

15. Художественно-эстетическая культура XX века / Под ред. В. В. Бычкова. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. – 607 с. URL: <http://www.studfiles.ru/>

16. Что такое пирожки ? // Пирожковая. URL: <http://pirozhki-ru.livejournal/>

17. Щукина К. А. Прецедентные феномены в пирожках и порошках – новых жанрах современной интернет-поэзии / К. А. Щукина // Мир русского слова: науч.-метод. журнал. – 2015. – № 4. – С. 49–54.

18. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русских поговорок / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – М. : ЗАО „ОЛМА Медиа Групп”, 2007. – 784 с.

19. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожиной. – 2-е изд, испр. и доп. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 696 с.

20. Учебный фразеологический словарь / Е. А. Быстрова, А. П. Окунева, Н. М. Шанский. – М. : АСТ, 1997. – 272 с. URL: <http://onlineslovari.com/uchebnyi/>

21. Фёдоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка / А. И. Фёдоров. – М. : Астрель: АСТ, 2008. – 878 с.

22. „Поэторий” – пирожки, порошки, экспромты. URL: <http://poetory.ru/content/>

References

1. Bychkov V. V. Estetika: uchebnik / V. V. Bychkov. – М. : KNORUS, 2012. – 528 p. URL: <http://www.koob.ru/bychkov/aesthetics/>

2. Vardits V. „Pirozhki” i „poroshki”: anonimnaya internet-poeziya kak novyy rechevoy zhanr / V. Vardits // Russkiy yazyk segodnya. Rechevye zhanry sovremennogo obshcheniya: sb. dokladov. – М. : FLINTA: Nauka, 2015. – Вып. 6. – Р. 44–54.

3. Dymarskiy M. Ya. Mezhdru zhanrom i tvorchestvom, ili K stanovleniyu pirozhkovogo myshleniya yazykovoy lichnosti / M. Ya. Dymarskiy // Zhanry rechi: sb. nauch. st.: Pamyati K. F. Sedova. – Saratov; Moskva : Labirint, 2012. – Вып. 8. – Р. 385–390.

4. Zaeva L. Stishki-„pirozhki” kak sposob poluchit' udovol'stvie / L. Zaeva // Naked Science. 06.06.2014. URL: <http://naked-science.ru/article/interview/stishki-pirozhki/>

5. Zagibalova M. A. Smekhovoe nachalo kak „sterzhnevaya” kategoriya karnaval'nosti v kontseptsii M.M. Bakhtina / M. A. Zagibalova // Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Filosofiya. Sotsiologiya. Pravo. – Belgorod, 2008. – Vyp. 12 (52), t. 5. – P. 180–186. URL: <http://cyberleninka.ru/>

6. Il'in I. P. Postmodernizm. Slovar' terminov / I. P. Il'in. URL: <http://postmodernism.academic.ru/>

7. Karaulov Yu. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost' / Yu. N. Karaulov. – M. : LKI, URSS Editorial, 2010. – 264 p.

8. Kovaleva K. L. Istoki teorii interkontekstual'nosti / K. L. Kovaleva // Russkaya filologiya. Ukrainskiy vestnik. – 2012. – № 4. – P. 33–36. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/rfuv/>

9. Klemyat L. E. Novoe v internet-poezii XXI veka: stikhi-„pirozhki” kak yavlenie postmodernizma / L. E. Klemyat // Scripta manent: nauch. trudy / Smolenskiy gosudarstvennyy universitet. Nauchno-metodicheskiy zhurnal. – Smolensk, 2014. – № 20. – P. 81–87.

10. Krylova M.N. Novye poeticheskie formy: „girozhki” i „poroshki” / M. N. Krylova // Filologiya i literaturovedenie. – 2015. – № 3. URL: <http://philology.snauka.ru/>

11. Petrenko S. N. Pirozhki i poroshki: setevaya poeziya mezhdru fol'klorom i literaturoy / S. N. Petrenko // Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2014. – № 7 (92). – P. 129–135.

12. Prokof'eva V. Yu. Zhanrovye transformatsii poeticheskoy miniatyury v neprofessional'noy setevoy literature: pirozhki / V. Yu. Prokof'eva // Sovremennyye issledovaniya sotsial'nykh problem: elektronnyy zhurnal. – 2014. – № 3 (19). – P. 75–81. URL: <http://ej.soc-journal.ru/>

13. Stanislavs'ka K. I. Khudozhni osoblivosti „pirizhkovoi poezii” yak maloï literaturnoi formi v Interneti // K. I. Stanislavs'ka // Aktual'ni problemi istorii, teorii ta praktiki khudozhn'oi kul'turi: zb. nauk. prats'. – K. : Milenium, 2013. – Vip. 31. – P. 247–261.

14. Tropina N. P. Modernizatsiya yazykovoy kartiny mira: ot tekhnogenogo mirovospriyatiya k tekhnomorfnoy metafore / N. P. Tropina // Visnik Odes'kogo natsional'nogo universitetu. Seriya: Filologiya: zb.nauk.prats'. – Odesa, 2015. – T. 20. – Vip. 2(12). – P. 41–48.

15. Khudozhestvenno-esteticheskaya kul'tura XX veka / Pod red. V. V. Bychkova. – M. : Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN), 2003. – 607 p. URL: <http://www.studfiles.ru/>

16. Chto takoe pirozhki ? // Pirozhkovaya. URL: <http://pirozhki-ru.livejournal/>

17. Shchukina K. A. Pretsedentnye fenomeny v pirozhkakh i poroshkakh – novykh zhanakh sovremennoy internet-poezii / K. A. Shchukina // Mir russkogo slova: nauch.-metod. zhurnal. – M., 2015. – № 4. – P. 49–54.

18. Mokienko V. M., Nikitina T. G. Bol'shoy slovar' russkikh pogovorok / V. M. Mokienko, T. G. Nikitina. – M. : ZAO „OLMA Media Grupp“, 2007. – 784 p.

19. Stilisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar' russkogo yazyka / pod red. M. N. Kozhinoy. – 2-e izd, ispr. i dop. – M. : Flinta: Nauka, 2006. – 696 p.

20. Uchebnyy frazeologicheskiy slovar' / E. A. Bystrova, A. P. Okuneva, N. M. Shanskiy. – M. : AST, 1997. – 272 s. URL: <http://onlineslovari.com/uchebnyi/>

21. Fedorov A. I. Frazeologicheskiy slovar' russkogo literaturnogo yazyka / A. I. Fedorov. – M. : Astrel': AST, 2008. – 878 p.

22. „Poetoriy“ – pirozhki, poroshki, ekspromty. URL: <http://poetory.ru/content/>

✠.✠.✠✠✠✠✠

ВІРШОВАНИЙ ІНТЕРНЕТ-ЖАНР „ПІРІЖКИ” ТА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ГРА ПРЕЦЕДЕНТНИМИ ТЕКСТАМИ

Статтю присвячено самодіяльному поетичному жанру мініатюр у вигляді неримованого катрена, поширеного в Інтернеті, що має жартівливу назву „піріжки”. „Піріжки” розглядаються як самовираження сучасної мовної особистості з постмодерністським світосприйняттям. Досліджується, як в поетичних інтернет-мініатюрах реалізується у вигляді звернення до прецедентних текстів провідна властивість постмодернізму – інтертекстуальність. Розглядається використання різних видів інтертекстуальності: цитатія художніх творів, назв художніх творів, використання прецедентних імен, звернення до відомих сюжетів, фразеологізмів тощо.

Ключові слова: мова Інтернету, самодіяльна поезія, поетичний жанр „піріжок”, постмодернізм, інтертекстуальність, прецедентні тексти.

N. P. Tropina,
Doctor of Philology,
Professor of Slavic Languages Department
Kherson State University,
47, Engineer Korsakov, Kherson, 73003, Ukraine,
tel.: +380 552 326758,
ninatropina@rambler.ru

INTERNET POETIC GENRE “PATTIES” AND POSTMODERN GAME WITH PRECEDENT TEXTS

Summary

The article is devoted to amateur poetic genre of miniatures in the form of unrhymed quatrains, founded on the Internet and having the joking name “patties”. “Patties” are regarded as the self-expression of a modern linguistic personality with a postmodern worldview. It is revealed in what way intertextuality, as the main trait of postmodernism, is realized in the form of precedent texts in poetic Internet miniatures. Involvement of various types of intertextuality is considered: citing works of art, use of precedent names and names of works of art, an appeal to well-known plots, phraseological units, etc.

Key words: Internet language, amateur poetry, poetic genre “patty”, postmodernism, intertextuality, precedent texts.

Надійшла до редакції 12.07.2017 р.

UDC 81'373.23:165.212:821.161.1-1"17"

О. О. ЯКОВЛЕВА,

доктор филологических наук,

профессор кафедры славянских языков,

Херсонский государственный университет,

47, пер. Инженера Корсакова, Херсон, 73003, Украина,

тел.: +380 552 326758, e-mail: ninatropina@rambler.ru,

olga_yakovleva53@mail.ru

СИМВОЛИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ МИФОНИМОВ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ЛИТЕРАТУРЫ XVIII ВЕКА

Исследование проведено в рамках литературной ономастики. Подтверждается идея о наличии значения в онимах. В статье представлен анализ символических значений мифонимов в стихотворных текстах А. Кантемира, В. Тредиаковского и М. Ломоносова. Обращается внимание на авторские коннотации, которые иногда сопровождают основное значение онима. Известные имена (а в окказиональном использовании и малоизвестные) несут в себе большой характеризующий потенциал и являются неиссякаемым источником для создания образности в различных текстах и коммуникативных ситуациях.

Ключевые слова: оним, апеллатив, поэтоним, онимное значение, символическое значение.

Разнообразные функции собственных имен в тексте художественного произведения, как известно, изучаются в рамках литературной ономастики. Хотя, как отмечает Ю. Карпенко, который внес существенный вклад в развитие данной науки, существуют и „конкурентные термины” (см. работы М. Калинкина) [4, с. 75]. Несмотря на то, что собственные имена в тексте художественного произведения составляют всего 3–4 %, их роль в создании целостного текста трудно переоценить. Онимы – важное языковое средство, которым в той или иной степени пользуются писатели и поэты [там же].

В. Калинин, подводя предварительные итоги развития литературной ономастики за пятидесятилетие ее „официального” существования, писал о путях развития стилистической, или поэтической, ономастики как научной дисциплины, доказавшей свою непреходящую актуальность, новизну и перспективность [3, с. 81]. В конце прошлого столетия для обозначения предмета исследования в литературной ономастике стал использоваться термин *поэтоним*, который в полной мере включен в отношения и смысловые связи с текстом произведения и широким контекстом культуры. Поэтоним, как отмечает

В. Калинин, „бурлит” различными содержательными и интерпретативно-смысловыми возможностями, при этом он также способен накапливать и хранить информацию [3, с. 82–83]. Именно это свойство имен собственных в рамках художественного произведения сближает их с нарицательными именами и лежит в основе перехода поэтонимов в апеллятивы.

В конце прошлого века активно обсуждался вопрос о наличии / отсутствии значения в именах собственных. Сейчас уже точки над *i* расставлены. Современные украинские справочные издания, в частности, „Лингвистическая энциклопедия” Е. Селивановой, отмечают, что собственное имя имеет так называемое онимное значение, которое указывает на соотношенность с конкретным референтом (человеком, местом, животным, астрономическим объектом и т.д.), а также это значение включает компонент известности имени, стилистическую, эмотивную, эстетическую информацию и ценностные ориентации [8, с. 68].

Важными для представленного исследования являются идеи Ю. Карпенко. В рамках исследований по литературной ономастике ученый писал: „Что бы ни говорили о семантике имени собственного (она есть или её не существует) – это чистое теоретизирование, на самом деле имя собственное вмещает неизмеримый, огромный объем информации – нужно только увидеть эту информацию самому и суметь передать ее читателю. Возможно, не существует более благодарного языкового материала для художественно-стилистического использования, чем имена собственные” [4, с. 75]. В. Калинин в монографии, посвященной поэтике онима, отметил, что всякое собственное имя может иметь бесконечное количество значений, иными словами, может превращаться в символ [2, с. 115]. Подтверждением того, что имена собственные имеют значение, которое не должно исчезать из поля зрения лингвистов, является и тот факт, что они имеют генетическую и функциональную общность с именами нарицательными. В основе генетического родства лежит общее значение предметности, а функциональная общность проявляется в использовании имен собственных и нарицательных для называния предметов.

Именно такая общность имен является фундаментальной основой и делает возможным переход нарицательных имен в собственные и наоборот – переход онимов в апеллятивы [11, с. 4]. Следует отметить, что значение онимов, используемых авторами в контексте поэтических произведений, как правило, является символическим значением. Последнее – это продукт образно-чувственного восприятия мира, или образного типа мышления, в той или иной степени присущего всем людям, в особенности представителям творческих профессий: поэтам, писателям, художникам, музыкантам и т.д.

Для анализа мы выбрали стихотворные тексты известных русских поэтов XVIII века Антиоха Кантемира, Василия Тrediakovского, Михаила Ломоносова. Как известно, именно эти авторы, опираясь на опыт французской и немецкой литературы, закладывали основы эстетики русского классицизма, который предполагал необходимость создания нормативной поэтики с различного рода регламентациями. В систему регламентации входило обязательное следование образцам, одним из которых французский классицизм объявил произведения античной литературы. Таким образом, в русской литературе XVIII в. часто использовались и сюжетные мотивы мифов, и собственные имена их героев [5, с. 10–11]. При описании традиционных символических значений в поэзии XVIII в. мы идем от символа к мифу, а миф относится к символу, „как дуб к желудю” (сравнение Вяч. Иванова; цит. по А. Холодову: 10, с. 48). А. Кантемир, обличая „дворян злонравных”, писал: <...> *войско выводили На поле предки твои* <...>; *ты сам, новый Нарцисс, жадно Глотаешь очми себя* <...> [7, с. 66]. Нарцисс (< гр. Narkissos) в древнегреческой мифологии – это прекрасный юноша, сын речного бога и нимфы. Многие женщины добивались его любви, но он был к ним безразличен. Отвергнутые женщины требовали наказать Нарцисса. Богиня правосудия Немезида согласилась с ними. Юноша-красавец увидел свое отражение в воде и влюбился в него. Он любовался собой, пока не умер, а на его месте вырос цветок, который называется нарциссом [1, с. 380]. Символическое значение данного мифонима зафиксировано в словаре: это человек, любующийся своей красотой; самовлюбленный человек [9, с. 328].

В текстах В. Тредиаковского выделены следующие мифонимы: *Купидо, Парнас, Орфей, Нептун, Троя, Ахиллес, Геркулес* и др.: *Покинь, Купидо, стрелы: Уже мы все не целы, Но сладко уязвлены Любовною стрелою Твоею золотою; Все любви покорены* [7, с. 80]. Купидон, или Амур, в римской мифологии, в греческой – Эрот или Эрос – бог любви, сын Венеры и Вулкана. Символ неотвратимости любви, плотской страсти и жизни после смерти. Он часто изображался с завязанными глазами, что символизировало случайность выбора его жертв. Форма имени *Купидо* восходит к лат. Cupido, а *Купидон* – к фр. Cupidon [9, с. 266]. О Париже В. Тредиаковский писал: *Через тебя лимфы текут все прохладны, Нимфы, гуляя, поют песни складны. Любо играет и Аполлон с музы. В лиры и в гусли, также и в флейдузы* [7, с. 80]. Аполлон – сын Зевса и богини Лето. В древнегреческой мифологии – бог солнца (другое имя – Феб), света, музыки и поэзии; покровитель искусств; охранитель дорог, путников и мореходов; бог-воитель, бог-врачеватель и предсказатель [9, с. 47; 1, с. 367]. С XVII в. Париж был центром элитарной культуры, где в свое время, с 1725 г. по 1730 г., В. Тредиаковский учился в Сорбонне, что и позволило автору символически представить божественного Аполлона не только покровителем искусств в городе, но и его самого, играющего на музыкальных инструментах.

Образцом подражания древнеримским поэтам, в частности Горацию, можно назвать оду, прославляющую императрицу Анну: *Кое трезвое мне пианство Слово дает к славной причине? Чистое Парнаса убранство, Музы! не вас ли вижу ныне?<...> Все чинит во мне речь избранну* [7, с. 80]. Парнас – высокая гора в центральной Греции, с которой связано множество мифов и легенд. По представлениям древних греков, именно на этой горе обитали Аполлон и музы [9, с. 364], которые считались главным достоянием или убранством Парнаса. Приподнятое настроение В. Тредиаковского во время написания хвалебной оды обусловлено символическим пребыванием поэта на горе, где музы „звоном струн сладкогласных” вдохновляют автора.

По мнению В. Тредиаковского, звуки его лиры удивили бы самого Орфея фракийского и Амфиона фивийского [7, с. 81]. Орфей –

прославленный певец и музыкант, покорявший своим пением людей и природу [1, с. 382–383]. Амфион – сын Зевса. Получив с братом-близнецом власть в Фивах, они начали возводить городские стены. Его брат, Зет, обладавший огромной физической силой, носил и складывал камни; Амфион приводил их в движение и заставлял укладываться в установленное место игрой на лире, подаренной ему Гермесом. Произведения живописи XVII – XVIII вв. изображали растущие под звуки лиры Амфиона стены Фив. Символическое значение мифонимов *Орфей* и *Амфион* связано с талантом певца и музыканта, которые могут очаровать людей, диких зверей, деревья, скалы и реки.

Ода прославляет императрицу Анну, которая отдала приказ об осаде города Гданьска. Данное событие произошло в июне 1734 г. Под Гданьском русский флот одержал победу, которую В. Тредиаковский сравнивает с осадой и взятием Трои: *То не **Троя** басней причина: не один **Ахиллес** воюет; всяк **Фетидина** воин сына Мужественнее тут иштурмует. Что ж чудным за власть ишлемом блещет? Не **Минерва** ль копие мечет? Явно, что от небес послана, И богиня со всего вида, Страшна и без щита эгида? Императрица есть то Анна* [7, с. 81]. Троя – знаменитый город в Малой Азии; его осада греками была описана Гомером в „Илиаде“ [1, с. 389]. Топоним имеет символическое значение города, который очень трудно завоевать, что и позволило автору провести параллель между взятием Трои и Гданьска, чтобы возвеличить императрицу. Ахилл, Ахиллес – главный герой поэмы Гомера, один из предводителей греков при осаде Трои [9, с. 64], символическое значение – храбрый, практически неуязвимый воин. Морская нимфа Фетида – мать Ахилла. Всякий русский воин при взятии Гданьска сражался мужественнее Ахиллеса. Минерва в римской мифологии (Афина – в греческой) – богиня мудрости, военного дела и ремесел. У Гомера вдохновляла осаждающих Трою и сама участвовала в сражениях. Эгида – щит Минервы (Афины), на котором была голова Горгоны. Каждого русского воина при взятии Гданьска В. Тредиаковский символически готов назвать Марсом – богом войны: *И воин то росский на мало. окружил Гданск <...> **Марсом** кажда назвать пристало, В силе ж всяк паче **Марса** дивный; Готов и кровь пролити смело, Иль о Анне победить цело: <...>* [7, с. 81].

М. Ломоносов в одах использует символическое значение не только мифонимов, он и собственные имена известных исторических личностей наполняет таким значением: *Взлети превыше молний, муза, как **Пиндар** быстрый твой орел; гремящих арф ищи союза И вверху пари скорые стрел; сладчайший нектар лей с **Назоном**; превысь **Парнас** высоким тоном; с **Гомером**, как река шуми, И, как **Орфей**, с собой веди В торжествен лик древа, и воды, И всех зверей пустынных роды* [7, с. 88]. Пиндар – один из самых известных лирических поэтов Древней Греции. Его произведения относятся к хороовой лирике. Это были обращения к богам, гимны, дифирамбы. Назон (Публий Овидий Назон) – древнеримский поэт, оказавший огромное влияние на европейскую литературу. Чтобы прославить дочь Петра, императрицу Елизавету Петровну, нужен талант непревзойденных античных поэтов, слог Гомера, а также тональность, превышающая все, на что способны музы Парнаса, нужны способности Орфея: *Священный ужас мысль объемлет! Отверз **Олимп** всесильный дверь. Вся тварь со многим страхом внемлет, великих зря монархов дочь* [7, с. 88]. Олимп – гора в Северной Греции, где, по мнению древних греков, обитали боги [9, с. 345]. В тексте оды по аналогии с мифом, где любой предмет имел душу, иными словами, был живым, М. Ломоносов переносит символику богов на топоним, т.е. место, где они обитают, чтобы подчеркнуть божественное происхождение императрицы. В рамках любого значения, в том числе и символического значения онима, могут происходить различного рода трансформации, обусловленные авторскими коннотациями. В данном примере в тексте оды М. Ломоносова выделяем авторские коннотации, обусловленные метонимическим переносом топонима Олимп на его божественных обитателей.

Не только в одах, но и в стихах, отдавая дань моде, М. Ломоносов часто использовал символическое значение мифонимов: *Я знак бессмертия себе воздвигнул Превыше пирамид и крепче меди, что бурный **Аквилон** сотреть не может <...>* [7, с. 95]. Аквилон – в древнеримской мифологии – бог северного ветра; северный ветер [9, с. 20]. Аквилон соответствует древнегреческому Борею. Приме-

чительно, что у А. Пушкина есть стихотворение „Аквилон”, в котором поэт также использует символическое значение названия ветра: *Зачем ты, грозный **аквилон**, Тростник прибрежный долу клонишь? Зачем на дальний небосклон Ты облачко столь гневно гонишь?* [6, с. 328]. Прописная буква в имени божества свидетельствует об ином отношении к мифологии во времена А. Пушкина. Известными, популярными и почитаемыми оставались только верховные божества. Имена других, менее значимых, ассоциировались с нарицательными именами, которые к тому времени вышли из широкого употребления. В настоящее время такие имена забылись, а их значение сохраняют специальные словари. У М. Ломоносова в текстах встречается и древнегреческое имя северного ветра – *Борей*: *Когда неистовый, свирепствуя, **Борей**, Стисняет мразом нас в упругости своей, Великой не терпя и строгой перемены, Скрывает человек себя в толстые стены* [7, с. 98]. Помимо мифонимов, частотность которых очень высока в поэтических произведениях авторов XVIII в. (от 6 до 8 на страницу текста), символическое значение у М. Ломоносова приобретают имена собственные всемирно известных людей, таких, как Платон, Ньютон, Колумб: *Держайте ныне ободренны Раченьем вашим показать, Что может собственных **Платонов** и быстрых разумом **Невтонов** российская земля рождать* [7, с. 95]; *Там влажный флота путь белеет, И море тищится уступить: **Колумб** российский через воды Спешит в неведомы народы Твои щедроты возвестить* [там же].

Таким образом, известные имена (а вokkaзиональном использовании и малоизвестные) несут в себе большой характеризующий потенциал и являются неиссякаемым источником для создания образности в различных текстах и коммуникативных ситуациях [11, с. 15]. Проведенный анализ поэтических текстов известных авторов XVIII века позволяет сделать следующие выводы: 1. Имена собственные имеют значение. 2. В лексическом значении они выделяются общее и единичное значение. Первое является языковым средством реализации общего понятия „человек”, которое грамматическими или лексическими средствами выражения рода может сужаться до понятия „муж-

чина” или „женщина”. Единичное значение имени в зависимости от контекста также может расширяться или сужаться. 3. Мифонимы, а также имена известных людей, часто приобретают символическое значение. 4. В поэтических текстах возможны трансформации в значении онимов, обусловленные авторскими коннотациями. 5. Методы когнитивной и культурологической интерпретации, основанные на реальных знаниях как ментальных образованиях о носителе того или иного имени, позволяют лингвистам детально исследовать значение онимов.

Список использованных источников и литературы

1. Золотая книга легенд и мифов. – М. : ООО Астрель, 2001. – 400 с.
2. Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – 408 с.
3. Калинин В.М. От литературной ономастики к поэтонимологии / В. М. Калинин // Ономастичні науки = Λογος όνομαστική. – 2006. – № 1. – С. 81–88.
4. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко „Коротко – як діагноз” / Ю. О. Карпенко // *Linguistica slavica*. Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк. – К. : Кий, 2002. – С. 75–83.
5. Макогоненко Г. П. Пути литературы века / Г. П. Макогоненко // *Русская литература XVIII века*. – Л. : Просвещение, 1970. – 832 с.
6. Пушкин. Сочинение в 3-х томах. – М. : „Художественная литература”, 1985. – Т. 1. – 735 с.
7. *Русская литература XVIII века*. – Л. : Просвещение, 1970. – 832 с.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
9. Словарь иностранных слов / под. ред. А. Г. Спиркина. – 14-е изд., испр. – Москва : Рус. яз., 1987. – 607 с.
10. Холодов А. Б. Мифопоэтика в литературе: основные теории, пути и методы мифопоэтического анализа: Учеб. пособие. – Одесса : Астропринт, 2004. – 68 с.

11. Яковлева О. В. Переход собственных имен в нарицательные. К проблеме лексико-семантического способа образования существительных русского языка XI–XX вв.: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.: 10.02.01 / О. В. Яковлева. – Одесса, 1990. – 16 с.

References

1. Zolotaya kniga legend i mifov. – M. : OOO Astrel', 2001. – 400 p.
2. Kalinkin V. M. Poetika onima / V. M. Kalinkin. – Donetsk : Yugo-Vostok, 1999. – 408 p.
3. Kalinkin V.M. Ot literaturnoy onomastiki k poetonimologii / V. M. Kalinkin // Onomastichni nauki = Λογος όνομαστική. – 2006. – № 1. – P. 81–88.
4. Karpenko Yu. O. Pro literaturnu onomastyku: Mirkuvannya na bazi tvoriv Liny Kostenko „Korotko – yak diahnoz” / Yu. O. Karpenko // Linguistica slavica. Yuvileynyy zbirnyk na poshanu Iryny Mykhaylivny Zheleznyak. – K. : Kyiv, 2002. – P. 75–83.
5. Makogonenko G. P. Puti literatury veka / G. P. Makogonenko // Russkaya literatura XVIII veka. – L. : Prosveshchenie, 1970. – 832 p.
6. Pushkin. Sochinenie v 3 t. – M. : „Khudozhestvennaya literatura”, 1985. – T. 1. – 735 p.
7. Russkaya literatura XVIII veka. – L. : Prosveshchenie, 1970. – 832 p.
8. Selivanova O. O. Lihvistychna entsyklopediya / O. O. Selivanova. – Poltava : Dovkillya-K, 2010. – 844 p.
9. Slovar' inostrannykh slov / pod. red. A. G. Spirкина. – 14-e izd., ispr. – Moskva : Rus. yaz., 1987. – 607 p.
10. Kholodov A. B. Mifopoetika v literature: osnovnye teorii, puti i metody mifopoeticheskogo analiza: Ucheb. posobie. – Odessa : Astroprint, 2004. – 68 p.
11. Yakovleva O. V. Perekhod sobstvennykh imen v naritsatel'nye. K probleme leksiko-semanticheskogo sposoba obrazovaniya sushchestvitel'nykh russkogo yazyka XI–XX vv.: Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk.:10.02.01 / O. V. Yakovleva. – Odessa, 1990. – 16 p.

СИМВОЛІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ МІФОНІМІВ В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ЛІТЕРАТУРИ XVIII ст.

Представлене дослідження проведено в рамках літературної ономастики. Підтверджується ідея науковців про наявність у власних назвах онімного значення. Зроблено аналіз символічних значень у міфонімах, які були виділені у поетичних текстах російських авторів А. Кантемира, В. Тредіаковського та М. Ломоносова. Звертається увага на авторські конотації, що іноді супроводжує основне символічне значення.

Ключові слова: онім, апелятив, поетонім, онімне значення, символічне значення.

O. V. Yakovleva,
Doctor of Philology, Full Professor of General
and Slavic Linguistics Department
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel.: 0487760442,
olga_yakovleva53@mail.ru

SYMBOLIC MEANING OF MYTHONYMS IN POETIC TEXTS OF THE LITERATURE OF THE XVIII CENTURY

Summary

The object of the research is the relevant problems of literary onomastics, a science that was initiated in the previous century in the works of such famous Ukrainian and Russian scholars as S. Zimin, V. Kalinkin, Y. Karpenko, O. Supersan, O. Foniakiak and many others. The subject is the symbolic significance of myths in the poetic texts of the famous authors of Russian literature of the 18th century: A. Cantemir, V. Trediakovskii and M. Lomonosov. The main purpose

of the study is to describe the symbolic meaning of the heroes of Greek and Roman mythology, which are now preserved only in reference journals and they are unknown to the modern reader. The methodological basis in our work is the ideas of Yu. Karpenko and V. Kalinkin concerning the understanding of the term poetonym. The methods of cognitive and cultural interpretation, based on real knowledge as mental entities about the bearer of a certain name were used in our research. Thus, it can be concluded that: 1. all poetonyms have their own meaning; 2. these meanings are often symbolic; 3. it is possible to make transformations within the limits of symbolic meanings, caused by the author's connotations, which are added to the main meanings of the poetonyms.

Key words: onym, appellative, poetonym, onymic meaning, symbolic meaning.

Надійшла до редакції 19.09.2017 р.

НАШІ ЮВІЛЕЇ

До 90-річчя доктора філологічних наук, професора А. К. Смольської (1927 – 2004)

22 грудня 2017 року виповнилося б 90 років Аделаїді Костянтинівні Смольській – видатному науковцеві, фахівцю в галузі сербокroatистики, доктору філологічних наук, професору, засновниці та головному редакторові славистичного часопису „Слов’янській збірник” (з 1995 р.).

А. К. Смольська народилася 22 грудня 1927 р. в м. Уфі. Середню школу закінчила 1945 року в м. Ірбіт (Свердловська область, Башкирська АРСР). Вступила на філологічний факультет Уральського університету в Свердловську (сьогодні Єкатеринбург), згодом перевелася до Харківського університету, а з вересня 1947 р. до 1950 р. вчилася в Одеському державному університеті імені І. І. Мечникова. В цьому ж році вступила до аспірантури при кафедрі російської мови Одеського педінституту імені К. Д. Ушинського й у 1953 р. закінчила її. В листопаді 1953 р. А. К. Смольська почала працювати на кафедрі російської мови Станіславського педінституту (до вересня 1956 р.).

Захистила кандидатську дисертацію „Суффиксы эмоциональной оценки имен существительных в языке произведений А. М. Горького” (1956 р.).

З 1956 р. працювала на кафедрі російської мови Одеського університету, а з 1968 р. – доцентом на кафедрі загального та слов’янського мовознавства.

Читала дисципліни славистичного циклу, зокрема „Вступ до слов’янської філології”, „Старослов’янська мова”, спецкурси з порівняльної граматики слов’янських мов, сербську мову (як другу слов’янську).

А. К. Смольська працювала також у Белградському університеті (Югославія, 1965–1968 рр.) та у Пловдивському університеті (Болгарія, 1976–1978 рр.). Болгарський уряд нагородив А. К. Смольську медаллю „1300 років Болгарії”.

Докторську дисертацію „Развитие именного словообразования в сербскохорватском литературном языке (фемининативы)” захистила 24. 09. 1993 р. у Московському державному університеті імені М. В. Ломоносова. А. К. Смольська дослідила словотвірну систему сербохорватської літературної мови нового часу на матеріалі поміна *feminina*; висунула нове положення про еволюцію іменної деривації в контексті історії сербохорватського книжно-літературного мовлення, описала словотвірні типи, вплив провідних тенденцій літературної сербохорватської мови на номінаційно-словотвірну систему.

Загалом А. К. Смольська опублікувала понад 140 наукових праць (бібліографія за 1956–1996 рр. надрукована в „Слов’янському збірнику”, вип. 1–2, 1996; хронологічний покажчик наукових і науково-методичних праць містить „Слов’янський збірник”, вип. 16, 2012 р., а також збірник „Людиною бути – це мистецтво”, присвячений пам’яті А. К. Смольської, 2014 р.).

А. К. Смольська виступала з доповідями та була учасником Міжнародних з’їздів славистів: VI – Прага (Чехія), 1968; IX – Київ (Україна), 1983; XI – Братислава (Словаччина) 1993; XII – Краків (Польща), 1998.

Була ініціатором Міжнародних Кирило-Мефодіївських конференцій.

10 червня 2004 р. А. К. Смольська померла в м. Одеса.

Науковий колектив кафедри загального та слов’янського мовознавства, а також друзі, послідовники, учні Аделаїди Костянтинівни Смольської, яка самовіддано працювала на ниві славістики, зберігають добру пам’ять про талановиту дослідницю та розвивають започатковані нею ідеї.

Література: Пейчева О. Н. Аделаида Константиновна Смольская // Видные ученые Одессы : По воспоминаниям учеников и сотрудников / Редкол.: В. А. Смынтна (гл. ред.) и др. – Одесса, 2002. – Вып. 9. – С. 84–88; Смольская А. К. Моя судьба и славистика. Слово коллег і учнів про А. К. Смольську. Хронологічний покажчик друкованих праць д. ф. н., проф. А. К. Смольської : до 85-річчя з дня народження // Слов’янський збірник. – 2012. – Вип. 16. – С. 8–96; „Людиною бути – це мистецтво”. Збірник пам’яті доктора філологічних наук, професора А. К. Смольської / Редколегія: Є. М. Черноіваненко (відповід. ред.) та ін. – Одеса : ОНУ, 2014. – 276 с.

До 90-річчя доктора філологічних наук, професора Ф. П. Сергєєва

Виповнилося 90 років колишньому завідувачу кафедри загального та слов'янського мовознавства, відомому вченому і педагогу Федору Павловичу Сергєєву, доктору філологічних наук, професору, спеціалісту в галузі історичної і сучасної лексикології, менталінгвістики та соціолінгвістики.

Ф. П. Сергєєв народився 5 березня 1927 р. у селі Обильное Волгоградської області. В старших класах він вчився в селі Садове Сарпинського району, працював на хуторі Коробкін учителем початкових класів, старшим піонервожатим. Нагороджений медаллю СРСР „За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.”.

У 1947 р. Федір Павлович закінчив середню школу і поступив на філологічний факультет Волгоградського педагогічного інституту. В 1951 р. Ф. П. Сергєєв отримав диплом викладача російської мови та літератури.

З 1951 по 1953 рр. він працював учителем у Світлоярській середній школі Волгоградської області, а в 1953 р. вступив до аспірантури при кафедрі російської мови Московського державного педінституту. Кандидатську дисертацію „Южнорусский говор Сарпинского и Красноармейского районов Сталинградской области: (о характере взаимодействия между диалектами русского и украинского языков в условиях смешанного заселения)” Федір Павлович Сергєєв захистив у 1956 р.

Ф. П. Сергєєв починає працювати на посаді завідувача кафедри російської мови Новозибківського педінституту (1956–1957 рр.), потім займає посаду старшого викладача Волгоградського педінституту (1959–1962 рр.), доцента Кишинівського університету (1962–1970 рр.), Кишинівського педінституту (1970–1975 рр.).

В 1973 р. у Московському обласному педінституті Ф. П. Сергєєв захистив докторську дисертацію „Формирование русской дипломатической терминологии (по данным памятников письменности XI–XVII вв.)”, яка містить цінний фактичний матеріал і широкі теоретичні узагальнення в галузі історичної лексикології. У дисертації було встановлено закономірності формування терміносистем, уточ-

нено час появи термінів, які існують у сучасному словнику російської мови.

В 1976 р. Федір Павлович отримав вчене звання професора. У 1975–1979 рр. очолював кафедру російської мови Івано-Франківського педінституту, а в 1979 р. переїхав до м. Одеси, де зайняв посаду завідувача кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського держуніверситету імені І. І. Мечникова (до 1994 р.). Упродовж викладацької діяльності Ф. П. Сергєєв читав дисципліни курсу російської мови, видавав методичні посібники для учителів з питань мовної культури, підручники для молдавських шкіл („Работа над ударением в школе”, 1961; „Русский язык. Синтаксис: для 8 кл. молдавской школы”, 1975, 1976; „Предупреждение речевых недочётов и грамматических ошибок в творческих работах учащихся”, 1979; „Речевые ошибки и их предупреждение”, 1988). Деякі з цих посібників пізніше були доповнені новим фактичним матеріалом і перевидані.

Ф. П. Сергєєв – автор чотирнадцяти монографій, більше 160 наукових і науково-методичних робіт (у тому числі 10 виданих за кордоном) з питань формування і функціонування дипломатичної термінології, стилістики, культури російського мовлення, мовної політики та ін.

В Одеському держуніверситеті Федір Павлович читав теоретичні курси „Введение в языкознание”, „Общее языкознание”, спецкурси з основ наукових лінгвістичних досліджень, мови і мислення, мови і ідеології, а також керував спецсемінарами з сучасної історичної лексикології, науковою роботою студентів і аспірантів. Загалом кандидатські дисертації під керівництвом Ф. П. Сергєєва захистили: А. Г. Степанян, Р. І. Паїсьєва, О. А. Войцева, О. В. Яковлева, М. А. Оська, О. Ю. Ламбова, І. О. Семенук.

З 1994 р. до 2015 р. Ф. П. Сергєєв працював на посаді професора кафедри російської мови Волгоградського державного педагогічного університету (нині Волгоградський державний соціально-педагогічний університет). Був членом дисертаційної ради Волгоградського і Ростовського державних педагогічних університетів. Читав лекції з сучасної російської мови на 1–3 курсах, вів семінарські й лабораторні заняття, читав спецкурси для студентів 5 курсу, магістрантів і аспірантів, керував курсовими і дипломними роботами, магістерськими й кандидатськими дисертаціями.

Загалом під його керівництвом 18 осіб захистили кандидатські дисертації і 4 особи – докторські. Ф. П. Сергєєв нагороджений грамо-

тами Волгоградського державного педагогічного університету і обласної адміністрації, знаком ВДПУ „За заслуги”.

Зараз Федір Павлович перебуває на заслуженому відпочинку. Його оточують близькі – дочка М. Ф. Шацька, доктор філологічних наук, професор кафедри російської мови Волгоградського державного соціально-педагогічного університету, продовжувач справи батька, й онучка Анастасія, студентка філологічного факультету.

Колектив кафедри загального та слов'янського мовознавства щиро вітає Федора Павловича Сергєєва з ювілеєм і бажає йому благополуччя, здоров'я, бадьорості і радості, усяляких гараздів.

Основні публікації д.ф.н., проф. Ф. П. Сергєєва: Русская дипломатическая терминология (XI – XVII вв.): монография. – Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1971. – 160 с.; Русская терминология международного права (XI–XVII вв.) : монография. – Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1972. – 210 с.; Формирование русской дипломатической терминологии : монография. – Львов : Наук. думка, 1978. – 210 с.; Лексика сферы международных отношений : монография. – Киев ; Одесса : Вища шк., 1984. – 127 с.; Языковые ситуации и языковая политика в странах мира. – Волгоград : Перемена, 2004. – 160 с.; Проблема взаимоотношения языка, мышления и сознания : учеб. пособ. к спецкурсу по менталингвистике. – Волгоград : Учитель, 2004. – 143 с.; Трудные и спорные вопросы морфологии : учеб. пособ. – Волгоград : Изд-во ВГПУ : „Перемена”, 2005. – 106 с.; Методика научно-исследовательской работы студентов по русскому языку : учеб. пособ. – Волгоград : Изд-во ВГПУ : „Перемена”, 2006. – 160 с.; Языковые контакты и заимствования : учеб. пособ. по социалингвистике. – Волгоград : Изд-во ВГПУ : „Перемена”, 2007. – 135 с.; Типология речевых ошибок, их исправление и предупреждение : учеб. пособ. по спецкурсу. – Волгоград : Изд-во ВГПУ : „Перемена”, 2008. – 143 с.

Література: Сергєев Федор Павлович // Педагогический университет в лицах: Профессорско-преподавательский состав Волгоградского педагогического университета (1931–2006); авт.-сост. Н. Болотов и др. – Волгоград, 2006. – С. 51; Войцева О. А. Федір Павлович Сергєєв // Профессори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словник : в 4 т. / відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса : Астропринт, 2000. – Т. 4. – С. 77–78; Сергєев Федор Павлович // Ведущие ученые Волгоградского педагогического университета 1980–2010. Биобиблиографический справочник. URL: lib.volsu.ru/veduschie-uchenye-VolGU/book/txt/Sergeev.pdf

Фотографії з сімейного архіву Ф. П. Сергєєва

Федір Павлович Сергєєв під час перебування у Лейпцигу
(Німеччина), 1959 р.

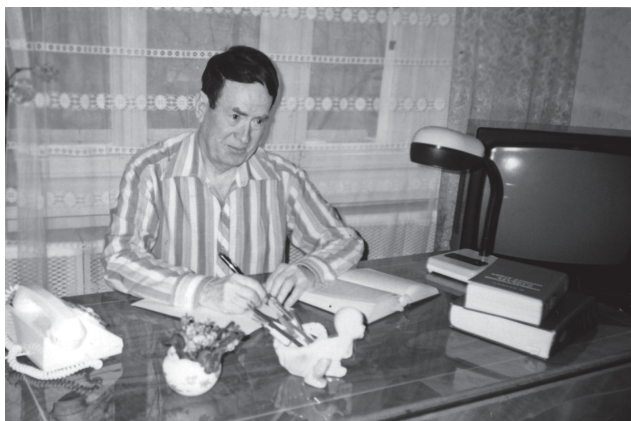
Ф. П. Сергєєв на відпочинку
з родиною. Трускавець, 1977 р.

Ф. П. Сергєєв з професором
П. С. Федорчаком.
Івано-Франківськ

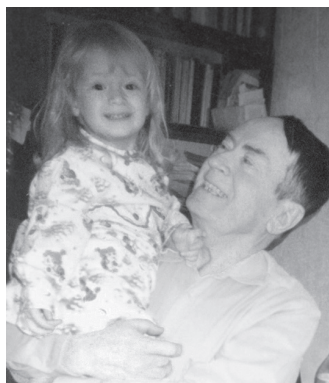
Професор Ф. П. Сергєєв з викладачами і працівниками кафедри загального та слов'янського мовознавства. Зліва направо стоять: лаборант С. Тонкошкурова, одна з аспіранток Ф. П. Сергєєва, Л. П. Зеленко, О. О. Трушицина, Е. Е. Мінкевич. Зліва направо сидять: Н. Г. Рядченко, Ф. П. Сергєєв, А. К. Смольська, Г. Ю. Касім, М. Ф. Турутїна. Одеса, 1988 р.

Ф. П. Сергєєв за робочим столом. Волгоград, березень 1997 р.

Ф. П. Сергеев з дружиною в
гостях у старшого брата Андрія
Павловича. Волгоград, 1996 р.

Ф. П. Сергеев з онукою
Настею. Волгоград, 2000 р.

Ф. П. Сергеев з професорами В. І. Супруном і
М. Ф. Алефіренком. Волгоград, Волгоградський
соціально-педагогічний університет, липень 2001 р.

На відзначенні 70-річчя філологічного факультету
Волгоградського державного соціально-педагогічного університету.
Колектив кафедри російської мови.
Поряд з Федором Павловичем за столом сидить
проф. В. П. Москвін. Волгоград, 2001 р.

Професор В. П. Москвін і донька
Ф. П. Сергєєва Марина Федорівна
Шацька в день 90-річного ювілею
Федора Павловича. Волгоград, 2017
р.

Ф. П. Сергєєв.
Волгоград,
5.03.2017 р.

До 65-річчя доктора філологічних наук, професора О. А. Войцевої

У цьому році виповнилося 65 років доктору філологічних наук, професору, завідувачу кафедри загального та слов'янського мовознавства, мовознавцю, полоністу Олені Андріївні Войцевій.

О. А. Войцева народилася 1 листопада 1952 року в місті Хабаровськ у родині службовців – лікаря-мікробіолога Марії Кузьмівни та інженера-будівельника Андрія Васильовича. Мала двох старших братів – Юрія і Бориса. Після переїзду сім'ї в 1959 р. до м. Одеси вчилась у середній школі № 76, у 1970 р. вступила на філологічний факультет Одеського державного університету імені І. І. Мечникова, який закінчила в 1975 р.

Слухала лекції відомих одеських науковців, зокрема професорів Н. І. Букатевича, К. Є. Гагкаєва, Ю. О. Карпенка, М. О. Левченка, М. Г. Соколянського, доцентів Т. Т. Бевзенко, Л. А. Бурчак, Н. Г. Рядченко, А. О. Слюсаря, Б. О. Шайкевича.

Трудову діяльність розпочала в Бюро міжнародного молодіжного туризму „Супутник” ОК ЛКСМ України, де працювала ст. гідом-перекладачем польської мови. Вийшла заміж за інженера-радіотехніка Сергія Івановича Войцева, народила доньку Дар'ю. У 1981 р. перейшла на роботу в Одеський університет, на кафедру російської мови для іноземців, де здобула перший педагогічний досвід, а з 1989 р. почала працювати викладачем кафедри загального та слов'янського мовознавства.

Кандидатську дисертацію „Процессы детерминализации в русском языке: Семантико-стилистическая характеристика существительных сферы искусства, военной и конфессиональной областей (на материале письменности XVIII–XX вв.)” захистила 1989 р. під науковим керівництвом професора Ф. П. Сергєєва.

У 2012 р. О. А. Войцева захистила докторську дисертацію „Динаміка номінації водогосподарських реалій у польській мові на тлі інших слов'янських мов”. Докладно вивчила історію становлення водогосподарської лексики польської мови в історико-онимасіологічному,

лінгвокогнітивному та культурологічному аспектах; розробила концепцію лексики субмови водного господарства як структурно-функціонального різновиду науково-технічного стилю польської мови, дослідила фахово-мовну картину світу польськомовного моряка.

О. А. Войцева має понад 130 наукових праць, з них 30 – у міжнародних монографіях, журналах, збірниках. Досліджує питання теорії номінації, історичного та ономазіологічного термінознавства, вивчає польську культурно-марковану лексику, а також способи її трансляції в слов'янських мовах, займається розробкою методики викладання польської мови у вищій, середній і початковій школі.

Виступала з доповідями на 80 Міжнародних і Всеукраїнських наукових конференціях, у тому числі на розширених пленумах Наукової координаційної ради Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України (Одеса, 2012; Умань, 2014; Хмельницький, 2017), на Конгресах полоністики (Гданськ, 2001, Познань, 2007), на міжнародній конференції „Konstrukcje i destrukcje tożsamości. Granice stare i nowe” в Польській Академії Наук (12–13.05.2014 р.). Активно співпрацює з науковцями Жешівського, Гданського, Варшавського університетів. У 2014 р. О. А. Войцева отримала грант „Еразмус Мундус 2011” програми Євросоюзу в галузі вищої освіти та пройшла стажування у Варшавському університеті.

Олена Андріївна є головним редактором „Слов'янського збірника” (2012–2017 pp.), рецензентом наукового збірника „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Glottodydaktyka” (2014–2017 pp.), членом Наукової ради міжнародного часопису „Media. Biznes. Kultura” (Гданський університет, Польща), а також членом редколегії періодичних збірників, які видає Одеський національний університет („Мова”, „Записки з загального мовознавства”, „Вісник ОНУ. Серія Філологія”).

Працює на кафедрі загального та слов'янського мовознавства з 2009 р. – заступником декана філологічного факультету з питань функціональної полоністичної спеціалізації, з 2013 р. по сьогодні – завідувачем кафедри. О. А. Войцева читає теоретичні і практичні курси дисциплін кафедри, у тому числі „Вступ до мовознавства”, „Вступ до слов'янської філології”, „Загальне мовознавство”, „Польська мова” (як друга слов'янська). Крім того, з 2004 р. розробила і читає дисципліни полоністичного циклу на спеціалізації „Польська

мова” („Країнознавство Польщі”, „Історія польської літературної мови”, „Стилістика польської мови”, „Сучасна польська мова. Словотвір”, „Сучасна польська мова. Синтаксис”). Керує науковою працею аспірантів, курсовими і кваліфікаційними роботами студентів.

О. А. Войцева видала навчальний посібник „Польська мова” (Чернівці, 2007) і підручник для студентів гуманітарних вузів „Відкрий таємниці польської мови” (Чернівці, 2016), є співавтором „Польсько-українського лексико-тематичного словника” разом із Г. Ю. Касім, Л. І. Яковенко, А. Ястшембською (Одеса, 2016), уклала методичні вказівки, а також робочі програми для студентів-полоністів (співавтор: Г. Ю. Касім) (Чернівці, 2013), написала програми з польської мови для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (Чернівці, 2010), для 5–9, 10–11 класів (співавтор: Т. Г. Бучацька), підручники „Польська мова” для загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання для 5–9 класів (співавтор: Т. Г. Бучацька) (Чернівці, 2013–2017 рр.).

Випускники Одеської полоністичної школи, започаткованої О. А. Войцевою, працюють у вищих школах і середніх загальноосвітніх закладах, у тому числі з поглибленим вивченням польської мови, в спільних польсько-українських підприємствах, на мовних курсах і перекладацьких бюро в Україні, Білорусі, Польщі та інших країнах.

Науковий колектив кафедри загального та слов'янського мовознавства, її друзі та учні сердечно вітають Олену Андріївну з ювілеєм, бажають їй міцного здоров'я, щастя, нових творчих успіхів у науковій і науково-педагогічній діяльності.

Бібліографічний показник праць доктора філологічних наук, професора Олени Андріївни Войцевої

1987

1. Детерминологизация специальной лексики в современном русском и польском языках // IX Республіканська славістична конференція 12–14 травня 1987 р. „Великий Жовтень і розвиток духовної культури слов'янських народів”: тези доп. і повід. / [гол. ред. В. М. Русанівський]. – Одеса, 1987. – Ч. I. – С. 83–84.

1988

2. Методические указания по спецкурсу „Развитие переносных значений в лексике конфессиональной сферы” для студентов IV курса веч. и заочн. формы обучения филол. ф-та. – Одесса, 1988. – 36 с. Соавтор: Ф. П. Сергеев.

1989

3. Развитие переносных значений у слов мифологической сферы // Исследования лексической и грамматической семантики в русском и украинском языках. – Одесса : Одес. ун-т., 1989. – С. 196–205. – Сб. деп. в ИНИОН АН СССР 7.02.89, № 36908.

4. Процессы детерминологизации в русском языке: Семантико-стилистическая характеристика существительных сферы искусства, военной и конфессиональной областей (на материале письменности XVIII – XX вв.): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 – русский язык. – Одесса, 1989. – 16 с.

5. Изобразительно-выразительные возможности лексики конфессиональной сферы // III Международный симпозиум МАПРЯЛ по лингвострановедению: Тез. докл. и сообщ. (Одесса, 11–15 сент. 1989 г.). – Одесса, 1989. – Ч. II. – С. 25–27.

6. Особенности детерминологизации имен существительных в системе терминологии искусства. – Одесса : Одес. ун-т., 1989. – 24 с. – Деп. в ИНИОН АН СССР 17.01.90, № 10827.

7. Методические указания и задания по польскому языку для студентов вечернего и заочного обучения филол. ф-та. – Одесса, 1989. – 65 с. Соавторы: Г. Ю. Касим, А. Г. Степанян.

1990

8. Особенности употребления античных мифологизмов в поэзии А. С. Пушкина начала 20-х гг. XIX в. // Пушкин в Бессарабии: Сб. науч.-практ. регион. конф. – Измаил, 1990. – С. 109–111.

9. Методические указания к изучению современного русского языка (фонетика) для студентов включенного обучения из ГДР. – Одесса, 1990. – 110 с. Соавторы: А. Д. Беньковская, Е. А. Трушицина.

1991

10. Функционирование лексики церковно-книжного фонда в русском литературном языке // Эффективные формы работы по языку и литерату-

ре в учебной аудитории : мат. первой обл. научно-практ. конф. – Одесса, 1991. – С. 70–72.

11. Значение научной командировки В. И. Григоровича в славянские земли // Профессор Виктор Иванович Григорович : тез. докл. обл. науч. чтений, посвящ. 175-летию со дня рождения ученого-слависта. – Одесса, 1991. – С. 10–12.

12. О детерминализации специальной лексики (на материале современного русского и польского языков) // А. А. Потебня – исследователь славянских взаимосвязей : тез. докл. и сообщ. Всесоюз. науч. конф. (октябрь 1991 г.). – Харьков, 1991. – Ч. I. – С. 58–60.

1992

13. Новаторство А. С. Пушкина в интерпретации античных мифонимов // Вопросы творчества и биографии А. С. Пушкина : тез. докл. и общ. межвуз. науч. конф. – Одесса, 1992. – С. 11–12.

14. Методичні вказівки і вправи з сучасної польської мови для студентів 2 курсу філол. ф-ту. – Одеса, 1992. – 72 с.

1993

15. Некоторые аспекты обучения польской фонетической системе в русской и украиноязычной аудитории // Актуальні проблеми відродження мов і культури західних та південних слов'ян в Україні : тези доп. і повід. міжвуз. науково-практ. конф. (м. Одеса, 14–15 травня). – Одеса, 1993. – С. 15–19.

16. Деякі аспекти контрастивного вивчення образних анімалістичних фразеологізмів (на матеріалі сучасної української та польської мов) // Проблеми контрастивної лінгвістики : Тези міжвуз. наук. конф. – Кіровоград, 1993. – С. 41–42. Співавтор: О. С. Нечаєва.

17. Роль синтагматических отношений в развитии переносных значений у слов, относящихся к сфере искусства // Семантика мови і тексту: мат. міжнар. наукової конф. (м. Івано-Франківськ, 13–15 жовтня 1993 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – Ч. 1. – С. 46–47.

18. Роль синтагматических отношений в детерминализации слов сферы искусства // Семантика мови і тексту: мат. міжнар. наукової конф. (м. Івано-Франківськ, 13–15 жовтня 1993 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – Ч. 2. – С. 24–25.

19. Дидактичні матеріали і завдання з сучасної польської мови для студентів 2 курсу філол. ф-ту. – Одеса, 1993. – 79 с.

1994

20. Деякі аспекти навчання польській фонетичній системі в російській і україномовній аудиторії // Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні : Тези доп. і повід. міжвуз. науково-практ. конф. – Одеса. 1994. – С. 17–23.

21. Деякі особливості використання спеціальної лексики у повісті Юрія Збанацького „Морська чайка” // Язык и культура: III-я международная конференция: Тезисы докладов. – Киев, 1994. – С. 240–241. Співатор: І. М. Карнаушинко.

22. Лексичні українізми в сучасній польській мові // Щорічні записки з українського мовознавства. – Вип. 1. – Одеса : Друкарський двір, 1994. – С. 75–79.

23. Контрольні роботи з сучасної польської мови для студ. заочн. відділу філол. ф-ту. – Одеса, 1994. – 24 с.

1995

24. Славістичні традиції Одеського університету // Славістичні науково-дослідні центри в Україні (вчора – сьогодні – завтра) : мат. всеукр. науково-практ. конф. (м. Київ, 25–26 травня 1994 р.). – Київ, 1995. – С. 70–73. Співатор: А. К. Смольська.

25. Деякі аспекти вивчення польської фонетичної системи в російській та українській аудиторії // Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні : зб. ст.; [ред. кол. : В. М. Русанівський (гол. ред.) та ін.]. – К. : Вежа, 1995. – С. 140–143.

26. Лексичні українізми в сучасній польській мові // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. – Seria Filologiczna. Językoznawstwo 2 / Pod red. M. Bobrana. – Rzeszów, 1995. – Nr. 17. – S. 231–236.

1996

27. Особенности освоения лексических русизмов в системе польского литературного языка : мат. міжвуз. наук. Кирило-Мефодіївської конф. (Одеса, 27–28 травня 1996 р.). – Одеса, 1996. – С. 8–9.

28. Особенности становления и развития морской терминологии // Язык и культура : IV международная конференция: материалы. – Киев : Укр. ин-т межд. отношений и др., 1996. – С. 242–243. Соавтор: І. М. Карнаушинко.

29. Освоение лексических русизмов в системе польского литературного языка // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Вип. 1. – Одеса, 1996. – С. 30–34. Соавтор: Н. О. Грунтова.

30. Зіставне вивчення лексики і фразеології в курсі сучасної польської мови // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Одеса, 1996. – Вип. 2. – С. 123–127.

1997

31. Програма курсу „Вступ до мовознавства” // Програми дисциплін кафедри. – Одеса, 1997. – С. 5–9. Співавтор: Г. Ю. Касім.

32. Семантическое освоение кликальной лексики в современном русском и польском языках // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Одеса, 1997. – Вип. 3. – С. 27–32.

1998

33. Використання інтенсивного методу при вивченні сучасної польської мови : проблеми та перспективи // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Одеса, 1998. – Вип. 5. – С. 43–47.

1999

34. Особливості формування та функціонування морської лексики в українській і російській мовах (за матеріалами одеських періодичних видань) // Четвертий міжнародний конгрес україністів. Південь України : доп. та повід. / відп. ред. Я. Ісаєвич (м. Одеса, 26–29 серпня 1999 р.) – Одеса : АстроПринт, 1999. – С. 312–320.

35. Формирование лингвистической компетенции у иностранных студентов-филологов в процессе овладения курсом „Введение в языкознание” // „Русский язык, литература и культура на рубеже веков” : IX Межд. конгресс МАПРЯЛ : тез. докл. и сообщ. : в 2 т. (г. Братислава, Словацкая Республика, 16–21 августа 1999 г.) / ред. О. Ковачичова. – Братислава, 1999. – Т. 1. – С. 31–33.

36. Найдавніші морські номени в сучасній українській та польській мовах // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Одеса, 1999. – Вип. 6. – С. 95–104.

37. Семантичні преобразування на лексика та от митологичен проиход в поезията на А. С. Пушкин // Проглас. Филологическо списание на Великогърновския университет „Св. св. Кирил и Методий”. – 1999. – № 1–2. – С. 176–178.

2000

38. Морские прототермины Средневековья // Българистични проучвания : актуални проблеми на българистиката и славистиката : 5 междунар. науч. сесия (г. Велико Търново, 13 авг. 1999). – Велико Търново, 2000. – Вип. 6. – С. 29–44.

39. Грецькі та італійські лексичні запозичення у слов'янській морській термінології // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Одеса : Астропринт, 2000. – Вип. 7. – С. 81–87.

40. Формування та основні тенденції у розвитку номенклатури плавальних засобів в українській, російській та польській мовах // Записки з українського мовознавства : зб. наук. пр. – Одеса : Астропринт, 2000. – Вип. 9. – С. 70–81.

41. Национально-культурная специфика семантики судоходных номенов в русском, украинском и польском языках // Мова ў святле класічнай спадчыны і сучасных парадыгм : тэз. дакл. VIII Міжнар. Карскіх чытаньняў / пад рэд. М. І. Канюшкевіч. – Гродна : Гр ДУ, 2000. – С. 116–122.

42. Польська судноплавна номенклатура у генетичному і словотвірному аспекті // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. пр. – К., 2000. – С. 140–149.

43. О роли лексики церковно-книжного фонда при обучении современного русского литературного языка // Kieleckie studia rusycystyczne : Problemy nauczania języka rosyjskiego, literatury i kultury Rosji u progu XXI wieku: Materiały III Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Testowanie, standardy, certyfikacja: stan obecny i perspektywy” (Kielce, 19–20 września 1998 r.) / Red. nauk. Kazimierz Luciński. – Kielce, 2000. – Т. 10. – S. 305–313.

44. Федір Павлович Сергєєв // Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словник : в 4 т. / відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса : Астропринт, 2000. – Т. 4. – С. 77–78.

2001

45. Семантические изменения в морской лексике современного русского языка // Русистика и современность : материалы IV Междунар. научно-практ. конф. / Pod red. M. Bobrana. – Rzeszów : Wydawnictwo WSP, 2001. Вып. 2 : Языкознание. – S. 59–68.

46. Морская и рыболовецкая лексика в словаре русского языка XI–XVII ст. // Мова : Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – 2001. – № 5/6. – С. 49–56. URL: <http://liber.onu.edu.ua/pdf/mova5-6.pdf/>

47. Розвиток теорії мовного універсалізму і етноцентризму в історії мовознавчої думки // Система і структура східнослов'янських мов : до 200-річчя з дня народження В. І. Даля : зб. наук. пр. / відп. ред. В. І. Гончаров. – К., 2001. – С. 77–90.

48. Польская морская терминология в „Приморской трилогии” С. Жеромского // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Одеса : Астропринт, 2001. – Вип. 8. – С. 46–55. URL: <http://liber.onu.edu.ua/pdf/mova5-6.pdf/>

49. Теорія мовного універсалізму та імплікаційні полісемантичні універсалиї в системі лексики морської галузі польської, української та російської мов // Вісник Запорізького державного університету. Серія : Філологічні науки. – 2001. – № 4. – С. 32–39.

50. Польська судноплавна номенклатура у генетичному та словотвірному аспектах // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. пр.; відп. ред. В. І. Гончаров. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – С. 140–149.

51. Специфіка творення судноплавних субстантивів в сучасній українській і польській мовах // Мова і культура. – Київ, 2001. – Т. 3, вип. 3 : Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. – С. 27–30.

2002

52. Комунікативне значення української та польської морської термінології // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2002. – Вип. 14. – С. 58–62.

53. Явище синонімії в галузі термінології морської справи польської мови // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. пр. – Київ, 2002. – С. 149–157.

54. Відображення картини світу кашубів-помор'ян в антології кашубської поезії // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2002. – Вип. 16. – С. 16–19.

55. Універсальне та ідіостічне в спеціальній морській картині світу (за даними польської мариністичної літератури) // Записки з загальної лінгвістики : зб. наук. пр. – Одеса, 2002. – Вип. 4. – С. 110–120. URL: <http://liber.onu.edu.ua/pdf/zap-zag-lingv-4.pdf/>

56. Иноязычные водные номены в морской терминологии современного польского и русского языков // Българистични проучвания : акту-

ални проблеми на българистиката и славистиката. VII междунар. науч. сесия (г. Велико Търново, 22–23 август 2001 г.). – Велико Търново, 2002. – С. 126–136.

57. Картина світу людей моря в „Приморській трилогії” С. Жеромського // Система і структура східнослов’янських мов : до 70-річчя з дня народження д-ра філол. наук, проф. М. М. Пилинського : зб. наук. пр. – Київ, 2002. – С. 140–146.

58. Польская морская терминология в „Приморской трилогии” С. Жеромского // III Славистические чтения памяти проф. П. А. Дмитриева и проф. Г. И. Сафронова : материалы междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, 12–14 сентября 2001 г.). – СПб., 2002. – С. 37–40.

59. Традиції людей моря як важливі елементи загальної морської культури (на матеріалі польської судноплавної термінології) // Слов’янський збірник : зб. наук. пр. – Одеса, 2002. – Вип. 9. – С. 77–84. URL: <http://liber.onu.edu.ua/pdf/slovzbir9.pdf>

60. Особливості і джерела формування галузевих термінологій (на матеріалі морської термінології польської мови) // Записки з загальної лінгвістики : зб. наук. пр. – Одеса, 2002. – Вип. 5 : Мова та національна свідомість. – С. 200–210. URL: <http://liber.onu.edu.ua/pdf/zap-zag-lingv-5.pdf>

61. Еволюція мореплавства в світлі мовних фактів (за даними польської судноплавної номенклатури) // Вісник Запорізького державного університету. Серія : Філологічні науки. – 2002. – № 3. – С. 36–41.

62. Динамічний характер мотивації в судноплавній термінології польської та інших слов’янських мов // Сборник в чест на проф. д-р Ангел Давидов : мат. от междунар. научна конф. (г. Велико Търново, 13–14 декември 2002 г.). – Велико Търново, 2002. – С. 355–365.

63. Рец. на кн.: Т. Д. Космакова-Братушенко. Українська мова для іноземців. – Одеса, 2000. – 728 с. // Мова : науково-теоретичний часопис. – 2002. – № 7 : Текст і його складники : присвячено пам’яті проф. кафедри рос. мови ОНУ Л. М. Лосевої. – С. 285–286. URL: <http://liber.onu.edu.ua/pdf/mova7.pdf>

2003

64. Вербалізація науково-технічного знання та основні напрямки вивчення спеціальної лексики // Система і структура східнослов’янських мов : зб. наук. пр. – Київ, 2003. – С. 140–147.

65. Термінологічні індивідуалізми в історії формування морської термінології польської мови // Система і структура східнослов'янських мов : сучасні тенденції розвитку слов'янських мов : зб. наук. пр. – Київ, 2003. – С. 124–131.

66. Лексикографічні джерела вивчення номінації реалій водного господарства в слов'янських мовах // Вісник Запорізького державного університету. Серія : Філологічні науки. – 2003. – № 1. – С. 44–50.

67. Номінаційні моделі реалій рибальства в польській мові // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Одеса, 2003. – Вип. 10 : Міжслов'янські мовні та літературні зв'язки. – С. 130–137. URL: <http://liber.onu.edu.ua/pdf/slovzbir10.pdf>

68. Лексико-семантична модифікація назв архітектури плавальних засобів в українській і польській мовах // Записки з українського мовознавства : зб. наук. пр. – Одеса, 2003. – Вип. 12 : Українська ментальність : діалог світів. – С. 288–296.

69. Первичная лексическая номинация реалий водного хозяйства в русском и польском языках // Мова. – 2003. – № 8. – С. 45–49. URL: <http://liber.onu.edu.ua/pdf/mova8.pdf>

70. Розвиток полоністики в Одеському університеті // Українсько-польські культурні відносини (XIX–XX століття) : наук. видання. – Київ, 2003. – С. 209–215.

2005

71. Праслов'янська спадщина у лексиці водного господарства польської та інших слов'янських мов // До 70-річчя з дня народження О. О. Потебні : зб. наук. пр. – Київ, 2005. – С. 42–47.

72. Культурно-історичні та лінгвальні чинники у формуванні і розвитку польської вербальної системи водного господарства // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. пр. – Київ, 2005. – С. 103–106.

73. Джерела вивчення номінації польської лексики водного господарства (XVI–XIX ст.) // Мова. – 2005. – № 10. – С. 96–99. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/1260/>

2006

74. Мотиваційні ознаки назв риболовних знарядь в польській мові // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Одеса, 2006. – Вип. 12. – С. 103–111. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/3040>

2007

75. Podstawowe elementy językowego obrazu świata polskiego marynarza // Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. III Kongres Polonistyki zagranicznej (Poznań, 8–11 czerwca 2006 r.). – Poznań : Wydawnictwo Naukowe UaM, 2007. – S. 923–929.

76. Морской жаргон в контексте развития субкультуры моряков (на материале русского и польского языков) // Ритми сучасної філології : до 50-річчя проф. Т. А. Космеди : зб. наук. ст. – Львів, 2007. – С. 148–160.

77. Морской жаргон в маринистическом дискурсе русского и польского языков // Серебряный век: диалог культур : междунар. науч. конф., посвященная памяти проф. С. П. Ильева (г. Одесса, 26–27 октября 2006 г.) : сб. науч. ст. – Одесса, 2007. – С. 568–577.

78. Польська мова : навч. посібник. – Київ : Букрек, 2007. – 384 с.

2008

79. Значення соціокультурної компетенції як окремого компонента у вивченні польської мови // Мова. – 2008. – № 13. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/1572/>

2009

80. Ewolucja nazw jednostek pływających w języku polskim na tle innych języków słowiańskich // Postscriptum polonistyczne. – 2009. – T. 1 (3). – S. 101–110.

81. O specjalizacji „Język polski” na Odeskim Uniwersytecie Narodowym im. Ilji Miecznikowa // Postscriptum polonistyczne. – 2009. – T. 1 (3). – S. 243–244.

2010

82. Вербализация концепта „море” в фольклорной картине мира русских и поляков // Мова. – 2010. – № 15. – С. 68–73. URL: http://liber.onu.edu.ua/pdf/mova_15_2010.pdf/

83. Водогосподарська лексика польської мови : від давнини до сучасності. – Чернівці : Букрек, 2010. – 424 с.

84. Польська мова та читання : програма для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. – Чернівці : Букрек, 2010. – 128 с.

2011

85. Наименования лиц по профессии в подсистеме водного хозяйства русского и польского языков // *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria filologiczna. Glottodydaktyka 3. Część I. Problemy językoznawstwa porównawczego*. – Rzeszów, 2011. – S. 168–177. URL: <http://www2.univ.rzeszow.pl/wfil/kfr/ksiazki/glottoczl.pdf/>

86. Традиції та закономірності в розвитку водогосподарської лексики польської мови // *Мовознавство*. – 2011. – № 4. – С. 36–45. URL: http://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=199/

87. Запозичення в лексиці водного господарства польської мови // *Київські полоністичні студії: Матеріали ювіл. Міжнар. інтердисциплінар. конф. „Польсько-український бюлетень: європейська традиція діалогу культур” (22–24 вересня 2010 р.)* / відп. ред. та упоряд. Р. П. Радишевський. – К. : Ун-т „Україна”, 2011. – С. 390–396. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2011_18_67/

2012

88. Динаміка номінації водогосподарських реалій у польській мові на тлі інших слов'янських мов: Дис. доктора філол. наук : 10.02.03. – Одеса, 2012. – 483 с.

89. Динаміка номінації водогосподарських реалій у польській мові на тлі інших слов'янських мов : Автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.03 – слов'янські мови. – К., 2012. – 39 с.

90. Общие тенденции терминологической номинации в развитии лексики водного хозяйства русского и польского языков // *Мова*. – 2012. – № 18. – С. 162–166. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/5947/>

91. Специфіка номінації мікрокатегорії „рух по водному середовищу” (на матеріалі оповідань польського письменника З. Батко) // *Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Чернівці, 2012. – Вип. 17, ч. 2.* – С. 34–40. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/4121/>

92. Соціокультурна компетентність як важлива складова у процесі вивчення сучасної польської мови // *Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Чернівці, 2012. – Вип. 16.* – С. 337–344. URL: <http://liber.onu.edu.ua/pdf/slovzbir16.pdf/>

93. Деякі аспекти адаптації іншомовних термінів у польській мові (на матеріалі водогосподарської лексики) // „О сколько нам открытий чудных...” : матеріали к 80-летию со дня рождения Д. С. Ищенко. – Одесса, 2012. – С. 18–22.

94. Кафедра загального та слов'янського мовознавства // Історія філологічного факультету [ОНУ імені І. І. Мечникова] : збірка документально-художніх нарисів. – Одеса : Астропринт, 2012. – С. 70–79. Співавтор: Г. Ю. Касім.

2013

95. Репрезентація науково-технічного знання в системі мови // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–14 вересня 2013 р.). – Одеса, 2013. – С. 388–400.

96. Польська мова: підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (5-й рік навчання). – Чернівці : Букрек, 2013. – 224 с. Співавтор: Т. Г. Бучацька.

97. Лінгвокультурологічний потенціал назв традицій і ритуалів польських моряків (на матеріалі сучасного мас-медійного дискурсу) // Київські полоністичні студії / наук. ред. та упоряд. Р. Радишевський. – К. : Кафедра, 2013. – С. 455–460. URL: <http://philology.knu.ua/files/library/polonist/22/80.pdf/>

98. Семантична мотивація лексики на позначення плавальних засобів у старопольській мові // Мова. – 2013. – № 19. – С. 103–107. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/4943/>

99. Мовний образ польського моряка в повісті З. Батко „Ласкаві океани” // Записки з українського мовознавства = Opera in linguistica ukrainiana. – 2013. – Вип. 20. – С. 29–37. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/4952/>

100. Лінгвокультурологічний і стилістичний потенціал орієнтальної лексики в „Кримських сонетах” Адама Міцкевича // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Чернівці, 2013. – Вип. 17, ч. 3. – С. 46–61. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/4227/>

101. Методичні вказівки до лабораторних занять з дисципліни „Поль-

ська мова” для студентів I курсу спеціальностей „Українська мова і література зі спеціалізацією „Польська мова”, „Мова і література: російська зі спеціалізацією „Польська мова”. – Чернівці : Букрек, 2013. – 56 с.

102. Робоча програма і контрольні тести з дисципліни „Польська мова” для студентів I курсу спеціальностей „Українська мова і література зі спеціалізацією „Польська мова”, „Мова і література: російська зі спеціалізацією „Польська мова”. – Чернівці : Букрек, 2013. – 43 с. Співатор: Г. Ю. Касім.

103. Структура концепта ‘море’ в маринистической лирике Ивана Рядченко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского: Научный журнал. Серия „Филология. Социальные коммуникации”. – Симферополь, 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 31–36.

104. Специфика языковой репрезентации профессиональной картины мира моряка в лирике Ивана Рядченко // Золотая звезда: города-побратимы – символ совместного наследия : Сб. мат. межд. конф. / под ред. И. А. Прихожан и В. И. Супруна. – Волгоград, 2013. – С. 288–296.

105. Риболовна лексика праслов’янського й іншомовного походження в польській та інших слов’янських мовах // Вісник ОНУ. Серія : Філологія. – 2013. – Т.18, вип. 2(6). – С. 27–36. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/5164/>

106. Разнообразие вербальных интерпретаций концепта ‘море’ в маринистическом дискурсе Ивана Рядченко // Слов’янські наукові читання : літературознавчий та культурологічний аспекти : зб. матеріалів наук. читань, які відбулися 21 жовтня 2013 року. – Одеса, 2013. – С. 133–139. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/4266/>

2014

107. Науково-технічне знання та специфіка його об’єктивації в мові // Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків. Колективна монографія / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. – Одеса : Видавець Букаєв В. В., 2014. – С. 42–55.

108. Польська мова: (6-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою: підручник для 6 класу за-

гальноосвітніх навчальних закладів. – Чернівці : Букрек, 2014. – 240 с. Співавтор: Т. Г. Бучацька.

109. Апелятивні назви водних об'єктів польської мови в лінгвокультурологічному висвітленні // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – Київ : Освіта України, 2014. – Вип. 25 : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – С. 18–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2014_25_5/

110. Апеллятивные названия водных объектов и их частей в лингвокультурологическом аспекте (на материале русского и польского языков) // Текст – предложение – слово. Исследования по русскому языку / Pod red. naukową Artura Czapigi i Zofii Czapigi. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. – S. 11–23.

111. Принципи номінації водних об'єктів в українській, російській і польській мовах // Слов'янський збірник. – 2014. – Вип. 18 : Пам'яті чл.-кор. НАН України, д-ра філол. наук, проф. Юрія Олександровича Карпенка (1929–2009) з нагоди 85-річчя з дня народження. – С. 123–136. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/10507/1/123-136.pdf/>

112. Пам'яті А. К. Смольської // „Людиною бути – це мистецтво” : зб. пам'яті д-ра філол. наук, проф. Аделаїди Костянтинівни Смольської. – Одеса, 2014. – С. 35–37. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/7569/>

113. Реализация ключевых слов-концептов (‘море’, ‘берег’, ‘судно’) в маринистической лирике Ивана Рядченко // Вісник ОНУ. Серія : Філологія. – Одеса, 2014. – Вип. 4(10). – С. 55–60. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/7776/>

2015

114. Means and ways of naming women's underwear (in modern Russian and Polish languages) = Засоби та способи номінації предметів верхнього жіночого одягу (на матеріалі сучасної російської і польської мов) // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Одеса, 2015. – Вип. 19. – С. 151–165. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/7904/>

115. Семантика мікрокатегорії „рух по воді” (за даними польського мариністичного дискурсу) // Одеська лінгвістична школа: інтеграція

підходів. Колективна монографія / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. – Одеса : Видавець Букаєв В. В., 2015. – С. 65–70.

116. Типология культурно маркированных наименований плавательных средств в русском и польском языках // *Glottodydaktyka 7. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego* / Pod red. naukową E. Dźwierzynskiej, Z. Czapigi i in. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2015. – № 88. – S. 71–81. URL: <http://kfr.univ.rzeszow.pl/glottodydaktyka/glottodydaktyka7.pdf>

117. Культурная обусловленность морской профессионально-жаргонной лексики и фразеологии русского языка // *Z badań nad językami europejskimi w aspekcie synchronicznym i diachronicznym* / Pod red. E. Dźwierzynskiej i D. Chudyk. – Szczecin : volumina. pl Daniel Krzanowski, 2015. – S. 289–308.

118. Польська мова: підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. – Чернівці : Букрек, 2015. – 136 с. Співатор: Т. Г. Бучацька.

119. Польська мова: (7-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – Чернівці : Букрек, 2015. – 240 с. Співатор: Т. Г. Бучацька.

120. Аксиологічна характеристика фразеологізмів з найменуваннями одягу та його деталей в українській мові // *Записки з українського мовознавства : зб. наук. праць* / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. – Одеса : „ПолиПринт”, 2015. – Вип. 22. – С. 5–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2015_22_3/

121. Розвиток філологічних наук / О. А. Войцева, Л. М. Голубенко, Д. С. Іщенко [та ін.] // *Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015)*. – Одеса, 2015. – С. 107–120. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/8369/>

2016

122. Польсько-український лексико-тематичний словник: навч. посіб. з дисципліни „Польська мова” для студ. І курсу спец. „Українська мова і література зі спец. „Польська мова”, „Мова і література: російська зі

спец. „Польська мова”. – Одеса : Астропринт, 2016. – 84 с. Співавтори: Г. Ю. Касім, Л. І. Яковенко, А. Ястшембська.

123. Типовые номинационные модели и способы образования лексики тематической микрогруппы „верхняя одежда для женщин” в современном русском языке // Коммуникативные параметры текста II / Pod red. Zofii Czapigi i Jolanty Kur-Kononowicz. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. – S. 7–23.

124. Польська мова: (8-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою : підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – Чернівці : Букрек, 2016. – 248 с. Співавтор: Т. Г. Бучацька.

125. Польська національно маркована лексика у східнослов'янських мовах // Слов'янські читання: літературознавчий та лінгвокультурологічний аспекти : зб. наук. статей за мат. Всеукр. наук. конф. (Одеса, 19–20 жовтня 2015 р.) / відповід. ред. Н. М. Раковська. – Одеса : Астропринт, 2016. – С. 337–344.

126. Принципы номинации женской одежды в современном русском языке // Русский язык в интеркультурном пространстве / Pod red. Z. Czapigi, A. Stasienko. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. – S. 127–144.

127. Лексическая объективация концепта ‘море’ в лирике Ивана Рядченко // Одеса у слов'янських літературах. Студії. – Бялысток – Одесса, 2016. – С. 469–478.

128. Ономазіологічний потенціал назв водних об'єктів у слов'янських мовах // Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. – Одеса : ПолиПринт, 2016. – С. 11–19.

129. Фразеологизмы с наименованиями одежды в аксиологическом пространстве русского языка // Glottodydaktyka 8. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego / Pod red. naukową E. Dźwierzyńskiej, Z. Czapigi i in. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. – № 92. – S. 67–74. URL: <http://kfr.univ.rzeszow.pl/glottodydaktyka/glottodydaktyka8popr.pdf/>

130. Польская культурно-маркированная лексика в современной польско-русской лексикографии // Слов'янський збірник: зб. наук. пр. – Чернівці : Букрек, 2016. – Вип. 20. – С. 146–164. URL: <http://slovzbir.onu.edu.ua/index.php/main/article/view/96/>

131. Відкрий тасмниці польської мови : Підручник для студентів філологічних факультетів. – 2-ге вид., випр. і доп. – Чернівці : Букрек, 2016. – 272 с.

132. Роль вербальных и визуальных компонентов в моделировании текстов парфюмерно-косметической рекламы // Текст. Предложение. Слово. Исследования по русскому языку II / Pod red. Artura Czapigi, Zofii Czapigi. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. – S. 121–130.

2017

133. Польська мова: (9-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – Чернівці : Букрек, 2017. – 248 с. Співавтор: Т. Г. Бучацька.

134. Модели номинации терминов, обозначающих элементы конструкции судов в русском и польском языках // Glottodydaktyka 9. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego / red. naczelny Ewa Dźwierzynska. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2017. – № 9. – S. – 83-93.

135. Способи репрезентації польської культурно-маркованої лексики в українській мові // Одеська лінгвістична школа у просторах інтерпретацій: колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. – Одеса: Поли-Принт, 2017. – С. 9-14.

Укладач – В. В. Губич

ISSN 2413–0613

Наукове видання

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Філологічний факультет

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗБІРНИК

Випуск 21

*Українською, англійською, болгарською, польською,
російською, сербською, чеською мовами*

Головний редактор: д-р філол. наук, професор О. А. Войцева

На обкладинці – пам'ятник рівноапостольним Кирилу і Мефодію біля гуманітарного корпусу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (відкрито у 2007 р., скульптор – В. Васильєв)
URL: <https://www.panoramio.com/photo/69226777>

SENAT
RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 19,96. Тираж 300 прим. Зам. №1264.

Видавець і виготовлювач
видавничий дім
publishing house

Свідчення про внесення
до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи Чід №1 від 10.07.2000 р.

телефон	адреса	е-mail	web-сайт
[0372] 552 943	58000, м. Чернівці, вул. Радичева, 10	info@bukrek.net	www.bukrek.net